

Magy. O. 120.
27.
TUDOMÁNYOS GYÜJTEMÉNY

21

MAGYAR KÖZJOG

MÁSODIK KÖTET

IRTA

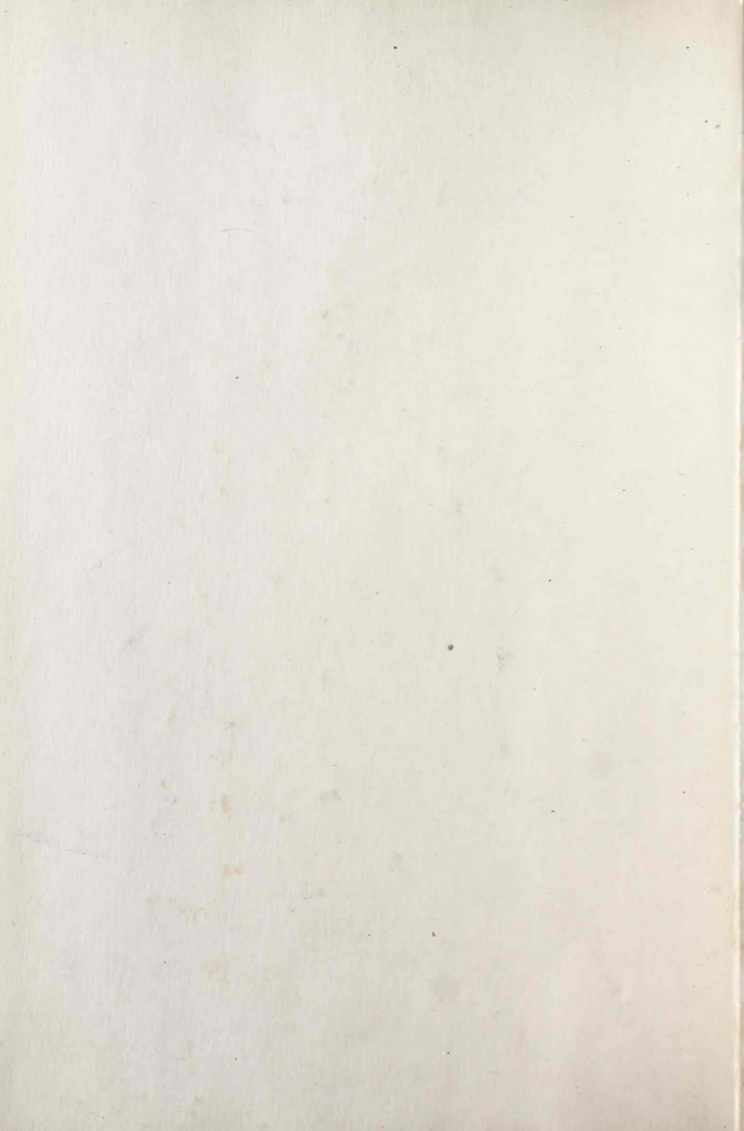
DR. MOLNÁR KÁLMÁN

EGYETEMI NY. R. TANÁR

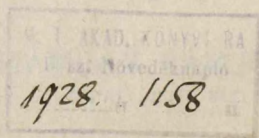

A DANUBIA KIADÁSA

1928.

129023

DUNÁNTÚL EGYETEMI NYOMDÁJA, PÉCSETT.

TARTALOM.

Old.

IV. Rész. A főhatalom. (Folytatás).

I. Fejezet. Az államfő.

27. §. Államforma, kormányforma, államfő, felségjogok	1
28. §. A király tiszteletjogai.	
a) Személye szent és sérthetetlen — — —	7
b) Királyi udvartartás — — — — —	16
c) A király címei és egyéb tiszteletjogai — —	21
29. §. A királyi trón betöltésének módja.	
I. Történelmi előzmények 1688-ig — — —	26
II. A trónöröklési rend az 1688 : II. és III. t.-c. szerint — — — — —	31
III. Az 1723. évi trónöröklési törvények létrejötte s ennek előzményei — — — — —	32
IV. A magyar trónöröklési rend (Ordo successionis) — — — — —	40
V. A trónöröklés jogi természete — — —	45
VI. A szabad királyválasztás — — — — —	46
30. §. A trónöröklési képesség (Capacitas succedendi.)	50
31. §. Különbségek a magyar és az osztrák pragmatika szankció között — — — — —	64
32. §. A koronázás — — — — —	66
I. A koronázás alkotmányjogi jelentősége —	67
II. A koronázás és megkoronáztatás kötelezettsége — — — — —	69
III. A koronázás országgyűlési előkészítése —	70
IV. A koronázás lefolyása — — — — —	72
V. A koronázási ajándék — — — — —	85
VI. A koronázás helye — — — — —	87
33. §. Koronázási hitlevél és eskü — — — — —	87

34. §. A koronázási jelvények (clenodia regni) és őrzésük — — — — —	106
I. Csak a szent koronával lehet koronázni —	107
II. A szent korona őrzése — — — —	110
III. A többi koronázási jelvények — — —	114
35. §. A király jogállása a koronázás előtt.	
I. A koronázás határideje — — — —	115
II. A király jogállása az előírt határidőben esz- közlendő megkoronáztatása előtt — — —	116
III. A koronázás elmulasztásának következ- ményei — — — — —	119
36. §. A király helyettesei — — — — —	121
A nádor	
a) A nádor az ő rendes hatáskörében — — —	124
b) A nádor, mint királyi helytartó — — —	126
c) A nádor, mint gyámkormányzó — — —	128
A kormányzó — — — — —	131
37. §. Az ifjabb király és a megkoronázott trónörökös	136
38. §. A trón megüresedése és a trónvárományosi jog megszűnése — — — — —	138
39. §. A királyi ház vagy királyi család (dinasztia)	143
I. A királyi család tagjai — — — —	144
II. A házi törvények és a magyar közjog —	147
III. A király jogalkotó hatalma a királyi csa- lád tagjai felett — — — — —	152
IV. A királyi család tagjainak kivételes jog- állása — — — — —	154
V. A királyi család tagjainak állampolgársága	158
VI. A nőkirály férje — — — — —	160
40. §. Az 1723 : I., II., III. t.-c.-ek jogi természete —	163

II. Fejezet. A törvényhozó szerv.

41. §. A törvényhozó szerv szuverénitása és hatásköre	
a) Törvényhozás alaki és tartalmi értelemben	186
b) A költségvetési jog. A szanálás	
I. A költségvetés — — — — —	190

II. A zárszámadás	— — — — —	197
III. Az államháztartás egyensúlyának helyre- állítás (Szanálás.)	— — — — —	199
c) Ujjoncmegajánlási jog	— — — — —	207
42. §. A király jogköre az országgyűlés működtetése körül	— — — — —	209
I. Az országgyűlés összehívása	— — — — —	210
II. Az országgyűlés megnyitása és berekesztése	— — — — —	215
III. Az országgyűlés elnapolása (prorogáció) és feloszlata	— — — — —	218
IV. Korlátozások a költségvetési jogra való tekin- tetel	— — — — —	221
V. Az államfő befolyása a felsőház szerveze- tére	— — — — —	229
43. §. A király jogköre a törvényalkotásban		
I. Törvénykezdeményezési jog	— — — — —	230
II. Szentesítés	— — — — —	232
III. A törvény kihirdetése	— — — — —	237
44. §. Az országgyűlés	— — — — —	241
<i>Első cím: A képviselőház</i>		
a) Az országgyűlési képviselők választása	—	251
45. §. A választói jog szabályozásának és kiterjeszté- sének története	— — — — —	252
46. §. Választójogosultság (aktív választói jog) az 1925:XXVI. t.-c. alapján	— — — — —	262
47. §. Választhatóság (Passzív választójog.)	— — — — —	269
48. §. Választókerületek és szavazókörök	— — — — —	273
49. §. Központi választmány és összeíró küldöttségek	— — — — —	276
50. §. A választók névjegyzéke	— — — — —	278
51. §. A választás		
1. A választás kitűzése és előkészítése	— — — — —	287
2. A választások tisztaságának és zavartalan- ságának biztosítása	— — — — —	292
3. Képviselőjelölés	— — — — —	294

4. Bizalmi egyének és külön megbízottak alkalmazása — — — — —	298
5. A szavazás általános szabályai — — —	299
6. A nyilvános szavazás módja különösen —	303
7. A titkos szavazás módja különösen — —	304
8. A szavazás befejezése és a szavazatok összeszámítása — — — — —	307
9. A választás eredményének megállapítása —	309
10. Pótválasztás és új választás — — — —	313
52. §. Az arányos képviseleti rendszer alapján való választás — — — — —	314
53. §. Képviselői mandátumok országos lajstromok alapján — — — — —	322
54. §. Az országgyűlési képviselőválasztások feletti bíraskodás.	
1. Történeti előzmények — — — — —	325
2. A választások érvénytelensége az 1925 : XXVI. t.-c. alapján — — — — —	327
3. Eljárás a választások felett ítélkező bíróság előtt — — — — —	330
55. §. A választási visszaélések megtorlása	
1. A választójog büntetőjogi védelme — —	335
I. A választók névjegyzékének meghamisítása — — — — —	335
II. A választójog szabad gyakorlásának akadályozása és jogosulatlan befolyásolása	336
III. A választás vagy a szavazás meghamisítása és meghiúsítása — — — —	339
IV. A szavazás titkának megsértése — —	340
V. A választójog védelmével kapcsolatos egyéb rendelkezések — — — — —	340
2. Pénzbírságok — — — — —	343
3. Fegyelmi eljárás — — — — —	344

IV. RÉSZ.

A FŐHATALOM.

(FOLYTATÁS).

I. FEJEZET.

AZ ÁLLAMFŐ.

27. §. Államforma, kormányforma, államfő, felségjogok.

A politikai és közjogi tankönyveken kívül: *Ferdinandy Géza*: A királyi méltóság és hatalom Magyarországon. Bpest, 1895. — *Ugyanő*: Korona és monarchia. (Magyar Jogászegyl. Ért. 1903. XXVIII. 4. f.) — *Balogh Artur*: A királyi jogok. (Jogállam. 1903. 10. f.) — *Tihanyi Lajos*: Államformánk. Jogállam. XX. 1921. 4. l. — *Merkel Adolf*: A mai Magyarország államformájának kérdéséről. Jogtud. Közl. 1925. LX. 5. sz.

I. Magyarország államformája szent István óta a monarchia, a királyság. A nemzet élete közel egy évezreden át teljesen összeforrott a királysággal, amely a magyar állam belső és külső politikai helyzetében egyedül lehetséges, s a magyarság népi sajátosságainak egyedül megfelelő államformának bizonyult. A királyság olyan szikla a magyar államban, amelyet a pillanatnyi néphangulat szeszélyes hullámai árjukkal el nem önthetnek, magukkal nem ragadhatnak, meg nem bonthatnak.

A monarchia az ő hatalmát kezdettől fogva (vérszerződés) a nép részvételével gyakorolja. Ezért

Magyarország *alkotmányos monarchia*, és pedig 1848-ig rendileg korlátolt, 1848 óta népképviselőileg korlátolt alkotmányos monarchia. Az 1848: III. t.-c. megteremtette a parlamentarizmus jogi előfeltételeit is, de amíg Ausztriával való kapcsolatunk fennállott, ennek a kormányformának nem voltak meg a ténybeli előfeltételei. Jelenleg azonban már nincs semmi akadály a valódi parlamentarizmus érvényesülésének.

Az alkotmányos államforma megtámadását már az 1878: V. t.-c. 173. §. is büntettnek minősíti. Kiegészíti e törvény rendelkezéseit az 1913: XXXIV. t.-c. 3. §-a, amely szerint: „Aki a királyság intézményének megszüntetésére irányuló mozgalmat kezdeményez, szervez vagy vezet, vagy ilyen mozgalomban más módon tevékeny részt vesz, úgyszintén az, aki nyomtatvány útján, vagy pedig írat, vagy képes ábrázolat közszemlére tételével, vagy nyilvánosan szóval a királyság intézménye ellen lázít, vagy a királyság intézményét ugyanily módon politikai célzattal megtámadja, öt évig terjedhető államfogházzal és négyezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, továbbá a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésével és hivatalvesztéssel büntetendő.”

E bűncselekmény feletti ítélkezés, akár nyomtatvány útján, akár más módon követtetett el, nem az esküdtbíróság, hanem a királyi ítélőtábla székhelyén működő kir. törvényszéknek hatáskörébe tartozik.

Az 1921: XLVII. t.-c. a forradalmak lezajlása

után újból hangsúlyozza hogy: „*a nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fenntartja.*”¹

II. Magyarország államfője *a király*. A király nem áll az államon kívül vagy az állam felett; ő az állam első tisztviselője, a szent korona testének a feje. Ő az állam képviseleti szerve. Az ő kezébe futnak össze az államélet összes szálai. A törvény az ő szentesítésével és kihirdetésével nyer kötelező erőt. A végrehajtó hatalomnak ő a feje, ő nevezi ki az állami tisztviselőket a VI. fizetési osztálytól bezárólag felfelé, az összes királyi bírakat és a hadsereg minden tisztjét. Ő az igazságszolgáltatás kútforrása, a bíróságok „Őfelsége a király nevében!” mondanak ítéletet²

A király tevékenységének azonban az alkotmány és a törvények korlátokat szabnak, a király az ő hatalmát csak a törvények értelmében (in sensu legum) gyakorolhatja. Koronázása alkalmával hitlevelében is igéri és esküvel fogadja, hogy Magyarország alkotmányát és törvényeit megtartja, s minden egyes törvény szentesítési záradékában kötelezi magát a törvény megtartására. Ezért a magyar király: *alkotmányos király*.

III. A király, mint az állam képviseleti szerve, az államfelség személyesítője *a felség*³ címet viseli, s

¹ Az állami hatóságok, hivatalok és intézmények elnevezésében a királyi jelzöt a forradalom után visszaállítja a 2394/920. M. E. sz. rend.

² A közjogi provizorium alatt: „A magyar állam nevében!” 1920 : I. t.-c. 7. §.

³ A felséges szót hajdan a *haza* jelzőjéül is állandóan használták. Az országgyűléshez intézett feliratok és kérvények

azok a jogok, amelyeknek gyakorlása alkotmányunk értelmében Őfelségét illetik: *a felségjogok* (királyi prerogatívák).

Meg szokták különböztetni *a tiszteleti vagy személyi* felségjogokat (*jura majestatica stricte personalia*) *a politikai vagy kormányzati* felségjogoktól (*jura majestatica regiminis*). Előbbiekben az állam-személy képviseleti szerve iránti tisztelet jut kifejezésre, utóbbiak azok a jogok, amelyek a királyt az állami ügyek intézésében illetik meg, amelyekről majd az egyes államhatalmi funkciókkal kapcsolatban fogunk szólni.

A politikai felségjogok vagy *alakiak, vagy anyagiak*. Előbbiek azok, amelyek által a király az állam életműködésének három főirányában (akarás, cselekvés, összhang biztosítása) résztvesz, ezek a király törvényhozási, végrehajtási és államfői felségjogai. Az anyagi felségjogoknál pedig azt vesszük alapul, hogy a felségjogok milyen tárgykörben, milyen téren jelentkeznek, s megkülönböztetjük a király belügyi, külügyi, pénzügyi, igazságszolgáltatási, kegyelmezési, hivatali stb. felségjogait.

1848 előtti közjogi irodalmunkban sokszor találkozunk *a fenntartott és közölt felségjogok* megkülönböztetésével.

Fenntartott felségjogoknak (*jura majestatica reservata*) azokat a királyi jogokat nevezték, ame-

megszólítása rendszerint így hangzott: „Felséges Magyar Hazának tekintetes Statusai és Rendei!”

lyeknek gyakorlása Őfelségének van fenntartva, amely jogait Őfelsége alkotmányunk értelmében az országgyűlés közreműködése nélkül gyakorolja. Viszont közölt felségjogok a király ama jogai, amelyeket a király az országgyűlés közreműködésével vagyis törvényhozással gyakorolt (*jura majestatica comitialia seu communicata.*).

A fenntartott és közölt felségjogok megkülönböztetése nem felel meg alkotmányunk szellemének, s csak Ausztriával való kapcsolatunk révén lopakodott be közjogi irodalmunkba. Már fentebb említettük, hogy a magyar király minden joga a nemzettől átruházott jog, mert az ősrégi magyar államfelfogás szerint minden jog forrása a nemzet. Ezzel ellentétben a patrimoniális felfogás szerint az államhatalom forrása az uralkodó, aki jogait részben személyesen gyakorolja (fenntartott felségjogok), részben megosztja népével (közölt felségjogok). Bár régebbi közjogi íróink a fentebb említett megkülönböztetéshez fűzött magyarázataikban a patrimoniális ízt többé-kevésbé tompítani igyekeznek, mégis ez a megkülönböztetés sehogy se hozható összhangba a magyar államfelfogással, amely szerint nem a király közölte az eredetileg őt megillető teljes jogkör egy részét a nemzettel, hanem a nemzet közölte az eredetileg őt illető teljes jogkör egy részét a királlyal, s a nemzet az ily módon átbocsátott királyi jogkör újabb szabályozására, tágítására vagy szűkítésére is jogosult.

A magyar közjogban gyökerezik azonban a fenn-

tartott és fenn nem tartott felségjogoknak egészen más értelemben vett megkülönböztetése.⁴

Az 1485. évi nádori cikkek (X.) szerint a nádor a király távollétében ennek helytartója, s mint ilyen a király jogkörét gyakorolja, „kivéve mindazonáltal a kegyelmezést és a királyra háramlott jogok adományozását, ezenkívül még egyéb dolgokat, melyek régi rendelkezések szerint mindig egyenesen a királyi méltóságra tartoztak.” Lényegileg ugyanez a rendelkezés ismétlődik meg az 1848: III. t.-c.-ben, amely szerint „Őfelségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó az országban a végrehajtó hatalmat a törvény s alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja” (2. §.), de „az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata és a nemességnek, címeknek s rendeknek osztása, mindig az illető felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett, egyenesen Őfelségét illeti” (7. §.), továbbá „a magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását, nemkülönben a katonai hivatalokra kinevezéseket szinte úgy Őfelsége fogja a folyvást királyi személye körül leendő felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett elhatározni.” (8. §.).

A nádornak mint királyi helytartónak hatáskörét szabályozó ezekből az alkotmánytételekből folyik a

⁴ Néha ezzel a megkülönböztetéssel mutattak rá arra az eltérésre is, amely a megkoronázott és a koronázatlan király jogkörében jelentkezik. Amely jogokat csak a koronás király gyakorolhat, azok a fenntartott felségjogok. Lásd pl. Naponkint való jegyzései az 1790/91-iki magyar országgyűlésnek. Bécs, 1791. Huszadik ülés, 205. l.

királynak fenntartott felségjogok és a fenn nem tartott, tehát a király távollétében a nádor által is gyakorolható felségjogok megkülönböztetése, amely megkülönböztetés azonban a nádor királyi helytartói jogkörének megszüntetése óta (1867 : VII. t.-c.) gyakorlati jelentőséggel nem bír.

Újból gyakorlati jelentőséget nyert ez a megkülönböztetés az 1920 : I. és XVII. t.-c.-kek alapján az alkotmányjogi provizórium idejére. Fenntartott felségjogoknak most a királyi hatalomban foglalt ama jogokat nevezhetjük, amelyek gyakorlására a provizórium jogrendje a kormányzót nem hatalmazza fel.

28. §. A király tiszteletjogai.

a) Személye szent és sérthetetlen.

Kmety Károly: A királyválasztás joga. Magyar Jogi Szemle. 1920. január. — *Ugyanő:* Véleményem a királykérdésben. A Jogt. Közl. Könyvtára. 13. sz. Bp., 1921. — *Molnár Kálmán:* A jogfolytonosság követelményei s a kibontakozás útja. Eger, 1920. — *Ferdinandy Géza:* A királyválasztás joga. Bpest, 1920. — *Ugyanő:* A szabad királyválasztás joga. Magyar Jogi Szemle Könyvtára. Bp., 1921. — *Andrássy Gyula gr.:* A királykérdés jogi szempontból. Bp., 1920. — *Polner Ödön:* A trón megüresedésének és betöltésének kérdéséhez. Magyar Jogi Szemle. 1920. 193. 1. — *Buza László:* A királyválasztás joga. Magyar Jogi Szemle. I. 1920. 83. 1. — *Ugyanő:* A „trónfosztó” törvény értelme és jelentősége. Magy. Jogi Szemle. III. 1922. 118. 1. — *Berzeviczy Albert:* A legitimitás kérdéséhez. Magyar Heli-kon. II. 1921. 65. 1. — *Erekly István:* A magyar trón megüresedésének kérdéséhez. Magyar Jogi Szemle Könyvtára. 6. sz. Bpest, 1921. — *Ráttkay R. Kálmán:* Szabad királyválasztás. Bpest, 1921. — *Egyed István:* A trónfosztásról szóló törvény. Jogállam. 1926. 129. 1.

A király személye szent és sérthetetlen, — mondja alkotmányjogunk régi elveivel összhangzásban az 1848 : III. t.-c. 1. §-a. Szent azért, mert a fejét

ékesítő *szent* koronának dicsfénye az ő személyét is besugározza; sérthetetlen pedig azért, mert amíg egyrészt jogi felelősségre nem vonható, másrészt személye a büntetőjog fokozott oltalmában részesül.

I. Személyének jogi felelőtlensége azt jelenti, hogy nincs olyan fórum az államban, amely őt, cselekvéseinek jogi elbírálása céljából *személyében* megidézhetné.

Nem indítható ellene magánjogi kereset. Ha valakinek az állammal szemben van magánjogi követelése, azt az *államkincstárral* szemben érvényesítheti, amelyet legtöbb vonatkozásban a m. kir. kincstári jogügyi igazgatóság képvisel. Azokért a magánjogi követelésekért, amik a király államfői minőségével kapcsolatosak, az *udvari kincstár* ellen lehet fordulni, amelyet a főudvarmesteri hivatal képvisel. A király családi és magánjóságai ellen támasztott követelések pedig a családi és hitbizományi jóságigazgatóság ellen érvényesíthetők. Mindig ezek a király személyétől különválasztott jogi személyek, illetőleg perbeli képviselőik állják a pert és sohasem személyesen maga a király.

Ugyancsak nem tehető folyamatba a király ellen bűnvádi eljárás sem. A magyar közjogban is áll az a tétel, amit az angol alkotmány így fejez ki: a király nem tehet rosszat. Persze a „rossz” szót itt szigorúan büntetőjogi értelemben kell venni, azaz a király nem követhet el bűnvádi úton megtorolható bűncselekményt. A király lévén az igazságszolgáltatás kútfeje, elvi ellenmondás volna abban, hogy a király önmaga

fölött ítéljen, azaz, hogy a bíró „Őfelsége a király nevében“ ítéljen a király felett. De ettől is eltekintve a király igazságügyi felségjogai közé tartozik a per-törölés és a kegyelmezés joga, s így a király a folyamatba tett büntetőpert annak bármely szakában megszüntetheti (törölheti), a már befejezett perben ítéletileg kiszabott büntetést pedig kegyelemből elengedheti.

Főképpen pedig azt jelenti a király felelőtlen-sége, hogy államjogi, illetőleg politikai cselekményeiért nem vonható felelősségre. Ő királyi hatalmát miniszteriuma által gyakorolja, s minden rendeletért, parancsolatáért, határozatáért, kinevezéséért az a miniszter viseli a felelősséget, aki azt a királyi elhatározást ellenjegyezte, mert ellenjegyzés nélkül ezek az elhatározások jogilag nem érvényesülhettek volna.

Ebből következik az alkotmányos életnek az a szabálya, hogy az államhatalmi ténykedéseket sem a jogszerűség, sem a célszerűség szempontjából nem szabad a király személyével kapcsolatban tárgyalni, vagyis a király személye alkotmányjogi vitákba be nem vonható. Az országgyűlés mindkét háza elnökének kötelessége, hogy a házszabályok által rendelkezésre bocsátott fegyelmi eszközök felhasználásával — esetleg megfelelő házhatározat kieszközlésével — megakadályozza vagy megtorolja Őfelsége személyének a vitába való bevonását.

Következik végül a király felelőtleniségéből a magyar közjognak — minden monarchikus állam köz-

jogával egyező — ama tétele, hogy a király trónjától soha, semmi körülmények között meg nem fosztható. Ezt az alkotmányjogi tételt helyesen és világosan formulázza a külső kényszer nyomása alatt létrejött 1921 : XLVII. t.-c. miniszteri indokolása, és pedig a következőképpen:

„A sokat szenvedett magyar nemzetre újabb megpróbáltatások ideje következett el. A közelmúlt eseményeivel kapcsolatban a magyar állammal szemben azt a követelést támasztották, hogy koronás királyát trónjától és uralkodóházát trónörökösödési jogától fossa meg. A magyar állam még sohasem állott oly nehéz elhatározás előtt, mint ezekben a sorsdöntő napokban. Idegen hatalmak a békeszerződésben is biztosított függetlensége ellenére beavatkoznak belső ügyeibe. Olyan intézkedést követelnek tőle, amelynek teljesítését a trianoni békeszerződés sem rótta reá, és *amely alkotmányának alapelveivel sem egyeztethető össze*. E követelés elutasítása esetére pedig az országot fegyveres támadással fenyegetik. A kormány nem vállalhatja a felelősséget azért, hogy a világháború és a forradalmak pusztításai után meggyengült nemzetet újabb, a haza fennmaradását is veszélyeztethető háború elé állítsa, mert az ország megerősödését és felvirágzását csak békés viszonyok között kifejtendő munkás élettől reméli. Ennélfogva az ország válságos helyzetében, miután a békét és azáltal a nemzet létét is fenyegető veszély elhárítására és az elhatározás szabadságának biztosítására az adott viszonyok között lehetséges minden egyes

békés eszközt sikertelenül megkísérelt, arra határozta el magát, hogy a külállamok követeléseinek eleget téve, a nemzetgyűlés elé a jelen törvényjavaslatot terjeszti be." (Az 1920. évben összeült nemzetgyűlés irományainak XII. k. 44. l.).

A magyar alkotmányos felfogást e kérdésben világosan mutatják az 1707-iki és az 1849-iki precedensekkel kapcsolatos jelenségek is.

1707-ben az ónodi gyűlés kimondotta a trónfosztást, de ennek magyarázatát voltaképpen az adja meg, hogy Rákóczi és hívei I. Józsefet nem ismerték el törvényes királyuknak, mert megkoronáztatását nem tartották érvényesnek, egyebek között a koronázási hitlevélbe és eskübe az országgyűlés beleegyezése nélkül becsempészett beszúrás miatt.⁵ Ugyancsak az 1849-iki debreceni országgyűlés is detronizálta a királyt, de éppen ezzel a tényével 1849. április 14-én elhagyta a jogvédelem terét, s forradalmi útra lépett. És e trónfosztó határozatok alkotmányjogi eredeti érvénytelensége annyira nyilvánvaló volt, hogy utóbb még deklaratorius megállapításra sem szorult.⁶

A fentiekben vázolt közjogi alaptételekkel szemben Kmety Károly a forradalmak után írott értekezésében⁷ a következő meglepően új és előbb általa sem hirdetett közjogi tételt állítja fel:

„A ‚communis opinio‘ az 1867 : XII. t.-cikkre

⁵ Erről majd a hitlevéllel és esküvel kapcsolatban lesz szó.

⁶ Bár a nádor az ónodi határozat ellen tiltakozott, s azt semmisnek jelentette ki.

⁷ A királyválasztás joga. Magyar Jogi Szemle. 1920 jan. 1.

való támaszkodással is azt vallja, hogy a trónra való jogot és pedig aktuális trónbirtoklást is megszünteti az, ha az ország alkotmányos önállósága a jogosult részéről nem respektáltatik. Az ország függetlenségének tiszteletben tartása állandó követelménye a *pragmatica sanctio*-nak, ha ezt nem teljesítik, úgy megszűnik az öröklési, illetve uralkodási jog, quasi méltatlanság folytán és az ilyenkor *ipso facto* beálló trónvesztés országgyűlési deklarációja nem lesz detronizálás, mert csak konstatálja a trónbirtoklási vagy öröklési jog megszűnését. Az ilyen esetben quasi önmagát detronizálja az alkotmányellenes uralkodó vagy az alkotmányos önállást tagadó öröklésre jogosult lezármazó. Kikötötte a *pragmatica sanctio* — mondja az 1867 : XII. t.-c. 2. §-a — *azon föltételt is, hogy Magyarország alkotmányos közjogi és belkormányzati önállósága sértetlenül fenntartassék.*⁸

A Kmety által hivatkozott *communis opinio*t azonban bajos volna közjogunkban bizonyítani.

Közjogunk szerint egyenesen megengedhetetlen, hogy a királynak ilyen törvénytelenségek imputáltasának. A király szent és sérthetetlen, személye a vitába be nem vonható. Nincs bíróság, amely az ő állítólagos törvénytelenégeit megállapítani, s azok tárgyában ítélni jogosított volna. Ő felelőtlen; a felelősség a miniszterekkel szemben érvényesíthető és érvényesítendő.

⁸ Megjegyzendő, hogy ezt a tételt Kmety Károly csak mint egyszerű elvi tételt állítja fel, de IV. Károly trónvesztését nem erre alapítja.

A pragmatika szankciónak az 1867 : XII. t.-c. 3. (és nem 2.) §-a által említett feltétele nem a szó jogi értelmében vett *feltétel (conditio)*, hanem *meghagyás (modus)*.⁹ Az államhatalmi tényezők minden rendelkezésükre álló alkotmányos eszközzel a „meghagyás” teljesítésére szoríthatják a királyt, de sem ezen, sem bármi más alapon a magyar jog szerint detronizálni, vagy ipso facto trónvesztést deklarálni nem lehet. A detronizálás forradalmi tény, az erőszak ténye, amit jogilag indokolni, a magyar jogra alapítani hiú kísérlet¹⁰

Ha az ország alkotmányos önállóságának és függetlenségének respektálása a királyi hatalom és jog gyakorlásának olyan feltétele volna, amelynek megsértése a trónjogosultság megszűnését vonja maga után, — vajjon hányszor játszották el a Habsburgok a pragmatika szankció ideje óta elmúlt két évszázad alatt a magyar trónra való jogukat? És miért tekintették mégis közjogászaink az 1849. április 14-iki deklarációt jogalappal nem bíró forradalmi ténynek?

A magyar közjog soha se fogadta el azt az osztrák jogászok által a magyar állam alkotmánya ellen érvényesített tételt, hogy midőn két szerződő fél közül az

⁹ Ha a feltétel szót használja is az 1867 : XII. t.-c. 3. §-a, ez a kifejezés a magyar alkotmányjog szellemével és összes rendelkezéseivel ellenmondásban nem lehet perdöntő érv. Az 1867-es korszak kiforratlan közjogi nyelve nem engedi meg a merev szómagyarázatot.

¹⁰ A régi — az örökös királyság előtti időből vett — precedensekre hivatkozni az örökös királyság törvényhozási becikkelyezése (1687 : II., III. t.-c.) és a fegyveres ellenállási jog eltörlése óta (1687 : IV.) túlhaladott álláspont.

egyik nem tartja meg a szerződés pontjait, a másik sem köteles azt megtartani. Deák Ferenc húsvéti cikkében (1865. ápr. 16.) világosan megmondta, hogy: „etan a Verwirkungstheoria (jogvesztés elmélete), melyet mi a közjog terén mind elméletileg, mind gyakorlatilag helytelennek tartunk.” És mégis Kmety Károly Deák Ferenc alkotására, az 1867 : XII. t.-cikkre akarja a maga új Verwirkungstheoriáját felépíteni.

Kmety tanításával ellentétben a magyar közjogban communis opinio az, hogy a koronás király királyi méltósága sem detronizálás, sem ipso facto beálló trónvesztés, sem konstitutív, sem deklarativ ítélet következtében meg nem szünhetik.

II. Törvényeink továbbá a király személyét a büntetőjog fokozott védelmében részesítik.

Az 1878 : V. t.-c. 126. §-a szerint a *felségsértés* büntetett követi el:

1. aki a királyt meggyilkolja vagy szándékosan megöli;

2. aki a király testi épségét megsérti, vagy őt az uralkodásra képtelenné teszi;

3. aki a királyt az ellenség hatalmába adja, vagy az uralkodásnak gyakorlatában akadályozza, vagy személyes szabadságától erőszakkal vagy fenyegetéssel megfosztja;

4. aki e cselekmények valamelyikének véghezvitelét megkísérli.

Önálló bűncselekményként büntetendő a felségsértés elkövetésére létrejött *szövetség*, még akkor is, ha ahhoz a büntett véghezvitelét célzó előkészületi

cselekmény nem is járul (130. §.), — úgyszintén a felségsértés elkövetésére tett *előkészületek*, akkor is, ha ez iránt mással szövetség nem jött létre (133. §.), — nemkülönben a *feljelentés elmulasztása* akkor, ha valaki arról, hogy felségsértés elkövetése céloztatik, olyan időben vesz hitelt érdemlő tudomást, midőn annak megakadályozása még lehetséges, — kivéve, ha a célbavett büntett abbahagyatott (135. §.).

Továbbá, aki a királyt tetteleg bántalmazza, amennyiben cselekménye felségsértést nem képez, *a király bántalmazásának büntettét* követi el (139. §.).

Aki pedig *a király ellen sértést* követ el, vagy a király tényeit sértő módon bírálja, vétség miatt büntetendő, s büntetése még súlyosabb, ha a sértést nyomtatvány útján vagy pedig irat vagy képes ábrázolat közszemlére tételével, vagy nyilvánosan szóval követi el. (1913 : XXXIV. t.-c. 2. §.)

Büntettet követ el továbbá, aki gyülekezeten nyilvánosan szóval, vagy aki irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által:

felségsértés elkövetésére egyenesen felhívást intéz, — amennyiben az irat vagy nyomtatvány, vagy képes ábrázolat tartalmát, illetőleg jelentését tudta (1878 : V. t.-c. 135. §.);

a király személyének sérthetetlenségét megtámadja;

a királynak törvényes joga ellen lázít. (1878 : V. t.-c. 173. §.)

III. A királyi udvar fényének emelésén kívül a

király személyének biztonságát és védelmét célozzák a királyi testőrsek és pedig a Mária Terézia uralkodása alatt (1760)¹¹ keletkezett nemesi testőrség (amelyben azonban újabban már nem nemes tisztek is alkalmaztattak) és az I. Ferenc József uralkodása alatt (1904.) létesült m. kir. darabont testőrség.

IV. Az 1848 : III. t.-c. 2. §-a István főherceg nádornak és királyi helytartónak személyét is sérthetetlennek nyilvánította, s ugyanezt mondja ki az 1920 : I. t.-c. a kormányzóra is.

A kormányzó sérthetetlensége azonban nem egészen azt jelenti, amit a király sérthetetlensége, mert az 1920 : I. t.-c. 14. §-a világosan kimondja, hogy a kormányzót az alkotmány vagy a törvény megszegése esetében a nemzetgyűlés *felelősségre vonhatja*. Viszont azt is világosan mondja ez a §., hogy a kormányzó ugyanolyan büntetőjogi védelemben részesül, amelyet törvényeink a királynak biztosítanak.

b) Királyi udvartartás.

Az Árpád-korban a magyar királyi udvartartás nagy közjogi jelentőségét az adta meg, hogy a király az ő államfői teendőit udvari tisztjeinek közreműködésével végezte, vagy egészen általuk végeztette, s így az udvari méltóságok egyre jelentősebb közjogi szerephez jutottak. Viszont a további — közjogi irányú — fejlődés folyamán az államkormányzat szervei ki-

¹¹ Lásd 1765 : VI. t.-c. — 1827 : XXXVI. t.-c. — 1850-ben császári rendelet felosztatja, az 1867 ápr. 21-iki királyi leirat visszaállítja.

nőnek és kíválnak a szoros értelemben vett udvari szervezetből, a királyi udvar az államszemélyt képviselő királynak hovatovább csak fényes kerete marad, amellyel szemben az alkotmányjog csak azt a követelményt támasztja, hogy ez a keret az államszemélyt képviselő királyhoz méltó legyen, s úgy szellemében, mint külsőségeiben hűen tükrözze vissza az állami önállóság gondolatát, s az államélet összes jelenségeit determináló alkotmányos felfogást.

A magyar jogfejlődés ebben az irányban haladt, de az államkormányzatnak az udvari szervezettől való elkülönítése még nem fejeződött be, amikor a mohácsi vész megszakítja az önálló magyar jogfejlődés fonalát, s a magyar államfelfogástól lényegesen eltérő, idegen államfelfogás erős behatása alatt új fejlődés veszi kezdetét.

A mohácsi vész után királyaink nem laktak többé állandóan az országban, sőt még a törvények¹² rendelkezéseinek sem tettek eleget, hogy az év egy részét az országban töltsék. Így önálló magyar királyi udvartartás gyakorlatilag többé nem létezett.

Jelentős közjogi szerepüknél fogva ekkor már kinőttek a magyar királyi udvar kereteiből az ország nagy zászlócai: a nádor, az országbíró, a horvát bán és a tárnokmester. De a kis zászlósok is — a főudvarmester, főlovászmester, főajtónálló, főasztalnok, főpohárnok, főkamrás és a nemesi testőrség kapitánya

¹² 1536 : LVII.; — 1546 : XVIII.; 1548 : XXII.; 1550 : IV. és VI.; 1563 : III. 4. §.; 1567 : XLVI.; 1608. k. e XVIII.; 1723 : VIII.; 1741 : VII.; 1751 : I.; 1790 : IX.; 1792 : V.

— e méltóságai alapján a főrendiház tagjaivá lettek. Ilyképpen többé már nem is udvari, hanem közjogi méltóságok, bár ünnepélyes közjogi cselekmények alkalmával udvari szolgálatot is teljesítenek. Közjogi hatáskörüket törvények szabályozzák, s kinevezésük csak miniszteri ellenjegyzéssel történhetik (1848 : III. t.-c. 7. §.).

A Habsburg királyok korában valójában csak német-osztrák udvartartás létezett, amibe a magyarokat kétféle módon vonták be. Egyrészt helyet adtak benne a régi magyar udvari méltóságok címeit viselőknak, másrészt magyar állampolgároknak is adományoztak osztrák udvari tisztségeket és címeket.

Bár az 1867 : XII. t.-cikkből világosan következik, hogy az udvartartás nem közös ügye Magyarországnak és Ausztriának, ennek a világos jogi helyzetnek következményei a gyakorlatban még sem érvényesültek, illetőleg csupán csak a magyar állam terhére érvényesültek.

A magyar törvényhozás ugyanis a magyar király udvartartásának költségeit — az u. n. *civillistát* — a magyar államkincstár terhére önállóan szavazta meg,¹³ mert mint az 1867 : XII. t.-c. 7. §. mondja, ez „Magyar ország alkotmányos önállásával s a magyar király fejedelmi magas tekintélyével sokkal inkább meg-

¹³ 1912-ig az udvartartás költségeit 10 évről 10 évre külön törvény állapította meg, s az így megállapított összeg a költségvetésbe évenként felvétellett. 1912 óta a *civillistát* előzetes megállapítás nélkül évenként a költségvetési törvényben szavazták meg. Lásd: Molnár Kálmán dr.: *Civillista és költségvetés*. Jogtudományi Közlöny. 1914. 8. sz.

egyez." A magyar civillista a világháború kezdetén évi 11,300.000 koronát tett ki,¹⁴ amely összegben a király által a királyi család egyes tagjai részére esetleg engedélyezett külön udvartartások költségei is bennfoglaltak.¹⁵

Nagy alkotmányjogi és közgazdasági sérelme volt Magyarországnak, hogy a magyar udvartartás céljára megszavazott tekintélyes összeg külföldön és az osztrák császári udvar keretében használtatott fel.

1889. november 17-i legfelső elhatározásával elrendelte Őfelsége, hogy az eddigi címét megtartó m. kir. testőrség kivételével az udvar összes méltóságai, hivatalai, igazgatási és szolgálati ágai, úgyszintén az összes udvari alkalmazottak jövőben a „cs. és kir.” elnevezést viseljék (a régi „cs. kir.” (osztrák) jelző helyett), és hogy ugyanezt az elnevezést kell alkalmazni a kamarai és udvari (pl. cs. és kir. udvari szállító) címeknél is. Ámde az eddig teljesen idegen osztrák udvartartásnak ez az elközösítése is egyenesen ellentétben állott az önálló magyar udvartartásra vonatkozó törvényes jogunkkal.

Közelebb jár alkotmányunk szelleméhez Őfelségének 1893. november 20-ki legfelső elhatározása, amely elrendeli, hogy az udvar körében előforduló mindazon ünnepies alkalmakkor, amelyek a magyar korona országait mint közjogi cselekmények érdeklik,

¹⁴ Ezenfelül még az uralkodó rendelkezésére áll az állam tulajdonát képező budai várpalota és a gödöllői kastély.

¹⁵ A jóval gazdagabb és jóval népesebb Ausztria ugyanilyen összegű osztrák civillistát szavazott meg az osztrák császárnak.

az udvari főbb szolgálat teljesítésével *kizárólag* magyar zászlósok bízassanak meg.

Viszont a magyar közjog szempontjából éppen nem kielégítő Őfelségének az a további rendelkezése, amellyel az udvar állandó képviselőjére „*Udvarnagy Magyarországon*” címmel Budapesten székelő külön udvari (nem közjogi!) méltóságot szervezett. Ugyanis Magyarországnak magyar udvartartásra és nem az udvar állandó képviselőjére volt törvényben biztosított jogigénye.

A magyar király és az osztrák császár fizikai személyének közössége folytán az udvartartás körében mutatkozó közjogi nehézségeket Magyarország és Ausztria kapcsolatának felbomlása kiküszöbölte.

A királyi udvar szervezetét, nemkülönben az udvari személyzet minősítési-, szolgálati-, fizetési- és nyugdíjszabályzatát Őfelsége állapítja meg, s ugyanőt illeti meg a kinevezési jog a magasabb udvari tisztségekre, — még pedig függetlenül, azaz miniszteri ellenjegyzés nélkül.¹⁶ Az udvar katonai személyzete azonban (hadsegédek, szárnysegédek, testőrség) a katonai szabályoknak van alávetve.

Őfelsége *külső udvarához* számítják továbbá a kitüntetési felségjog alapján adományozott bizonyos magasabb méltóságok — állandó udvari szolgálatot nem teljesítő — viselőit is, mint pl. a cs. és kir.

¹⁶ Hogy az udvartartás szelleme és külsőségei összhangban legyenek alkotmányunk szellemével, ez irányban a miniszterek kötelesek érvényesíteni alkotmányos befolyásukat. Így vég eredményben a parlamenti ellenőrzés itt is érvényesül.

valóságos belső titkos tanácsosokat, a cs. és kir. kamarásokat, a cs. és kir. asztalnokokat stb. Ezek azonban nem a magyar királyi udvarnak, hanem eredetileg az osztrák császári udvarnak, majd a tényleg — de jogellenesen — elközösített udvarnak a méltóságai, bár e címeket magyar állampolgárok is kapták. A régi m. kir. asztalnokok és m. kir. kamarások közül csak a kis zászlósok között említett m. kir. főasztalnokmester és a m. kir. főkamarásmester maradtak fenn, s szerepelnek a királyi udvarban a Magyarországot érdeklő közjogi cselekményeknél, mint magyar közjogi méltóságok.

Ugyancsak a király külső udvarához számíthatók a különböző rendjelek birtokosai, így a magyar arany-sarkantyús-rend és a Szent István-rend lovagjai.

A m. kir. udvar székhelyét régebbi törvényeink nem állapították meg. I. Ferenc József, magyar királlyá koronázásának huszonötödik évfordulóján (1892) Budapestet székesfővárosának jelentette ki, s ez alapon Budapest tekintendő a magyar udvartartás székhelyének.

Törvényeink a királynak és udvarának állandó vagy ideiglenes lakhelyül szolgáló épületeket s azok tartozékait kiveszik a községi (1872 : XXXVI. 15. §.; 1886 : XXII. 4. §.) és az államrendőrségi hatóság alól.

c) A király címei és egyéb tiszteletjogai.

Nagy Ernő: Az ausztriai császári cím felvételéről. Akad. Ért. a társ. tud. köréből. XII. 2. 1897. — Illés József: A magyar címer és a királyi cím története 1804-től kezdve. Akad. Ért. a tört. tud. köréből. 1916. XXIV. 6.

A király, mint az államfelség megszemélyesítője,

a *felség* (majestas) címet viseli.¹⁷ Bár személye szent és sérthetetlen, mégis személyének megjelölésével kapcsolatban a régebben szokásos „szent”, vagy helyesebben megszentelt jelzőt (sua majestas sacratissima) ma már nem alkalmazzák.

A II. Szilveszter pápa által Szent Istvánnak adományozott apostoli követségi jogra emlékeztet királyaink *apostoli címe*.¹⁸ Állandóan 1758 óta használják, amikor XIII. Kelemen pápa Mária Teréziát és magyar királyi utódait e cím használatában megerősítette.¹⁹ Az apostoli cím azonban csak az uralkodó *koronás*²⁰ királyt illeti meg. Nem illeti tehát a királyt megkoronáztatása előtt, de nem illeti elődje életében a megkoronázott trónörökös sem, valamint a trónról lemondott koronás királyt sem.

A király címében előfordul ez a kifejezés is: „Isten kegyelméből”. Némelyik államban ezeket a

¹⁷ A lemondott király is. Lásd I. Ferenc József hitlevelének bevezetését.

¹⁸ Lásd Hármaskönyv. I. R. 11. c. 3. §.

¹⁹ „Senki sem csodálkozhatik a fölött, hogy a római pápák a magyar nemzetet és királyait ... kiváltságokkal halmozták el. Ezekhez tartozik az is, hogy a szentszék engedélyével a királyok előtt, ünnepélyes megjelenésök alkalmával, az apostolság fényes jelvénye gyanánt, a keresztet egy *püspök* viszi... Továbbá a magyar királyokat, úgyszólván mindegyiket, az apostoli királyok dicsőséges címével szokta nevezni. Ezen gyakorlatnak avagy kiváltságnak eredete nem ismeretes. Mi tehát ... figyelmünket a Te apostoli felséged és Magyarország díszének emelésére irányozzuk. Ezt pedig helyesen úgy cselekedhetjük, ha a megtisztelő apostoli elnevezésnek, amennyiben szükséges, a pápai tekintélyt, erőt és fogantat megadjuk.” XIII. Kelemen brévéje.

²⁰ Lásd tovább 35. §. II.

szavakat az abszolutizmus megalapozására és igazolására használták fel, s azt olvasták ki belőlük, hogy az államfő hatalma nem a néptől származik, hanem egyedül Isten akaratán nyugszik, s ezért az uralkodó korlátlanul uralkodik népe felett, s ténykedéseiről egyedül Istennek tartozik felelősséggel, aki őt népe felé emelte.

Ilyen értelmet a magyar felfogás e szavaknak soha sem tulajdonított vagy ismert el, aminthogy ez homlokegyenest ellentétben is lenne a magyar királyi hatalom átruházott voltával. A magyar király címében e szavak egyszerűen a keresztény alázatosság kifejezői, amely értelemben a nádor is gyakran Dei gratia Palatinus-nak írta magát.

Szent László és Kálmán királyaink a rex christianissimus címet is használták.

Midőn az Árpádok korában a déli, keleti és északi szomszédnépek a magyar király hűbéruri fennhatósága alá kerültek, a királyi cím is egyre bővült. Kálmán elődei csak Magyarország királyai voltak. Kálmán már Magyar-Horvát-Dalmátországok és Ráma királyának címét viseli. Imre Szerbiát és Bulgáriát, II. Endre Halics és Lodomériát, IV. Béla Kunországot (a későbbi Románia) vette fel királyi címébe. II. Ulászló Szlavonia királyának is címezi magát, hogy ezzel Korvin Jánossal, Szlavonia hercegével szemben felsőbbségét kimutassa. Mária Terézia Erdély nagyfejedeleme és a székelyek ispánja címet veszi fel, így alakul ki a magyar király nagy címe: IV. Károly, Isten kedvező kegyelméből Magyar-, Horvát-, Szla-

von-, Dalmát-, Halics-, Lodomér-, Ráma-, Szerb-, Kun- és Bolgárországok apostoli királya, Erdély nagyfejedeleme és a székelyek ispánja.

A magyar király közép címe: Magyar-, Horvát-, Szlavon-, Dalmátországok apostoli királya. A király magyar címeiből ez szerepelt a pénzek köriratán. (1868 : XXX. 64. §.)

A kis cím pedig egyszerűen: Magyarország apostoli királya. A nemzetközi érintkezésben a király címeiből rendszerint csak ezt használják.

A király megszólítása: Apostoli királyi Felség!

Amikor a magyar király és osztrák császár méltóságát még ugyanaz a fizikai személy viselte, a királyt a magyar szent korona jogán megillető címek mellett azok a címek is használtattak, amelyek az uralkodót, mint az osztrák birodalmi tanácsban képviselt országok és királyságok államfőjét megillették.

E közösen használt címeket Öfelsége 1868. november 18-ki legfelső elhatározásával állapította meg, de csak a közös kis cím felelt meg a magyar közjog szellemének: „Isten kegyelméből ausztriai császár, Csehország királya *stb.* és Magyarország apostoli királya“. A közép- és nagy cím²¹ ellenben a birodalmi egység gondolkörét tükrözte vissza, mert a magyar és osztrák területrészek nevei elkülönítés nélkül váltogatták benne egymást, aminek következményeképpen az apostoli cím is — egészen helytelenül —

²¹ Az 1868-ban megállapított közös nagy címben olvasható „Jeruzsalem királya“ semmi vonatkozásban sincs II. Endre királyunk jeruzsálemi jelzőjével, s a magyar közjoggal.

egyes osztrák területek címeivel is kapcsolatba került. A helytelenül megállapított nagy- és közép cím ellen Magyarország úgy védekezett, hogy még a legnagyobb jelentőségű közjogi aktusoknál, mint pl. a törvények szentesítésénél is a kis cím használata jött szokásba, csupán a hitlevélben maradt benne mindvégig (1917 : III. t.-c.) a közjogilag helytelen nagy cím.²²

A közös címek Magyarország és Ausztria kapcsolatának megszűntével eltűntek közjogunkból.

A király tiszteletjogai között említendők még: az ő homlokát ékesíti a szent korona, az államfelség szimboluma; használja az uralkodói jelvényeket; őt illeti a katonai legmagasabb tiszteletadás; születésnapja nemzeti ünnep; halála alkalmával országos gyászt rendelnek el stb.*

A királyné osztozik férje tiszteleti jogaiban. Címe szintén: felség. Férje után első személy az államban, de férjének ő is alattvalója. A mohácsi vészig külön udvartartása volt. Ma a királyné udvara nem bír közjogi jelentőséggel, s a királyi udvar kiegészítő részeként szerepel.

²² A legutóbbi koronázás előtt (1916) a miniszterelnök közölte a hitlevélszerkesztő országos küldöttséggel, hogy Őfelsége felhatalmazta, hogy az Ő nevében is megállapíthassa azt a kétségbevonhatatlan tényt, hogy a magyar királyi méltóság az osztrák császáritól megkülönböztetett, attól önálló, azzal paritásos jelleggel bír, és az Ő nevében kijelenthesse, hogy ez felel meg az Ő álláspontjának is, az Általa megállapított cím ezt sem nem érintheti, sem el nem homályosíthatja.

* Lásd a IV. Károly király Őfelsége halála alkalmából kiadott 54.000/1922. B. M. sz. rendeletet.

29. §. A királyi trón betöltésének módja.

A magyar trónöröklési jogra vonatkozó rendkívül gazdag külföldi és belföldi irodalom össze van állítva *Csekey István-nak*: A magyar trónöröklési jog Bpest 1917. — című, a kérdés egészét kimerítően tárgyaló monografiájának végén. Kiemeljük itt a következőket: *Schmeizel Márton*: (Kemény János báró néven): *Commentatio historico-juridica de jure succedendi serenissimae domus Austriacae in regnum Hungariae*. Halae Magdeburgicae 1731. — *Benczur József* (Eusebius Verinus néven): *Commentatio juridica critica de haereditario jure serenissimae domus Austriacae in apostolicum regnum Hungariae de jure eligendi regem, quod ordinibus inclitis regni Hungariae olim competebat etc.* Viennae et Lipsiae. 1771. — *Lakics György*: *De haereditario succedendi jure ducum primum, deinde regum Hungariae inde ab origine monarchiae usque ad nostra tempora*. Viennae. 1809. — *Cziráky Antal Mózes gróf*: *Disquisitio historica de modo consequendi summum imperium in Hungaria a primordiis monarchiae in haec tempora*. Budae. 1820. — *Salamon Ferenc*: A magyar királyi szék betöltése és a pragmatica sanctio története. Pest, 1881. II. kiad. — *Polner Ödön*: A trón megüresedésének és betöltésének kérdéséhez. Magyar Jogí Szemle. I. 1920. 193. I. — *Wlassics Gyula br.*: A trónöröklés. Új Magyar Szemle. II. 1921. I. 133. I.

I. Történelmi előzmények 1688-ig.

Illés József: A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában. Bpest, 1904. — *Fraknói Vilmos*: A királyi trónöröklés rendje az Árpádok korában. Kath. Szemle. 1913. XXVII. k. — *Ferdinandy Géza*: A trónbetöltés kérdése az Árpádházbeli királyok korában. (Budapesti Szemle. CLIV. k. 1913.) — *Domanovszky Sándor*: A trónöröklés kérdéséhez az Árpádok korában. (Budapesti Szemle. CLVI. k. 1913.) — *Nagy Géza*: Trónöröklés az Árpádok alatt. (Turul. XXXII. k. 1914.) — *Bartoniek Emma*: Az Árpádok trónöröklési joga. (Századok. 1926. 9—10. szám.) — *Gindely Anton*: Über die Erbrechte des Hauses Habsburg auf die Krone von Ungarn in der Zeit von dem Jahre 1526—1687. Wien, 1873. — *Erdélyi László*: Volt-e Magyarországon szabad királyválasztás. Szeged, 1926.

A magyar közjogi felfogást a trónbetöltés kérdésében állami életünk kezdetétől fogva a trónrajutott államfő családjához való ragaszkodás jellemzi.

Már a vérszerződés első pontjában megállapítja a nemzet, hogy míg Álmosnak (helyesebben Árpádnak) fiutódai lesznek, a fejedelem mindig az ő nemzetségéből való legyen.²³

A királyi házhoz való ragaszkodás annyira ment, hogy az Árpádház fiágának kihalása után — bár kimondott jogi kötelezettség nélkül — az Árpádház leányágából választott a nemzet királyt. Így került a trónra cseh Vencel, utána bajor Ottó, majd Anjou Károly,²⁴ akinek megválasztásakor (1307) újból hangsúlyozza a nemzet, hogy nemcsak királyt, hanem királyi házat is²⁵ választott: „Mi tehát országunk javát és hasznát lelkünkben óhajtva, gondos megfontolás után a mi urunkat Károlyt és az ő utódait, — amint

²³ Az Árpádkorban a királyi trón betöltése ritkán történt formális választás útján (Aba Sámuel, Szent László, III. Endre). Rendszerint a királyi tanács meghallgatása után a király maga jelölte ki utódját, akit az összehívott előkelők királlyá kiáltottak ki és ünnepélyesen megkoronáztak. Az utód kiszemelésénél a vezérek korában és a királyság első századában a szeniorátus elve látszik irányadónak, a XII. század a szeniorátusról a primogeniturára való átmenetet mutatja, a XIII. század elejétől (főkép II. Endrétől) kezdve az elsőszülöttségi rend érvényesült. Ezeknek az elveknek szem előtt tartása és gyakorlati érvényesülése azonban nem jelentette a sorrend jogi megkötöttségét, mert a trónutód személyének kijelölésénél a legfőbb szempont a személynek erkölcsi és fizikai szempontból való rátermettsége volt, s éppen ez magyarázza a fentemlített irányadó elvek gyakori áttörését.

²⁴ Majd ugyanígy a későbbi uralkodóházak nőági leszármazottjai: Mária s ennek révén férje Zsigmond, majd Erzsébet révén férje Albert, később II. Ulászló és I. Ferdinánd.

²⁵ Lásd Ferdinandy Géza: Magyarország közjoga. Bpest, 1902. 492. l.

ezt a királyi utódlás követeli — Magyarország királyává és örökös természetes urunkká elfogadtuk.”²⁶

Albert halála után (1439) az említett alkotmányjogi elv értelmében az elhunyt király egyetlen fiát, V. Lászlót kellett volna királlyá választani. A királyválasztó országgyűlés azonban politikai okokból eltért a jogszokástól, s I. Ulászlót választotta meg a trónra. De éppen ennek a jogsértésnek a nyomán támadt visszahatás mutatja, hogy az említett alkotmányjogi elv már teljesen felszívódott a köztudatba, s érvényesülést követelt. Már az 1453: V. t.-c. I. Ulászlót csak mint „Lengyelország néhai király urát” emlegeti, s az általa tett adományokat érvényteleníti. A királyi nemzetség jogigényének Ulászló megválasztásakor történt figyelmen kívül hagyása tehát, — kapcsolatban a koronázás formahiányával,²⁷ — visszaüt és utólag megsebzí az elhunyt király uralmának jogalapját, s megerősíti azt a köztudatot, hogy a királyválasztás joga az uralkodócsalád fiágának kihaltaig erre van korlátolva, s a nemzet Albert fiának, V. Lászlónak utólagos elismerésében ehhez a régi jogelvhez (a legitimitáshoz) való visszatérést látta. És V. László az ő uralkodását csakugyan 1440-től dattálja, ami kitűnik az 1453. dekretum befejezéséből (5. §.).

Mátyás király megválasztásával ugyancsak az ő utódait is a trónra jogosultaknak ismerte el a nemzet, amint a nádori cikkek elsőjében világosan olvas-

²⁶ Fejér: Cod. Dipl. VIII. 1. 221. l.

²⁷ A koronázás nem a szent koronával történt.

ható, hogy: „*ha valamikor a királynak magva találna szakadni és új király választásról lenne szó*²⁸ a választásban a nádoré lesz az első szavazat“, a második cikk pedig egyenesen kötelességévé teszi a nádornak, hogy „*ha valamely király kiskorú örököst hagyna maga után, a nádor tiszténél fogva, mint az ő gyámja, tartozik és köteles őt apai országaiban és uradalmában megtartani és hűségesen megvédelmezni.*“

Az 1498 : XLV. t.-c. is úgy rendelkezik, hogy „*trónüresség esetén, mikor t. i. a királyi örökösök nélkül hal el,*“ a külföldi fejedelmek szószólói a királyválasztó országgyűlésre be ne bocsáttassanak,— s még az 1505. évi forradalmi jellegű rákosi végzés is világosan elismeri a királyi család fiágára korlátozott választási jogot, mikor ezt mondja: „*ezután mától fogva jövőendő örök időkhig, valahányszor s valamikor ez ország fejedelmétől, királyától megfosztatik, és nem marad semmi férfi ivadék, kinek az ország joga és szokása erejénél fogva öröködni kellene, soha semmi idegen s bármi nyelvű nemzetségből királyunkul senkit se választunk*“ stb.

Ez tűnik ki az 1538. évi nagyváradi békeszerződésből is, amely úgy rendelkezik, hogy Zápolya János halála után az egész ország Ferdinándra, s utánna ennek fiára szálljon, akit az ország közös megegyezéssel királlyá választani lesz *köteles* (in regem eligere tenebitur), ennek halála után a trón az ő törvényes örökösait, ilyennek nem léteben V. Károly császár fiait és örökösait illesse. A 40. cikk

²⁸ Ugyanígy a harmadik cikk.

azonban az említett fiágak kihalta esetére *János király fiainak és örököseinek* is biztosítja a trónt, s csak ezek kihalta esetére száll vissza a nemzetre a *szabad* királyválasztás joga. Ugyanígy elismeri János király fiutódainak a magyar trónra való jogát Ferdinánd az 1551-iki békeszerződésben.²⁹

Az 1547 : V. t.-c. 5. §. azután újból ismétli a régi tételt, hogy „az ország karai és rendei magukat nemcsak Őfelsége (Habsburgi I. Ferdinánd), *hanem örökösei uralmának és hatalmának* is örök időkre alávetették”.

Az 1688 : II. t.-c. 1. §-ának egyik közbevetett mondata a fiági elsőszülöttségi rendet már az 1547 : V. t.-cikkbe belemagyarázza,³⁰ de az udvar által erőszakolt eme beszúrás merőben ellenkezik az 1547 : V. t.-c. szövegével, s az 1688 előtt jogállapottal. Cziráky³¹ is említi, hogy midőn I. Ferdinánd 1561-ben a Bécsbe összehívott magyar főuraknak fiát, Miksát ajánlotta a királyi trónra, a nádor azt felelte, hogy hivatalánál fogva a közszabadság védelmére megjegyzi, miszerint tagadhatatlan ugyan, hogy az öröklés Őfelsége fiait illeti, de hogy a három közül, — kik mind kitünők, — ki emeltessék trónra, az a nemesség választásától függ.

Éppen mert a királyi család fiágán belül a trónutódlás sorrendje nem volt meghatározva, ezért gon-

²⁹ Cziráky: Disquisitio 140—141. 1.

³⁰ Ugyancsak kifejezetten benne foglaltatik e törvénycikkre való utalás I. József hitlevelének bevezetésében, nemkülönben — a régi trónöröklési rendre való hivatkozással — a hitvel első pontjának első mondatában is.

³¹ Disquisitio 142—143. Istvánfi nyomán.

doskodtak a XVII. századbeli királyok — az árpád-házi példát követve — arról, hogy elsőszülött fiukat még az ő életükben megkoronázzák, s csak így tudták ezek részére a trónt biztosítani.

1688-ig tehát a királyi trón betöltése választás útján, — de a királyi ház fiágára korlátolt választás útján — történt, s valóban *szabad* királyválasztásnak alkotmányjogunk értelmében csupán az uralkodóház fiágának kihalása esetén lehetett helye, *amely jog-tétel a királyválasztási jog felfüggesztése (1688., 1723.), s a trónöröklés rendjének szabályozása után is szubszidiárius tétele maradt alkotmányjogunknak.*

Ha tehát a pragmatika szankcióban megállapított trónöröklési rendet a szuverén magyar állam akaratát kijelentő magyar törvényhozás — a trónutódlási jog további szabályozása nélkül — jogszerűen hatályon kívül helyezné is, alkotmányjogunk ősi alapelvei értelmében ez esetben sem szabad-királyválasztás, hanem a Habsburg-Lotharingiai ház fiágára korlátolt választás útján kellene a trónt betölteni.

II. A trónöröklési rend az 1688 : II. és III. t.-c. szerint.

Goldschmiedt Kálmán: A trónörökösödés kérdése az 1687—88-i országgyűlésen. (Történeti értekezések 7. sz.) Bpest, 1914. — *Fraknoi Vilmos:* A Habsburg-ház trónöröklési jogának megállapítása az 1687/88. évi országgyűlésen. Bpest, 1922.

Az 1687/8. évi törvényhozás alkotmányjogunk két alapvető tételének megváltoztatásával tette emlékezetessé működését.

Hálából az uralkodó iránt, aki többi országai fegyveres erejével is segített (1686) Magyarországot felszabadítani a török uralom alul:

1. a nemzet lemondott az aranybulla utolsó cikkelyében biztosított fegyveres ellenállási jogról (1688 : IV.) és

2. a trónöröklés rendjét pontosan megállapítva, a Habsburg-ház trónutódlásra jogosított *fiágainak* magvaszakadásáig felfüggesztette a királyválasztás jogát.

Trónutódlásra jogosultnak a nemzet elsősorban a Magyarországon abban az időben uralkodott *I. Lipót király* fiágát ismerte el, és pedig az elsőszülöttség rendje szerint (1688 : II. t.-c.);

másodsorban azonban, — *I. Lipót* fiágának kihalta esetére, — a Habsburg-ház Spanyolországban uralkodó fiágának, azaz *II. Károly spanyol király* fiutódainak is biztosította a magyar trónt, hasonlóképpen az elsőszülöttség rendje szerint (1688 : III. t.-c.).

A két fiág kihaltának esetére a törvény (1688 : III. t.-c.) újból biztosította a nemzet királyválasztási jogának feléledését, s egyben világosan kimondotta (1688 : II., III. t.-c.), hogy a trónörökös a jövőben is mindenkor csupán a szokásos hitlevél kibocsátása és eskü letétele után fog országgyűlésileg megkoronáztatni.

III. Az 1723. évi trónöröklési törvények létrejötte s ennek előzményei.

Birányi Akos: Sanctio pragmatica. Pest, 1848. — *Ökröss Bálint*: A sanctio pragmatica. Jogtud. Közl. 1866. — *Szalay László*: Adalékok az 1723. évi I—III. t.-cikkek keletkezéséhez. Bpesti Szemle. XIX. k. 1864. — *Imrik József*: A pragmatica sanctio keletkezésének története. Pest, 1866. — *Vigyázó. Ferenc gróf*: A magyar pragmatica sanctio. Bpest, 1894. — *Thalóczy Lajos*: Az 1722/3. magyar országgyűlés törvényeinek

közzétételéről. (Századok. XXXI. évf. 1897.) — *Tóth Lőrinc*: III. Károly uralkodása. A *pragmatica sanctio*. (Bevezetés a Magyar Törvénytár milleniumi kiadásának az 1657—1740. évi kötetéhez. Bpest, 1900.) — *Horváth János*: Az 1722/23. I., II., III. t.-cikkek által elfogadott *pragmatica sanctio* lényege és annak helyzete a magyar közjogban. (Magy. Jogászegyl. Ért. XVI. k. 4. f. 1898.) — *Ugyanő*: Adalékok a Sanctio *Pragmatica* értelmezéséhez a magyar közjog szempontjából. (Huszadik Század. I. évf. Bpest, 1900.) — *Turba Gusztáv*: Die *pragmatische Sanction* mit besonderer Rücksicht auf die Länder der Stefanskronen. Wien, 1906. — *Ugyanő*: Die Grundlagen der *Pragmatischen Sanction*. I. Ungarn. II. Die Hausgesetze. 2. Bd. Leipzig und Wien, 1911—12. — *Seress László*: a Habsburgok trónrajutása Magyarországon. (Politikai Magyarország I. R.) Bpest, 1912. — *Marczali Henrik*: A *pragmatica sanctio* új megvilágításban. (Bpesti Szemle. CLXIV. k. 1915.) — *Csekey István*: A magyar *pragmatica sanctio* írott eredetijéről. (Magy. Tud. Akad. Ért. a philosophiai és társad. tud. köréből. I. k. 7. sz.) Bpest, 1916. — *Barabási Kun József*: A magyar *pragmatica sanctio* célja. Magy. Jogi Szemle. 1921. 350. l. — *Klajić Vjekoslav*: Die kroatische *pragmatische Sanktion*. (Ford. Szabó György) Zágráb, 1915. — *Csekey István*: A nőági trónöröklés Horvát-Szlavonországban. (Magyar Figyelő. V. évf. IV. k. 1915.) — *Ugyanő*: A *pragmatica sanctio* Erdélyben. Kolozsvár, 1915. — *Jakab Elek*: A *pragmatica sanctio* története Erdélyben. 4. közl. (Századok. XIII. és XIV. évf. 1879—1880.)

II. Károly spanyol király fiutódok hátrahagyása nélkül már 1700-ban elhalálozván, a magyar trón öröklésének joga egyedül Lipót fileszármazóira szorítkozott. I. Lipótot 1705-ben elsőszülött fia: I. József, majd ennek halála után 1711-ben I. Józsefnek öccse: III. Károly követte a trónon. Ő volt az 1688-iki törvények értelmében a magyar trón öröklésére jogosított utolsó Habsburg fiutód.

I. Az *osztrák és spanyol birtokokban* való utódlás kérdését I. Lipót és fiai: József és Károly már 1703-ban szerződésileg rendezték (*pactum mutuae successionis*), s a fiágak kihalása esetére a család

nőágának is biztosították a trónöröklést. A Habsburg-ház három utolsó fisarja által esküvel megerősített szerződést a legnagyobb titokban tartották. Magyarországra nem vonatkozott.

II. A trónöröklési jognak a Habsburg-ház nőágra való kiterjesztése első ízben a horvát rendek 1712. évi március 9-iki ülésében került nyilvános tárgyalás alá, amikor is az udvarnak kedveskedni óhajtó horvátok határozatilag kimondották, hogy az uralkodó család fiágának magvaszakadása esetére a nőág trónöröklési jogát is elismerik.³² A horvát rendek küldöttsége sietett ezt Bécsben tolmácsolni, ahol ugyan szívesen fogadták az ajánlatot, mégis teljes tudatában voltak annak, hogy a magyar trón öröklésének kérdésében határozatot csak a magyar törvényhozás egésze hozhat. És mivel a magyar főuraknak 1712. júliusában tartott értekezletén kitünt, hogy a kérdés még nem érett a döntésre, az nem is került a magyar országgyűlés napirendjére.

III. 1713-ban történt a következő jelentős lépés.

Az 1703-iki pactum mutuae successionist eddig nem közölték a nyilvánossággal, amelynek körében tehát a trónutódlást illetőleg a legnagyobb bizonytalanság uralkodott. Ezért szükségessé vált a trónöröklés szabályainak kihirdetése, mert mint az 1713 április 13-án kelt referátum³³ mondja: a történelem

³² Lásd e tárgyban Deák Ferenc beszédét a képviselőház 1861 június 4-iki ülésében. Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei. Bpest, 1889. III. k. 54. és köv. l.

³³ A titkosabb minisztérium 1713 márc. 27., 29. és ápr. 5-i legtitkosabb értekezletéből. Közli G. Turba: Die Grundlagen

tanusága szerint semmi sincs, ami nagy monarchiákat gyorsabban és biztosabban szétzilál, mint a trónutód bizonytalansága.

VI. Károly császár tehát 1713 április 19-én nyilvánosságra hozta³⁴ az 1703-ki pactum mutuae successionis rendelkezéseit, s ennek megfelelően, patrioniális fejedelmi hatalma alapján, a Habsburg-ház nőágaira is kiterjedőleg rendezte a trónöröklést a Habsburg-ház patrimoniális uralma alatt állott országokban.³⁵ Ez a családfői rendelkezés az önálló és alkot-

der Pragmatischen Sanction u. s. w. Leipzig und Wien, 1912. II. 430. és köv. l. — Testante historia per tot saeculorum casus authenticata, nichts ist, was die grosse Monarchien ehender und gewüsser umbstürzet, als die ungewüssheit des Nachfolgers." (433. l.) — „Anerwogen solchen falls die urtheyl, Neigungen und affection so vieler von Nation, Genio und Interesse unterschiedenen Länder und Gemuether der Succession halber auf widrige meinungen fallen und diese Länder und Stände vor die Leopoldinisch —, andere für die Josephinische Ertzherzoginnen stehen, einige wohl auch auf eine abtheylung der Erbkönigreich und Provinzen antragen dörrften, von welchem allem sich der Zeit schon nicht ohndeutliche merkhmahlen hervorblickhen, wohl auch ein und andere reden hören liessen. So wurden auch bey solcher verwirrung und unerklährten Rechten die innerliche, landverderbliche Factiones bey und ausser Hoffs je nach eines jeden Convenienz und inclination heuffig ausbrechen, zu deren unterstützung wohl auch bei frembden Mächten Hilff gesuecht und ohnfehlbar gefunden, mithin dises in der welt so hoch respectierte, mächtige uhralte österreichische Erb Patrimonium durch eusserliche Waffen zergliederet, oder wohl gar wenigst zum theyl unter fremden gewallt gebracht werden dörrfte." (432. l.)

³⁴ Titkos tanácsával közölte, s a tanácsosokat feloldotta hallgatási kötelezettségük alól.

³⁵ Az 1703-iki családi titkos egyességnek az osztrák ház feje: VI. Károly császár által 1713 ápr. 19-én történt publikációját nevezik *osztrák pragmatika szankciónak szűkebb értelemben*. Így találjuk már Mária Jozefa 1719-iki renunciáció-

mányos törvényhozással bíró Magyarországra nem vonatkozhatott és nem is vonatkozott, s ezért Károly (mint magyar király: III. Károly) Magyarország megnyugtató végett 1715-ben (tehát két évvel a családfői rendelkezés nyilvánosságra hozatala után) egy olyan magyar törvényt szentesített (1715:III. t.-c.), amely Lipót király *fiágának* kihalása esetére a magyar nemzet királyválasztási jogának feléledését elismerte és hangsúlyozta.³⁶

jában. — *Tágabb értelemben pedig* az osztrák pragmatika szankció gyűjtőfogalma felöleli az osztrák ház mindama házi törvényeit és szokásait (obszervanciáját), amelyek a trónöröklés kérdésében az 1713-iki publikáció előtt és után keletkeztek. Előbbieknek érvényét az 1713-ban nyilvánosságra hozott 1703-iki családi szerződés — amennyiben vele nem ellenkeznek — kifejezetten fenntartotta.

Ide tartoznak tehát, mint legfontosabbak: III. Ferdinand 1621 május 10-iki végrendelete és 1635 aug. 8-iki pótvégrendelete, az 1703 szeptember 12-iki pactum mutuae successionis, az 1713 április 19-iki publikáció, Mária Jozefának 1719 aug. 19-iki — a trónöröklési szabályokat megvilágító — renúnciációja stb.

A pragmatika szankció kifejezés a görög *πράγματα* és a latin *sanctio* (sancire) szavakból van összetéve. Előbbi szót a görögök a közügyek megjelölésére használták. *Sanctio* pedig a rendelkezéshez fűződő jogkövetkezményt jelentette. A középkorban valamely fontos közügynek állandó jellegű, mintegy megváltoztathatatlan (*in perpetuum valitura*) szabályozását magában foglaló rendelkezést nevezték pragmatika szankciónak; a fejedelmi jog (Fürstenrecht) pedig a fejedelem által ünnepélyes formában kijelentett trónöröklési szabályokat jellemezte meg ezzel a kifejezéssel. Példák a Habsburgok spanyol ágában III. Fülöp 1615-iki és IV. Fülöp 1660-iki pragmatika szankciói.

³⁶ Ugyanezt hangsúlyozza III. Károly hitlevelének (1715. évi II. t.-c.) negyedik pontja és pedig Magyarország és részeire vonatkozólag; az 1723: I. t.-c. 3. §. pedig a nőági trónöröklési rendet világosan Magyarország és a hozzákapcsolt részek, országok és tartományok részére állapítja meg, (ugyanígy az

Az osztrák pragmatika szankció belső jogforrása az ausztriai ház családfője. Patrimoniumainak öröklési rendjét ő volt hivatva megállapítani, s e szabályoknak az ő akaratkijelentése adott jogi kötelező erőt. E rendelkezéseknek az örökös országok és tartományok rendi gyűlésein³⁷ való kihirdetése és elfogadása csupán a fejedelem akaratának ünnepélyes tudomásul vételét és elismerését jelentette, ami a családfői rendelkezés érvényesülésének és tartósságának némileg a *politikai biztosítékát képezte*.³⁸

IV. A következő lépés volt a nőági öröklési rendnek Erdéllyel való elfogadtatása.

Erdély az 1688 : II. és III. magyar törvényekbe becikkelyezett fiági trónöröklési rendet külön nem fogadta el. Mivel azonban Lipótnak 1691-iki diplomája szerint „Erdély visszatért a szent koronához,” természetes, hogy a szent korona öröklési rendje a hozzá visszatért Erdélyre is kiterjedt. Így magyarázza hitelesen az 1791 : VI. erdélyi törvénycikk is azt, hogy Erdélyben a pragmatika szankció elfogadásáig a fiági öröklési rend érvényesült.

1723 : II. t.-c. 5. §.), csak Erdély külön felemlítése maradt el az udvar kívánságára.

³⁷ Alsó- és Felső-Ausztriában, Csehországban, Morvaországban, Sziléziában, Tirolban, Karinthiában, Krajnában és Stájerországban stb. 1720-ban, Vorarlbergben 1722-ben, a németalföldi tartományokban egyenkint 1723 és 1724-ben (utóbb ünnepélyes németalföldi publikáció az 1724 dec. 6-iki császári páténsse), Fiumében 1725-ben.

³⁸ Külállamok is garantálták az osztrák pragmatika szankció érvényesülését és pedig: Spanyolország 1725-ben, Poroszország 1728-ban, Anglia 1731-ben, a német birodalom, Oroszország és Dánia 1732-ben, Franciaország 1738-ban.

De a Lipót-féle diploma szép szavai a gyakorlatban nem érvényesültek. Erdély nem olvadt bele a magyar állam egységébe, s 1848-ig külön állam maradt. Ezért fogadtatta el az udvar Erdéllyel külön a nőági trónöröklési rendet, amivel azonban még külön politikai célt is óhajtott elérni.

Már az 1721 július 13-ki bécsi szűkebb konferenciának referatuma azt javasolta, hogy Erdélyben előbb hívassék össze az országgyűlés, mint Magyarország, mert ha az erdélyi rendek — ami remélhető, — hajlandók lesznek a nőági örökösödés elfogadására, akkor a magyarok is kénytelenek lesznek példájukat utánozni.³⁹

Ennek a tervnek megfelelően a korábban összehívott erdélyi országgyűlés három hónappal megelőzte a magyar országgyűlést a nőági öröklés elfo-

³⁹ G. Turba: Die Grundlagen der Pragmatischen Sanction u. s. w. Leipzig und Wien, 1911. I. 284. l.: ... „der in Sibenbürgen wegen dises Successionswerckhs ebenfalls zu hallten bevorstehende *Landtag noch vor der Hungarischen Diaeta* auszuschreiben wäre, damit, wan die Stände in Sibenbürgen, wie zu hoffen, sich hierunter geneigt und willfahrig herbeylassen, die Hungarn dadurch gleichsam in die noth zur nachfolge gesetzt werden“ ... és II. 441. l.: „man habe von nun an vestzustellen und bey ereignender gelegenheit nirgends, insonderheit gegen ihne, Cantzlern, auch übrige Hungarische Magnates nicht zu verbergen, dass das Fürstenthumb Sibenbürgen als die Citadelle des Königreichs Hungarn Ewig bei dem durchleuchtigsten Ertzhause verbleiben würde, was es nur immer auch für einen Hergang mit dem Königreich Hungarn haben wurde, und dises, in der absicht, sie Hungarn, zu acceptierung der weiblichen Succession desto ehender zu vermögen, wan sie sehen werden, dass neben Böheimb, Oesterreich und dem *Königreich Croaten* auch das Fürstenthumb Sibenbürgen nicht nur auf das weibliche Geschlecht kommen, sondern auch alles beysammen und unter einer Herrschaft ewig bleiben werde.“

gadásával, még pedig Erdély 1722 március 30-án *az osztrák pragmatika szankciót* fogadta el, anélkül, hogy a trónöröklést bizonyos nőágakra korlátozta volna. De amikor több, mint két évtized huzavonája után az erdélyi pragmatika szankció az erdélyi rendek kívánsága szerint az ő törvénykönyvükbe is be-cikkelyezettetett, az 1744 : III. t.-c. bevezetése már felsorolja azt a három nőágot, amelyre a trónöröklés jogát kiterjeszti, s kifejezetten hangsúlyozza a rendelkezésnek Magyarország 1723. évi törvényeivel való egybehangzóságát. Majd az 1791 : VI. erd. t.-c. újból és kétséget kizáró világossággal megállapította, hogy Erdély, az 1744 : III. t.-c. erejénél fogva, *Magyarországnak 1723. évi cikkelyeivel megegyezően* ismerte el és állapította meg a felséges ausztriai háznak a nőágra is kiterjesztett örökös utódlását, minek következtében „Erdélyt, *mint Magyarországnak szent koronájához tartozót*, mind Őfelsége, mind a felséges ausztriai házból következő utódai, *mint Magyarország törvényes királyai* ugyanazon uralkodási és utódlási joggal fogják hatalmukban tartani” stb.

V. Magyarországon a trónöröklés jogának a Habsburg-ház nőágaira való kiterjesztése három hónappal az erdélyi határozat után történt meg, és pedig alkotmányszerűen, azaz a törvényhozás rendes útján.

Az 1722/23. országgyűlés 1722 június 30-iki ülésében a magyar rendek a Habsburg-ház jogosított fiágainak kihalása esetére egyértelműleg megállapították a törvényben felsorolt nőágak öröklési jogát,

s az idevágó határozatok királyi szentesítés után az 1723 : I. és II. t.-cikkbe becikkelyeztettek.⁴⁰

VI. Fiumében, — amely város és kerület abban az időben még nem tartozott Magyarországhoz, — 1725-ben az osztrák pragmatika szankció hirdettetett ki. De Fiumének a magyar szent korona országaival való egyesítése után (1776) az osztrák trónöröklési rendet itt is a magyar szent korona országainak egységes trónöröklési rendje váltotta fel. (1723 : II. t.-c. 5. §.)

IV. A magyar trónöröklési rend. (*Ordo successionis.*)

Csekey István: • A magyar trónöröklési rend terjedelme. Jogállam. XVI. évf. 1917.

a) A főágak. Az 1723 : II. t.-c. a trónöröklésre jogosított női főágak sorrendjét a következőképpen állapította meg:

1. III. Károly fiágának magvaszakadása esetén elsősorban III. Károly leányai, s ezeknek mindkét nemű utódai örökölnék (I. főág);

2. az I. főág magvaszakadtával III. Károly testvérbátyjának, I Józsefnek leányai, s ezek mindkét nemű utódai következnek (II. főág);

⁴⁰ E törvénycikkeket eleinte a többi magyar törvények módjára idézték, hovatovább azonban egyszerűen magyar pragmatika szankció néven emlegetik. Ez a megjelölés a magyar törvénytárba először az 1848-iki törvények előbeszédében csúszott be. A magyar pragmatika szankció azonban nemcsak a trónöröklést szabályozó 1723 : I. és II. törvénycikkeket öleli fel, hanem a karok és rendek jogait, kiváltságait és szabadságait megerősítő III. törvénycikket is hozzátartozónak tekintjük. Így használja ezt az elnevezést az 1867 : XII. t.-c. 1. §. is.

3. végül a II. főág magvaszakadtával III. Károly és I. József atyjának: I. Lipótnak leányai és ezek mindkét nemű utódai lépnek a magyar trónra (III. főág.).

E három nőág életének tartamára a nemzet királyválasztási joga *felfüggesztetett*, de egyúttal világosan és kifejezetten kimondatott, hogy a felsorolt *három nőág kihalása esetén a nemzetre visszaszáll a szabad királyválasztás joga.*

b) *Ági öröklési rend.* Trónöröklési rendünk az ágak sorrendjét alapul vevő, s ezen belül az elsőszülöttség rendjét (primogenitura) követő ági öröklési rend. (Successio linealis.)⁴¹

Az öröklésre elhívott első ág az utolsó trónbirtokos ága, vagyis az ő leszármazói. Első ágbeliek hiányában következik a második ág (atyai ág): az utolsó trónbirtokos atyjától leszármazók, vagyis az utolsó trónbirtokos testvérei és ezek leszármazói. Második ágbeliek hiányában a harmadik ág (nagyatyai ág) kerül sorra: az utolsó trónbirtokos nagybátyjai és ezek leszármazói és így tovább.⁴²

⁴¹ Az ági öröklési rendtől különbözik az időbségi (senioratus) és az izöröklési rend (successio gradualis). A senioratus rendje szerint az uralkodó család legidősebb tagja örökli a trónt. Nyomai nálunk az Árpádkor első három századában mutatkoznak. Az izöröklés szerint pedig az örököl, aki a rokonsági számítás szerint legközelebb van az uralkodócsalád törzsatyjához (a trónszerző őshöz). Itt is érvényesül az elsőszülöttségi rend, pl. a trónszerző őznek két fia közül először az elsőszülött örököl, de ennek halála után az ő fiát megelőzi öccse, mert ez a trónszerző őshöz egy ízzel közelebb van.

⁴² A magyar nyelvben az egyenes ági felmenők elnevezésében nincs egyöntetűség. Grosschmid Béni szerint (Magán-

Az ági öröklés rendjében szükségképpen érvényesül a képviselő (reprezentáció) elve, mely szerint a soron következő trónörökös kiesése (halála vagy lemondása) esetén, annak bármely távoli lemenője (unokája, dédunokája) kiesett felmenőjének helyére lép, s annak jogát érvényesítve az oldalágot megelőzi. Ha pl. a trón megüresedésekor az elsőszülött fiú már nem él, ennek fia, — az utolsó trónbirtokos unokája — atyja helyére lép, őt képviseli, s az ő helyén érvényesíti a trónra való igényét, s ekképpen megelőzi nagybátyját, az utolsó trónbirtokos másodszülött fiát.

Nem változtat az ági öröklés rendjén az sem, ha a trónról lemondott királynak, aki után — öröklésre hivatott lemenő hiányában — az oldalág került trónra, utólag öröklésre hivatott leszármazója születnék. Ez a körülmény a lemondás következtében trónrajutott királynak, sőt az ő egész ágának öröklési rendjét nem érinti, s csak ennek az egész ágnek kihalása esetén száll vissza a trón a lemondott király ágára.

Ha pedig a király halálakor a király özvegye

jogi Előadások. Jogszabálytan. Bpest, 1905. 746. l.) a felmenők így következnek: atya, nagyatya, szépatya, dédatya, ősatya, ükatya. Az idegen uralom alá került magyar területek egy részén érvényben volt osztrák polgári törvénykönyv (731. §.) a felmenő ágakat sorrendben így jelöli: atya, nagyatya, ősatya, dédatya (ükanya), dédősatya, (ükösanya). A Czuczor—Fogarasi nagy szótár szerint 1. apa, 2. nagyapa, 3. szépapa vagy ősapa, 4. dédapa vagy ősnagyapa. Az ük jelző csak anya mellett, és azonos a 4. alatti ősnagyanyával. — Justinianus Institutiójában (III. 6.) a felmenők sorrendje: pater, avus, proavus, abavus, atavus, tritavus.

vagy a trónörökös özvegye áldott állapotban volna, a méhmagzat részére vélelmeztetik a trónöröklés, s az oldalág csak akkor jut trónra, ha a gyermek megszületésekor megállapított, hogy a trónöröklési rend szerint nem az utószülött (leány), hanem az oldalág következik sorra.

c) *A vegyes ági öröklési rend.* Az 1688 : II. és III. t.-cikk a tiszta fiági öröklési rendet (successio linealis agnatica) hozták be. A nőt a trónöröklés szempontjából nem létezőnek tekintették.

Ahol a nők is várományosai a trónnak, ott vagy a vérrokonsági, vagy a vegyes ági öröklési rend érvényesül.

A vérrokonsági ági öröklési rend (successio linealis cognatica) szerint ugyanazon ágon belül a férfi megelőzi ugyan a nőt, de már az első ág nőjét nem előzi meg a következő ág férfia. Vagyis itt a fileszármazó nélkül elhalt uralkodó után nem fivére, hanem leánya következik.⁴³

A magyar trón *a vegyes ági öröklési rend* (successio linealis mixta) szerint száll át. Ez a rendszer tulajdonképpen nem egyéb, mint fiági öröklési rend, azzal a pótlással, hogy valahányszor a fiág kihal, mindig az ágiság rendje szerint legközelebbi nő kerül a trónra, aki mintegy *fiúsitott leány*⁴⁴ ismét a fiági rend szerint származtatja át tovább a trónt.

⁴³ Így Angliában, Hollandiában, Spanyolországban.

⁴⁴ Ez a konstrukciója az öröklési rendnek felel meg legjobban a magyar jogi gondolkodásnak, amely a fiág kihaltával a fiúsitott nőben látja a család folytatóját. Ily értelemben mondja Mária királynőnk 1386 február 28-án kelt oklevelében, hogy őt, *mint atyjának fiát*, — ut filium masculinum

III. Károly fiutódok nélkül halván el, utánna leánya, Mária Terézia (fiúsított leányként) lépett a trónra, aki őse a férjével, Lotharingiai Ferencsel alapított Habsburg-Lotharingiai háznak. Ebben a szűkebb értelemben vett uralkodóházban a fiág teljes kihaltáig a tiszta fiági öröklési rend érvényesül, a nők a trónutódlás szempontjából egyelőre nem létezőknek tekintetnek. Ha azonban a fiág kihal, akkor az utolsó trónbirtokoshoz legközelebbi ág (I. ág = le származók ága) nőjére kerül a sor, aki mint fiúsított leány egy újabb ágnek lesz ősevé és így tovább. Ezek a fiúsított nők a *regrediens örökös nők*.⁴⁶

genitoris nostri, — koronázták meg, (Fejér: Cod. Dipl. T. X. vol. 1. pag. 279.), s Cziráky is úgy véli, hogy akik Mária trónrajutását a nálunk szokásos fiúsítás (praelectio in haeredem masculinum) révén való örökléssel hasonlítják össze, nem érdemlik meg Lakits szemrehányásait (De haereditario succedendi jure etc. pag. 86.) s hivatkozik Lucius János jeles történetíró hasonló felfogására. Cziráky: Disquisitio hist. de modo consequendi summum imperium. Budae, 1820. 64. l.

Szluha Ferenc nádori ítélőmesternek a trónöröklési javaslatot megindokoló nagy beszéde a követek tábláján (1723 június 30-án) is egyenesen hivatkozik a Hármaskönyvnek a fiúsításról szóló rendelkezéseire, amelyek a trónöröklési javaslatban alkalmazást nyernek. Rámutat erre Schiller Bódog is: A magyar trónörökösben megkívántató kellékekről — című cikkében. Jogtud. Közl. 1902. 52. sz. 440. l.

⁴⁶ Lásd a külön lapon mellékelt családfát. A Habsburg-Lotharingiai ház legutolsó fiörököse (Z-vel jelölve) után, mivel ennek sem fiai, sem leányai (1. ág) nincsenek — a családfa jelenlegi állása szerint, — az ő atyai (2.) ágából sorra jön A., azután B., azután C., azután D., majd a nagyatyai (3.) ágból E., azután F., azután G. s így megy vissza a fiúsított (regrediens) örökösön át az öröklés rendje a nádori ág, majd az uralkodó ág, azután a toszkánai ág, azután a hadvezéri ág, majd a modenai ág nőin át (ezek még mind a Habsburg-Lotharingiai ház nőágai), tovább I. József leányainak ágaira, és pedig előbb Mária Jozefa (szász), majd Mária Amália (bajor)

V. A trónöröklés jogi természete.

Nagy Ernő: A trónöröklés jogi természete és a koronázás. Jogt. Közl. 1916. LI. évf. 53. sz.

A trónöröklési rend a királyi méltóságban egymásra következő személyeket s az egymásra következőkötött sorrendjét jelöli meg. Itt az állami szervezet kiépítéséről, az állam egyik szervének elhívásáról, a legelső állami tisztség betöltéséről van szó.

Az örökösödésnek magánjogi szabályai tehát a trónöröklésnél, illetőleg trónutódlásnál semmi vonatkozásban nem érvényesülnek. Az utód az ő királyi hatalmát nem az előd hagyatékából öröklí, hanem a törvény által megjelölt időpontban és a törvény értelmében, mint állami szerv megkezdí a rábizott államhatalmi funkció gyakorlását. A trónöröklés és a magánjogi öröklés egymástól teljesen függetlenek. A király magánvagyonában örökökhet más, mint aki a trónon következik. A király magánvagyonában örökökhetnek sokan, a trón egységesen és oszthatatlanul száll át a törvény szerinti utódra. A magánjog élő személy után nem ismer öröklést, a trón ellenben az előd lemondása után, már annak életében a trónörökösre száll át.

A királyt megillető jogok és az őt terhelő kötelességek alanya és forrása a nemzet. A király a nem-

ágára, azután I. Lipót leányának Mária Annának (portugál) ágára. De minden egyes megjelölt fiúsított (regrediens) örökös nő trónrajutott ágában állandósul az öröklés, mint Mária Terézia ágában történt, úgy hogy amíg a trónrajutott nőágban elsősorban fiági fileszármazók, azután nőleszármazók vannak, addig a távolabbi regrediens örökös nők ágára nem kerül sor

zetnek csak egyik szerve, aki a nemzet által ráruházott jogokat a nemzet nevében gyakorolja. Minden magyar király közvetlenül a nemzettől kapja, s nem elődjétől öröklí a királyi hatalmat, amelynek átszállása az előd akaratától független. Az előd az utódot az utódlásból ki nem zárhatja, az utódra átszálló hatalmat nem korlátozhatja, meg nem oszthatja. A trónöröklésben nincsen magánjogi elem. Magánjogi elvek és analógiák itt nem érvényesülhetnek.

A szent korona tana a magyar király hatalmának közjogi jellegét olyan éles világításba helyezte, hogy a trónöröklés közjogi természetét még a patrimoniális Ausztriával hosszú ideig fennállott kapcsolat sem bírta elhomályosítani. Magánjogias vonatkozások előtérbe nyomulását a nemzet mindig az ő jogait sértő visszaélésnek tekintette.

VI. A szabad királyválasztás.

Az 1723 : I. és II. t.-cikkben trónöröklésre jogosított nőágak kihaltával a nemzetre viisszaszáll a szabad királyválasztás joga, amint ezt a hitlevelek negyedik pontja is minden koronázáskor újból megállapítja.

Reiner János⁴⁷ azt vitatja, hogy adandó esetben királyválasztás csupán az erre a célra összehívott királyválasztó országgyűlésen történhetik. Hivatkozik az 1447 : XLIV. t.-c. rendelkezéseire, az 1485-iki nádori cikkelyekre, s arra a közjogi gyakorlatra,

⁴⁷ Királyválasztó országgyűlés. Magyarország 1927 jan. 21-iki vezércikke.

amely a Hunyadi Mátyást választó országgyűléstől kezdve kialakult.

1848 előtti közjogunkban valóban jogszabálynak kellett tekinteni, hogy a királyválasztás, sőt a nádorválasztás⁴⁸ is *külön erre a célra* összehívott országgyűlésen történjék, vagyis a királyi meghívólevélben külön meg kellett említeni, hogy az országgyűlés célja király vagy nádorválasztás.⁴⁹ A királyi proposíciók jelentősebb pontjára már csak azért is rá kellett mutatni a királyi meghívólevelekben, hogy a fontos kérdések ne meglepetésszerűen döntsessenek el, hanem a személyes megjelenésre jogosult nemesiség előre tudja, milyen kérdések kerülnek az országgyűlésen napirendre, később pedig a megyegyűlés a megválasztott követeknek megfelelő utasítást adhat.⁵⁰

⁴⁸ 1608 : k. e. III. t.-c. 1. és 2. §. *peculiarem generalem diaetam indicet.* — Félre magyarázhatatlan szavakkal követeli ezt már az 1548 : XVIII t.-c.

⁴⁹ Így Timon Ákos is: Magyar alkotmány és jogtörténet. Bpest, 1910. 610. 1.

⁵⁰ Az utasítás hiányában, sőt az utasítás ellenére leadott szavazatok ugyan nem voltak érvénytelenek, s nem befolyásolták a hozott határozatok érvényét, mégis ha a királyi meghívólevelek, a tervezett jelentős reformok vagy egyéb országgyűlési tárgyak elhallgatásával rosszhiszeműen akadályozták meg a követválasztók akaratának megnyilvánulását, vagyis megfelelő utasítások adását, ez nagyon mecsökkentette az így létrejött törvény jogi kötelező erejének *erkölcsi alapját*. Rákóczy például egyebek között azért is vonja kétségbe az 1688-iki trónöröklési törvények érvényességét, mert e tárgy napirendre tűzésének szándékát a királyi meghívólevél elhallgatta, s így a megválasztott megyei követek e fontos tárgyban nem kaphattak megfelelő utasítást. Éppen erre való tekintettel az 1722/23. országgyűlést megelőzőleg hosszas tanácskozások folytak arról, hogy a nőági öröklés behozatalának

1848 óta a képviselőnek a választók nem adhatnak többé utasítást, s a királyi meghívólevelek sem tartalmazzak munkaprogrammot.⁵¹ A képviselők ugyanis kötetlen meghatalmazást kapnak törvényhozói működésükre. A törvényhozás szuverén, tárgyköre nincs körülírva, maga szabja meg hatáskörét s egyedül tőle függ, mivel kíván foglalkozni. Így áll a kérdés *a szigorú jog szempontjából*.

Ámde a népképviseleti rendszernek is a lényegéhez tartozik, hogy a törvényhozás irányát a választók akarata szabja meg, ezért a kormánynak kötelessége az államélet főkérdéseit illető felfogását, s megvalósítandó programjának főbb vonásait a választók előtt feltárni. Ez a kötelesség nem jogi, hanem államethikai természetű. Nélkülözhetetlen előfeltétele annak az — erkölcsi alapelvek és szempontok figyelembevételéből kialakuló — összhangnak, amelyen a parlamentáris rendszer a maga egészében nyugszik.

Ezért ha nem írja is elő jogszabály azt, hogy a király külön e célra összehívott országgyűlésen választandó, mégis a magasabb államethikai szabályok tiltják, hogy ez a sorsdöntő fontosságú kérdés a választók elől elvonva, meglepetésszerűen vitessék olyan or-

szándéka felvétessék-e a regálisokba, amely tanácskozások eredményeként a meghívólevelekben tettek is homályos célzást az említett tervre, viszont felhívták a főispánokat, hogy a megyegyűléseken a követek választásánál és az utasítások fogalmazásánál jelen legyenek, s hassanak oda, hogy az adandó utasítások Őfelsége kegyes szándékának megfelelőjenek.

⁵¹ A királyi proposíciók többé nem kerülnek a választók elé, hanem az országgyűlést megnyitó trónbeszédben csak a már megválasztott képviselők és felsőházi tagok elé terjesztetnek.

szággyűlés elé, amelynek választásakor ebben a kérdésben a nemzeti akarat nem nyilvánulhatott meg. A kormánynak ezt figyelmen kívül hagyó eljárása tehát az államhatalmi főszervek erkölcsi alapjait megrendítő, s az alkotmányosság lényegét kijátszó (in fraudem legis) eljárásnak volna tekintendő.

Viszont pedig a törvények értelmében soron levő trónutód megkoronázása céljából külön koronázó országgyűlés összehívására még a magasabb államethikai szabályok szempontjából sincs szükség, mert a soron levő király megkoronázása az országgyűlést nem állítja új elhatározás elé. Nem egyéb az ő teendője, mint a létező törvények egyszerű végrehajtása, amelyeknek érvényt kell szerezni, amely kötelesség elől kitérni nem lehet. IV. Károlyt is minden közjogi aggály nélkül az együttülő országgyűlés koronázta meg.

Felvethető ezzel kapcsolatban az a további kérdés, vajjon milyen jogi megítélés alá esnék az, ha a törvényes országgyűlés⁵² a trónöröklési törvények rendelkezéseinek figyelmen kívül hagyásával mást választana királlyá, mint akit a trón a törvények értelmében megillet, s az ilyképpen megválasztottat még is koronázná? Az ilyen törvénysértéssel megválasztott és megkoronázott királyt megilletné-e a

⁵² Ha a választás nem az *alkotmányszerű* országgyűlés ténye, ha nem a *status et ordines ad comitia legitime confluentes* (1791 : XII.) által eszközölt választásról van szó, akkor fel sem vetődhet a kérdés, vajjon az ilyen összeverődött csoport részéről választott és esetleg megkoronázott király igényelheti-e a koronás király jogállását.

koronás király törvényben biztosított jogállása? Csak azt felelhetjük, hogy nem.⁵³ Mert nem áll az, hogy az országgyűlés trónváltozás idején s a trónváltozás kérdésében szuverén.⁵⁴ Az országgyűlés nem változtathatja meg a törvényhozás másik tényezőjével együtt alkotott törvényt, azt el nem törölheti, az alul nem is dispenzálhat, attól el nem térhet. Az ilyen választás és koronázás tehát *államcsiny* jellegével bírna, már pedig az államcsiny — csakúgy, mint ikertestvére: a forradalom — a jognak megdöntésére irányuló támadás, amelyből jog nem keletkezhetik. Legfeljebb a szokásjog szentesítheti hosszú idő múltán⁵⁵ az így létre jött uralmat.

30. §. A trónöröklési képesség.

(Capacitas succedendi.)

Jászi Viktor: A *pragmatica sanctio* és a házi törvények. Magy. Jogászegyl. Ért. 1902. XXV. k. 1. f. *Polner Ödön:* A *pragmatica sanctio* és a házi törvények. (M. J. É. 1902. XXV. k. 3. f.) — *Ferdinandy Géza és Schiller Bódog:* A *pragmatica sanctio* és a házi törvények. (M. J. É. 1903. XXVI. k. 5. f.). — *Jászi Viktor:* Válasz a *pragmatica sanctio* és a házi törvények tárgyában. (M. J. É. 1903. XXVIII. k. 3. f. *Polner Ödön, Schiller Bódog és Ferdinandy Géza* felszólalásaival). —

⁵³ Így *Ferdinandy Géza* is: Magyarország közjoga. Bpest, 1902. 376. l.

⁵⁴ *Ferdinandy Géza:* A királyválasztás joga. Bpest. 1920. 18. l. Helyesebben ugyanő: Magyarország közjoga. Bpest, 1902. 491—492. lapjain.

⁵⁵ „Ha a szokás oly dolgokra vonatkozik, — amelyek a legfőbb hatalom jeléül a fejedelemnek vannak fenntartva, akkor szokás csak olyan hosszú idő lepergése után áll elő, amelynek kezdete az emberi emlékezetet meghaladja” — mondja *Werböczy HK.* Előb. 10. c. 6. §.

Gábor Gyula: Hohenberg Zsófia hgnő és gyermekeinek jogi helyzete Magyarországon. Bpest. — *Schiller Bódog*: A magyar trónörökösben megkívántató kellékekről. 4. közl. Jogtud. Közl. 1902. 48, 49, 50. és 52. sz. — *Ugyanő*: Egyen jogú házasság és trónöröklés. (A Welsburg eset). Jogállam. 1905. IV. évf. — *Nagy Ernő*: A trónöröklési törvény magyarázatához. Jogállam. 1903. II. évf. — *Jellinek Georg*: Der Einfluss des Religionsbekenntnisses auf das Tronfolgerecht in der österreichisch-ungarischen Monarchie. (Sonder-Abdruck aus d. Festgabe für E. I. Becker, Berlin, 1899. — *Búza László*: A magyar trónörökösben megkívántató kellékek. (Jogtud. Közl. 1916. LI. évf. 35. és 36. sz.) — *Polner Ödön*: A magyar trónöröklés feltételei. (Jogt. Közl. 1916. LI. évf. 53. sz.)

Az 1723 : I. és II. t.-c.-ek nem csak azt a sorrendet állapítják meg, amelyben a Habsburg-ház három megjelölt nőágának tagjai a trónra következnek, hanem megszabják azokat a személyi kellékeket is, amelyek a trónöröklési jog (igény) fenforgásának és érvényesítésének nélkülözhetetlen előfeltételei. E személyi kellékek birtoka adja meg a *trónöröklési képességet*, s akiknek személyében ez a képesség meg van, azok a trónnak közelebbi és távolabbi *várományosai*. A legközelebbi trónvárományos a *trónörökös*.

A trónöröklési képesség alapjául a törvény a következő személyi kellékeket jelöli meg: 1. III. Károly, vagy I. József, vagy I. Lipót ágyékából való, azaz vérbeli leszármazás, 2. törvényes leszármazás, 3. a római katolikus valláshoz tartozás, 4. az osztrák főhercegi vagy főhercegnői minőség (1723 : II. t.-c. 5—7. §§.).

I. A törvény *vérbeli leszármazást* kíván. Az örökbefogadott gyermeknek, mint ilyennek tehát nincs trónöröklési joga, vagyis örökbefogadás útján a trónvárományosoknak törvényileg megállapított körét,

vágy a jogosultak sorrendjét megváltoztatni nem lehet.

II. Az 1723 : II. t.-c. 7. §. csak a *törvényes leszármazókat* (legitimos successores) ismeri el trónjogosultaknak. A házasságon kívül született gyermek még akkor sem bír trónöröklési joggal, ha utóbb akár házasság által (per subsequens matrimonium), akár királyi vagy pápai elhatározással (per rescriptum principis vel papae) törvényesítettett.⁵⁶

Ezzel a közkeletű értelmezéssel ellentétben Jászi Viktor⁵⁷ a legitimus successores szavakat a következő „Austriae Archiduces” szavakkal hozza vonatkozásba. Szerinte a legitimus successores szavak nem törvényes ivadékok, hanem törvény szerinti jogutódok, az Austriae Archiduces szavak pedig nem osztrák főhercegeket, hanem az osztrák főhercegségben, majd császárságban trónra jutó uralkodókat jelentenek. Vagyis szerinte csak az örökölheti a magyar trónt, aki az 1723 : II. t.-c. 5—7. §§-ban felsorolt uralkodóknak az osztrák államfői méltóságban törvény szerinti jogutóda, miért is, ha e nőág Ausztriát bármilyen okból elveszítené, ezzel együtt a Magyarországon való utódlás joga is megszűnnék. A Jászi-féle magyarázatot erős és meggyőző érvekkel cáfolják: Pol-

⁵⁶ A trónöröklési törvények országgyűlési tárgyalását előkészítő nádori konferenciának 1722 június 26-iki jegyzőkönyve ezt kifejezetten tartalmazza: legitimus, non legitimus, neque legitimus. Lásd G. Turba: Die Pragmatische Sanction. Wien, 1906. 159. l. — Az 1703. pactum mutuae successionis szerint is: „ex legitimo matrimonio progenitorum, non legitimus.”

⁵⁷ A pragmática sanctio és a házi törvények. Magy. Jogászegyl. Ért. XXV. k. 1. f. 1902.)

ner Ödön,⁵⁸ továbbá Ferdinandy Géza és Schiller Bódog.⁵⁹ Buza László is⁶⁰ jogszerinti utódnak fordítja a legitimus successort, de más vonatkozásban, mint Jászi.

III. Kell továbbá, hogy a trónörökös *római katolikus vallású* legyen.⁶¹ A királysággal egykorú szokásjogi szabályok szerint a koronázás a római katolikus egyház közreműködésével és szertartásai szerint történik, miközben a koronázandó szóval és tettel katolikus hite mellett tesz tanuságot. Ezért más vallásúak megkoronázása lehetetlen volna.

Nem szükséges azonban, hogy a megkoronázandó a trón megüresedését megelőzőleg és állandóan a katolikus valláshoz tartozott legyen. Elég, ha trónra jutásának pillanatában római katolikus. Nem oszthatjuk Turbának azt a felfogását, hogy az 1723: II. t.-c. 7. §. nemcsak a trónörököstől, de általában az összes descendensektől olyan hatálylally követeli meg a róm. kath. valláshoz való tartozást, hogy e kellék hiányában elvész a trónvárományosi jog.⁶²

Viszont azonban helyesen állapítja meg Kmety

⁵⁸ A *pragmatica sanctio* és a házi törvények. Magy. Jogászegyl. Ért. XXV. k. 3. f. 1902.

⁵⁹ A *pragmatica sanctio* és a házi törvények. Magy. Jogászegyl. Ért. XXVI. k. 5. f. 1903.

⁶⁰ A magyar trónörökösben megkívántató kellékek. Jogt. Közl. 1916.

⁶¹ Ezt a feltételt az erdélyi pragmatika szankció (1744:III.) nem emeli ki.

⁶² G. Turba: Die Grundlagen der pragmatischen Sanction. Leipzig und Wien, 1912. Band II. 247—248. II.

Károly, hogy nemcsak a trón megszerzéséhez szükséges a róm. katolikus vallás követése, hanem a királynak egész uralkodása alatt katolikusként kell maradnia, mert a törvény valódi akarata éppen az, hogy a trónnak, a hatalomnak birtokosa legyen a római katolikus vallás híve. Igazi jelentősége e kelleték bírásának éppen a trón valóságos birtoklása alatt nyilvánul meg.⁶³ De meg a királyi jogkör teljességének gyakorlása is (pl. főkegyúri jog, apostoli cím használata stb.) csak katolikus uralkodó által képzelhető.

Helytálló tehát Kmety Károly megállapítása, de nem helytálló az az érvelése, hogy ellenmondás volna „kisebb, kevesebb követelményhez kötni a trón megtartását, mint a trón megszerzését.” Ferdinandy Géza⁶⁴ találóan mutatja ki, hogy a jognak minden terén találunk analógiát arra, hogy valamely jognak megszerzése vagy valamely jogviszonyba jutás feltételhez van kötve, de azért a már megszerzett jog a feltétel megszűnése következtében többé meg nem szűnik.

Ha a koronás király más vallásra térne át, kétségkívül alkotmány sértést követne el. De a római katolikus vallásban való megmaradást a trón megtartásának alkotmányjogi — és nem csupán morális — feltételéül csak az tekintheti, aki bizonyos alkotmány sértések esetére „az ipso facto beálló trón-

⁶³ Kmety Károly: A királyválasztás joga. Magyar Jogi Szemle, 1920. 1. sz. 14. l.

⁶⁴ A királyválasztás joga. Bpest, 1920. 17—19. ll.

vesztés" elméletét elfogadja. A magyar közjog a trón megtartását felbontó feltételhez nem köti, a király csak halál vagy lemondás által vesztheti el trónját, ettől törvényes úton semmiféle okból meg nem fosztható.⁶⁵

IV. A trónöröklési képesség további feltétele gyanánt említi még a magyar törvény *az osztrák főhercegi (főhercegnői) minőséget*. De nem jelöli meg kifejezetten ennek a fogalomnak a tartalmát. Kit kell tehát osztrák főhercegnek (Archidux Austriae) tekintenünk?

Az osztrák főherceg (főhercegnő) megjelölést a magyar jog kétféle értelemben használja.

Tágabb értelemben érti alatta I. Lipót összes, fi- és leányági vérszerinti leszármazóit, akik törvényes és teljes joghatályú házasságból születtek. Ide tartoznak tehát a mindjárt említendő szűkebb értelemben vett főhercegeken (főhercegnőkön) kívül az ivadéakai I. Lipót mindama nőleszármazóinak is, akik házasságuk által kiváltak a szűkebb értelemben vett uralkodóházból, s férjük idegen agnációjának (szász, bajor, portugál stb. királyi családok) váltak tagjaivá,

⁶⁵ Ezt az alkotmányjogi alapelvet téveszti szem elől az 1712. évi június 7-iki nádori értekezletből a következő napon kelt felterjesztés hetedik conditioja, mely szerint a királyul választandó nőtöd nem léphet házasságra mással, mint katholikussal, „et quia Maritus Regiam Dignitatem aggredietur, oportebit eum esse *et manere Catholicum*; Qui si a Fide deficiat, Fides Ipsi quoque debita cessat.” Jellemző ez a conditio ennek a kornak (1712) a gondolkodására: amikor nagyon is új volt még (mindössze negyedszázados) az örökös királyság intézménye, s a magyarság még nem élte bele magát ennek eszmekörébe.

amely új agnáció azonban osztrák főhercegi (főhercegnői) minőségüket nem szünteti meg, csak eltakarja. Utódaik ugyan már nem használják az osztrák főhercegi (főhercegnői) címet, hanem agnatus házuk címét viselik, de osztrák főhercegi (főhercegnői) címük feléled, ha majd a pragmatika szankció szerinti sorrendben trónra jutnak. Ebben a tágabb értelemben használja az osztrák főherceg (főhercegnő) megjelölést az 1723 : II. t.-c. 7. §-a, felölelve és trónöröklésre jogosítva az I. Lipóttól leszármazó összes Habsburg kognatusokat. *Mindezek osztrák főhercegek tágabb értelemben, vagyis trónöröklésjogi értelemben.* Ez a koronázási hitlevelek negyedik pontjának értelme is.

Szűkebb értelemben pedig osztrák főhercegeknek (főhercegnőknek) csupán a Mária Terézia és Lotharingiai Ferenc által alapított Habsburg-Lotharingiai Háznak törvényes és teljes jogi hatályú házasságból született *agnátusait* nevezzük. *Csupán ezek osztrák főhercegek (főhercegnők) szűkebb, vagyis családjogi értelemben, és csupán ők használják az osztrák főhercegi (főhercegnői) címet.* Ebben az értelemben találjuk az osztrák főherceg (főhercegnő) megjelölést az uralkodóház tagjainak jogállását szabályozó legtöbb magyar törvényben. (Pl. 1885 : VII. t.-c. 2. §. a.).

Amikor az 1723 : II. t.-c. a trónöröklési képesség feltételeként *az osztrák főhercegi (főhercegnői) minőségét* kívánja, ezzel a trónöröklési jogot I. Lipót ama leszármazóira korlátolja, akik a törvényben meg-

jelölt többi feltételeken kívül (törvényes házasságból származás, római katolikus vallás), teljes jogi hatályú házasságból származnak, amely házasság a magyar királyi ház teljes jogú tagságát közvetíti.

A német Fürstenrecht szabályai szerint a német fejedelmi házak házi törvényeikben és szokásaikban (obszervanciák) maguk állapítják meg családjaik teljes joghatályú házasságának feltételeit, valamint az ebből származó teljes jogú családi tagság feltételeit, s így, mint ősrégi német fejedelmi háznak, az osztrák háznak házi törvényeiben és obszervanciáiban is bizonyos feltételekhez volt és van kötve az osztrák főhercegi (főhercegnői) cím átszállása. És pedig a házi törvények osztrák főhercegnek (főhercegnőnek) csak azt tekintik, aki *a) a családfő beleegyezésével kötött, b) egyenrangú házasságból származik.*

Ezeket a külön feltételeket ismerte a magyar törvényhozás, mikor 1723-ban a trónöröklési törvényeket becikkelyezte. A törvényjavaslat tárgyalásakor ugyanis bekívánta az ausztriai ház házi törvényeinek idevágó rendelkezéseit, amelyek egy hiteles tájékoztató (genuina informatio) mellékleteként közöltettek is a magyar országgyűléssel.⁶⁶

Amikor tehát a magyar törvényhozás a trónöröklési képességet az osztrák főhercegi (főherceg-

⁶⁶ Csatoltattak hiteles másolatban II. Ferdinánd 1621-iki végrendelete és 1635-iki pótvégrendelete, az 1703. évi pactum mutuae successionis, az 1713-iki osztrák pragmatika szankció, Mária Anna (1708), Mária Józsefa (1719) és Mária Amália (1722) renunciációi.

női) minőséghez kötötte, ezzel hallgatólag átvette (inkorporálta) saját törvénykönyvébe a házi törvényeknek az osztrák főhercegi (főhercegnői) minőségre vonatkozó, — általa ismert — rendelkezéseit, s ezzel *önállósította* az osztrák főherceg (főhercegnő) *magyar közjogi fogalmát* az osztrák házi törvényekben kialakult osztrákjogi (házijogi) fogalommal szemben.

Önállósította pedig olyképpen, hogy az *osztrák főherceg* megjelölés magyar közjogi fogalma szempontjából teljesen közömbössé lett az osztrák házi törvényeknek minden olyan rendelkezése, amely bár 1723 előtt keletkezett, de a magyar országgyűléssel hivatalosan nem közöltetett,⁶⁷ valamint közömbös az „osztrák főherceg” fogalomnak az osztrák jogban (az osztrák ház házi törvényeiben) való további kialakulása is.

Az osztrák főherceg (főhercegnő) fogalmának 1723-ban leszögezett magyar jogi tartalma később csak annyiban módosulhatott, amennyiben a magyar jogmeggyőződés az e fogalom értelmezése körül a gyakorlatban jelentkező felfogásokat és megoldásokat érvényesülni engedte, elfogadta, s így szokásjogába

⁶⁷ Nem oszthatjuk Ereky Istvánnak a házi törvényekről írott igen érdekes és értékes tanulmányában (Jogtörténeti és közigazgatási jogi tanulmányok. I. kötet. Eperjes, 1917. 336—348. ll.) kifejtett azt a felfogását, hogy ezek a magyar országgyűléssel nem közölt rendelkezések a magyar jog *szabályzat-jellegű* — tehát nem általánosan kötelező erejű hanem csak az erről tudomással bírók körére korlátolt kötelező erejű — kútfői gyanánt volnának tekinthetők, — ha pedig valamikor *hitelesen köztudomásra hozatnának*, akkor a magyar jog *jogforrás-jellegű kútfőivé válnának* (343—344. l.). Így Csekey István is: A magyar trónöröklési jog. Bpest, 1917. 418. l.

felszívta, (pl. az 1815-i Bundesaktában megjelölt családok egyenrangúságát), vagy pedig az e fogalom körül felmerült vagy felmerülhető kétségeket és bizonytalanságokat törvényeiben (pl. 1900 : XXIV. t.-c.) hiteles magyarázattal eloszlatta. És ha a jövőben e fogalom körül újabb kétségek támadnának, vagy pedig az osztrák főherceg magyar jogi fogalmának önállósága következtében az osztrák házi törvényekbeli fogalommal szemben gyakorlati jelentőségű eltérés mutatkoznék, újból a magyar törvényhozás lenne hivatva arra, hogy a magyar jog szempontjából egyedül mérvadó szuverén döntéssel megoldást adjon.

Amikor tehát az 1723-i magyar törvényhozás az osztrák főherceg (főhercegnő) megjelölés *magyar* közjogi tartalmát az *akkori* osztrák házi törvénynek *általá ismert* fogalmával egyezően állapította meg, ezzel nem ismerte el sem az osztrák háznak (domus Austriaca), mint korporációnak, sem a császárnak, mint az osztrák ház fejének, sem a magyar királynak, mint a magyar királyi család fejének jogát e kérdés további szabályozására, nem állított be új belső jogforrást a magyar jog kútfői rendszerébe, hanem saját jogalkotó hatalma alapján csupán átvett a maga jogrendszerébe bizonyos idegen eredetű, (sőt a magyar jogi felfogással nem is mindenben egyező) jogszabályokat, amelyeknek következésképpen minden további változtatására is már csak a magyar törvényhozás illetékes.

Az osztrák főhercegi minőségnek 1723-ban ilyenképpen hallgatólagos utalással átvett feltételeit (csa-

ládíi beleegyezéssel kötött egyenrangú házasságból származás) azután a magyar törvényhozás 1900-ban kifejezetten is törvénykönyvébe iktatta (1900 : XXIV. t.-c.) amaz ünnepélyes nyilatkozat becikkelyezésével, amelyet Ferenc Ferdinánd az ő morganatikus házasságkötése alkalmával kiadott. Ezért mondja a becikkelyező törvény bevezetése, hogy a becikkelyezett nyilatkozat az 1723 : I. és II. t.-c.-ek rendelkezéseivel *teljesen egyezőnek* találtatott, amely megállapítás mellett kifejezetten hangsúlyozza, hogy „a trónöröklésnek az 1723 : I. és II. t.-c.-ben foglalt szabályozása, *úgy keletkezése, mint feltételeire és tartalmára teljesen önálló és hogy minden a trónöröklés körébe tartozó kérdések annak rendeletei szerint itélendők meg.*“

Megjegyzendő azonban, hogy a házi törvényeknek a magyar jog által ily módon átvett rendelkezése csak a királyi ház agnatusaira vonatkozik, s csak ezek házasságának jogkövetkezményeit, s agnatusi utódaik főhercegi (főhercegnői) minőségét szabályozza.

A családfői beleegyezéssel egyenrangú házasságra lépő királyi hercegnők ugyanis, — trónöröklési joguk fentartásával — házasságuk által kilépnek a királyi család agnációjából, s idegen családba lépven át, utódaik családjogi állását már új agnatus házuk törvényei szabályozzák, amely szabályok esetleg nem ismerik az egyenrangú házasság követelményét (pl. az angol királyi ház), vagy nem kívánják a házassághoz a családfő beleegyezését (pl. több mediatizált német fejedelmi család), viszont esetleg még szigo-

rúbb korlátozásokat állítanak fel (pl. az orosz uralkodóház tagja csak szuverén uralkodócsalád tagjával köthetett házasságot). Az ilyen család agnációjába átment magyar trónvárományosok leszármazói az esetben maradnak magyar trónjogosultak (osztrák főhercegek tágabb értelemben), ha *új agnatus házuk házi törvényei szerint* teljes jogú családtagok.⁶⁸

Ezeknek a Habsburg házzal családi kapcsolatba kerülő egyenrangú családoknak házi törvényeit persze az 1723-i magyar törvényhozás nem ismerhette, s így nem is vehette át (nem inkorporálhatta), tehát e házi törvények esetleges későbbi módosításai a magyar trónvárományosok trónöröklési képességét már igenis befolyásolhatják. Így azután a magyar trónöröklési jognak ebben a nagyon távoli vonatkozásában már idegen jogszabályok is érvényesülnek, még pedig a nemzetközi magánjog általánosan elismert, — bár közjogi téren egyébként nem érvényesíthető — alapelveinek az analogiájára. Itt ugyanis külföldi családokról s így nem magyar állampolgár magyar trónvárományosokról van szó.⁶⁹ Ezeknek személyes állapota (status) és családjogi állása pedig a honossági államuk által elismert házi törvények alapján bíraltatik el. A nemzetközi magán-

⁶⁸ Legkisebb követelmény természetesen a magyar törvényben megállapított *törvényes házasságból* való leszármazás. Lásd Schiller Bódog: A Pragmatica Sanctio és a házi törvények. Magy. Jogászegyl. Ért. XXVI. k. 5. f. 1903

⁶⁹ Egyenrangú magyar család t. i. csak egy van: az *Esterházy* hercegi család, amelyik mint az edelstetteni apátság egykori ura, a német birodalmi mediatizált főúri családok közé tartozik.

jog eme szabályainak a magyar közjogban való érvényesülését itt némileg az a körülmény menti, hogy e családok tagjainak trónöröklése előreláthatólag csak olyan távoli jövőben fog gyakorlatilag érvényesülni, hogy méltánytalan volna ilyen nagyon is távoli lehetőségek elméleti következményei kedvéért a közjog szempontjait beláthatatlan időkre az érdekelt családok magánjogi érdekei és szempontjai felé helyezni.

V. Az osztrák főhercegi minőséget meghatározó — a házi törvényekből recipiált — magyar jogszabályok *egyenrangú* (egyenjogú) házasságnak azt a házasságot tekintik, ahol az osztrák főherceggel vagy főhercegnővel házasságra lépő fél.

a) valamely valósággal uralkodó vagy 1815 óta öröklési alapon uralkodott keresztény európai család tagja, vagy

b) az 1815 június 8-i Bundesakte által egyenrangúnak elismert német birodalmi főnemesi család tagja.

Továbbá ugyane recipiált magyar jogszabályok szerint osztrák főhercegek (főhercegnők) a magyar trónöröklési jog szempontjából teljes joghatályú házasságot csak a családfőnek (aki ugyanazon fizikai személyben magyar király is) *beleegyezésével* köthetnek. Ez a megszorítás éppen nem ellenkezik a magyar jogfelfogással, sőt olyan régi magyar törvényre támaszkodik, amely a királyi család tagjainak házasságkötési szabadságát még jobban megszorítja. Az 1439 : XX. t.-cikkben ugyanis a király kötelezi magát, hogy leányainak kiházásítása kérdésében a

főpapok, bárók és nemesek (országgyűlés) és a rokonok tanácsával fog határozni. Közel három évszázad után, a nőági örökösödésről tárgyaló nádori értekezletnek (1712 július 7.) is az volt egyik főkövetelménye, hogy a trónörökös csak Magyarországnak és az örökös tartományoknak véleményezése alapján köthessen házasságot.⁷⁰

Nem egyenrangú (morganatikus) házasság kötéséhez is kell a családfő (király) beleegyezése, de az ezen alapon létrejött nem egyenrangú házasság, bár törvényes házasság, még sem teljes joghatályú házasság; a gyermekek bár törvényes gyermekek, de nem osztrák főhercegek (főhercegnők), s ennek folytán hiányzik magyar trónöröklési képességük is.⁷¹

⁷⁰ A felterjesztés ötödik pontja. Közli Csekey István: A magyar trónöröklési jog. Bpest, 1917. 492. l.

⁷¹ A német fejedelmi jog a nem egyenrangú házasságot *Missheirat*-nak nevezi. A német fejedelmi családok házi joga azonban nem egyformán szigorú az egyenrangúság tekintetében, s ezért csupán a polgári rendű vagy éppen paraszt származású féllal kötött házasság tekintetett *unstreitig notorische Missheirat*-nak. A köznemesi féllal kötött házasságot csak a szigorúbb obszervanciával bíró fejedelmi házak tekintették *Missheirat*-nak, de a köznemesi családdal teljesen egyenlő jogi elbírálás alá estek a titulált (hercegi, grófi, bárói) nemesi családok is, ha a birodalmi gyűlésen való részvétel, illetve képviselés joga őket meg nem illette. Vagyis csak a *reichsunmittelbar* (immediát) nemesi családok; a *reichsständisch* családok tagjai köthettek egyenrangú házasságot a szigorú obszervanciájú (pl. Habsburg) fejedelmi családokkal.

Ferenc Ferdinándnak az 1900 : XXIV. t.-cikkbe becikkelyezett nyilatkozata *morganatikus* házasságról beszél. A morganatikus házasság abban különbözik a többi nem egyenrangú házasságtól (*Missheirat*), hogy a morganatikus házasságnál, — amely szintén csupán családfői beleegyezéssel köthető, — „szerződésileg eleve megállapítatik, milyen jogok, minő cím

31. §. Különbségek a magyar és az osztrák pragmatika szankció között.

Deák Ferenc: Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht. (A Budapesti Szemle 1865. évi I. füzetéből különlenyomat. Pest, 1865.) 58—62. ll. — *Réz Mihály:* Az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio*. (Közjogi tanulmányok. Bpest, 1914. 139. és köv. ll.)

A magyar és az osztrák pragmatika szankció közötti lényeges különbségeket már Deák Ferenc a következőkben foglalta össze:

1. Az eredetet tekintve:

Az osztrák pragmatika szankciót a fejedelem abszolút hatalmával állapította meg; a magyar pragmatika szankciót *alkotmányos úton* a magyar törvényhozás cikkelyezte be.

s név fogja megilletni a nem egyenrangú hitvestársat és a lezármazókat, azok helyett a jogok helyett, amelyek őket egyenjogúság hiányában *ex lege* meg nem illetik." (Lásd Schiller Bódog: A pragmatika sanctio és a házi törvények. Magy. Jogászegyl. Ért. XXVI. k. 5. f. 1903. 58. l.) A német főnemesi családok állandó gyakorlata szerint a nem egyenrangú házasságból (*Missheirat*) származó gyermekek egyébként a főnemesi család nevét viselték annak címe nélkül. Ugyanígy az atya által elismert törvénytelen gyermekek is. Pl. X. Y. von Österreich, (d'Austria). X. Y. von Sachsen (de Saxe), stb. Lásd u. o. 38. l.

Az Árpádkorban a magyar jog is tiltotta a házasságot szabadok és rabszolgák között (Sz. István II. k. 27. f.), későbbi jogunk azonban nem ismeri a nem egyenjogú házasságot. Éppen ellenkezőleg. A magyar jog szerint a házasság kiegyenlíti a rendi különbséget. A nemes férfival kötött házasság a nem nemes nőt nemessé tette (*nobilitas communicata*), s következésképpen gyermekeik is kétségtelen nemesek lettek. (H. K. I. R. 7. c.)

2. A feltételek szempontjából:

Az osztrák pragmatika szankció az elválaszthatatlanságon és feloszthatatlanságon kívül semmi más feltételt nem tartalmaz; a magyar pragmatika szankcióban ki van kötve, hogy *minden fejedelem koronázásakor királyi hitlevél által és esküvel is fogja biztosítani a nemzetet*, miszerint az ország jogait, szabadságait és törvényeit megtartja, az ország területi épségét sértetlenül fenntartja.

3. A trónöröklési jog terjedelmére vonatkozólag:

A magyar pragmatika szankció *csak III. Károly, I. József és I. Lipót leszármazói részére* biztosítja a trónöröklés jogát; az osztrák pragmatika szankció a család távolabbi ágaiból leszármazóknak is.⁷³

4. A trónöröklésre jogosult ágak kihalta utáni rendelkezési jog szempontjából:

A magyar pragmatika szankció a felsorolt három nőág kihalta esetére *fenntartja a nemzet szabad királyválasztási jogát*. Erről az osztrák pragmatika szankcióban nincs említés. Az osztrák trónra jogosult ágak (I. Ferdinándig) kihalása esetén csak Csehországot illeti meg a királyválasztás joga.

A Deák Ferenc által adott különbségekhez még hozzátoldották később azt is, hogy a magyar pragmatika szankció szerint a trónörökösnek *római katolikus vallásúnak* kell lennie, amely feltétel az osztrák pragmatika szankcióban külön kiemelve

⁷³ Az osztrák trónjogosultak köre Mária Jozefa renunsciája (1719. aug. 19.) értelmében I. Ferdinand leszármazóira van korlátozva.

nincsen. Ez a különbség azonban csak látszólagos. A római katolikus vallás feltétele nincs ugyan benne kifejezetten az osztrák pragmatika szankció 1713-i publikációjában, de benne van a pragmatika szankció tágabb fogalma alá eső egyéb házi törvényekben, s ez a követelmény Ausztriában éppen úgy fennállt, mint Magyarországon.

32. §. A koronázás.

Kovachich M. Gy.: Solemnia inauguralia seren. ac apost. principum utr. sexus qui ex a. stirpe Habsburgo-Austriaca s. corona ap. in reges Hung. reginasque redimiti sunt. Pest, 1790. — *Horányi*: De s. corona ac de regibus eadem redimitis. Pest, 1790. — *Barics Albert*: A magyar királyok és királynék koronáztatásuknak ünneplése, Pest, 1790. — *Lambeck*: Magyar királyok és királynék koronáztatásának ünneplése, Pest, 1790. — *Potkoniczky*: Untersuchung über die Krönung in Ungarn. Pozsony, 1790. — *Bärnkopf*: De jure coronandarum reginarum Hung. Disquisitio. Pozsony, 1792. — Ezt taglalja: *Csapody*: Reflexiones ad disquisit. de jure coronand. Reginarum. Pozsony, 1792. — *Földváry Miklós*: Értekezés a magyar királynék koronázásuk kezdetéről. Pest, 1830. — *Kollányi Ferenc*: A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története. Veszprém, 1901. — *Nagy Ernő*: A korona és a koronázás a magyar jogban. Nagyvárad, 1892. — *Ferdinandy Géza*: A koronázás közjogi jelentősége. (Különlenyomat az Athenaeum III. évfolyamából) Bpest, 1893. — *Timon Ákos*: A szent korona és a koronázás közjogi jelentősége. Bpest, 1907. — *Ugyanő*: A szent korona elmélete és a koronázás. Bpest, 1916. — *Jaeger*: Die Königskrönung in Ungarn. (Österreichische Z. für Verwaltung. XLVII. 1914.) — *Lutter János*: A szent koronával való koronázás alkotmányjogi jelentősége. Nagyvárad, 1917. — *Király János*: A királykoronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordóbeli kialakulása. Bpest, 1918. — *Mihályfi Ákos*: A magyar királykoronázás jelentősége. Bpest, 1917. (Rektori ünnepi beszéd.)

I. A koronázás alkotmányjogi jelentősége.

A koronázás alkotmányjogi jelentősége abban áll, hogy egyrészt beszédesen és mintegy szemléltetőleg állítja előtérbe a magyar államfelfogás amaz alaptételeit, amelyeken az állam alkotmánya felépült, — másrészt olyan jogi következmények fűződnek ehhez az államjogi aktushoz, amelyek a nemzet lelkében élő alapelveknek a gyakorlatban való érvényesülését biztosítják.

A koronázás jelképies kifejezése annak az alkotmányjogi alaptételnek, hogy Magyarországon *minden jog forrása a nemzet*; hogy a király hatalma nem eredeti, hanem *átruházott hatalom* (H. K. I. R. 3. c. 6.), amelyet a nemzet éppen a koronázás ünnepélyes cselekményével ruház át a királyra; hogy a királyi hatalom nem magánhatalom, hanem a nemzet által átruházott *közhatalom*, amely a nemzet érdekében gyakorlandó; hogy a király hatalma nemcsak keletkezésében, hanem gyakorlásában is *alkotmányos hatalom*, mert a királyt csak annyi jog illeti, amennyit rá a nemzet átruházott; hogy a király *nemzetszerv*, akit jogok és kötelességek csakis ebben a minőségben illetnek és terhelnek.

Kifejezője továbbá a magyar állam *egységének*, mert a koronázás egységes közjogi aktusa a szent korona összes országai és a szent korona összes tagjai feletti egységes főhatalom átszállását közvetíti.

Kifejezője a magyar állam *függetlenségének*, amely magyar állam főhatalma nem más állam fő-

hatalmának függeléke, hanem külön és önállóan átruházandó és megszerzendő főhatalom. Különösen nagy volt a jelentősége ebből a szempontból a koronázásnak addig, amíg a magyar állami főhatalomnak az osztrák császári hatalommal szemben egyébként nem kellően kidomborodó önállóságát legalább ez alkalommal ország-világ előtt hangosan hirdette.

Kifejezi továbbá a koronázás a megkoronázott királynak és a koronázó nemzetnek, mint fejnek és tagoknak az állam személyes egységét reprezentáló szentkoronában való elválaszthatatlan és felbonthatatlan összeolvadását, amely két tényező „annyira függ egymástól mindenhá, *hogy egyiket a másiktól elválasztani és elszakítani nem lehet*“. (H. K. I. R. 3. c. 6. és 7. §§.)

A koronázás közjogi jelentősége megnyilvánul még abban is, hogy az objektív jogtételekben körülírt alkotmánynak királyi szóval (hitlevél és eskü) megerősített *subjektív biztosítákát* nyújtja.

És végül a koronázás által lesz az örökös királyból (rex haereditarius) törvényes király (rex legitimus), aki a koronázás előtti korlátolt jogkör helyett most már az alkotmányos királyi jogkör teljességét bírja, s aki a koronázásra kiszabott rövid átmeneti idő (6 hónap) eltelte után, csupán mint koronás király kívánhat az állampolgároktól jogi alapon alkotmányos hűséget és engedelmességet. (H. K. I. R. 9. c. 4. §.)

II. A koronázás és megkoronáztatás kötelezettsége.

A magyar királyok megkoronázása a királyság behozatala óta állandóan szokásban van. A választást rendszerint nyomon követte a koronázás. A királyválasztó nemzet megszabta a választás és a koronázás feltételeit is, s a megválasztott igyekezett a feltételeket teljesíteni, s magát megkoronáztatni, hogy hatalmát ilykép szilárd jogi alapra helyezze, mert a nemesség csak a megkoronázott királynak tartozott engedelmisséggel.

Amikor azután a királyválasztási jog felfüggesztésével a királyság örökletessé vált, a nemzet az ősi szokás fenntartásáról magukban a trónöröklési törvényekben gondoskodott. Az 1688 : II. és III. t.-c.-ek előírják, hogy a trónöröklési törvény alapján a jövőben bármikor trónra lépő utódok a megállapított hitlevél kibocsátása után a szokásos eskü letételével kapcsolatban szabályszerűen megkoronáztassanak. Ezt a rendelkezést az 1715 : II. és az 1723 : II. t.-c. 9—10 §§. és a III. t.-c. megújítják.

A koronázás tehát az örökös királyság idejében is a királyi hatalom megszerzésének alkotmányjogi *feltétele* maradt. Az örökös király *köteles* magát megkoronáztatni, s az országgyűlés *köteles* a soron levő és a törvényes kellékekkel bíró trónörököst megkoronázni.

Ha a király az országgyűlés felszólítása dacára vonakodnék az előírt határidőn belül (6 hónap) magát megkoronáztatni, s a koronázással kapcsolatos alkot-

mánybiztosító hitlevelet kiadni s az esküt letenni, ez a vonakodás a trónról való hallgatólagos lemondással volna egyértelmű, s az országgyűlés kötelessége volna a soron következő trónvárományosnak felajánlani a koronázást.

Ha pedig az országgyűlés vonakodnék megkoronázni azt, akit a trónöröklési törvények alapján a trón megillet, s aki a koronázás törvényes feltételeit teljesíteni hajlandó, a törvényesség útjáról való ez a letérés *államcsínynek* volna tekintendő.

III. A koronázás országgyűlési előkészítése.

A trón megüresedése pillanatában az előd helyébe lép az utód. A lemondott vagy elhalt királyt a trónöröklési törvények szerinti sorrendben következő új (örökös) király váltja fel, s az országgyűlésre hárul a feladat, hogy az örökös királyt a szent koronával szabályszerűen (rite) megkoronázza, s ezzel az alkotmányos királyi jogkör teljességének birtokába juttassa.

A koronázásnak országgyűlésileg kell történnie, vagyis mindig az országgyűlésre összesereglett nemzet koronáz.⁷⁴ A nemzeti akaratnak a koronázásban való megnyilvánulása nélkül az alkotmányos királyi jogkör teljessége meg nem szerezhető. Ilyen értelemben ma is áll az I. Ulászló megkoronáztatásakor (1440) kifejezésre jutott alkotmányjogi alaptétel: a

⁷⁴ Coronatio ab universitate celebrata. Fejér: Cod. Dipl. II. 453.

királyok koronázása mindig a nemzet akaratától függ, s a korona hatása és ereje a nemzet jóváhagyásában rejlik.

Az országgyűlés tevékenysége azonban a koronázás előkészítése körül nem szuverén törvényhozási, hanem törvények által megszabott és korlátolt *végrehajtási tevékenység*. Az országgyűlés e tevékenységében szorosan a törvényekhez van kötve, a törvényeket kell alkalmaznia, azok szerint kell eljárnia, azokon magát túl nem teheti. Meg kell vizsgálnia, hogy a trónöröklési törvények értelmében ki van soron az uralkodásban, s hogy a soron levőben meg vannak-e a törvény által megkívánt személyes kellékek. Vagyis meg kell állapítania, hogy kit *kell* királlyá koronáznia.

A koronázást előkészítő országgyűlés feladata tehát a törvények alkalmazása. Törvények alkotására, szuverén államakarat kijelentésére az országgyűlés a koronázás előtt nem is képes. Mert csakis és egyedül a törvényhozás szuverén, ennek pedig az országgyűlés csak egyik tényezője. Nemcsak a koronázó, de még a királyválasztó országgyűlés sem bírja a szuverénítés teljességét. Nem oszthatjuk Kmety Károlynak azt a felfogását, hogy a királyválasztó országgyűlés mindent megtehet, mert országos határozata már törvényerejű.⁷⁵ A királyválasztó országgyűlés feladata csak a nemzet hiányossá vált szervezetének teljessé tétele. A törvények értelmében

⁷⁵ A királyválasztás joga. Magyar Jogi Szemle. 1920. 1. sz. 12. l.

kell eljárnia, s a törvényeket nem módosíthatja, hatá-
lyon kívül nem helyezheti, azoktól el nem térhet.

A trón megüresedésének pillanatától az új király megkoronáztatásáig egyáltalában nincs a nemzetnek szuverén akarat kifejezésére hivatott és jogosított szuverén szerve. Ehhez koronás király kell. Éppen ezért van rövid határidő szabva a koronázásra, hogy a nemzeti szuverénítás megnyilvánulása mielőbb újból lehetővé tétessék.

A koronázás előkészítése körül legfontosabb teendője az országgyűlésnek a koronázási hitlevél és eskü *tervezetének* megszövegezése.

Az országgyűlés által megszövegezett hitlevél és eskü-*tervezetnek* a király által való elfogadása már a tágabb értelemben vett koronázás egységes közjogi aktusához tartozik, amelyben a koronázás tulajdonképpeni szertartását megelőzi a hitlevél és esküszöveg elfogadása, és követi az eskü letétele. Vagyis a koronázás egységes közjogi cselekményének három mellőzhetetlen és egymást követő lényeges mozzanata van: 1. a hitlevél kiadása, 2. a koronázás szertartása és 3. az alkotmánybiztosító eskü letétele.

IV. A koronázás lefolyása.

Herczeg Ferenc: A koronázást leíró bizottság jelentése a koronázási ünnepélyekről. (Az 1910-iki országgyűlés képviselőházának irományai. 1425. sz.)

Miután az országgyűlés a trónöröklési törvények alapján megállapította, hogy kit *kell* királlyá koro-

náznia, *küldöttségileg* felkéri a koronázandót,⁷⁶ hogy magát, — s ha neje van, őt is, — megkoronázni engedje. Rendszerint ugyanez a küldöttség adja át a királynak a hitlevél és eskü országgyűlésileg megállapított tervezetét is, felkérve a királyt ezek elfogadására. A küldöttség vezetője és szónoka ősi szokás szerint a hercegprimás. A hitlevél és eskünek a hercegprimástól átvett szövegét a király a miniszterelnöknek adja át, s kijelenti, hogy ezekre vonatkozó elhatározását később fogja közölni.

Ezután a küldöttség a királynénál tiszteleg; a hercegprimás tolmácsolja előtte az országgyűlés hódolatát, s felkéri, hogy felséges urával együtt ősi szokás szerint ő is koronáztassa meg magát.

Megfelelő idő eltelte után⁷⁷ az országgyűlés két háza együttes ülést tart, hogy a király válaszát átvegye. Az együttes ülésben az elnök bejelenti, hogy ki az a két királyi biztos, akiket a király a koronázási jelvények átvitelével összefüggő szertartásokban való szokásos közreműködés céljából kinevezett. Az együttes ülés felfüggesztése után a két ház tagjai testületileg a király elé járulnak, aki az országgyűlés jelenlétében a miniszterelnöktől átvett hitlevelet elfogadottnak jelenti ki, s az aláírásával ellátott, s a miniszterelnök által ellenjegyzett hitlevelet a *herceg-*

⁷⁶ 1916-ban ez a koronázást megelőző harmadik napon történt.

⁷⁷ 1916-ban ez a koronázást megelőző második napon történt.

primásnak adja át becikkelyezés végett.⁷⁸ A herceg-prímás megköszöni a királynak az alkotmánybiztosító okirat aláírását, s felkéri a királyt, hogy állapítsa meg a koronázás napját; továbbá tudatja a királlyal, hogy az országgyűlés kit választott meg a nádor helyettesévé, s kéri e választás megerősítését. A király a kéréseket teljesíti. Az országgyűlés erre visszatér az országházba, folytatja és befejezi az előbb felfüggesztett együttes ülést.

A koronázást megelőző második napon történik a koronának a korona-kamrából a király lakosztályába való átszállítása. A korona kíséretére és vitelére megválasztott főrendek és képviselők közül sorshúzás útján megjelölt négy főrend és négy képviselő — a királyi biztosok, az országbíró, a koronaörök, a koronaörség néhány törzstisztje és a miniszterelnök megbízottja, nemkülönben a koronaörség és a m. kir. testörség szolgálattevő örsége által kísérve — viszik a koronázási jelvényeket tartalmazó vasládát a szent koronát váró királyhoz. Itt felnyitják a zárat, s kiveszik a jelvényeket. Az országbíró megállapítja, hogy a jelvények sértetlenek. A jelvények Őfelsége lakosztályában maradnak, ahol ősi szokás szerint Őfelsége a királyné sajátkezűleg igazítja ki szent István palástját.

A koronázás előtti napon a koronát tartalmazó vasládát hatfogatú kocsi fényes kísérettel a koronázó

⁷⁸ A becikkelyezésről a miniszterelnök gondoskodik, aki az erre vonatkozó törvényjavaslatot a koronázás megtörténte után terjeszti az országgyűlés elé.

főtemplomba szállítja. A menet elindulását és megérkezését a főtemplom elé 21—21 ágyúlövés jelzi. Amíg a szent korona útban van, a székesfőváros összes templomainak harangjai szólnak, s az úton sorfalat álló katonaság tiszteleg.

A koronázó főtemplomban a koronálását a templom egyik kápolnájában helyezik el. A kápolna ajtaját lepecsételik, s előtte a koronaörség díszőrsége marad vissza.

Ugyancsak a koronázást megelőzőleg az országgyűlés két házának küldöttsége üdvözlí a királyi családnak a koronázási ünnepségeken résztvevő tagjait.

A koronázás a katolikus egyház szertartásai között a Pontificale Romanum előírásai szerint történik. A koronázás joga hazai szokásjoggá erősödött pápai és királyi kiváltságlevelek alapján a hercegprimást illeti, csupán az ő akadályoztatása esetén koronázhat a kalocsai érsek vagy más magyar püspök is.

A király a koronázás előtti hét három napján szigorú böjtöt tartva készül elő a koronázásra.

A koronázás reggelén az országgyűlés két háznak tagjai együttes ülésre jönnek össze az országgyűlés épületében, ahonnan a főrendek és képviselők, miután az együttes ülést a koronázási szertartások idejére felfüggesztették, testületileg a koronázó főtemplomba vonulnak.

A koronázási menet harangzúgás és ágyúdörgés között vonul a királyi várpalotából a koronázó főtemplomba. A legfőbb hadúr ruházatába öltözött

király, s a magyar díszöltönyt viselő királyné nyolcfogatú kocsin, — az ugyancsak kocsikon elhelyezkedett fényes kíséretükkel, — katonaság sorfala között érkeznek a koronázó főtemplom elé, amelynek főbejáratánál a hercegprimás papi segédlettel fogadja Őfelségeiket s átnyújtja nekik a feszületet és a szenteltvíztartót. Ezután a királyi pár kíséretével abba a kápolnába vonul, ahol a koronázási jelvények vannak elhelyezve, a hercegprimás pedig kíséretével a főoltárhoz megy s miseruhát ölt.

A kápolnában az ország bárói átveszik a jelvényvánkosokon nyugvó koronázási jelvényeket, mire a király fedetlen fővel, a királyné pedig fején a házikoronával a főoltárhoz indulnak. A menetben sorra következnek a m. kir. főajtónálló a pálcával, a minisztérium tagjai, az országgyűlés két házának elnökei, tizenegy főúr, akik Bolgárország és Kumánia, Lodoméria és Galicia, Szerbország és Ráma, Horvátország és Dalmátország, Szlavonország és Erdély, végül Magyarország zászóit viszik. Azután jönnek a két koronaőr, a két királyi biztos, a koronázási jelvényeket vivő országzászlósok és pedig: a főpohárnokmester az eskükereszttel, a főasztalnokmester Szent István kardjával, a tárnokmester a kiskereszttel (pax), a horvát bán az országalmával, az országbíró a jogarral, *a nádor helyettese a szent koronával*; majd a m. kir. főudvarmester a pálcával, azután Őfelsége a király. Oldalt tőle jobbról elől a püspök az apostoli kereszttel, balról a főlovászmester az ország kardjával, kétoldalt a segédkező püspökök,

mögötte a főkamarászmester, a testőrkapitányok és a főhadsegéd. Utánuk a királyné Őfelségét kezén vezeti főudvarmestere, kétoldalt a segédkező püspökök haladnak, Őfelségét követik az uszályát vívő főudvarmesternő, s az országbíró hitvese, majd a palotahölgyek. A menetet magyar testőrök zárják be.

A szentély előtt, a főoltárral szemben, lebegő menyezet alatt álló trónszékhez érve, Őfelségeik elfoglalják trónszékeiket; a segédkező püspökök átveszik az országzászlósoktól a koronázási jelvényeket és a főoltárra helyezik.

Most a király a főoltárhoz járul, amelynek evangéliumi oldalán már előbb a hercegprímás foglalt helyet, s ott a hercegprímást főhajtással köszöntvén, karosszékre ül. Ekkor a kalocsaí érsek a következő szavakat intézi a hercegprímáshoz: „Főtisztelendő atya! A katolika anyaszentegyház kívánja, hogy az előtted levő N. N.-t Magyarország királyi méltóságára emeljétek.”

A hercegprímás kérdezve válaszol: „Méltónak és hasznosnak gondoljátok-e őt ezen méltóságra?”

A kalocsaí érsek felel: „Tudjuk és hisszük, hogy méltó és hasznos Isten egyházára és az ország kormányára.”

A hercegprímás feleli: „Hála Istennek!”

Ezután a hercegprímás a pontifikáléból felolvassa az ország helyes kormányzásáról szóló intelmet, melynek befejeztével a király a főoltárhoz megy, letérdel, s két kezét a hercegprímás által eléje tartott evangéliumra téve, leteszi az *igazságosság és*

béke esküjét. (Juramentum justitiae et pacis.) Ebben igéri, hogy Isten egyházának békéjét és törvényeit megtartandja, az egyház főpapjai iránt illő tiszteletet fog tanusítani, s mindama jogokat, amelyeket a királyok az egyháznak adtak, sértetlenül megőrzendi. Ezt az esküt *egyházi eskünek* is nevezzük (juramentum ecclesiasticum), szemben az alkotmánybiztosító esküvel.

Eskü után a király megcsókolja az evangéliumot, majd az oltár legfelső lépcsőfokára térdel, a hercegprímás pedig Öfelségének jobb kézcsuklóját, jobb karcsuklóját és vállközét folytonos ima közben szentelt olajjal megkeni. Ezután a király vállaira terítik Szent István palástját.

Most a hercegprímás megkezdi a koronázási misét. Mise közben a lépcsőének (graduale) után következik a királyi jelvények átadása (traditio insignium). A hercegprímás megfelelő szavak kíséretében átadja a királynak, majd oldalára csatolja Szent István kardját, mire a király a nép felé fordulva kardot ránt, s megteszi a szokásos keresztvágásokat, egyet előre, egyet jobbra és egyet balra, jelképezve, hogy az egyházat bárhonnan jövő támadással szemben megoltalmazza. A templom előtt elhangzik az első üdvölvés.

Ezután következik a tulajdonképpeni koronázás. A királyválasztás korában szokásos volt, hogy a korona feltétele előtt a nádor⁷⁹ a néphez fordulva

⁷⁹ II. Lajos koronázásakor ezt a kérdést már a nádor intézte a néphez. Előbb a koronázó főpap.

háromszor megkérdezte: „Akarjátok-e, hogy a jelenlevő N. N. királlyá koronáztassék?” Mire a tömeg rázúgta: „Akarjuk! Éljen a király!” Ez a szokás valószínűleg onnan keletkezett, hogy egyik-másik koronázást nem előzte meg formaszzerű királyválasztás, s a nép megkérdezése ezt akarta helyettesíteni. Éppen ezért az örökös királyság behozatalával ez a felkérdezés elmaradt. Utoljára I. József koronázásakor (1687-ben) találkozunk vele.

Az epistola és az evangélium között a király letérdel az oltár legfelső lépcsőjére. Ekkor az országgyűlésnek a nádori teendőkkel megbízott választottja⁸⁰ és a hercegprímás a szent koronát a király fejére teszik⁸¹ és mialatt a többi érsek és püspök jobbját a korona felé nyújtja, a hercegprímás a pontifikáléban előírt szavakkal: „Vedd az ország koronáját stb.”, áldást mond. Ezután ugyancsak a hercegprímás átnyújtja Öfelségének a jogart és az országalmát, Szent István kardját pedig leoldják a király oldaláról s visszahelyezik az oltárra. Künn a templom előtt elhangzik a második üdvölvés.

Ezután a nádorhelyettes és a hercegprímás a királyt az oltár előtt álló trónhoz vezetik, s a hercegprímás e szavakat mondja: „Tartsd meg e helyet, amelyet eddig törvényes utódlás címén bírtál stb.”,

⁸⁰ A két utolsó koronázásnál (1867, 1916) az országgyűlés a miniszterelnököt választotta a nádor helyetteséül.

⁸¹ A nádor segédkezésének első biztos adata I. József koronázási ordójában maradt ránk. Lásd: Holub József dr.: A nádor szerepe a koronázáson. Századok 1917. évf. 89. l.

mire a nádorhelyettes elkiáltja: Éljen a király! amit a tömeg visszhangoz. A templom előtt elhangzik a harmadik üdvölvés, dörögnek az ágyúk, s megszólalnak a főváros összes harangjai. A két segédkező püspök átveszi a királytól a jogart és az országalmát, s a főoltáron levő vánkosokra helyezik.

Következik a királyné koronázása.⁸² A király a pontifikáléból felolvasott szavakkal bemutatja a királynét a hercegprimásnak, s kéri megkoronázását. A királyné az oltár legalsó lépcsőjére térdel, s a hercegprimás a királyné jobb kézcsuklóját, jobb karcsuklóját és válla közét szentelt olajjal megkeni. Most a királyné a főoltár legfelső lépcsőjére térdel, s a veszprémi püspök, mint a királyné kancellárja a királyné fejére teszi a házi koronát, a hercegprimás pedig, a nádorhelyettes segítségével a királyné jobb vállát a szent koronával érinti, azután a koronát a nádorhelyettes a főudvarmester segítségével visszahelyezi a trónon ülő király fejére.

A hercegprimás átnyujtván a királynénak a jogart és az országalmát, a királynét a trónon ülő királyhoz kíséri. Azután elkezdí a Te Deumot, künn elhangzik a negyedik üdvölvés, megszólalnak az ágyúk és a harangok.

A Te Deum befejeztével a hercegprimás folytatja a szentmisét. A veszprémi püspök átveszi a királynétől a jogart és az országalmát, s a királynak nyújtja

⁸² Ha a király később házasodik meg, úgy a királyné koronázása önállóan megy végbe.

át. Mialatt az evangéliumot éneklik, a király a jogarral és az országalmával kezében, felegyenesedve áll trónja előtt.

Evangélium után Őfelségeik megcsókolják az evangéliumot, offertoriumkor a király és királyné aranypénzt ajánl fel, az Agnus Dei alkalmával Őfelségeik megcsókolják a pax-keresztet, communio alatt pedig megáldoznak. Mise végén a hercegprímás áldást oszt, s király és királyné a sekrestyébe távoznak.

Időközben a törvényhatóságok zászlóvivői kivonulnak a templomból, az utcán pedig megalakul a királynét a várpalotába visszakísérő menet. Mikor a királyné a templomot elhagyja, a királyi család tagjai és kiskorú férfitagjai ugyancsak eltávoznak.

Ezután a király, fején a koronával, jobbában a királyi pálcát, baljában az országalmát tartva, udvara és az országgyűlés kíséretében nemzetiszínű posztóval bevont úton gyalog egy másik templomba indul (koronázási gyalogmenet), s ez alkalommal az őt lovon követő pénzügyminiszter — hajdan a tárnokmester — arany és ezüstpénzt szór a nép közé.⁸³ A másik templomba érkezve a király trónjára lép, s a nádor által felhívott érdemes honfiakat jobb vállukon Szent István kardjával érintve, aranysarkantyús vitézekké avatja.⁸⁴

⁸³ Ezt már I. Mátyás király koronázási leírásában mint szokást említik a források.

⁸⁴ IV. Károly koronázásakor az ötven aranysarkantyús vitéz avatása ugyancsak a koronázó templomban történt. A felavatandókat a király személye körüli miniszter hívta fel.

Ezután⁸⁵ következik az *alkotmánybiztosító (dekretalis)* eskü letétele. A király, fején a koronával, Szent István palástjával vállán, kezében a jogarral és az országalmával, kíséretével a szabad ég alatt elkészített esküemelvényhez indul. Közvetlen előtte megy az apostoli keresztet vivő püspök.

Mikor Őfelsége, — nemzetiszínű szőnyegen haladva, — az esküemelvény alá érkezik, a jogart az országbírónak, az országalmát pedig a horvát bánnak jelvényvankosára teszi; a főpohárnokmestertől átveszi az eskükeresztet és felmegy az emelvényre. Az emelvényre felkísérik Őfelségét az apostoli keresztet vivő püspök, a főlovászmester az ország kardjával a hercegprímás és a kalocsai érsek, a nádorhelyettes és az országgyűlés két házának elnökei.

A nádorhelyettes felmutatja Őfelségének az országgyűlés által megállapított s a király által jóváhagyott eskümintát, azután átnyújtja azt a hercegprímásnak, aki hangosan olvassa, Őfelsége pedig jobbjának három ujját az ég felé emelve, baljában az eskükeresztet tartva, az országgyűlés tagjai, a törvényhatóságok kiküldöttei és az egybesereglett nép előtt leteszi az esküt.

Ekkor a nádorhelyettes háromszor kiáltja: Éljen

⁸⁵ Az Árpádok és a vegyesházi királyok korában a koronázás szertartásának alkotó része volt az is, hogy a király, bírói hatalmával élve, néhány peres ügyet elintézett. Annyira hozzátartozott e felségjog gyakorlása a koronázás ünnepségekhez, hogy még a csecsemő V. László koronázásánál is jelképes kifejezésre jutott. Utoljára Miksa koronázásakor találkozunk e szokással.

a király! A tömeg visszhangozza; sortűz és ágyúdörgés közepette a zene a himnuszt játssza, a tömeg éneklí.

Megalakul a koronázási dombhoz induló lovasmenet. Fehér paripát vezetnek elő, s a király nyeregbe ül. A menetben gyalog mennek a törvényhatóságok küldöttei zászlóik alatt, az országgyűlés két házának tagjai s a miniszterek. Lóháton mennek a király előtt: a 11 zászlóvivő, a főajtónállómester, a koronázási jelvényeket vivő országzászlósok, a nádorhelyettes, majd a királyi család nagykorú férfitagjai. Őfelsége koronával a fején, Szent István palástjával a vállán, Szent István kardjával az oldalán fehér lovon. Közvetlenül előtte a püspök az apostoli kereszttel, a főlovászmester az ország kardjával, a testőrkapitányok, a főhadsegéd, valamennyien lóháton. A hercegprímás, a pápai nuncius, a főpapok, a két királyi biztos és a két koronaőr kocsin követik Őfelségét.

A menet a kijelölt térre érve körülveszi az összes magyar törvényhatóságok földjéből emelt koronázási dombot. Őfelsége fellovagol a dombra, s kivonván Szent István kardját, egy-egy vágást tesz a világ négy tája felé, jelképezve, hogy az országot bármely irányból jövő támadás ellen megvédelmezi.⁸⁶

Az utolsó kardvágás után ágyúdörgés és éljenzés közepette Őfelsége a királyi palotába vágdat.

⁸⁶ Ez I. Ulászló óta szokásos.

Következik a koronázási díszebéd. A hercegprímás mondja az asztali áldást. A szent korona aranytálcán egy asztalkára van helyezve. Mellette a díszebéd végéig a két koronaőr és a két királyi biztos őrökdi. Az apostoli keresztet egy püspök tartja.

Az ételfogásokat a főasztalnokmester vezetésével az országgyűlés megválasztott tagjai hordják fel. Mielőtt Őfelsége a főpohárnokmester által nyújtott aranyserlegből iszik, ily pohárköszöntőt mond: „Éljen a haza!” A hercegprímás így válaszol: „Éljen a király!” A hercegprímás hálaadó imája zárja be a díszebédet.

Ezután az országgyűlés tagjai az országgyűlés épületében jönnek újból össze, s folytatják és befejezik a koronázási szertartás idejére felfüggesztett koronázó együttes ülést.

Délután történik a koronázási ajándék átadása. Ugyancsak a koronázás délutánján a koronázási jelvényeket Őfelsége lakosztályából átszállítják a koronázó főtemplomba, és pedig ugyanolyan kísérettel és ugyanolyan módon, mint az előző napon, az ágyúzás azonban ezúttal elmarad. A koronázó jelvények a főtemplomban három napig közszemlére kitétetnek. Egész idő alatt a koronaőrök egyike állandóan a templomban tartózkodik.

Harmadik napon a koronázási jelvényeket az említett kíséret, a leírt módon visszaviszi a királyi palotába. Az indulás és megérkezés pillanatát 21—21 ágyúlövés jelzi.

A király lakosztályában, a király vagy helyet-

tesének jelenlétében a jelvényeket megszámlálják, a vasládába visszahelyezik, miről a protonotarius jegyzőkönyvet vesz fel, amit a jelenlevők aláírása után szintén a vasládába helyeznek.

A lepecsételt vasládát az említett módon visszaszállítják a koronakamrába, amely előtt állandóan a koronaörség teljesít szolgálatot.

V. A koronázási ajándék.

Úgy a királynak, mint a királynénak⁸⁷ koronázásuk alkalmával ajándékot szokott adni a nemzet. Régebbi törvényeink ezt honorariumnak, azaz tiszteletdíjnak nevezik (1867: IV. és V. t.-c.-ek), az utolsó koronázáskor már koronázási ajándék (1917. évi IV. és V. t.-c.-ek) néven szerepel.

Hajdan az országgyűlés koronázási ajándék gyanánt portánként beszédendő külön adót szavazott meg. A városok ipari termelvényeik remekeit adták ajándékba. A székelyek ökröket adtak (ökradó) a koronázással kapcsolatos népünnepélyekhez (ökörsütés).

III. Károly óta az országgyűlés meghatározott összegű (25.000—50.000 arany) tiszteletdíjat ajánl fel. Ezt az országgyűlés küldöttsége a koronázás délutánján díszes kazettában adja át Őfelségeiknek. A tiszteletdíj felajánlása Miksa megkoronáztatása óta (1563: II. t.-c.) törvénybe is becikkelyeztetik, de az összeg megjelölése nélkül.

⁸⁷ II. Mátyás óta.

A koronázási tiszteletdíjat az adózó néptől haddan a többi adók módjára szedték be. II. Lipót a személynök útján értésére adta a rendeknek, hogy a koronázási ajándék annál kedvesebb lesz előtte, ha az összeget az adózó nép kímélésével szerzik meg. Ez okból azután a rendek elhatározták, hogy az adót ugyan portánként vetik ki, de a megyékre bízzák azt, hogy a behajtás módját meghatározzák, a követek pedig a megyékben oda fognak hatni, hogy az ajánlott summa terhéből teljességgel semmi rész ne érje az adófizető népet.⁸⁸ Ez időtől kezdve 1848-ig a koronázási tiszteletdíj a nemesség terhét képezte. A rendi különbség megszüntetése óta pedig az államkincstárból fedezik.

A koronázási ajándékot Őfelségeik az általuk megjelölt közcélokra szokták visszaajándékozni. I. Ferenc neje, Mária Ludovika koronázási tiszteletdíjából 50.000 forintot a nevét viselő Ludovika katonai akadémia felállítására adott. V. Ferdinánd a neki felajánlott koronázási tiszteletdíjat felerészben a szegény nép felsegélyezésére, felerészben pedig a Magyar Tudományos Akadémia alapjának gyarapítására ajándékozta. I. Ferenc József és neje Erzsébet királyné 1867-ben a részükre felajánlott 50.000—50.000 drb aranyat az 1848/49. évi szabadságharc rokkantjainak, özvegyeinek és árváinak felsegélye-

⁸⁸ Lásd Grünwald Béla: A régi Magyarország. Bpest, 1910. (III. kiadás) 227—228. II. — Az 1790/91. esztendőben Budán tartott Ország-Gyűlése naponként való jegyzései. Bécs, 1791. 387—389. II.

zésére rendelték fordítani. IV. Károly az ő koronázási ajándékának (50.000 drb körmöci arany) felhasználását illetőleg úgy rendelkezett, hogy abból vagyontalan és több gyermekkel megáldott hadirokkantak és hadiözvegyek régi lakóhelyükön ajándékképpen kertes házat kapjanak. Zita királyné pedig az 50.000 körmöci aranyat a Pro Transylvania országos bizottságnak adományozta.

VI. A koronázás helye.

Az Árpádok és a vegyesházi királyok korában rendszerint Székesfehérvárott, a Habsburgok korában rendszerint Pozsonyban történt a koronázás.

A koronázást kifejezetten kötelezővé tevő 1688 : II. t.-c. a koronázás helyét csak annyiban jelöli meg, hogy a koronázásnak az ország határain belül kell történnie. Mivel a koronázás országgyűlésileg történik, s az országgyűlés tartásának helyéül az 1848 : IV. t.-c. 1. §. Pestet jelöli meg: a koronázás ünnepélyes cselekményének helye jelenleg a Budával egyesített Pest (1872 : XXXVI. t.-c.), azaz Budapest székesfővárosa.

33. §. Koronázási hitlevél és eskü.

Czeh János: A magyar királyok felavatási esküjök. M. T. Társaság Évkönyvei. III. k. 1838. — *Bartoniek Emma:* A koronázási eskü fejlődése 1526-ig. Századok. 1917. 1. sz. — *Buza László:* A királyi hitlevél. Jogt. Közl. 1916. LI. évf. 51. sz. — *Csekey István:* A trónörökléssel kapcsolatos alkotmánybiztosítékok a királyi hitlevél és eskü alakjában. Magyar Figyelő 1916. VI. évf. IV. k. — *Kmety Károly:* A koronázási hitlevél és annak módosítása. (Magyar Kultúra 1916. IV. évf.) —

Wlassics Gyula báró: A koronázási hitlevél jogi természete s az új hitlevél. Jogállam XVI. évf. 1917.

Megkoronáztatása alkalmával a király hitlevelet ad ki s esküt tesz az alkotmányra, ami erősen fokozza a koronázás alkotmányjogi jelentőségét, s kidomborítja ennek alkotmánybiztosító jellegét.

I. Koronázási eskü letétele a királyság megalapítása óta van szokásban, de valószínű, hogy királyaink esküje — miként a koronázás általában — eleinte csupán egyházi jelleggel bírt. A király a koronázó főpap kezébe esküvel erősített ünnepélyes ígéretet tett, hogy az egyházat és a keresztény népet teljes erejével megvédi, hatalmaskodást és más jogtalanságot mindenkinek megtilt, ítéleteiben méltányos és könyörületes lesz.⁸⁹

A magyarságot erősen jellemző közjogi érzék azonban a koronázási esküt hamarosan közjogi tartalommal bővítette ki. IX. Gergely pápa 1235-ben kelt leveléből tudjuk,⁹⁰ hogy II. Endre koronáztatásakor már arra is megesküdött, hogy országának jogait és a korona tekintélyét sértetlenül fenntartandja. Ilyen alkotmánybiztosító esküt tettek utódai is,⁹¹ s

⁸⁹ Lásd a III. Bélának tulajdonított esküt Acsádynál: A magyar birodalom története. 226. l.

⁹⁰ Kovachich: Vestig. Comit. 82.

⁹¹ Werbőczy szerint valamennyien (HK II. R. 14. c. 12. §.); V. István, IV. László és III. Endre esküjéről történeti adatok is vannak. III. Endre 7 pontból álló esküjét közli Horneczki Ottokár: Reimchronik Cap. 386. — V. Istvánnak felesége: Erzsébet is tett koronáztatásakor alkotmánybiztosító esküt (1270). Ez időben ugyanis a királyné is gyakorolt egyes felségjogokat (birtokadományozás, nemesítés). Erzsébet esküjéről lásd Kovachich: Vestig. Comit. 146. l.

így válik a koronázás a szent korona két főtényezője összeforrásának és kölcsönös biztosításának nagyszerű szimbolumává: egyrészt a koronázással ruházza át a nemzet a királyra az alkotmányos királyi jogkört, másrészt az állampolgárok csak a törvényesen megkoronázott király hatalmának vannak alávetve (Hk I. R. 9. c. 4. §.), aki a nemzet jogainak megtartására esküvel biztosított ígéretet tesz.

Róbert Károlynak részletező és tartalmas koronázási esküjét már hiteles alakban birjuk.⁹² Utána egy századon át nincsenek biztos adataink a koronázási esküről. *I. Ulászló* már a választási feltételek közt ígérte, hogy az ország összes jogai, szabadságai és jó szokásai megtartását koronázásakor esküvel fogja biztosítani. *V. László* helyett, aki csecsemőkorban koronáztatott meg, *Czillei Ulrich* esküdött, az ifjú király pedig 13 évvel később akkor tette le utólag az alkotmánybiztosító esküt, amikor trónját elfoglalta. (1453 : I. t.-c. és a záradék 1. §-a). Valószínűleg ez időtől kezdve válik szokássá az egyházi eskü (juramentum ecclesiasticum) és az alkotmánybiztosító eskü külön letétele. *II. Ulászlótól* kezdve pedig az a szokás, hogy a külön alkotmánybiztosító esküt nem a templomban, hanem az egész nép előtt, szabad ég alatt teszi le a király.

Mátyás mindjárt megválasztása után (1458) esküt tett az alkotmányra, bár — a korona *Frigyes* császár kezében lévén — csak hat év múlva koronáztathatta meg magát (1464). Uralkodásának idejét

⁹² Kovachich: Vestig. Comit. 174. 1.

eskütételétől számította, s 1462-ben törvényt is szentesített.

I. Ferdinánd koronázási esküjét a Corpus Juris a király első dekretuma előtt közli. Az alkotmánybiztosító esküt I. József koronázása óta (1688 : I.) törvénybe is becikkelyezik, miért is ezt az egyházi esküvel szemben *dekretális eskünek* is nevezik.

Ha a koronázás még az előd életében történik, a megkoronázott trónörökös esküje a koronázással egyidejűleg cikkelyeztetik be, s az erről szóló törvényt az uralkodó király szentesíti. Ha pedig a megkoronázott király még gyermekkorban van, helyette atyja (Imre: III. László helyett; II. Ulászló: II. Lajos helyett), vagy gyámja (Czillei Ulrik: V. László helyett) illetőleg a gyámkormányzó tesz esküt,⁹³ a felseerdült király maga pedig trónraléptekor (V. László) vagy nagykorúsága elérével (II. Lajos) esküszik meg az alkotmányra. I. József még alig múlt kilenc éves, amikor atyja életében megkoronázták, de az esküt mégis személyesen tette le.

Okmányok bizonyítják azt is, hogy az Árpádok⁹⁴

⁹³ Hunyadi János esküjét lásd a Corpus Jurisban az 1446. évi dekrétum végén. Lásd továbbá Kovachich: Suppl. ad. Vest. Comit. II. 44. l.

⁹⁴ Anonymus szerint már Álmos, Árpád és Zsolt fejedelmek, amikor utódaikat kijelölték, ezek részére hűségesküt vetettek ki népüktől, s ugyanez történt Hartvick szerint akkor is, amikor Géza fejedelem fiát: Istvánt utódjának nyilvánította. Hornecki Ottokár szerint a magyarok III. Endre koronázásakor kijelentették, hogy joguk van előbb a király esküjét bevárni, s csak azután részükről is hűségi fogadalmat tenni.

és a vegyesházi királyok⁹⁵ korában a nemesség is hűségesküt tett a királynak. Erdélyben a nemesek hűségesküje később is szokásban maradt,⁹⁶ de Magyarországon a vegyesházi királyok után nincs többé nyoma.

II. Állami életünk első századaiban a fejletlen közjogi gondolkodás még nem jutott el annak a közjogi tételnek a felismeréséhez, hogy a király közjogi személye nem hal meg, hogy a király fizikai személyének váltakozása mellett a király, mint állami szerv, örök életet él, s hogy ennél fogva a királyt nemcsak a saját, de elődjének törvényei, törvényes biztosítékai és ígéretei is kötelezik. Ezért a trónra lépő új király gyakran megerősíti elődjének törvényeit és rendelkezéseit, s magára nézve is kötelezőknek ismeri el azokat.

Az Árpádok alatt főkép a Szent István király által biztosított jogok és szabadságok megerősítésével találkozunk. Ezt a célt szolgálja különösen II. Endre aranybullája (1222), majd ennek későbbi átírásai (1231—1267—1290) és megerősítései (1351.).

III. Endrével már megválasztása és megkoronázása előtt tárgyalások folytak az ország szabadságainak biztosítása céljából, s ennek eredményeképpen

⁹⁵ Lásd a Róbert Károly 1309 június 15.-iki koronázásáról felvett hiteles jegyzőkönyvet (Kovachich: Vestig. Comit. 174—175. l.), és V. László 1453: II. t.-cikkét, továbbá I. Mátyás megválasztása után a városok által letett eskü mintáját (Kovachich: Suppl. ad Vest. Comit. II. 137. l.)

⁹⁶ Lásd az 1744: IV. és 1791: IV. erdélyi törvényeket.

„a király úr megkoronáztatása idején a nemesek és az egyházak szabadságát írásban” biztosította. (Lásd 1298 : XLI. t.-c.). Ebben találjuk a Habsburgkori koronázási hitlevelek első történelmi nyomát.

Ismerjük azokat az alkotmánybiztosító okleveleket is, amelyeket Zsigmond (1387) és Albert koronáztatásukkal kapcsolatban kibocsátottak. Utóbbinak hitlevele az 1439-i törvénybe van átírva. Különösen jellemzik azonban az alkotmányjogi felfogást I. és II. Ulászló trónraléptének előzményei.

Albert halála után az országgyűlés küldöttei I. Ulászlóval formaszzerű alkudozásokat folytattak s megválasztása után, de megkoronáztatása előtt valóságos szerződést (*pactum conventum*) íratnak alá vele, amelyben foglalt ígéreteinek megfelelőleg I. Ulászló megkoronáztatása alkalmával alkotmánybiztosító esküt tett, s alkotmánybiztosító dekretumában (1440) megerősítette az aranybullát, s az 1298. és 1351. évi dekretumokat.

V. László trónralépése alkalmával a Zsigmond és Albert által biztosított szabadságoknak, s az ország területi épségének fentartását igéri (1453 : I. t.-c.). I. Mátyás pedig koronázásakor II. Endre, Nagy Lajos és Zsigmond királyok dekretumait erősítette meg. (1464 : I. t.-c.).

II. Ulászló megkoronáztatása előtt (1490), — ugyanúgy mint I. Ulászló — előzetes írásos biztosítékot adott, amely „az ország jogainak és szabadságainak megerősítése és Ulászló király felvállalt uralkodásának feltételei” címmel található a *Corpus*

Jurisban, (majd becikkelyezve 1492-ben), s ugyanő, kétéves fia megkoronáztatásakor (1508), annak nevében, újból alkotmánybiztosító okmányt adott ki, azzal az ígérettel, hogy azt fia, Lajos, nagykorúságának elérével meg fogja újítani.⁹⁷ Amikor II. Lajos nagykorúvá lett (1521-ben), valóban esküvel fogadta az atyja által biztosított szabadságok tiszteletben tartását.

Az 1537 : XXIX. t.-c. 1. §. mutatja, hogy I. Ferdinánd is adott megkoronáztatásakor alkotmánybiztosító oklevelet,⁹⁸ II. Mátyásnak választási feltételei pedig, mint az 1608. évi koronázás előtti törvények szerepelnek a Corpus Jurisban.

A választási szerződésekből és az új királyoknak egyes elődeik törvényeit megerősítő okleveleiből II. Ferdinánd koronázásakor bontakozik ki a mai értelemben vett felavatási hitlevél (diploma inaugurale). Ez időtől fogva a hitlevelek törvénybe is becikkelyezettek, még pedig rendszerint a koronázással egyidejűleg,⁹⁹ ha azonban a koronázás az előd életében történt, akkor később, a trón tényleges elfoglalása után.¹⁰⁰ Vagyis a hitlevelet becikkelyező törvényt mindig az a király szentesíti, aki a hitlevelet kiadta.

⁹⁷ Kovachich: Vestig. Comit. 455. l.

⁹⁸ Közli Kovachich József: Sylloge I. k. 370. l.

⁹⁹ 1715 : II.; 1714 : II.; 1791 : II.; 1792 : II.; 1867 : II.; 1917 : III.

¹⁰⁰ 1622 : II.; 1638 : I.; 1659 : I.; 1836 : I. Mivel a megkoronázott IV. Ferdinand még atyja életében meghalt, s így a trónt tényleg soha se foglalta el, koronázásakor kiadott hitlevele nem is cikkelyezettett be. Közli Kovachich: Suppl. ad Vest. Comit. III. 406. és köv. ll.

Az 1830 : I. t.-c. értelmében ilyen esetben az uralkodás megkezdésének napjától számított fél éven belül országgyűlést kell összehívni, a koronázáskor kiadott hitlevél becikkelyezése céljából.

III. Hosszú évszázadokon át törvények éppen úgy nem írják elő kötelezőleg, hogy a király megkoronáztatása alkalmával hitlevelet adjon, s alkotmánybiztosító esküt tegyen, amint magát a koronázást sem teszi írott törvény kötelezővé. A királyválasztás korában nem is volt szükség ilyen törvényekre. Az ősi alkotmányához és szabadságához ragaszkodó nemeség nem választott és nem koronázott volna meg olyan királyt, aki vonakodott volna a sok évszázados szokásnak megfelelő biztosítékokat megadni. Ezt elrendelő törvény nélkül is, szokásjogi alapon, hitlevél és eskü a koronázás mellőzhetetlen érvényességi kellékének tekintetett.¹⁰¹

Mikor azonban a királyválasztási jog felfüggesztett, törvényt (1688 : II. és III. t.-c.) alkottak, amely kimondja, hogy a koronázásnak jövőben is előfeltétele a hitlevélben foglalt cikkelyek előrebecsátandó elfogadása és a szokásos koronázási eskü letétele. E rendelkezést az 1723 : II. t.-c. is kifejezetten érvényben tartja.

A koronázási eskü és hitlevél szövegének régente is volt bizonyos állandó tartalma, de a szabadkirályválasztás idejében ez az állandó tartalom a király-

¹⁰¹ A hitlevél egyes pontjait, mint feltételeket (conditiones) sorolják fel II., III., IV. Ferdinánd és I. Lipót hitlevelei.

választó országgyűlés és a megválasztandó király között lefolytatott tárgyalások után, s megegyezésük eredményekép többé-kevésbé kibővített és megtoldott.

Több szempontból különös jelentőséggel bír I. József koronázási esküje és hitlevele.

1. I. József az első király, aki nem választás, hanem trónöröklési törvény alapján lép trónra. Ez időtől kezdve a hitlevél és eskü szövege főbb pontjaiban változatlan. Koronázási esküjének szövege — mellőzve közvetlen elődjeinek esküszövegét, — I. Ferdinánd esküjét veszi alapul, hitlevelének szövege pedig jelentősen megrövidül. II., III. és IV. Ferdinánd, valamint I. Lipót hitlevele 17 feltételt tartalmaz, I. József hitlevele 7 pont kiemelésére szorítkozik. Ebből kettő (a második és hetedik) már utóda alatt tárgytalanná vált, s így III. Károly óta a hitlevél állandóan öt kiemelt pontot tartalmaz.

2. A koronázási esküben s a hitlevél első pontjában, ahol a király a szentesített törvények megtartását általában igéri, I. József óta valamennyi uralkodó kifejezetten kiveszi a megtartandó törvények közül az aranybulla XXXI. cikkének záradékát (jus resistendi). Ennek a kivételnek jogtechnikai szempontból nincs értelme, mert az ellenállási záradékot az 1688: IV. t.-c. eltörölte, s a törvényhozási úton eltörölt régebbi törvények megtartása amúgy sem kötelező, sőt nem is megengedett, mert az eltörölt törvény megtartása az eltörölt törvénnyel hozna ellentétbe. Ennek a kivételnek minden koronázáskor való

megisméltlése mégis azt mutatja, hogy ősi alkotmány-jogunknak évszázadokon át kegyelettel és féltve őrzött szabályai oly mélyen vannak begyökerezve a magyar néplélekbe, hogy az írott törvények ellenkező rendelkezése alig elég arra, hogy a régi jog megszűnését a köztudatba átvigye, s ez okból szükségesnek látszik az eltörlő jogszabály időnkinti megisméltlése. Ilyen értelemben a hitlevélnek és eskünek ez a formáljogilag teljesen felesleges mondata jellegzetes és érdekes szemléltetője annak az értéknek és erőnek, amit a történelmi alkotmány képvisel.

3. I. József hitlevelébe és esküjébe közvetlenül a koronázást megelőzőleg, tehát meglepetésszerűen egy mondat csempésztetett be, amely szerint a király igéri, hogy az országlakókat mentességeikben, szabadságaikban, jogaikban, kiváltságaikban s régi jó és helybenhagyott szokásaikban megőrzi, *„amint ezeknek értelmezése s használata iránt a király s a karok és rendek országgyűlésileg közösen megegyeznek.”*

Ez a beszúrás azt célozta, hogy azok a törvények, melyeknek tartalmát az uralkodó kétségesnek, károsnak vagy nyilvánvalóan keresztülvihetetlennek tartja, újabb megfontolás tárgyaivá tétessenek, revízió alá vétessenek (*revíziós záradék*), s csak úgy legyenek alkalmazhatók, ha erre vonatkozólag a király és a karok és rendek *újból* megegyeznek. Ez azt jelentette, hogy így a régi törvények érvényessége a király által vita és felülvizsgálat tárgyává tehető, s a király és a rendek által közös egyetértéssel alkotott törvé-

nyek a jövőben nem alkalmazandók, ha azokhoz a király *újból* hozzájárulni nem hajlandó.

Ennek a záradéknak a becsempészése ellen az országgyűlés a koronázás megtörténte után tiltakozott.¹⁰² Mikor pedig I. József atyja halála után trónra lépett, az 1708. országgyűlés *újból* sérelmesnek jelzi a hitlevél illetén megváltoztatását, s ezért nem is volt hajlandó I. József hitlevelét becikkelyezni. Nem is lett az soha becikkelyezve.¹⁰³

A revíziós záradék által felidézett nyugtalanságot a király két új törvény szentesítésével csillapítja le. Ezek az 1715: III. t.-c., s az 1741: VIII. t.-c.-ek. Ezek a törvények biztosítják a nemességet, hogy a régi törvények hatálya nem függ további megegyezéstől, s bár a hitlevél első pontjában a kifogásolt záradék később is bennmarad,¹⁰⁴ nem lehet annak egyéb értelmet tulajdonítani, mint hogy *a törvények hiteles magyarázata* a király és az országgyűlés közös joga, vagyis, hogy a törvények csak törvényhozásilag magyarázhatók hitelesen, amint ezt az 1791: XII. t.-c. is világosan megállapította. 1741 óta nem is tulajdonítottak többé jelentőséget ennek a záradéknak, amelyre soha se történt hivatkozás törvényteleniségek

¹⁰² Rákóczi egyebeken kívül e becsempészett záradék miatt nem tartotta I. Józsefet törvényesen megkoronázott királynak. Az 1707.-i detronizáló cikkelyben is fel van említve „Józsefnek fenntartott álokokkal letett hiti letételének semmirevalósága.” (Szalay László: Magyarország története. Pest, 1859. VI. k. 436. l.)

¹⁰³ Olvasható Kovachichnál: Suppl. ad. Vest. Com. III. k. 424—31. ll.

¹⁰⁴ De Mária Terézia óta kimaradt a hitlevél harmadik pontjából s a koronázási esküből.

igazolása céljából, s csak közvetlenül a világháború előtt ásta ki újból a nagyoszlák közjogi iskola (Turba, Tezner, Bernatzik) a rég elfeledett záradékot, ezzel próbálván a régi magyar törvények kötelező voltát meggyengíteni és megdönteni.¹⁰⁵

IV. Az I. József óta lényegében nem változott hitlevélnek tartalma főbb vonásaiban a következő.^{105a}

Bevezetés. A megkoronázandó király megállapítja,

egyrészt, hogy elődjének (esetleg a közbeeső soronlevőknek is) elhalálozása vagy lemondása következtében az 1723 : I. és II. t.-c.-ek szerint reá szállott a királyi trónöröklés, s ezért ő az uralkodást *tettleg* át is vette, s intézkedett, hogy megkoronáztatására az előkészületek mielőbb megtétessenek,

másrészt, hogy Magyarország főrendei és képviselői is a hazai törvények értelmében Őt, mint a magyar trón és korona *törvényes és valóságos örökösét* mentül előbb megkoronázni szintén óhajtván, kérték Őt, hogy az ország sarkalatos törvényei szerint, *minden esetre még szerencsés megkoronáztatása előtt* kiadandó hitlevelében az ország jogai biztosítására az

¹⁰⁵ Tezner ezzel igazolja az 1848-as törvények helyreállításával szemben tanúsított fejedelmi vonakodást is. Ámde Tezner kissé későn (1912-ben) jött rá erre a gondolatra. Az 1861. és 1865. évi országgyűlésekhez intézett királyi leiratokban minden elképzelhető érv felhozatik, csak éppen ez az egy nem: a revíziós záradékra való hivatkozás. Lásd Apponyi Albert gr.: Magyar közjog oszlák világításban. Bpest, 1912. 50. l.

^{105a} Közölve a legutolsó hitlevél és esküszöveg alapján. (1917 : III. t.-c.)

alábbi cikkeket kegyelmesen elfogadni, s királyi hatalmával megerősíteni méltóztassék.

Külön kiemelve igéri a király a következőket:

I. cikk. Szentül és sértetlenül megtartandja az 1723 : I. és II. t.-c.-ekben megállapított királyi trónöröklést; az 1791 : III. t.-c. értelmében teljesítendő koronázást; Magyarország s Horvát-Szlavon- és Dalmátországek jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét, szabadságát és területi épségét, valamint a Magyarországgal egy és ugyanazon állami közösséget képező Horvát-Szlavon- és Dalmátországek integritását és országos alkotmányát; nemkülönben Magyarország s Horvát-Szlavon- és Dalmátországek törvényesen fennálló szabadalmait, kiváltságait, törvényszerű szokásait és az eddigelé országgyűlésileg alkotott, s koronás király elődei által szentesített, valamint általa ezután szentesítendő törvényeit, minden pontjaikban, cikkeikben és záradékaikban, *úgy, amint ezeknek értelme és gyakorlata a király és országgyűlés közös megegyezésével fog megállapíttatni* (revíziós záradék!), kivéve mindazonáltal az aranybullának már megszüntetett ellenállási záradékát.

II. cikk. Az ország szent koronáját az országban fogja mindenkor tartatni, s az országlakók közül valáskülönbségre való tekintet nélkül választott és megbízott világi személyek által őriztetni.

III. cikk. Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországeknek mindazon részeit és tartományait, amelyek már visszaszerezettek, és azokat, amelyek Isten segedelmével ezután fognak visszaszereztetni,

koronázási esküje értelmében is, a nevezett országokhoz vissza fogja kapcsolni.

IV. cikk. Ha az ausztriai főhercegek mindkét nemének magvaszakadása III. Károly, I. József és I. Lipót leszármazóinak kihaltával bekövetkeznék, — a királyválasztás és koronázás előjoga az 1723 : I. és II. t.-c.-ek szerint is visszaszáll az országra s sértetlenül megmarad hajdani érvényében és állapotában.

V. cikk. Valahányszor a jövőben ilyen koronázás Magyarországon országgyűlésileg teljesítendő, a koronázandó örökös királyok kötelesek lesznek mindannyiszor *ezen* hitlevélbeli biztosítások elfogadását előrebocsátani és erre esküt tenni.

Záradék. Az országgyűlés kérését a király kegyesen fogadja, a fentebbi összes cikkelyekhez meg egyezésével hozzájárul; igéri és királyi szavával biztosítja Magyarországot s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországot, hogy az előrebocsátottakat maga is megtartandja és bármely rendű és állású alattvalóival is megtartatja, — amint azokat jelen hitlevelével elfogadja, helybenhagyja és megerősíti.

A *dekretális eskü* szövege¹⁰⁶ szerint pedig Őfelsége esküszik, hogy Isten egyházait, Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországek törvényhatóságait s egyházi és világi minden rendű lakóseit jogaikban, kiváltságaikban, szabadságukban, törvényeikben, régi jó és helybenhagyott szokásaikban megtartandja, mindenkinek igazságot szolgáltat, Magyar-

¹⁰⁶ Az esküszöveg lényegében még ma is azonos I. Ferdinánd koronázási esküjével.

ország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországek jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét és területi ép-ségét, valamint a Magyarországgal egy és ugyanazon állami közösséget képező Horvát-, Szlavon- és Dal-mátországek integritását és országos alkotmányát sértetlenül fentartandja, dicsőült II. András király törvényeit is — az aranybulla ellenállási záradéká-nak kivételével — megtartandja; Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországek határait és ami ezen országokhoz bármi jog és címen tartozik el nem idegeníti, se meg nem csonkítja, sőt amennyire lehet gyarapítja és kiterjeszti, s megteendi mindazt, amit ezen országainak közjavára, dicsőségére és öregbité-sére igazságosan megtehet.

V. Bár a hitlevél és eskü lényeges tartalma az örökös királyság behozatalával (1688) állandósult, mégis úgy a hitlevelet, mint az esküt minden koroná-záskor újra szövegezik. E célból az országgyűlés két háza közös hitlevélszerkesztő országos küldöttséget választ ($\frac{2}{3}$ — $\frac{1}{3}$ arányban) s ez készíti el a hitlevél és eskü tervezetét, amit a két ház külön-külön vesz tárgyalás alá és fogad el.

A lényegében változatlan hitlevél és eskü új szö-vegezése a következő elvek szemmeltartásával törté-nik: a régi szövegnek módosítása, változtatása vagy kibővítése bizonyos vonatkozásban *mellőzhetetlen*, más vonatkozásban *lehetséges* és ismét más vonatko-zásban *elvileg kizárt*.

1. *Mellőzhetetlen* a régi szöveg megváltoztatása akkor és annyiban, ha és amennyiben a hitlevélben

vagy esküben kiemelt alkotmánytételék valamelyikét az előző király uralkodása alatt alkotmányszerűen megváltoztatták. Ilyenkor szükséges ezt a változtatást a hitlevél és eskü új szövegén is keresztülvezetni azért, hogy az alkotmánybiztosító okmányok szövege ne térjen el az alkotmányjog érvényben álló szabályaitól, ne kerüljön ezekkel ellentétbe, hanem ellenkezőleg, ezekkel mindig összhangban maradjon. Pl. III. Károly hitlevelének negyedik pontja az 1688 : II. t.-c. értelmében III. Károly fiágának kihalása esetére biztosította a nemzetnek a királyválasztás jogát. Ezzel szemben Mária Terézia hitlevele az időközben alkotott 1723 : I. és II. t.-c.-ek értelmében csak a három nőág kihalása esetére biztosította ezt a jogot. — I. Ferenc József hitlevelében mulhatatlanul fel kellett cserélni a régi rendi világ terminológiáját az 1848-as törvényhozásnak megfelelő terminológiával, s az eddigi hitlevelek latin szövegét az 1844 : II. t.-c. 1. §. rendelkezéseinek megfelelőleg magyar nyelvre kellett lefordítani, s ennek megfelelőleg átszövegezni. — IV. Károly hitlevelébe pedig mellőzhetetlenül fel kellett venni Horvát-, Szlavon- és Dalmátországek integritásának és országos alkotmányának külön biztosítását, mert ezt időközben az 1868 : XXX. t.-c. 2. §-a parancsolólag elrendelte.

2. Országgyűlés és király közös egyetértésével¹⁰⁷

¹⁰⁷ Az 1830.-i országgyűlés feliratában ezt olvassuk: „Nem hallgathatjuk el mindazonáltal, hogy a királyi meghívó levélben jövő királyunk s urunk a már *megállapított* kötés-levél elfogadása után leendő koronáztatása kijelentetik. Mert minekutánna a mult idők példái bizonyítanak azt, hogy a királyi

lehetséges a hitlevél vagy eskü szövegében újonnan kiemelni alkotmányjogunknak érvényben levő minden olyan tételét, ami eddig a hitlevél vagy eskü szövegében külön nem volt kiemelve. Ami új ugyan a hitlevélben, de nem új az alkotmányban.^{107a}

Király és országgyűlés közös megegyezésével emelték ki pl. I. Ferenc hitlevelében a koronázás határidejéről rendelkező 1791: III. t.-c.-et; — I. Ferenc József hitlevelében Magyarország és társ-országai törvényes függetlenségének biztosítását, valamint a trónlemondásra vonatkozó azokat az alapelveket, amelyek a magyar állam önállóságának és függetlenségének logikai következményei; — a legutóbbi hitlevél pedig IV. Károly ama kijelentésével bővült, hogy a magyar szent korona országai összes népeinek a világháborúban tapasztalt hősiessége, király és haza iránti önfeláldozása megerősítette Öfelségének azt a meggyőződését, hogy a magyar királyi trón hatalmának legszilárdabb bástyáit, az állam tartós fejlődésének és felvirágoztatásának leg-hathatósabb tényezőit a király és nemzet teljes, félre-

kötés-levelek a király s az ország egyetértésével részszerint bővítések, részszerint változások által, . . . a közhaszon tekintetéhez és a közös bizodalom megerősítésére szolgáló módokhoz valóan alkalmaztatva, — nyílt szívvel valljuk, hogy a „megállapított” kifejezést oly értelemmel, mintha a koronázási kötés-levélről való országos értekezésnek minden útja el lenne zárva, nem fogadhatjuk el.” 1830. esztendő Szent Mihály havának 8. napjára rendeltetett magyar ország gyűlésének írásai. Pozsony. 1830. I. k. 34. s köv. ll.

^{107a} Naponként való jegyzései az 1790/91. esztendőben tartott magyar ország gyűlésének. Bécs, 1791. 259. l.

értések által meg nem zavart kölcsönös bizalma és az ezredéves alkotmány folytonossága és egészséges működése alkotják.

Ha a király nem járul hozzá ahhoz, hogy az új hitlevél régi alkotmánytételék kiemelésével kibővítettessék, akkor a hitlevél régebbi szövegénél kell megmaradni. Ez elejét veszi alkotmányjogi konfliktusoknak, anélkül, hogy az alkotmányos jogokat gyengítené, vagy csorbítaná, mert a hitlevélben általánosságban úgysis biztosítva van az egész alkotmány, az összes jogok, tehát azok is, amelyek a hitlevélben külön kiemelve nincsenek. Egyébként is a királynak ama kötelessége, hogy az érvényben levő jogszabályokat megtartsa, nem a hitlevéllel és esküvel megerősített ígéretből származik, hanem alkotmányunk amaz alaptételéből, hogy az alkotmányos jogrend és a törvények a királyt is kötelezik.¹⁰⁸ Világosan kifejezi ezt az alkotmányjogi felfogást az 1723 : III. t.-c. is, amelyben a király igéri, hogy úgy ő, mint királyi utódai sértetlenül meg fogják tartani a karok és rendeknek valamennyi, *úgy hitlevélbe foglalt, mint bármely más jogait, szabadságait és kiváltságait, nemkülönben az összes megalkotott törvényeket és helybenhagyott szokásokat.* (Ugyanígy az 1723 : I. t.-c. bevezetése.)

¹⁰⁸ „Az eskü és hitlevél tehát subjectiv biztosítéka, de nem objectiv alapja az ország jogainak”, — mondja gróf Apponyi Albert: Magyar Közjog osztrák világításban. Bpest, 1912. 51. l.

3. *Elvileg kizárt* dolog a hitlevél vagy eskü új szövegébe felvenni bármiféle alkotmányjogi újítást (reformot). A hitlevelet a király megkoronáztatása előtt adja ki, amikor még nincs törvényszentesítési joga, s a koronázás után az a hitlevél cikkelyeztetik be, ami már a koronázás előtt létrejött. A hitlevél tehát a fennálló jogot meg nem változtathatja. Egyéb-ként is a hitlevél célja az érvényben levő alkotmány biztosítása, s így céljával és rendeltetésével ellen-keznék az alkotmány megváltoztatása.

Világosan formulázza ezt a tételt az 1790-i országgyűlés felirata, mely szerint: „A királyi hit-levél nem egyéb, mint az ország alkotmányának fenntartása iránt az uralkodás átvételekor adandó biztosítás, ennek folytán rendeltetésénél és termé-szeténél fogva sem lehet más, mint a már megállá-pított és a trónöröklési szerződésekben gyökerező alkotmány épségben fennmaradásának eszközeit ma-gában foglaló okmány. *Nem valami új kapituláció, amelynek öröklési országban nem is lehet helye; ...* hanem csak azon eszközöket foglalja magában, ame-lyek által a régi, korábbi szerződésekben és alap-törvényekben meghatározott alkotmány épségben fenntartassék.”¹⁰⁹

Ha az alkotmány reformjának szükségessége mu-tatkozik, úgy ez a koronázás után, a törvényhozás

¹⁰⁹ Latin eredetiben lásd: Az 1790. esztendőben Budán tartott ország gyűlésének alkalmatosságával írásba bényújtott és köz tanácskozás alá vett dolgok és munkák. Bécs, 1791. 260. lap.

rendes útján, országgyűlés és király közös megegyezésével valósítandó meg.

Nem lehet tehát a hitlevél kibővítése révén a királytól alkotmányjogi engedményeket kicsikarni, vagy éppen azok megtagadása esetén a királyt törvényileg biztosított trónöröklési jogától elűtni. Az örökös király alkotmányunk szelleme s a hitlevél utolsó pontjának kifejezett rendelkezése értelmében is csak az érvényben levő alkotmány biztosítására, a régi hitlevél újbóli kiadására köteles, s ha ezt megtenni hajlandó, jogigénye van arra, hogy őt megkoronázzák.

34. §. A koronázási jelvények (clenodia regni) és őrzésük.

Révay Péter gr.: Commentarius de sacrae coronae R. Hung. virtute, victoria, fortuna. Augsburg 1613. — *Moller*: Disputatio de corona Hungarica. Nürnberg 1709. — *Schmeizel Márton*: De coronis regiis et speciatim de origine et fatis sacrae R. Hung. coronae. Jena. 1712. — *Ugyanő*: De insignibus vulgo clenodiis Reg. Hung. ut et ritu inaugurandi regem Hungariae. Jena 1713. — *Miller János*: De corona Hung. apost. dissertatio. Ulm. 1759. — *Ondrejovics*: Elmélkedés a szent Koronáról. Pest. 1784. — *Péczeli*: A magyar szent koronának rövid históriája. Komárom. 1790. — *Weszprémi*: Elmélkedés a m. szent koronáról. Pozsony 1790—95. — *Décsi S.*: A magyar szent koronának és ahhoz tartozó tárgyaknak históriája. Bécs, 1792. — *Katona*: A m. sz. koronáról Décsy S.-től írt históriának megrostálása. Buda, 1793. — *Koller*: Comment. de R. Hung. Corona. Bécs, 1800. — *Ipolyi Arnold*: A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása. Bpest, 1886. (Ennek VI—VIII. lapjain a kérdés részletes bibliográfiája.) — *Czobor Béla*: A magyar szent korona és a koronázási jelvények. 1893. — *Rátvay Géza*: A koronaári intézmény a magyar alkotmányban. Athenaeum. V. és VI. k.

A szent korona tanában kikristályosodott nem-

zeti közfelfogás a magyar államot a szent koronában testesítette meg: a szent koronát a magyar állam és a királyság szimbolumává tette. Ezért a koronázási jelvények között legnagyobb jelentősége a szent koronának van.

A szent korona két részből áll: felső részét II. Szilveszter pápa küldötte Szent Istvánnak apostoli buzgalma jutalmául, alsó részét Dukas Mihály bizánci császár adta Géza hercegnek, a későbbi I. Géza magyar királynak.

I. Csak a szent koronával lehet koronázni.

A nemzet hagyományos tisztelete a szent korona iránt hamarosan kialakítja azt a közjogi tételt, hogy magyar királyt érvényesen koronázni csak a szent koronával lehet.

Róbert Károlyt négy ízben koronázták meg (1300, 1301, 1309, 1310). Az első két koronázáshoz, — a lázadó esztergomi érsek jogtalan tényéhez — a nemzetnek semmi köze sem volt, s nem is tulajdonított annak senki közjogi jelentőséget. De a harmadik koronázást már a nemzet választása előzte meg (1308), s hiba csak abban volt, hogy a koronázás, — mint az előző két esetben is, — most sem a szent koronával történt, mert ezt Apor László erdélyi vajdától nem lehetett megszerezni.¹¹⁰

Ezért egy új koronát készítettek, s az országgyűlés hozzájárulásával Gentilis bíbornok, pápai

¹¹⁰ Előbb Venczel király Csehországba vitette a szent koronát, tőle bajor Ottóhoz, ettől 1307-ben Apor vajdához került.

követ a következőképpen rendelkezett: „Minthogy a korona, azonképpen mint már ingó javak, orzás, tűz és számtalan egyéb véletlen esemény által elveszhet; ... s miután, ha a koronának veszedelme az ország veszedelmét is vonná maga után, az következnek, hogy nagyok, kicsik, kényők-kedvők szerint királyt és országot csúffá tehetnének: az érsek és püspök urak s az ország báróinak tanácsából és meg egyezésével rendeltük, hogy azon esetre, ha a korona, melyet jelenleg László vajda magánál letartóztat, a jövő, most előre kitűzendő gyűlésre hozzánk vissza nem kerül, jelen rendeletünk erejénél fogva legyen tilalom alatt, s mindaddig tilalom alatt lévőnek, nem-szentnek és hibásnak tartassék mindenki által, míg László vagy más valaki letartóztatja... S készítessék más, melyet mi a római egyház nevében királynak és országnak ajándékozandunk és ünnepélyesen megáldandunk, melylyel ama másik helyett királyúr és utódai megkoronáztassanak, s mely általunk megszentelt koronát mind a mondott király és utódai, mind az urak és nemesek és az összes nép való és törvényes koronául tartozzanak elfogadni és mindenha tartani.”¹¹¹

Ily előzmények után az új, koronával történt a harmadik koronázás, de azt a nemzet még mindig nem tartotta törvényes koronázásnak. A végre valahára mégis megszerzett szent koronával negyedízben

¹¹¹ Fejér: Cod. Dipl. VIII/1. 270—282; Kovachich: Vest. Com. 178. l.

is meg kellett koronázni Róbert Károlyt, hogy a nemzet őt Magyarország kétségtelen és törvényes királyának tekintse.¹¹²

Az esztergomi érsek által Zárában megkoronázott nápolyi Lászlót (Kis Károly fiát), a nemzet sohasem tekintette királyának, mert koronázása hamis diadémával történt.

Legjellemzőbbek azonban I. Ulászló megkoronázásának körülményei. A szent koronát Albert özvegye, ellopatta, s a nemzet nem tudta a megválasztott I. Ulászlót a szent koronával megkoronázni. Viszont a csecsemő V. Lászlót a nemzet hozzájárulása nélkül az ellopott szent koronával koronázta meg az esztergomi érsek (1440). Ezért I. Ulászló koronázásakor a rendek V. László koronázását érvénytelennek nyilvánították, mert „a koronázás hatálya a nemzet beleegyezésétől függ”, viszont I. Ulászlót a Szent-István sírjáról levett koronával koronázták meg, amelyre átruházták a szent korona minden erejét és hatékonyságát mindörökre, ha a szent koronát visszaszerezni nem lehet.¹¹³

És mégis! Az 1453 : V. t.-c. I. Ulászlót már csak mint „Lengyelország néhai király urát” emlegeti, s az általa tett adományokat érvényteleníti.¹¹⁴ Viszont

¹¹² Ut opinioni gentis Hungaricae satisfierit et ut scandalum de medio vulgi tolleretur. Kovachich: Suppl. I. 263. l.

¹¹³ Omne robur et omnem efficaciam ipsius prioris coronae Hungariae etiam in perpetuum, si ea recuperari non poterit, in hanc modernam transfundendo"... I. Ulászló 1440-iki dekrétumának 3. §-a.

¹¹⁴ Volt ennek még egy másik oka is. Lásd 29 §.

V. László trónrajutása alkalmával nem koronáztatott meg másodszor, s uralkodásának idejét koronázásától számította.¹¹⁵

Oly nagy volt a nemzet kegyelelte a szent koronával szemben, hogy a kétségtelen vis major esetében kimondott legészszerűbb határozmányok érvényesülését sem lehetett annak ellenére biztosítani.

I. Mátyás már meg sem kísérelte a szent korona helyettesítését. Hat évig koronázatlanul uralkodott, s csak mikor hosszas háborúk és nagy váltságdíj árán (60.000 arany) sikerült a szent koronát Frigýestől visszaszereznie, akkor koronáztatta meg magát 1464-ben ősi szokás szerint a szent koronával.

Mindebből kitűnik, mily nagy fontossággal bírt az, hogy a szent korona illetéktelen kézbe ne jusson, s hogy azzal a törvényes trónutód akadálytalanul megkoronázható legyen.

II. A szent korona őrzése.

A szent koronát Nagy Lajosig a székesfehérvári *koronázó templomban* az ottani káptalan prépostja, illetőleg az általa megbízott örkanonok őrizte. Ennek csúnya büntette után (1349) a király Visegrádon őriztette a koronát.

Mikor I. Mátyás a szent koronát Frigýestől nagy áldozatok árán visszaszerezte, a korona őrzésére vonatkozó első törvény (1464: II. t.-c.) elrendelte,

¹¹⁵ 1453.-iki decretum záradéka.

hogy a király a koronát az országgyűlés hozzájárulásával a szokott helyen alkalmas személyekkel őriztesse. De már az 1492 : III. t.-c. szerint a király megengedi és tűri, hogy a koronát a főpapok és bárók által maguk közül választott egyének őrizzék Visegrádon.

I. Ferdinánd Bécsbe, Rudolf Prágába viteti a szent koronát, s csak II. Mátyás alatt 1608-ban hozzák azt vissza az országba. Ekkor az 1608. k. e. IV. és k. u. XVI. t.-c.-ek a korona őrzésének helyéül *Pozsonyt* jelölik meg. Így az 1622 : IV. t.-c. 2. §. is. Az 1715 : XXXVIII. t.-c. ezt a rendelkezést megújítja és hozzáteszi, hogy csak fenyegető veszély vagy szükség esetén szabad a koronát a nádor tudtával a pozsonyi várból elszállítani. Ennek ellenére a kalapos király: József ismét Bécsbe vitette a koronát, s csak közvetlenül halála előtt hozatta vissza az országba. Ekkor újabb törvényt alkottatott (1791 : VI.), mely szerint a koronát *Budán* kell őrizni, s onnan máshová vitetni csupán ideiglenesen a veszély idejére szabad az 1715 : XXXVIII. t.-c. értelmében.

Az 1609 : LXII. t.-c. 2. §. a korona őrzésével járó és egyéb a törvényben megjelölt költségek fedezésére a koronaőr kezéhez fizetendő külön adót létesít (1613 : XI. t.-c.). Az 1625 : XXVIII. t.-c. szerint ezt az adót a földesurak saját erszényükből fizetik.

A koronaőröknek a korona biztonságára vigyázó külön katonaság állott rendelkezésükre (1622 : IV.; 1625 : XXVIII. t.-c.). Őfelségének 1871-ben kelt legfelső elhatározása e célra a honvédség tényleges

állományából önálló katonai testületet: a magyar kir. koronaőrseget létesítette.

Az 1498 : XXV. t.-c. kimondja, hogy a koronát ne főpapok, hanem világiak őrizték. Az 1500 : XXIII. t.-c. úgy rendelkezik, hogy a korona őrzésére a király és országgyűlés válasszanak *két* (és nem több!) *világi* koronaőrt. Az 1608 : k. e. IV. t.-c. szerint csak *született* magyar honfiak választhatók. Az 1625 : XXV. t.-c. szerint pedig a koronaöröket az országgyűlés választja a király által kijelölt négy egyén közül.

A koronaörök vallásáról II. Ferdinánd, III. Ferdinánd és I. Lipót hitlevelei azt mondják, hogy a koronát *mindkét* vallású *világiak* őrizték.¹¹⁶ III. Károly és Mária Terézia hitlevelei a koronaörök vallásáról hallgatnak. II. Lipót hitlevele pedig azt mondja: valláskülönbségre való tekintet nélkül választott világi koronaörök.¹¹⁷ Azóta minden hitlevél ezt ismétli.

Jelenleg a koronaőr választása úgy történik, hogy a király jelöl négy érdemes, világi, született honfit, és pedig két katolikust és két protestánst. Ezek közül az országgyűlés két háza együttes ülésben¹¹⁸ választ, de olyképpen, hogy az egyik koronaőr

¹¹⁶ 1622 : II. t.-c. 16. — 1638 : I. t.-c. 11. — és 1659 : I. t.-c. 11. feltétel. Utriusque religionis saeculares.

¹¹⁷ 1791 : II. t.-c. 2. c. — Sine discrimine religionis. 1790-ig tényleg csak katolikusok jelöltettek.

¹¹⁸ A koronázás, nemkülönben az országgyűlés megnyitásának és berekesztésének ünnepein kívül ma már ez az együttes ülések egyetlen maradványa. Így választanak ugyan a nádort is, de a nádorválasztás fel van függesztve. Az alkotmányjogi provizórium idején pedig szükség esetén így választanak a kormányzót. 1926 : XXII. t.-c. 48. §.

katholikus, a másik protestáns legyen.^{118a} A koronaörök a király és az országgyűlés színe előtt esküt tesznek (A két ház együttes ülésében.)

A koronaörök megválasztását (az 1608 : k. e. IV. t.-c.-től kezdve) s a lemondott koronaörnek vagy az elhalt koronaör örököseinek a felelősség aluli felmentését (az 1622 : IV. t.-c.-től kezdve) törvénybe iktatják. Az újonnan választott koronaörök által leteendő eskü szövegét az 1715 : XXXVIII. t.-c. tartalmazza. A koronaörök megválasztását becikkelyező törvényben mindig hivatkozás történik a megválasztottnak a korona és a haza körül szerzett érdemeire.

A királynak azt a régi jogát, hogy az országgyűlés együtt nem léteben megüresedett koronaöri állást ideiglenesen, a legközelebbi országgyűlésig ő tölthette be, most már az országgyűlés állandó működése folytán tárgytalannak kell tekintenünk.

Az 1655 : XLV. t.-c. kimondja, hogy ha az egyik koronaör *igazoltan* távol van, legalább a másik koronaör állandóan a korona őrzésének helyén lakjék. (Már az 1647 : III. is.)

Mindkét koronaör a főrendiház (felsőház) tagja. Rangban a zászlós urak és a pozsonyi gróf után következnek. Fizetésük nincs. A koronaöri méltóságot

^{118/a.} Így tehát az országgyűlés tulajdonképpen nem négy jelölt közül, hanem csak két jelölt közül választ, mert a hivatalban levő koronaör vallását követő két jelölt (kiknek nevei éppen ezért a jelölés sorrendjének harmadik és negyedik helyén állanak) megválasztása sértené a katolikus és protestáns vallásoknak e téren szokásjogilag biztosított paritását.

sem a nagy, sem a kis zászlósok nem viselhetik (összeférhetetlenség).

A korona őrzésére vonatkozó szabályok főbbjei minden király hitlevelének második pontjában fel vannak említve.

A kettős zárral ellátott koronaládát a királyi várpalota egyik páncélszobájában őrzik. Ez a korona-kamra három zárral van biztosítva. Kettőnek kulcsa a két koronaörnél, a harmadiknak kulcsa a miniszterelnöknél van.¹¹⁹

III. A többi koronázási jelvények (*clenodia regni*).

Az 1608 : k. u. XVI. t.-c. szerint a leltárba összeírt koronázási jelvények a koronaöröknek adandók át, hogy azokat a koronával együtt őrizzék. E jelvények a koronázás alkalmával ősidők óta használatnak, s az ország ékességeinek is (*clenodia regni*) neveztetnek. Ezek a következők:

1. A *jogar* (királyi pálca). Aranyból készült, buzogányhoz hasonló. A legfőbb polgári hatalom jelvénye.

2. Az *országalma*. Aranylemezből készült, belül üres. Tetején kettős kereszt, oldalán az ország és az

¹¹⁹ Lásd Ambrózy Gyula gróf koronaőr interpellációját a felsőház 1927 május 27-iki ülésében. A koronaőr előadása szerint mindhárom kulcsnak van egy-egy másodpéldánya, s ezek 1918-ig mind a miniszterelnöknél voltak, s így a miniszterelnök a koronaörök nélkül hozzáférhetett a koronaládához. 1918-ban Ambrózy koronaőr elvette az ő kulcsának másodpéldányát. A koronaőr az anomáliáknak intézményes úton való orvoslását kérte, amit a miniszterelnök válaszában meg is ígért.

Anjou-ház egyesített címere. A területi felségjogot jelképezi.

3. *Szent István kardja*, Hosszú, egyenes, kétélű pallos. A legfőbb katonai hatalom jele. Valószínűleg a XVI. századból való. Az eredeti elveszett.

4. *Szent István palástja*. Szent István neje, Gizella készítette.

5. *Kesztyük, harisnyák, saruk*. A szabadságharc után Orsova mellett elásott koronázási jelvények közül főképp ez utóbbiak a behatolt nedvességtől sokat szenvedtek (1848—1853), s így használhatatlannokká váltak.

A hosszúnyelű ezüst kereszt vagy *apostoli kereszt*, amelyet a koronázási menetben egy püspök visz a király előtt, valószínűleg a XV. századból való. Ez a kereszt már nem tartozik az ország ékességei közé. Az az apostoli kereszt, amit Szilveszter pápa küldött Szent Istvánnak, elveszett.

Ugyancsak nem tartoznak az ország ékességei közé a koronázási menetben a főpohárnokmester által vitt eskükereszt, valamint a tárnokmester által vitt kiskereszt (*pax*) sem, s nem is a koronázási jelvényekkel együtt, hanem az esztergomi főegyház kincstárában őriztetnek.

35. §. A király jogállása a koronázás előtt.

I. A koronázás határideje.

A királyválasztások korában nem volt jogszabály, amely a koronázás határidejéről rendelkezett volna. Nem is volt rá szükség. Az országgyűlés

azért választotta meg a királyt, hogy meg is koronázza; a királynak pedig nagyon is érdekében állott, hogy királyi hatalmát a koronázással biztos alapra fektesse. Halogatásnak egyik részről sem volt értelme, s a királyválasztó országgyűlés rendszerint hamarosan meg is koronázta a királyt.

Megváltozott a helyzet az örökös királyság behozatalával (1688). A trónöröklési törvények úgy 1688-ban, mint 1723-ban előírták ugyan a koronázás kötelezettségét, de mert a koronázás határideje nem volt megállapítva, a trónöröklési joga alapján trónra lépő új király halogathatta a koronázást, s ezzel kitérhetett a nemzet jogainak hitlevélbeli és esküvel való biztosítása elül. Így tett József császár is, a kalapos király, aki tíz évig (1780—1790) uralkodott, anélkül, hogy magát kötelességszerűen megkoronáztatta volna.

Hasonló eseteknek elejét veendő, József halála után törvényt alkottak (1791 : III. t.-c.), amely szerint a király köteles magát a trón megüresedésétől számított hat hónapon belül törvényesen megkoronáztatni. Az 1791 : III. t.-c.-re való hivatkozással e szabályt azóta minden király hitlevelének első pontja megerősíti.

II. A király jogállása az előirt határidőben eszköz- lendő megkoronáztatása előtt.

Az örökös királyság természetének megfelelően a trón megüresedésének pillanatában az utód az előd helyére lép, s megkezdí királyi hatalmának gyakor-

lását. De csupán koronázás által válik *törvényes királlyá*, (rex legitimus), addig csak *örökös király* (rex haereditarius.). Bár uralkodói jogait időközben is a törvények értelmében köteles gyakorolni, nem illetik meg a királyi hatalomkörben foglalt összes jogok, mert ezeknek egy része kizárólag a koronás királynak van fentartva.

a) Az 1791 : III. t.-c. szerint a koronázásig közbeeső idő alatt is épségben maradnak a királynak azok a jogai, amelyek az ország *kormányzására* vonatkoznak (quae ad publicam regni administrationem pertinent). Vagyis a meg nem koronázott király tevékenysége a *végrehajtás* terére van korlátozva. Érvényt kell szereznie a fennálló jogrendnek, biztosítania kell a jogszabályok érvényesülését. De azokat meg nem változtathatja. Jogalkotó hatalma nincs. Feladata a konserválás, nem a reformálás.

Vagyis kétségtelenül áll az 1791 : XII. t.-c.-re¹²⁰ alapított az a tétel, hogy a meg nem koronázott király törvényt nem szentesíthet.¹²¹ De ez csak egy részét fejezi ki annak a korlátozásnak, ami a meg nem koronázott királlyal szemben érvényesül. A király ugyanis megkoronáztatása előtt nemcsak formális értelemben vett, de ezenfelül még materiális értelemben vett törvényt sem, — vagyis általában *jogszabályt* nem alkothat, a jogrendet semmiképpen nem alterál-

¹²⁰ Így a Hármaskönyv II. R. 3. c. 2. §. és a hitlevelek első pontja is.

¹²¹ De természetesen az országgyűlést összehívhatja, hiszen a koronázás is csak országgyűlésileg történhetik.

hatja. Azaz jogalkotó királyi rendeletet sem adhat ki. Csak végrehajtó hatalma van, s nincs jogalkotó hatalma. Mivel pedig e téren a király kormányának nem lehet több joga, mint a királynak, a kormány sem alkothat a koronázás előtt jogalkotó rendeleteket. A király és a kormány rendeleti joga koronázás előtt a végrehajtó és a szolgálati rendeletek körére van korlátozva.

b) Világosan kimondja az 1791 : III. t.-c. azt is, hogy a még nem koronázott király *privilegiumokat* (nevesi, főnemesi címet stb.) *nem adományozhat*. Már az 1453 : V. t.-c. érvényteleníti I. Ulászló adományait, mert ő nem volt a szent koronával megkoronázva. A még nem koronázott II. József privilegiumaira vonatkozólag az 1791 : XXXII. t.-c. mondotta ki, hogy azok csak akkor nyerendének törvényes erőt, ha utóda azokat megerősíti. I. Ferenc József is megerősítette megkoronáztatása után előbb kiadott kiváltságleveleit.

c) A még nem koronázott király a *kegyelmezés jogával sem élhet*. Ez a kegyelmezési jog privilegiális természetéből következik.

d) A még nem koronázott királyt az *apostoli cím sem illeti*.¹²² A főkegyúri jogot is csak a koronás király gyakorolhatja.

¹²² A képviselőháznak 1861-iki első felirata a még nem koronázott királyt egyszerűen: Főlséges Ur! megszólítással illette. Deák Ferenc javaslata szerint: Főlséges császár és király! lett volna a megszólítás, s az augusztus 8-iki második felirat megszólítása csakugyan ez maradt. Lásd Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei. Bp., 1889. III. k. 74. l. és 151. l. De a Magyar Tudományos Akadémiának 1854 május 31-én Öfelségéhez intézett kérvénye, — amelyet Deák Ferenc fogalmazott, —

III. A koronázás elmulasztásának következményei.

Úgy a király, mint az országgyűlés köteles gondoskodni arról, hogy a koronázás hat hónapon belül megtörténhessék. A kezdeményező az országgyűlés. Ő állapítja meg, hogy a trónöröklési törvény szerint ki van soron, s ő köteles felhívni a soron levőt a koronázásra. Amíg ez a felhívás az országgyűlés részéről meg nem történik, a király nem lehet késedelemben, kivéve, ha az országgyűlés működését a király teszi lehetetlenné. Pl. nem hívja össze az országgyűlést.

Ha az országgyűlés *vonakodnék* a magát szokás-szerűen (rite) megkoronáztatni óhajtó királyt a megjelölt határidőn belül megkoronázni, *államcsinyt* követne el.

Ha pedig az országgyűlés felkérése dacára *a király vonakodnék* magát a törvényes határidőn belül megkoronáztatni, ezt az országgyűlés a trónról való hallgatólagos lemondásnak volna kénytelen minősíteni, s a soron következő trónvárományost kelenne koronázásra felhívnia.

Ha az országgyűlés ebben megakadályoztatnék, s a mulasztásban levő király a koronázásra megsza-

az uralkodót: Felséges császár és apostoli király! Legkegyelmesebb Urunk! — megszólítással illeti. Lásd i. m. II. k. 186. l. IV. Károly király a trónváltozást az országgyűléssel közlő leiratában már *a koronázás előtt* használta az *apostoli* címet (Képvh. Napló XXXIII. k. 3. l.), s az országgyűlés nyomtatványainak tanúsága szerint őt az országgyűlésen is következősen ilyen jelzővel aposztrofálták. Sőt a képviselőház elnöke a királyi *párt* is ezzel a jelzővel illette, s „Károly király és Zita királyné ő császári és apostoli királyi felségeikről”-ről beszél. Képv. Napló. XXXIII. k. 5. l. Jegyzőkönyvek IV. K. II. R. 117. l

bott hat hónap leteltével tovább kezelné a királyi hatalmat, ez a jogszerűséget nélkülöző merő erőszaki uralomnak volna tekinthető.^{122a} Az 1791: III. t.-c. szerint ugyanis a király végrehajtó hatalmi jogai, s a király iránt tartozó alattvalói hűség csak a koronázás határidejéül megszabott hat hónapig maradnak érvényben (*intermedio tempore*). Azontúl a király — ha parancsainak érvényt tud is szerezni, — csak tényleges és nem jogi uralmat gyakorol. A polgárok, — ha engednek is a kényszernek, jogi alapon engedelmességgel nem tartoznak. A hatalmat bitorló nem a királyt, hanem csak a királyi család tagjait megillető magasabb büntetőjogi oltalomban részesülhet. A személye ellen elkövetett bűncselekmény felségsértésnek nem minősíthető.

Mindezek a következmények természetesen csak az esetben állanak elő, ha a királynak a törvényes határidőn belüli megkoronázását vis major nem akadályozza. Ha nincs vétkes mulasztás, akkor a király a hat hónapi határidő után is tovább gyakorolja a meg nem koronázott királyt megillető jogokat.

Hogy mikor forog fenn vis major, s mikor vétkes a mulasztás, azt a törvényes országgyűlés van hivatva elbírálni.

^{122/a}. Mint gr. Széchenyi István mondja: „Will er sich diesen Pflichten nicht unterziehen, so wird derselbe (der Tronfolger) wohl regieren können, *wenn er die Macht dazu hat*, ein König von Ungarn wird er aber nicht sein.“ (Ein Blick auf den anonymen Rückblick. 3. Aufl. London und Edinburg, 1861. 30. l.)

36. §. A király helyettesei.

I. A királyság megalapítása után az állami élet összes szálai a király kezébe futottak össze, s a király *személyesen* gyakorolta királyi hatalmát. A sokirányú teendők ellátásában a királyt az ő udvari tisztviselői támogatták, akik a fejlődés folyamán udvari tisztviselőkből az állam tisztviselői lettek, s akiknek hatáskörét, jogait és kötelességeit törvények írták körül:

Hogy ezek az állami szervek hajdan a személyesen intézkedő királynak voltak a segédszervei, arra hovatovább csak egyes külsőségek mutattak és mutatnak rá. Így az állami tisztviselők ma is *királyi* tisztviselőknek neveztetnek. Pl. kir. járásbíró, kir. miniszter, kir. pénzügyigazgató, kir. tanfelügyelő stb.¹²³ A királyi bíróságok *Őfelsége a király nevében* hozzák ítéleteiket.¹²⁴ De e szervek hatásköre, jogai és kötelességei törvényeken alapulnak, s a király az ő törvényes hatáskörüket tőlük nem is veheti el, az ügyek intézését saját személyének nem tarthatja fenn, magához nem vonhatja. A király ugyan elvben továbbra is az igazságszolgáltatás kútfeje maradt, de bírói feltségjogait csupán a törvényes bíróságok által gyakorolhatja.¹²⁵ A király továbbra is a végrehajtó hata-

¹²³ A forradalom után a *királyi* jelzöt visszaállítja a 2394/1920. M. E. sz. rend.

¹²⁴ Most a közjogi provizórium átmeneti idején a *magyar állam* nevében (1920: I. t.-c. 7. §.).

¹²⁵ Kivéve, amikor jogszabály biztosítja a királynak bizonyos esetekben a személyes bíraskodás lehetőségét, pl. a királyi család tagjainak bizonyos peres ügyeiben.

lom feje marad, de a végrehajtó hatalmat csakis felelős miniszteriuma útján gyakorolhatja stb.

A királyi jelzöt viselő, s a király nevében eljáró állami hatóságok tehát a király helyetteseinek nem tekinthetők. Ők a fizikai léttel nem bíró államnak, mint jogi személynek közvetlen szervei.

II. Az államhatalmi tevékenység bizonyos körét azonban alkotmányunk az állami szervezet teljes kiépítése után is a királynak tartotta fenn.

Az alkotmány által a királynak fentartott hatáskörben vannak olyan teendők, amiket a király csak személyesen végezhet, ahol a funkció végzésére helyettest nem rendelhet, és vannak olyan teendők, amiket a király az általa kinevezett helyettese útján is intézhet. Csak személyesen gyakorolható pl. a törvénytisztosítási jog,¹²⁶ a kegyelmezési jog, a nemeség adományozásának joga stb. Ellenben a király akár személyesen, akár e célra kirendelt *biztosa* útján nyithatja meg vagy rekesztheti be az országgyűlést. Ugyancsak kir. biztost alkalmazhat felügyeleti jogának hatékonyabb érvényesítése céljából, pl. a protestánsok zsinatainál (1790 : XXVI. t.-c. 4. §.). Ünnepeles alkalmakkor királyi személyét megbízottja által képviseltetheti. Pl. sub auspiciis regis doktorrá avatásnál.

De a király senkit sem bízhat meg azzal, hogy őt királyi hatalmának vagy e hatalom valamelyik ágának gyakorlásában állandóan vagy huzamosabb ideig he-

¹²⁶ Az 1848 : II. erdélyi t.-c.-et V. Ferdinánd meghatalmázása alapján István főherceg nádor szentesítette.

lyettesítse, s csak *esetenként* rendelhet helyettes ott, ahol ezt egyes jogszabályok megengedik.

Így nem nevezhet ki a király *teljhatalmú királyi biztost* sem, mert ilyen szervet a magyar alkotmány nem ismer, ilyen szerv a magyar alkotmányosság kezei közé be nem illeszthető. A magyar államban ugyanis teljhatalommal egyedül a törvényhozás rendelkezik. Maga a király sem, mert az ő egész jogköre és tevékenysége törvények által van korlátozva. Már pedig ha a királynak sincs teljhatalma, annál kevésbbé ruházhat át ilyet másra.

Teljhatalmú királyi biztosnak¹²⁷ kinevezése abból a célból, hogy az az állam törvényes hatóságainak és szerveinek jogkörét bitorolja, vagy azok működését korlátozza, lehetetlenné tegye vagy megszüntesse, — minden jogi alapot és jogi erőt nélkülöző hatalmi túlkapásnak, illetőleg államcsínynek tekintendő.

III. A királyi teendők végzésében *tartósan* akadályozott királynak *intézményes* helyettesítéséről alkotmányjogunk csak hézagosan rendelkezik. A nádori cikkekben (1485 : I—XII. c.), s az ezt kiegészítő törvényekben és a szokásjogban találjuk az idevágó szabályokat.

¹²⁷ Utoljára az 1905/06. évi alkotmányos küzdelem idején találkozunk a király által kinevezett teljhatalmú királyi biztosokkal. Ide vonatkozólag lásd *Lányi Bertalan*: A Fejérváry-kormány kormányzatpolitikai és alkotmányjogi megvilágításban. Bpest, 1909. — Továbbá lásd *Visontai Somának* a képviselőház igazságügyi bizottsága elé a Fejérváry-kormány alkotmány és törvényellenes tényeinek megtorlása tárgyában 1909-ben előterjesztett előadói jelentését.

A nádor.

Bél Károly: De archiofficiis Regni Hungariae. Lipcse, 1749. — *Pray György:* Series chronologica Palatinorum Ung. Budae, 1763. — *Tomka-Szászky:* De origine, potestate et antiquitate nominis Nándor-Ispán. — *Németh J.:* Nádorispán név eredetéről. Tudományos gyűjtemény. 1839. VII. — *Fejér György:* De baronibus et proceribus regni Hungariae. Buda, 1843. — *Széchenyi István:* Ungarn und das Palatinat. Berlin, 1847. — *Podhraczký J.:* A nádori hivatal és név eredete. Akad. Ért. 1850/51. II. f. — *Ugyanő:* Nádorispán eredete és hatásköre 1492-ig. U. o. 1856. II. f. — *Frankl (Fraknoi) Vilmos:* A nádori és az országbírói hivatal eredete és hatáskörének történeti kifejlődése. Pest, 1863. — *Exner Kornél:* A nádorság beillesztése alkotmányosságunk keretébe. Bpest, 1892. — *Krüger Aladár:* A régensség a magyar közjogban. Nagyvárad, 1905. — *Holub József:* A nádor szerepe a koronázáson. Századok, 1917. — *Molnár Kálmán:* A jogfolytonosság követelményei s a kibontakozás útja. Eger, 1920. — *Ferdinandy László:* A nádori méltóság és az ideiglenes alkotmány. Bpest. — *Egyed István:* A király helyettesítése és a nádori intézmény felújítása. Jogállam. 1921. okt.

A nádori törvénycikkek a nádor hatáskörét három vonatkozásban szabályozzák. Megállapítják a) a nádor rendes hatáskörét, b) a nádor királyhelyettesítő hatáskörét a király távollétében, c) a nádornak, mint a kiskorú király gyámjának hatáskörét.

a) A nádor az ő rendes hatáskörében:

1. Összehívja a királyválasztó országgyűlést,¹²⁸ s a királyválasztásnál övé az első szavazat (I. c.); a koronázásnál a hercegprímással együtt ő teszi a király fejére a koronát.

¹²⁸ Zápolya János megválasztását sokan azért nem tartották törvényesnek, mert a királyválasztó országgyűlést nem a nádor hívta össze.

2. A nádor az ország főkapitánya (IV. c.).¹²⁹

3. A nádor feladata az esetleges pártvillongások kiegyenlítése, s a zavargások elfojtása (V. c.).

4. Közbenjáró a király és az ország közötti meghasonlás esetén (VI. c.).

5. Ha a király elmulasztaná, a nádor hallgatja meg a külföldi követeket, s ő ad nekik választ (VII. c.).

6. A birtokadományozás körüli panaszok megvizsgálását és elintézését kieszközli (VIII. c.).

7. A nádor volt az ország legfelső bírása (IX. c.), ezenfelül a kunoknak (XI. c.) és Dalmáciának (XII. c.) bírása. A bírói szervezet új megállapításával a nádornak bírói jogköre megszűnt.

8. A nádori méltóság a király után a legnagyobb tisztség az országban (1681 : I. t.-c., 1790 : V. t.-c.).

A nádorválasztás országgyűlésileg történik.¹³⁰ A nádorválasztó országgyűlést nemcsak a király, hanem ennek akadályoztatása vagy mulasztása esetén az országbíró, ennek akadályoztatása vagy mulasztása esetén pedig a tárnokmester is összehívhatja, sőt összehívni köteles (1608 : k. e. III. t.-c. 2. §.). Per analogiam azt is megállapíthatjuk, hogy az országbíró és a tárnok akadályoztatása vagy mulasztása

¹²⁹ Az 1921 : XXXIV. t.-c. 20. §. a közbiztonsági szolgálat egységes irányítására és vezetésére állást rendszeresített, *m. kir. országos főkapitány* elnevezéssel. Ez az elnevezés alkotmányjogunkban eddig egészen más fogalmat takart, s így szerencsésnek éppen nem mondható.

¹³⁰ 1290 : IX. — 1439 : II. — 1526 : II. — 1542 : XXVIII. t.-c.

esetén ez a jog illetőleg kötelesség sorrendben a többi zászlós urakat is megilleti, sőt terheli.

A nádorválasztás az országgyűlés két házának együttes ülésében a király kijelölése alapján történik. A király négy egyént jelöl, és pedig két katolikust és két protestánst (1608 : k. e. III. t.-c.). A nádor megválasztását törvénybe iktatják. A megválasztott nádor tiszte élethossziglan tart, s attól csak büntény miatt fosztható meg (1526 : XXII. t.-c.).

A felelős minisztérium létesítése után az 1867. évi VII. t.-c. elrendelte, hogy mindaddig, míg a nádori méltóság hatásköre a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg törvény által újonnan szabályozva nem lesz: a nádorválasztás elhalasztatik. Ezzel a nádori állás nincs eltörölve, csak betöltése van elhalasztva.

b) *A nádor, mint királyi helytartó.*

Az 1485 : X. c. szerint a királynak az országból való távollétében a nádor az ő *helytartója*, s mint ilyen mindent tehet és végezhet, amit a király tehet vagy köteles volna megtenni, csupán a kegyelmezés jogát, a 32 jobbágytelken felüli birtokadományozás jogát (1567 : XXVI. t.-c. 4. §. — 1609 : LXVI. t.-c.) és *ama felségjogokat nem gyakorolhatja, amelyek egyenesen a király személyének vannak fenntartva.*

Az 1848 : III. t.-c. újból kimondja, hogy Őfelségének az országból való távollétében a nádor, mint királyi helytartó *a végrehajtó hatalmat* a törvény és

alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja, sőt erre az esetre István főherceg nádor személyét is sérthetetlennek nyilvánítja.¹³¹

A törvény 7. és 8. §§-ai azonban a nádornak, mint királyi helytartónak jogköréből kiveszik, s az országból távol levő királynak is fenntartják a) az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak s az ország zászlósainak kinevezését, b) a kegyelmezés jogának gyakorlását, c) a nemességnek, címeknek és rendeknek osztogatását, d) a magyar hadseregnek az ország határain belül való alkalmazását s e) a katonai hivatalokra való kinevezéseket.

Eszerint tehát a kir. helytartó a végrehajtó hatalmat is csak a fenti megszorításokkal gyakorolhatja, a törvényhozó hatalomban pedig a királyt egyáltalában nem helyettesítheti.

Végül az 1867 : VII t.-c. kimondja, hogy Őfelsége a *végrehajtó hatalmat* magyar minisztériuma által *személyesen* gyakorolja, s a nádornak, mint királyi helytartónak jogkörére vonatkozó jogszabályokat *hatályon kívül helyezi*.

¹³¹ Ez az az István főherceg nádor, aki mikor népszerűsége miatt meggyanúsították, hogy a koronára vágyik, s Lajos Fülöp szerepét akarja játszani a legitim uralkodóág ellen, — úgy nyilatkozott, hogy kész volna mindennapi kenyerét inkább koldulással keresni, mintsem urának és királyának koronáját ellopní. Beöthy Ákos: A magyar államiság fejlődése, küzdelmei. III. R. Bpest, 1906. 336. l.

c) *A nádor mint gyámkormányzó.*

A nádori cikkek értelmében a király kiskorúsága idején a nádor a király gyámja, aki ilyenkor az országot mint gyámkormányzó kormányozza.¹³²

A gyámkormányzó nádor jogköre szélesebb, mint volt a királyi helytartó nádoré. A gyámkormányzó ugyanis a teljes királyi jogkört, — úgy a törvényhozásban, mint a végrehajtásban — megszorítás nélkül gyakorolja. Már az 1485: II. és III. cikkek kimondják, hogy a nádornak mindaddig, míg a kiskorú király felserdült korát eléri, az összes ország-lakók éppen úgy tartoznak engedelmeskedni, mint a királynak.

Mivel az 1867: VII. t.-c. rendelkezése értelmében a nádori szék további rendelkezésig betöltetlen marad, ezért jelenleg nincs gondoskodva arról, hogy ki legyen a királyi gyám és gyámkormányzó, ha kiskorú király kerülne a trónra, vagy pedig ha a királyt királyi hatalmának gyakorlásában betegség vagy egyéb körülmények (vis major) tartósan akadályoznák.

¹³² Már a nádori cikkeket megelőző korban is az országgyűlés rendelte ki a gyámkormányzót. Így a kiskorú V. László mellé Hunyadi Jánost (1446), I. Mátyás mellé Szilágyi Mihályt (1458). Hunyadi gyámkormányzó mellett a nádori állás is be volt töltve, s az országgyűlés kimondotta, hogy a kormányzót akkora hatalom illeti meg, mint a királyi felséget illetné, mégis bizonyos kivételekkel. (Lásd 1446: VII. és XII. t.-c.) Hunyadi János gyámoltja nevében („pro illustrissimo infante Ladislao”) a törvényki hirdetés jogával is élt. (1446. évi constitutio exordiuma.) Szilágyi Mihály pedig gyámoltja nevében (nomine et in persona serenissimi principis Matthiae) törvényt is szentesített. (1458)

Alkotmányjogunk alapelveiből következik, hogy a nádori szék betöltetlensége idején szükség esetén az országgyűlés hivatott gyámkormányzó kijelölésére. Amde az 1867 : VII. t.-c. világosan kimondja, hogy a nádorválasztás elhalasztásának az az oka, hogy a nádor hatásköre nincs összhangban a felelős minisztériumra vonatkozó jogelvekkel és szabályokkal. Mivel pedig a nádornak *éppen mint gyámkormányzó-nak* hatásköre a legteljesebb összhangban van a felelős kormányra vonatkozó szabályokkal, alkotmányunk szellemének az a megoldás felelne meg legjobban, hogy törvény intézkedjék az elhalasztott nádorválasztás megtartásáról, s a megválasztandó nádor az ő törvényes hatáskörében, mint gyámkormányzó, a kiskorú király nevében a felelős minisztérium útján gyakorolja a királyi hatalmat.

A nádorválasztás megejtésének nem képezi elháríthatatlan akadályát az, ha a királyt kijelölési jogának gyakorlásában vis major akadályozza. A legutolsó három nádorválasztásnál is¹³³ a rendek a kijelölő királyi levelet felbontatlanul hagyták, s a királyi kijelölés kihirdetésének mellőzésével választották meg a nádort, bár mindhárom esetben kijelenti a nádorválasztást becikkelyező törvény, hogy a kijelölő irat mellőzése a jövőben precedensül nem szolgálhat, s a király kijelölési joga továbbra is fennmarad. Megtörténhetnék tehát a nádorválasztás a

¹³³ 1790-ben Sándor Lipót főherceget, 1796-ban József főherceget, 1848-ban István főherceget választották így nádorrá. (1790 : V; — 1796 : I; 1848 : II. t.-c.)

vis major által akadályozott király jelölése nélkül is, de a becikkelyező törvényben hivatkozni kellene a vis majorra, s a király kijelölési jogát a jövőre kifejezetten fenn kellene tartani.

IV. Alkotmányjogunkban nem találunk olyan kivételes szabályt (*jus singulare*), amely a közönséges jog szabályaitól (*jus commune*) eltérőleg állapítaná meg azt a kort, mikor a király nagykorúvá válik. Történelmünk azonban igen sok példát mutat arra, hogy konkrét esetekben a király uralkodásra képesnek tekintetett, s a királyi hatalmat saját személyében gyakorolta jóval az előtt az életkor (24 év) előtt, amelyik életkor betöltésével a közönséges jog szabályai szerint a nagykorúság bekövetkezik.

Az osztrák házi törvények régebben a 16. év, később (1621) a 18. év betöltésével tekintették az osztrák főherceget nagykorúnak, az azonban kétségtelen, hogy ezek a családi szabályok Magyarországot jogilag soha sem kötelezték.

Abból a régi alkotmányos szokásból (V. László, I. Mátyás), hogy a kiskorú királynak az országgyűlés rendelt gyámot, világosan következik, hogy az országgyűlés hivatott azt is megállapítani, hogy a 24. életévét még be nem töltött király mikor válik képessé arra, hogy királyi hatalmát személyesen gyakorolja. Így nyilvánította nagykorúvá az országgyűlés II. Lajost 15 éves korában, házasságkötése és feleségének megkoronázása alkalmával 1521-ben.

Nemkülönben az országgyűlés hivatott arra is, hogy egyéb gátló körülmények (testi vagy szellemi

fogyatkozás, tartós betegség, hadifogságba jutás, jogtalan külső beavatkozás vagy másféle vis major) fennforgása esetén megállapítsa, hogy a király királyi hatalmának személyes gyakorlásában olyképpen van-e akadályozva, hogy királyi hatalmát időlegesen vagy állandóan saját személyében nem gyakorolhatja, amely megállapítással kapcsolatban az országgyűlés mindjárt a király helyettesítéséről is gondoskodik.

V. A kormányzó.

Egyed István: Ideiglenes államfő. Jogállam. 1920. márc.
 — *Csekey István:* A kormányzó és jogköre. Magyar Jogi Szemle. I. 1920. 257. és köv. l. — *Marczali Henrik:* A kormányzóság intézménye s hatásköre. Jogt. Közl. 1920. 6. sz. — *Molnár Kálmán:* Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium. Pécs, 1926.

I. Nincs a magyar közjognak olyan szabálya, amely bizonyos esetre kormányzó választását írná elő. A kormányzó nem tartozik az államélet rendes szervei közé.

A kormányzóság rendkívüli viszonyok jelensége. Történelmünk tanúsága szerint az országgyűlés olyankor választ kormányzót, amikor a nemzetnek a királlyal való kapcsolata belső (főrradalom)¹³⁴ vagy külső (idegen beavatkozás)¹³⁵ zavaró körülmények folytán megszakad. Ilyenkor a kormányzó feladata az államfői teendőknek a megállapított korlátok között való ideiglenes ellátása.

A kormányzó és a gyámkormányzó között a fő

¹³⁴ Kossuth Lajos kormányzósága 1849-ben.

¹³⁵ Horthy Miklós kormányzósága 1920-ban.

elvi különbség az, hogy a kormányzó nem a király személyét, hanem a személytelen királyi szervet helyettesíti: *az ellátatlanul maradt államfői teendőket a király személyével való minden kapcsolatot nélkül látja el.*

A kormányzó rendkívüli jelenség alkotmány-jogunkban, s így jogköre sincs intézményesen szabályozva. Ezt esetről-esetre törvény állapítja meg.

II. A világháború szerencsétlen befejezése után forradalom és jogtalan külső beavatkozás lehetetlenné tették, hogy Magyarország koronás királya alkotmányos királyi jogait gyakorolja, s a magyar állammal szemben fennálló kötelelességeit teljesítse.

Mivel így az állami főhatalom gyakorlása az alkotmány rendes formái között lehetetlenné vált, ideiglenes (provizorikus) megoldásról kellett gondoskodni. Ennek a közjogi provizoriumnak két sarkpontja *a nemzetgyűlés* (majd az 1926 : XXII. t.-c. alapján ennek helyébe lépő országgyűlés) és *a kormányzó.*

A kormányzó választásáról az 1920 : I. t.-c. úgy rendelkezik, hogy a nemzetgyűlés addig, amíg az államfői hatalom gyakorlásának mikéntjét véglegesen rendezi és annak alapján az államfő tisztét tényleg átveszi, az államfői teendők *ideiglenes ellátására* a magyar állampolgárok közül titkos szavazással kormányzót választ. (12. §.)

Ha a kormányzói tiszt az államfői hatalom gyakorlásának végleges rendezése előtt üresedik meg, a kormányzót a magyar állampolgárok közül az

országgyűlés két háza titkos szavazással együttes ülésben választja meg. Amíg az új kormányzó az esküt le nem tette, a halaszthatatlan államfői tennivalókat a kormányzói hatalom részére megállapított korlátok között (1920 : I. t.-c. 13. §.) a minisztertanács látja el. (1926 : XXII. t.-c. 48. §.)

A kormányzó jogkörét az 1920 : I. t.-c. állapítja meg, az 1920 : XVII. t.-c. pedig több vonatkozásban kiterjeszti.

A kormányzót elvben a királyi hatalomban foglalt jogok alkotmányos gyakorlása illeti meg. Ezzel az általánosságban megállapított jogkörrel szemben azonban a törvény bizonyos korlátozásokat állapít meg. Eszerint a kormányzó jogköre így alakul:

1. Az országgyűlés által elfogadott törvényjavaslatok *szenesítés alá nem esnek*; azokat a kormányzó legkésőbb hatvan napon belül *kihirdetési záradékkal* és aláírásával látja el. A kormányzó a kihirdetés elrendelése előtt — indokainak közlésével — a törvényjavaslatot újabb megfontolás végett egy ízben visszaküldheti az országgyűléshez.¹³⁶ Ha az így visszaküldött törvényjavaslatot az országgyűlés változatlanul fenntartja, a kormányzó azt tizenöt napon belül kihirdetni köteles. A kormányzó az államformának és az államfő személyének kérdésében országgyűlésileg elfogadott törvényjavaslatokra nézve a visszaküldés jogával nem élhet. (13. §. 2. bek.)

Ha az országgyűlés által elfogadott törvényjavas-

¹³⁶ Így történt az 1924 : VII. t.-c. 2. §. 6. pontjával és az 1924 : XXVI. t.-c. 10. §. 2. pontjával

lat kihirdetésének elrendelésére megszabott 60 napi határidő alatt a kormányzó az országgyűlést feloszlatta, úgy a még ki nem hirdetett törvényt újabb megfontolás végett az újonnan összehívott országgyűlésnek küldheti meg, összeülésétől számított 15 napon belül. (1920 : XVII. t.-c. 1. §. 2. bek.)

Ha a képviselőház a felsőház hozzájárulása nélkül terjeszt törvényjavaslatot a kormányzó elé, a kormányzó, — amennyiben nem kívánja gyakorolni vagy nem gyakorolhatja a visszaküldési jogot — vagy törvényként kihirdeti az elébe terjesztett törvényjavaslatot, vagy felosztatja az országgyűlést. Ha az új választások alapján összejött képviselőház a törvényjavaslatnak a kormányzó elé terjesztett szövegét változatlanul fenntartja, a kormányzó azt tizenöt napon belül törvényként kihirdetni köteles. (1926 : XXII. t.-c. 47. §. 2.).

2. Az országgyűlés elnapolásának, berekesztésének és felosztatásának a királyi hatalomban foglalt joga, — a királlyal szemben is megállapított korlátok között — a kormányzót is megilleti, de az országgyűlés *felosztatása* esetében a kormányzó köteles az országgyűlés összehívása iránt *már a felosztató rendeletben* akként rendelkezni, hogy az országgyűlés legkésőbb a felosztatástól számított három hónapon belül összeülhessen. A kormányzó az országgyűlést legfeljebb *harminc napi időtartamra napolhatja el.* (1920 : XVII. t.-c. 1. §. 1.)¹³⁷

¹³⁷ Az 1920 : I. t.-c. szerint a kormányzó a nemzetgyűlést

3. A kormányzó képviseli Magyarországot a nemzetközi viszonylatokban. Követeket küldhet és fogadhat. Magyarország nevében a felelős minisztérium útján szövetségeket és egyéb szerződéseket köthet a külállamokkal, de amennyiben a törvényhozás tárgyaira vonatkoznak, csak az országgyűlés hozzájárulásával.

4. *Hadüzenethez*, vagy a hadseregnek az ország határán kívül alkalmazásához és *békekötéshez* az országgyűlés előzetes hozzájárulása szükséges. Közvetlen fenyegető veszély esetében azonban a kormányzó a magyar összminisztérium felelősségére és az országgyűlésnek késedelem nélkül kikérendő utólagos hozzájárulása mellett a hadseregnek az ország határán kívül alkalmazását elrendelheti. (1920 : XVII. t.-c. 2. §.)

5. A végrehajtó hatalmat a kormányzó kizárólag az országgyűlésnek felelős minisztérium által gyakorolja. Minden rendelkezése és intézkedése, ideértve a fegyveres erőre vonatkozó rendelkezéseit is, csak úgy érvényes, ha az *illetékes*¹³⁸ felelős miniszter ellenjegyezte. Ez azonban nem érinti a kormányzónak a hadügy körébe tartozó azon alkotmányos jogait, amelyek a hadsereg vezérletére, vezényletére és belsőszervezetére vonatkozólag őt megilletik.

nem napolhatta el, s csupán annak tartós munkaképtelensége esetén — megfelelő figyelmeztetés után — oszlathatta fel. (13. §.)

¹³⁸ A király rendelkezéseinek érvényességéhez a Budapesten székelő miniszterek *egyikének* ellenjegyzése volt szükséges. (1848 : III. t.-c. 3. §.)

6. A kormányzó nemességet nem adományozhat.

7. A főkegyúri jogot nem gyakorolhatja.

8. Általános kegyelmet adhat,¹³⁹ de a parlamenti felelősség érvényesítéseképpen vád alá helyezett vagy elítélt minisztereknek, továbbá a legfőbb állami számvevőszék elnökének kegyelmet csak törvény adhat. (1920 : XVII. t.-c. 3. §.)

9. A kormányzó személye sérthetetlen és ugyanolyan büntetőjogi védelemben részesül, mint a király. A kormányzót az alkotmány vagy a törvény megszegése esetében az országgyűlés felelősségre vonhatja. A felelősségre vonást a képviselőház csak legalább száz tagja által aláírt indítvány alapján és összes tagjai kétharmad részének szavazatával mondhatja ki. A bíráskodást a felsőházból az 1848 : III. t.-c. 34. §. szerint szervezett bíróság gyakorolja. (1926 : XXII. t.-c. 48. §. 2. bek.)

10. A kormányzót „főméltóságú kormányzó úr” cím használata illeti meg.

11. A kormányzó részére az országgyűlés tiszteletdíjat állapít meg. Az 1927/28. költségvetési évre 92.800 pengő tiszteletdíj van megállapítva.

37. §. Az ifjabb király és a megkoronázott trónörökös.

Az Árpádok korában a király fia néha már atyja életében megkoronáztatott, s az atyja által neki átadott országrészben valóban gyakorolta is a királyi hatalmat. Az állam egysége ilyenkor megbomlott, s

¹³⁹ Az 1920 : I. t.-c. 13. §. utolsó bekezdése szerint nem adhatott.

csak akkor állott helyre, mikor az *ifjabb király* atyja halála után az egész ország feletti uralmat átvette. A magyarság erőteljes közszelleme szerencsére előbb megszüntette ezt a magánjogias jellegű osztozkodást, mielőtt abból helyrehozhatatlan kár állott volna elő.

A Habsburgok korában újból szokássá vált, hogy a király még életében megkoronáztatta utódját. Ez azonban nem járt az állam területének vagy a királyi hatalomnak megosztásával. Csak azt a célt szolgálta, hogy a királyválasztások korában a király még életében biztosítsa utódja részére a trónt, s az interregnum kizárásával elejét vegye az ezzel járó zavaroknak és pártvillongásoknak.

Az elődje életében *megkoronázott trónörökös* is tesz alkotmánybiztosító esküt, s hitlevelet is ad. De hitlevele csak trónralépésekor cikkelyeztetik be, s ezt a törvényt már ő szentesíti, míg a beiktató törvényt azonnal a koronázáskor királyi elődje szentesíti. Hitlevelének utolsó pontjában a megkoronázott trónörökös hajdan arra is ígéretet tett, hogy királyi elődje életében a király és az országgyűlés beleegyezése nélkül az ország kormányzásába semmiképpen nem avatkozik.¹⁴⁰

Utoljára V. Ferdinánd koronáztatott meg atyja életében 1830-ban. Ez alkalommal már nem a hitlevélben, hanem a beiktató törvényben mondatott ki, hogy a kiváltság és adomány osztogatásának s más

¹⁴⁰ 1622 : II; — 1638 : I; — 1659 : I. t.-c. Ugyancsak I. Józsefnek be nem cikkelyezett hitlevele.

felségi jogoknak gyakorlása Őfelségénél marad olyképpen, hogy az ő életében a megkoronázott trónörökös az uralkodó király és az országgyűlés beleegyezése nélkül az ország kormányzásába nem avatkozhat.

Az 1830 : II. t.-c. pedig kimondja, hogy a megkoronázott trónörökös köteles trónralépésétől számított hat hónap alatt országgyűlést összehívni a koronázásakor kiadott hitlevél becikkelyezése céljából.

A megkoronázott trónörökös már elődje uralkodása alatt is a királyi címet viseli, de az apostoli jelző nélkül. Ő az uralkodó királynak alattvalója. A királyok számát szaporítja akkor is, ha még elődjének uralkodása alatt meghal, s így a királyi hatalom birtokába tényleg sohasem is lép. (Pl. IV. Ferdinánd.)

38. §. A trón megüresedése és a trónvárományosi jog megszűnése.

Buza László: A „trónfosztó” törvény értelme és jelentősége. Magyar Jogi Szemle. 1922. 118. l. — *Egyed István:* A trónfosztásról szóló törvény. Jogállam. 1926. 129. l. — *Erekly István:* A magyar trón megüresedésének kérdéséhez. Magyar Jogi Szemle könyvtára. 6. sz. Bpest, 1921. — *Polner Ödön:* A trón megüresedésének és betöltésének kérdéséhez. Magyar Jogi Szemle. 1920. 193. l. — *Wlassics Gyula báró:* Az eckártsauai nyilatkozat. A királykérdés. Új Magyar Szemle. 1921. I. 21. l.

I. A trón rendszerint a király halálával üreseedik meg, de megüresedhetik a király lemondásával is. A trónról való lemondás történhetik vagy kifejezetten: a király lemondó nyilatkozatával, vagy megállapítható a meg nem koronázott király konkludens magatartásából is.

1. A trónlemondó nyilatkozatnak

a) *határozottnak* kell lennie. IV. Károly 1918 november 13-i nyilatkozata, mely szerint minden részvételtől az állami ügyek vitelében lemond, egyebekben kívül határozatlansága miatt sem tekinthető a trónról való lemondásnak.¹⁴¹

b) *Feltétlennel* kell lennie. Megjelölheti azonban az időpontot, amikor a trónváltás bekövetkezik.

c) Csupán a királyi hatalom *teljességéről* lehet lemondani. Vagyis nem lehet e hatalomnak területileg vagy tárgyak szerint megosztott részéről lemondani; nem lehet a királyi hatalom *gyakorlásáról* lemondani, mintegy a nudum jus fenntartásával, s ugyancsak nem lehet megjelölt személy javára lemondani, mert a lemondás után nem következhetik más a trónra, mint akit a trónöröklési törvény megjelöl.

d) A lemondó nyilatkozatnak *miniszteri ellenjegyzéssel* kell ellátva lennie. (1848 : III. t.-c. 3. §.)

A lemondó nyilatkozat közzendő az országgyűléssel, amely azt tudomásul veszi és becikkelyezi. (1867 : III. t.-c.)

Bár a trónról való lemondás kérdését 1867-ig törvény nem szabályozta, mégis az idevágó szabályok — tekintettel az országnak törvényben biztosított függetlenségére is, — alkotmányunk alapelveiből 1867 előtt is szükségképpen következtek.

¹⁴¹ Rátthay R. Kálmán az eckartsau nyilatkozatot trónlemondásnak veszi. (Szabad királyválasztás. Bpest, 1921.)

A trónról való lemondás törvényhozási szabályozásának szükségessége akkor merült fel, amikor V. Ferdinánd királynak a trónról, és Ferenc Károly főhercegnek a trónöröklésről való lemondása (1848-ban). alkotmányjogunk alapelveinek figyelmen kívül hagyásával történt meg, ugyanis a lemondási okiratok

a) általánosságban és csak az ausztriai császárságról szóltak, Magyarország külön megemlítése nélkül;

b) az országgyűléssel tárgyalás, elfogadás és törvénybeiktatás végett annak idején nem közöltettek.¹⁴²

Nehogy az ilyképpen alkotmányjogunknak meg nem felelő módon történt lemondásokból az ország önállására és függetlenségére káros következtetések vonassanak, az országgyűlés mindjárt az alkotmányosság helyreállítása után ünnepélyes óvást tett az 1848-ban követett eljárással szemben (1867 : III. t.-c. 2. §.), s a jövőre nézve megállapította, hogy minden ezután bekövetkezhető trónlemondás csupán a magyar országgyűlés külön értesítése mellett, s ennek hozzájárulásával történhetik, amint erre vonatkozólag I. Ferenc József már hitlevelének bevezetésében biztosítékot adott.

A törvényben említett „hozzájárulás” tulajdonképpen *tudomásulvétel* jelent. A királynak joga van lemondani, s az országgyűlés szerepe csak arra szorítkozik, hogy megvizsgálja, hogy a nyilatkozat hatá-

¹⁴² Lásd Deák Ferenc beszédét 1861 június 12-én az első feirati vita kapcsán a trónlemondás kérdésében. *Könyi Manó*: Deák Ferenc beszédei. III k. Bpest, 1889. 76. l.

rozott, feltétlen és fenntartás nélküli lemondást tartalmaz-e, valóban a királytól származik-e, s nem volt-e a nyilatkozatot tevő király akaratelhatározásának szabadsága jogellenesen korlátozva. Ha e szempontokból a nyilatkozat kifogás alá nem eshetik, az országgyűlés a lemondást tudomásul venni köteles, mert a lemondás a király *egyoldalú ténye*.

A trónról lemondott király az uralkodó király alattvalójává válik. A felség cím ugyan továbbra is megilleti, de az apostoli jelző nélkül.

2. A trónlemondásnak különös formájaként jelentkezik a *király vonakodása* a koronázástól.

Az 1688-i és 1723-i trónöröklési törvények a trónöröklés feltételéül szabják a koronázást, s az ezzel kapcsolatos alkotmánybiztosítékok (hitlevél, eskü) megadását.

Ha a trónöröklési törvény alapján trónralépő örökös király (rex haereditarius) vis major által nem akadályozva, vonakodnék eleget tenni az országgyűlés ama kérésének, hogy magát a törvényes határidőn belül (6 hónap) megkoronáztatni engedje, akkor az országgyűlés köteles az elfogadható módon nem indokolt vonakodást a trónról való lemondásnak tekinteni, s a koronázást a következő trónvárományosnak felajánlani.

Mióta megszűnt Magyarországnak és Ausztriának egyttbirtoklása (1918), azóta nincs akadálya annak, hogy ezt a logikai következtetést levonjuk. 1918 előtt az említett következmény levonása a ma-

gyar törvényben megállapított együttbirtoklással hozott volna ellentétbe.

II. Nemcsak a trónról, hanem a trónvárományosi jogról is le lehet mondani. Ide is vonatkozik az 1867. évi III. t.-c. szabálya, mely szerint a lemondásnak Magyarország külön megemlékezésével, s a magyar országgyűlés alkotmányos hozzájárulásával (tudomásulvétel) kell történnie.

Mindaddig, amíg ezeknek az alkotmányos követelményeknek elég téve nincs, az egyes kir. hercegek (pl. Toszkanai Lipót = Wölfling Lipót) állítólagos lemondásai Magyarország szempontjából nem létezőknek tekintendők.

A trónvárományosi jogról való lemondásnak is éppen olyan határozottnak és feltétlennek kell lenni, mint a trónról való lemondásnak. Mielőtt Ferdinánd Miksa főherceg (I. Ferenc József öccse) mexikói császár lett (1864), lemondott arról, hogy a pragmatika szankció szerinti sorrendben trónra lépjen, s trónvárományosi jogát az esetre tartotta fenn, ha a királyi család összes agnátus férfiai kihalnak. Ilyen fenntartással lemondani nem lehet. A sorrendet törvény állapította meg, azon csak törvény változtathat.

III. A trónralépett király trónjától semmi körülmények között meg nem fosztható. De a trónvárományosok megfoszthatók trónvárományosi joguktól.

Megtörténhetik ez az által, ha a trónöröklési rendet a törvényes országgyűlés által alkotott, s a koronás király által szentesített újabb törvény módosítja. Közjogi jogosítványok közérdekből bármikor szűkít-

hetők vagy elvonhatók, s egyébként is a törvényben jelentkező szuverén államakarattal szemben szerzett jogokra hivatkozni nem lehet.

Egyes trónvárományosok is megfoszthatók várományosi joguktól, méltatlanság okából. De ez is csak a törvényhozás hozzájárulásával történhetik. A király egyoldalú rendelkezése nem vonhatja el senkitől azt a trónvárományosi jogot, amit neki törvény biztosított.

39. §. A királyi ház vagy királyi család (dinasztia).¹⁴³

Buza László: A királyi család a magyar közjogban. Sárospatak, 1918. — *Andrássy Gyula gróf:* A király fiának jogai. Magyar Kultúra, 1922. — *Királyfi Árpád:* Az uralkodóház tagjainak állampolgári jogállása. Jogt. Közl. 1907. XLII. évf. 15. és 21. számaiban két közlemény. — *Réz Mihály:* A királyi ház törvényei. Magyar Figyelő, 1914. IV. évf. II. k. — *Nagy Ernő:* A házi törvények és a renuntiatio. Jogt. Közl. 1899. XXXIV. 24. és 25. számok. — *Schiller Bódog:* A királyi ház tagjainak állampolgári jogviszonyai. Jogtud. Közl. 1907. XLII. évf. 2. közl. — *Ugyanő:* Die österreichischen Hausgesetze und das ungarische Staatsrecht. Ungarische Rundschau, 1914. — *Ugyanő:* Osztrák uralkodóház és magyar királyi család. Jogt. Közl. 1914. XLIX. évf. 2. sz. — *Erekly István:* Jogtörténelmi és közigazgatási jogi tanulmányok. Eperjes, 1917. I. k. 336—348. ll.

¹⁴³ Törvényeink inkább az uralkodóház vagy uralkodócsalád kifejezést használják (1873:XX, t.-c. 1. §. — 1879:XXXVI. t.-c. 10. §. — 1883:XXIII. t.-c. 4. §. — 1885:VII. t.-c. 2. a. — 1890:I. t.-c. 99. §. 1. — 1909:VII. t.-c. 3. §. 2. — 1909:X. t.-c. 5. §. 1.), de használják a királyi ház vagy királyi család megjelölést is (1878:V. t.-c. II. fejezet, — 1909:XVI. t.-c. 3. §. — 1912:LXVIII. t.-c. 13. §. a. — 1912:LXIX. t.-c. 1. §. 1. p. — 1920:XXXIV. t.-c. 6. §. 1. stb.). Utóbbi közjogiilag helyesebb, mert Magyarországon egyedül a király uralkodik, csak ő az uralkodó és nem a fejedelmi ház vagy a fejedelmi család, melynek tagjai, — beleértve a királynét is — mind alattvalók. Az 1890:I. t.-c. 25., 49. és 99. §§-ai királyi uralkodóházról beszélnek.

I. A királyi család tagjai.

A régi magyar jog szerint a nemzetséget a fiágon leszármazók alkotják. A nő férjhezmenetele által kiválik atyja nemzetségéből s férjének nemzetségébe (agnációjába) megy át. Ezért a nő a nemzetségnek lekötött ősi birtokban nem örököl és nem osztozik. (Ősiség.) Hármaskönyv. I. R. 17. c. 1. §.

Így volt ez Árpád fejedelmi nemzetségében is, s a magyar nemzet ilyképpen tekintette az Árpádház kihalta után megválasztott többi királyok nemzetségeit is. A királyi család tagjai a trónszerző őstől fiágon leszármazó férfiak (kir. hercegek), — ezekre volt korlátozva a nemzet királyválasztási joga —; továbbá ezeknek feleségei vagy özvegyei; úgyszintén a fiágon leszármazó nők (kir. hercegnők) *férjhezmenetelükig*.

A magyar királyi család fogalmát sem az 1688-i, sem az 1723. évi trónöröklési törvények nem módosítják. Ugyanis:

1. A királyi család köre nem esik össze a trónvárományosok körével. Pl. a királyi családnak tagjai, — bár nem trónvárományosok: a királyi hercegek hitvesei vagy özvegyei; a nőkirály férje; a trónról lemondott király (V. Ferdinánd), nemkülönben a trónvárományosi jogáról lemondott kir. herceg (Ferenc Károly, I. Ferenc József atyja.). Viszont trónvárományosok, bár a királyi családból kiváltak, a férjhezmenetelük által idegen agnációba lépett királyi hercegnők és leszármazóik (a kognatusok.).

2. A magyar királyi család köre az osztrák csá-

szári család körével sem azonos.¹⁴⁴ Az osztrák ház tagságát a családfő beleegyezésével kötött *egyenrangú házasságok* közvetítik. Ezt a magyar jogban eddig ismeretlen követelményt az 1723. évi trónöröklési törvények csak a trónöröklési jog és képesség szempontjából fogadták el, de nem a magyar királyi család tagsága szempontjából is. Tagjai tehát a magyar királyi családnak a király vagy királyi hercegek nem egyenrangú hitvesei vagy özvegyei is, úgyszintén a királynak és kir. hercegeknek nem egyenrangú házasságból született leszármazói is, bárha nem is osztrák főhercegek (főhercegnők). Azok a tagjai a királyi családnak, akiktől a pragmatika szankció a trónöröklési jogot megvonta, a királyi család nem teljes jogú (trónöröklési képességgel nem bíró) tagjai. Így azok a kir. hercegek (hercegnők), akik nem osztrák főhercegek (főhercegnők.))¹⁴⁵ A királyi családnak azok a tagjai pedig, akik az 1723 : I. és II. t.-c.-ek szerint trónöröklési joggal bírnak, *vagy akiknek családi tagsága a trónöröklési jog szempontjából közömbös*, ezek teljes jogú tagjai a magyar királyi családnak. Így a király és a királyi hercegek nem egyenrangú hitvesei. Az 1723. évi trónöröklési törvények ugyanis nem adnak jogalapot arra, hogy a magyar királynak a német

¹⁴⁴ Az önálló konstrukció lehetőségére már Schiller Bódog rámutatott: A királyi ház tagjainak állampolgári jogviszonyai. Jogtud. Közlöny. 1907. 18. sz. 147—148. II. — Ugyanígy Csekey István is: A magyar trónöröklési jog. Bpest, 1917. 361. és köv. II.

¹⁴⁵ Lásd a családfán Ferenc Ferdinánd kir. herceg morganatikus házasságából leszármazókat.

fejedelmi jog értelmében nem egyenrangú hitvese magyar királynénak el ne ismertessék, s mint ilyen meg ne koronáztassék. A magyar jog szerint a hitves átveszi férjének kedvezőbb rendi állását. A magyar király törvényes nejét magyar királynénak el kell ismerni.¹⁴⁶

Viszont lehet valaki az osztrák uralkodócsalád tagja, aki nem tagja a magyar királyi családnak. Pl. a házi törvények szerint az az osztrák főhercegnő, aki *idegen szuverénhez* megy nőül, továbbra is a császári ház hercegnőjének tekintetik, s részesül a főhercegnőket megillető jogokban és előnyökben.¹⁴⁷ A magyar jog szerint pedig az ilyen hercegnő férje agnációjának válik tagjává s megszűnik a magyar királyi család tagja lenni.

A királyi család magyar jogi fogalmán Ferenc Ferdinánd nyilatkozatának becikkelyezése sem változtatott (1900 : XXIV. t.-c.). Ez a nyilatkozat ugyanis csak az osztrák uralkodóház tagságáról beszél, s e tagság (osztrák főhercegi minőség) hiányából Magyarországot illetőleg csak az 1723 : I. és II. t.-c.-eken alapuló trónöröklésjogi — *kizárólag trónöröklésjogi* — következményeket vonja le és állapítja meg.

A magyar királyi család közjogi fogalmát s e

¹⁴⁶ Így Ferdinandy Géza is: Magyarország közjoga. Bpest, 1902. 413. l. — Ellenben Széll Kálmán miniszterelnök a magyar képviselőházban 1900 okt. 30-án kijelentette, hogy: „ez ünnepestélyes nyilatkozat alapján, ... amelyet most becikkelyezni készülünk, ... Ferenc Ferdinánd főherceg neje magyar királyné nem lehet.”

¹⁴⁷ Lásd Schiller Bódog: A királyi ház tagjainak állampolgári jogviszonyai. Jogt. Közl. 1907. 18. sz. 146—148. l.

fogalom önállóságát az 1900 : XXIV. t.-c. nem érinti. Ezzel szemben az a gyakorlat, mely a magyar királyi ház tagjaiul egyszerűen az osztrák császári ház tagjait fogadja el, — magyar jogszabályra nem támaszkodik, a magyar állam önállóságát figyelmen kívül hagyja, s ezért a magyar jogfelfogással össze nem egyeztethető.

Eszerint de jure a magyar királyi család tagjai 1. a király, mint családfő, 2. a királyné, 3. a királyi elődök esetleg élő özvegyei, 4. a királyi hercegek, valamint hitveseik vagy özvegyeik, 5. a kir. hercegnők férjhezmenetelükig.

II. A házi törvények és a magyar közjog.

Az uralkodóház házi törvényei nem a magyar jog talajából nőttek ki. Gyökerük a német *Fürstenrecht*-ben van. Ez ugyanis a német fejedelmi házakat autonóm korporációk gyanánt ismeri el, amelyek családi ügyeiket házi törvényeik és szokásaik (obszervanciák) által szabályozhatják. A patrimoniális állam magánjogias eszmeköre azután ezeknek a családi szabályoknak *államjogi* jelentőséget kölcsönöz, sőt, mivel a különböző magánjogi jogcímeken szerzett és birt területrészeket tulajdonképpen csak az ugyanazon uralkodócsalád alá tartozás kapcsolja állami közösségbe, ez okból az egyes területrészek külön-külön rendi jogai felett is szinte kizárólag az uralkodóház házi szabályaiban jelenik meg a közös uralkodóház által összetartott területek egységes államjoga.

Ebben a magyar jogfelfogástól teljesen idegen eszmekörben jöttek létre a Habsburg-ház házi tör-

vényei is, mint egyik *német fejedelmi ház* családfőjének családi rendelkezései, amelyek a családban kialakult szokásjoggal (obszervanciák) kiegészítve, központjaivá váltak ama patrimonális állam államjogának, amely államot a Németországban és azon kívül fekvő országaiból és tartományaiból a Habsburg uralkodóház fűzött valamelyes állami egységbe.

Ebbe az állami egységbe Magyarország soha se tartozott bele. A német patrimonális államfelfogást a magyar nemzeti közszellem mindig idegennek tekintette, jogrendjébe be nem engedte, s a német fejedelmi jogon alapuló Hausgesetz érvényét Magyarországon el nem ismerte.

A Habsburg-ház tagjai közül választott magyar királynak bele kellett illeszkednie a magyar közszellemen alapuló jogrendbe. Fejévé lett a szent koronának (*caput sacrae regni coronae*), de a törvényhozó hatalom megoszlott közte s a szent korona többi tagjai között. Az állami élet jogi rendjét nem ő állapította meg, hanem el kellett foglalnia az államban azt a helyet, amelyet az állam jogrendje az ő részére kijelölt. A szent korona egész testének (a törvényhozó szervnek) jogrendmeghatározó tevékenységében ugyan jelentős szerephez jutott, de ezt a jogot a nemzettől, a szent korona egész testétől kapta, s csak annyi jogot gyakorolhatott, amennyit a törvényekben és ősi szokásjogban körülírt alkotmányos jogkörrel a nemzet ráruházott.

Ebben az eszmekörben nem volt hely a patrimonális állam házi törvényei részére. A magyar jog

nem ruházta fel a királyi családot korporatív jogalanyisággal, nem ismerte el a családfő jogát arra, hogy patrimoniális ízű házi törvények alkotása címén a magyar állam jogrendjét, s kiváltkép az államfői szerv kiválasztásának és megbízásának jogát, — vagy e tárgykörben bárha a legkisebb részletkérdést is, — a maga egyoldalú szabályozásának körébe vonja.

A magyar királyi háznak nincsenek házi törvényei; sem a királyi család, mint testület, sem a király, mint családfő, a magyar jogban nem jogalkotó tényező.¹⁴⁸ *Az osztrák ház házi törvényei pedig idegen és nem magyar kútfők, Magyarországot illetőleg kötelező erővel nem bírnak.*

Igaz, hogy az osztrák ház házi törvényeinek egy része hivatalosan közöltetett a magyar országgyűléssel 1722-ben,¹⁴⁹ a trónöröklési törvényjavaslat tárgyalásakor, s 1900-ban is, Ferenc Ferdinánd nyilatkozatának becikkelyezésekor.¹⁵⁰

Ez a közlés azonban nem volt kihirdetés a szónak jogforrástani értelmében, nem is az volt a célja, hogy új jogforrást létesítsen. Az osztrák házban érvényes szabályokat akarta a magyar országgyűléssel hitelesen megismertetni, hogy a magyar országgyűlés a magyar törvény megalkotásánál tájékozva

¹⁴⁸ Nem oszthatjuk azt a felfogást, hogy „bizonyos kérdésekben a magyar törvény nem rendelkezett önállóan, hanem elismerte az uralkodóház autonóm hatalmát.” Csekey István: A magyar trónöröklési jog. Bpest, 1917. 418. l.

¹⁴⁹ Lásd fentebb a 421. lapon.

¹⁵⁰ Az 1839-ben összefoglalt, de közzé nem tett házi törvények két szakasza.

legyen az Őfelsége többi országaiban és tartományai-ban érvényes szabályokról, amely szabályokkal egye-zően akarta a magyar törvényhozás a magyar trón-öröklési jogot megállapítani. Erre mutat az 1722-i közlés címe is: *hiteles tájékoztató* (genuina infor-matio).

Ez okból nem oszthatjuk Réz Mihály vélemé-nyét,¹⁵¹ aki a magyar országgyűléssel való közlést kihirdetésnek, s a házi törvény közölt részét királyi rendeletnek minősíti.

Az kétségtelen, hogy magyar törvények (1723. évi I—II. t.-c. — 1900. évi XXIV. t.-c.) kifejezett vagy hallgatólagos utalással a házi törvények egyes rendelkezéseit a magyar jogba átvették, recipiálták. E szabályok kötelező ereje a magyar jogban az át-vevő magyar törvény rendelkezésein nyugszik. Nem a házitörvény, mint ilyen kötelez, hanem kötelez a szabályt inkorporáló magyar törvény,¹⁵² s az e tör-vény alapján kialakult gyakorlat (szokásjog).

Ferenc Ferdinánd becikkelyezett nyilatkozatá-nak azt a részét, amelyben az *öt kötelező* házi tör-vényekről beszél, csak olyan értelemben találhatta a törvényhozás az 1723 : I. és II. t.-c.-ek rendelke-zéseivel egyezőnek, hogy a házszabályok kötelezik az osztrák főherceget, *mint az osztrák ház tagját*, de nem fogadhatta el olyan értelemben, hogy azok köte-

¹⁵¹ A királyi ház törvényei. Közölve Közjogi tanulmányok című művének 87—138. lapjain.

¹⁵² Ugyanígy Ereky István: Jogtört. és közig.-jogi tanul-mányok. Eperjes, 1917. I. k. 342. l. és Csekey István: A magyar trónöröklési jog. Bpest, 1917. 418. l.

lezik a magyar királyi herceget, mint ilyent is, nem fogadhatta el a házi törvényeket a magyar jog forrásaiul,¹⁵³ mert ez ellenmondás volna a becikkelyező törvény bevezetésének ama megállapításával, hogy *a trónöröklésnek az 1723 : I. és II. t.-c.-ben foglalt szabályozása úgy keletkezése, mint feltételeire és tartalmára teljesen önálló, és minden a trónöröklés körébe tartozó kérdés annak rendeletei szerint ítélendő meg.*

Helyesen állapítja meg tehát Nagy Ernő,¹⁵⁴ hogy „az uralkodócsalád ú. n. házi törvényei, mint olyanok, a magyar államra saját erejükből kihatni nem képesek, és így jogának forrásai se lehetnek.”¹⁵⁵

Nincs jelentőségük a magyar közjogban az osztrák főhercegnők *renunciációinak* sem, amelyeket házasságkötésük alkalmával kiadni szoktak. E renunciációk tartalma kettős: *magánjogi szempontból* elismeri a renunciációt adó, hogy házasságkötése alkalmával az uralkodó család vagyonából kielégítést (pénz, apanázs) kapott, s így nincs további vagyoni igénye; *alkotmányjogi szempontból* pedig ünnepelesen kinyilatkoztatja, hogy új agnációban való

¹⁵³ A magyar alkotmányjog *szabályzatjellegű kútfője gyanánt* sem. Lásd Ereky i. m. 344. l. és Csekey i. m. 418. l.

¹⁵⁴ Magyarország Közjoga VII. kiad. 27. l.

¹⁵⁵ Ezt az álláspontot tette magáévá Szilágyi Dezső is az 1900 : XXIV. t.-c. képviselőházi tárgyalása során, valamint *Ferdinándy Géza: Magyarország Közjoga*. Bpest, 1902. 95. lapján, nemkülönben *Kmety Károly* is Magyar közjogának VI. kiadása 47—49. lapjain, bár közjogának I. kiadásában a törvények határai között a házi törvényeknek a királyi rendelet erejét tulajdonítja, amennyiben a királyi rendelet kellékeivel bírnak (24. l.).

elhelyezkedése dacára is fenntartja a pragmatika szankció által részére biztosított trónöröklési jogát arra az esetre, ha majd a sor rákerül. Nem lemondás ez a trónöröklési jogról, hanem éppen ellenkezőleg: *fenntartása* e jognak, vagyis elismerése a trónöröklési törvény rendelkezéseinek.

A renunciáció tehát alkotmányjogi vonatkozásban annak a jogszabálynak az elismerését jelenti, amelyik jogszabály akkor is érvényes és kötelező volna, ha azt a renunciáló külön nyilatkozattal el nem ismerné.¹⁵⁶

III. A király jogalkotó hatalma a királyi család tagjai felett.

A királyi család tagjai kivételes helyzetének követelményeit elsősorban a törvényhozás van hivatva megállapítani, s valóban hosszú sorát találjuk azoknak a törvényeknek, amelyek a királyi család tagjainak kivételes jogállást biztosítanak. A *kivételes jognak (jus singulare)* ezekkel a törvényben megállapított szabályaival ellentétben a király sem rendelkezhetik, de a magyar jogszokás elismeri a királynak azt a jogát, hogy a királyi család tagjainak — kivételes törvényekkel nem szabályozott — bizonyos jogviszonyait a magyar jog *közönséges (kommunis) szabályaitól eltérő* kivételes (szingularis) szabályokkal rendezhesse. Ez a jog azonban nem egy patrimo-

¹⁵⁶ Nagy Ernő: A házi törvények és a renuntiatio. Jogt. Közl. 1899. 24—25. sz.

niális eszmekörben kialakult korporatív család *család-főjét* illeti, hanem illeti a *magyar királyt*, akinek rendeletei a magyar jog kútfőiként jelentkeznek. Közjogunk szellemével ellenkezik az a gyakorlat, amely ezt a jogalkotó hatalmat házi törvények formájában kezeli.

Szinguláris szabályokkal rendezheti a király: a királyi család fejének és tagjainak egymáshoz való viszonyát, a családfő fegyelmi hatalmát, egyes családjogi és vagyoni jogi kérdéseket: az özvegyi jogot, a kiházásitást, az apanázsokat, a királyi hercegek apai és férji hatalmát, a királyi hercegek és hercegnők feletti gyámságot és gondnokságot, (de nem a király feletti gyámságot, régensséget és korregensséget), a kir. hercegek és hercegnők nagykorúságát, (de nem a király nagykorúságát), a kir. hercegek és hercegnők bűnügyeiben a büntető eljárást, a kir. hercegek udvartartási jogát stb.¹⁵⁷

E szabályok közül azok, amelyek az állampolgárok jogait érintik, vagy bírói úton érvényesíthető jogokat és kötelelességeket állapítanak meg, csak miniszteri ellenjegyzéssel ellátott és rendesen kihirdetett királyi rendeletekben jelentkezhetnek. Ha ellenben olyan szabályokról van szó, amelyeknek nem célja a királyi családon kívül érvényesülni, ezeket az intern szabályzat jellegével bíró rendelkezéseket elég az érdekeltek körével közölni. A miniszteri ellenjegyzés azonban itt sem mellőzhető.

¹⁵⁷ Ezeket Ereky sorolja fel: Jogtört. és közig.-jogi tanulmányok, Eperjes, 1917. I. k. 344. l.

IV. A királyi család tagjainak kivételes jogállása. (*Jus singulare.*)

1. A magyar királyi család tagjai a *kir. herceg* (*kir. hercegnő*) *cimet viselik*. Mint az osztrák ház (*domus austriaca*) tagjai *osztrák főhercegek* (*főhercegnők*). Mint az osztrák császári ház tagjai, császári hercegek (hercegnők) is voltak.¹⁵⁸

Megszólításuk: *királyi fenség!* Udvartartást részükre a király engedélyez. Udvaruk a király udvarának kiegészítő része.

A királyi házat a *fenséges* jelző illeti: fenséges királyi ház.¹⁵⁹

2. A büntetőjog fokozottabb védelmében részesülnek. 1878 : V. t.-c. 141. §.¹⁶⁰

¹⁵⁸ A *főherceg* jelzője *ausztriai (osztrák)*, és sohasem *királyi* vagy *császári*. A *herceg* jelzője pedig *királyi*, illetőleg *császári*. E tekintetben régebbi törvényeink nem szabatosak. Pl. cs. kir. örökös főherceg (1848. törvények előbeszéde), vagy cs. kir. ausztriai főherceg (1848 : I. és II.), vagy császári királyi főherceg (1867 : I., II., III. t.-c.).

¹⁵⁹ Az 1867 : XII. t.-c. bevezetésének 4. bekezdésében, az 1873 : XX. t.-c. 1. §-ában és az 1885 : VII. t.-c. 2. §-ban tévesen: *felséges* uralkodóház.

¹⁶⁰ Lásd Bernolák Nándor: Büntető jogszabályaink gyűjteménye. I. k. 1915. 363. l. „A különös védelemben részesített kir. család *nem azonos a főhercegek és különösen nem a trónöröklésre jogosultak körével*. A BTK. nem tesz különbséget az egyenrangú és nem egyenrangú házasság között és a kir. család (magánjogi) fogalmát nem szűkíti. A 141. §. fokozottabb védelmére tehát igénye van annak is, akit az uralkodóház családi szabályai főhercegnek nem tekintenek, de aki *magánjogi* (?) szabályaink értelmében a királyi családhoz hozzátartozik.” Szükségtelen és helytelen itt a *magánjogi* fogalmat előtérbe állítani. A fokozottabb védelem a királyi család közjogi állásának következménye. Ha a magyar királyi család tagságának megállapításánál a magyar közjog tekintettel volna a házasság

Fegyelmi és büntetőjogi ügyekben a király személyes bírói hatalma alatt állanak, illetőleg a király által e célra kirendelt bíróságok alatt.

3. A királyi család tagjai csak a király beleegyezésével köthetnek házasságot. (1439 : XX. t.-c.)

4. Kivételes bíróságuk a magyar főudvarnagyi bíróság (1909 : XVI. t.-c.), amelynek székhelye Budapest, hivatalos nyelve magyar, tagjai magyar bírák. Felebbvezési fórumai: a budapesti kir. ítélőtábla és a m. kir. Curia.¹⁶¹

A magyar főudvarnagyi bíróság hatáskörébe tartoznak a királyi ház tagjainak magyar területen fekvő hitbizományait érintő hitbizományi perek és egész általánosságban a királyi ház tagjai *ellen* indított személyes természetű polgári peres ügyek, ha azokban a főudvarnagyi bíráskodás hiányában valamelyik magyar bíróság volna illetékes. (4. §.)

A királyi ház tagjai a főudvarnagyi bíráskodásról érvényesen le nem mondhatnak.

De nem a főudvarnagyi bíróság, hanem a rendes bíróságok hatáskörébe tartoznak az ingatlanra vonatkozó dologi jog vagy dologi teher érvényesítését,

egyenrangúságára, akkor a magyar büntetőjog sem tekinthetne el ettől, amint hogy nem igényelhetik a büntetőjog fokozottabb védelmét annak a főhercegnek neje és gyermekei, amelyik főherceg a király beleegyezése nélkül kötött házasságot.

¹⁶¹ 1909 előtt a főudvarnagyi hivatal Bécsben, mint testületi bíróság osztrák eljárási szabályok szerint járt el, hivatalos nyelve a német volt, bírái osztrák bírák, felebbviteli fórumai a bécsi országos főtörvényszék és a bécsi legfőbb ítélőszék. A paritás semmi vonatkozásban sem érvényesült.

vagy az ingatlanok ezek alul mentességét tárgyzó perek. (5. §.)

5. Egymásközti magánjogi pereiket és a személy- állapotukat tárgyzó pereket a király közvetlenül dönti el, vagy eldöntésüket választott bíróságra bizza. (6. §.).

Ha ellenük ingókra irányuló végrehajtási foglalás kéretnék, az intézkedés joga a királyt illeti. (10. §.)

6. Öfelsége, ha közvetlenül magának fenn nem tartja, a magyar főudvarnagyi bíróság elnökével, mint egyesbíróval intézteti a királyi ház tagjainak *hitbizományai* feletti felügyeletet.

A 6165/1918. M. E. sz. rendelet az uralkodóház Magyarországon levő magánjavainak zárlati kezelését is a főudvarnagyi bíróságra bizza. A magyar állam ugyanis a magántulajdon tiszteletének elvi alapján áll, s nem tartja alkalmazhatónak a békeparancs 191. cikkének azt a rendelkezését, amely az uralkodócsalád magánjait elkobozza azon utódállamok javára, amelyeknek területén e javak és birtokok fekszenek. Az 1925 : VIII. t.-c. 48. §-a fenntartja a volt udvari kincstári, a királyi magán- (udvartartási) és a családi alapítványi vagyronra fennálló bírói zárlatot és az e tekintetben szükséges bírói intézkedéseket a főudvarnagyi bíróság elnökének, mint egyes bírónak hatáskörébe utalja.

7. A királyi család tagjaival szemben *bírói kézbesítés* (1909 : XVI. t.-c. 12. §.), nemkülönben a királyi palotában és általában a királyi udvari épületekben, valamint a királyi ház valamelyik tagjának

lakóépületeiben ingókra irányuló *végrehajtás* bárkivel szemben csupán a magyar főudvarnagyi bíróság elnöke útján foganatosítható. (9. §. 5. p.)

A királyi család tagjait *tanukép lakásukon hallgatja ki* Budapesten a kir. Curia elnöke, a kir. ítélőtáblák vidéki székhelyén a táblaelnök, egyebütt ama törvényszék elnöke, melynek területén a királyi család tagja lakik vagy tartózkodik. (1896 : XXXIII. t.-c. 201. §. — 1911 : I. t.-c. 290. §.)

Esküt vallomásuk megerősítésére nem tesznek, hanem írásban kijelentik, hogy vallomásukat esküvel megerősítettnek tekintik. (1909 : XVI. t.-c. 12. §.)

8. *Mentesek bizonyos adók és közszolgáltatások alul*. Pl. katonai beszállásolás alul (1879 : XXXVI. t.-c. 10. §. 1. p.); vadászati és fegyveradó alul (1883. évi XXIII. t.-c. 4. §.); hadiszolgáltatások alul (1912. évi LXVIII. t.-c. 13. §. a.); hadi célokra szükséges lovak és járművek szolgáltatása alul (1912 : LXIX. t.-c. 1. §. 1. p.); törvényhatósági útdó (1890 : I. t.-c. 25. §.) —, községi közmunka (49. §.) — és belső vámok alul (99. §.). Az uralkodóház tagjait megillető járadékok (apanage-ok) mentesek a jövedelmi adó alul (1909 : X. t.-c. 5. §. 1.) és a tőkekamat és járadékadó alul (1909 : VII. t.-c. 3. §. 2.). Öröklési és ajándékozási illeték alul mentesek a király és királyné a rájuk szállott ingó örökségek után; úgyszintén a királynak és a királyi család más tagjának hagyatékából származó ingó hagyaték, amennyiben az a királyi család más tagjaira száll (1920 : XXXIV. t.-c. 6. §. 1.). Mentesek továbbá a házadó alul a királyi

udvar palotái és lakóházai (1909 : VI. t.-c. 27. §. 2.); jövedelmi adó alul a király és királyné általában (1909 : X. t.-c. 4. §. 1.); tőkekamat és járadékadó alul a királyi udvartartás költségei (1909 : VII t.-c. 3. §. 2. p.). A királyi udvar szállítási adóval nem rovatik meg (1887 : XIV. t.-c. 3. §.); a behozatali vám alul mentesek a király közvetlen használatára rendelt tárgyak (1908 : XII. t.-c. IX. c. 1. p.),

9. Az országgyűlés *felsőházának is tagjai* a királyi családnak azok a férfitagjai, akik 24. életévüket¹⁶² betöltötték, állandóan az ország területén laknak, feltéve, hogy a törvényhozás nyelvére vonatkozó szabályoknak megfelelni képesek, s az előírt adócenzust (2000 illetőleg 1000 pengő) kimutatják (1926 : XXII. t.-c. 12. §.)

V. A királyi család tagjainak állampolgársága.

A királyi család tagjainak magyar állampolgársága nem a közönséges jog (jus commune) szabályai szerint igazodik. Aki a magyar királyi család tagja, az szükségképpen magyar állampolgár,¹⁶³ anélkül, hogy az állampolgárság megszerzésére vagy elvesztésére vonatkozó közönséges szabályok az ő állampolgári minőségét befolyásolnák.

¹⁶² A főrendiház gyakorlata a házi törvények idevágó szabályainak recipiálásával az osztrák főherceget már 20 éves korában teljeskorúnak (1885 : VII. t.-c. 2. §. a.) tekintette, s felvette igazolt tagjai közé. Az 1926 : XXII. t.-c. 12. §-ának rendelkezése visszatér a közönséges magyar jog alapjára.

¹⁶³ Királyfi Árpád ezt náluk character indelebilisnek tekinti. Az uralkodóház tagjainak állampolgári jogállása. Jogt. Közl. 1907. XLII. évf. 124. l.

Az 1918 előtti magyar-osztrák államkapcsolat e téren is éreztette hatását. A magyar királyi család tagjai túlnyomórészt osztrák főhercegek és az osztrák császári ház tagjai is voltak, s ez alapon a magyar királyi család tagjainak *kettős állampolgársága* jogilag el volt ismerve. Ez mint kivételes szabály (jus singulare) jelentkezett a közönséges jog (1879 : L. t.-c. 36. §.) ama szabályával szemben, hogy a magyar állampolgárság elvileg exkluzív, vagyis hogy a magyar jog nem veszi tekintetbe azt a tényleges lehetőséget, hogy a magyar állampolgárt esetleg más állam is polgárának tekinti. A magyar főrendiházi tagság is arra való tekintet nélkül illeti meg a magyar királyi család tagját, hogy ő az osztrák urakházának is tagja. (1885 : VII. t.-c. 2. §.)

Ugyancsak eltérés mutatkozik a közönséges jog szabályaival szemben a tekintetben is, hogy *tíz évi távollét* után a királyi család tagja nem veszítette el állampolgárságát, — s ellentétben az 1886 : XXII. t.-c. 5. §-ának rendelkezéseivel, — a királyi család igen sok tagjának *Magyarország területén nem volt községi illetősége*.

A királyi családról a trianoni békeparancs nem rendelkezett, tehát a királyi család tagjainak e minőségükön nyugvó magyar állampolgárságát sem érintette. Illetőségi községük elszakítása meg éppen nem szolgálhatott alapul magyar állampolgárságuk elvonására, mert magyar állampolgárságuk azelőtt sem volt kapcsolatos községi illetőségükkel. Mivel a békeparancs nem érintette magyar állampolgárságukat,

nem volt szükség arra sem, hogy a magyar állampolgárságot optálják.

Nem oszthatjuk tehát a nemzetgyűlés közjogi és igazságügyi bizottságának¹⁶⁴ azt az álláspontját, amely szerint: „a Habsburg-Lotharingiai családnak azok a tagjai, akiknek nem volt a csonka ország határai között *községi illetőségük*,¹⁶⁵ a trianoni békeszerződés 61. cikke értelmében magyar állampolgárságukat elvesztették, hacsak magyar állampolgárságukat kifejezetten fenn nem tartották, vagy a magyar állampolgárságot nem optálták... A kettős állampolgárság rájuk megszűntnek tekinthető.”

A királyi család tagjait csak törvény foszthatná meg magyar állampolgárságuktól.

VI. A nőkirály férje.

1688 előtt, a királyválasztás korában nem volt akadályja annak, hogy a nőkirály férje királlyá választassék és megkoronáztassék. Így történt Mária királynő férjével, Zsigmonddal Ez a megoldás csak

¹⁶⁴ 1925 ápr. 29-iki ülés. Nemzetgyűlési irományok. XIV. k. 330—331. l.

¹⁶⁵ Vajjon a koronás király magyar állampolgárságát is azzal a fikcióval kell-e megvédelmeznünk, hogy ő Budapest székesfővárosában községi illetőséggel bírt, s így Trianon sem fosztotta meg őt magyar állampolgárságától?

A bizottsági jelentés szövege nem is következetes. Két mondattal lejjebb ez áll: „Azok a főhercegek tehát, akik *nem laknak* az ország területén vagy egyéb módon nem juttatták kifejezésre azt a szándékukat, hogy ők kizárólag magyar állampolgárok kívánnak lenni, ma sem tekinthetők magyar állampolgároknak.”

annyiban volt elvileg helytelen, amennyiben így egyszerre két koronás királya (correx) volt az országnak, aminek a káros következményei csak azért nem érvényesültek, mert Zsigmond megkoronázása (1387) után Mária valójában nem uralkodott, hanem egyedül Zsigmond kezében összpontosult a királyi hatalom.

Zsigmond leánya: Erzsébet atyja halálakor már Albert osztrák herceg neje volt, s így az a helyes megoldás érvényesült, hogy Albert választatott királlyá, neje pedig nem királlyá, hanem királynévá koronáztatott.

Még 1712-ben, a trónöröklési jognak a nőágra való kiterjesztését megelőző tárgyalások során is az volt a magyar álláspont, hogy a fiág kihalta esetén a királlyá választandó nőleszármazó férje is királlyá választassék és koronáztassék.¹⁶⁶ De már 1723 után a nőkirály férje az öröklési rend szabályainak sérelme nélkül nem volt többé királlyá koronázható.

Alkotmányjogunk a nőkirály férjének jogállását intézményesen nem szabályozta.

Ha a trónöröklési rend értelmében nőkirály kerül a trónra, férjével új agnatus magyar királyi családnak lesz alapítója. Természetes tehát, hogy az új királyi családot alapító nőkirály férje is tagjává lesz

¹⁶⁶ Lásd az 1712 július 7-iki nádori értekezlet felterjesztésének 8. pontját „... si in casu defectus seminis generalis diaeta indicetur, ... primo quidem talis foemineus sexus successor, deinde vero ... ipse etiam maritus veluti immediatus rex et dominus quoque intra hoc regnum Hungariae se coronari faciet.” Közli Csekey István: A magy. trónöröklési jog. Bpest, 1917. 495. l.

a magyar királyi családnak, s megilletik őt mindama kiváltságok, amelyeket jogszabályaink a királyi család tagjainak biztosítanak. A *felség* cím nem illeti meg.¹⁶⁷

A királyi hatalom sem oszlik meg a nőkirály és férje között, hanem a nőkirály osztatlanul gyakorolja a királyi hatalmat. Éppen ezért, amikor Mária Terézia a kormányzás gondjait férjével megosztani óhajtotta, s férjének segítségével akarta királyi hatalmát gyakorolni, a királyné kívánságára a magyar törvényhozás *erre az esetre* külön törvényt alkotott, amelyben a királynő férjének jogkörét pontosan körülírta, kifejezetten hangsúlyozva, hogy ez a törvény precedensül nem szolgálhat, vagyis a későbbi nőkirályok férjei ebből következtetést nem vonhatnak.

Az 1741 : IV. t.-c. főbb rendelkezései és korlátozásai a következők:

1. A társkormányzás (corregimen) az Őfelsége uralma alatt álló országok feloszthatatlan birtoklását s a trónöröklés rendjét nem érinti;

2. csak a királynő életének idejére terjed, ezen belül is Őfelsége tetszésétől függ;

3. ha Őfelsége kiskorú örököszt hagyna hátra, ennek gyámja a gyermek atyja lesz, aki mint gyám fogja az országot kormányozni. Erre az esetre tehát a törvény eltérést enged a nádori törvény ama rendelkezésétől, hogy a kiskorú királynak a nádor a

¹⁶⁷ Az 1861 aug. 8-iki II. felirat tévesen címezi *felségnek* Lotharingiai Ferencet, aki az 1741 : IV. t.-c. megalkotásakor még nem volt német császár, s akit az említett törvény is csak *Serenitas Regia* címmel illet. (Kónyi Manó: Deák F. beszédei III. k. Bpest, 1889. 165—166. ll.)

gyámja. A törvény világosan kimondja, hogy a nádori hatóság egyébként épen marad;

4. a társ-kormányzó (corregens) e törvény alapján részt vehet az ország kormányzásában, de az ország ügyeit az ország törvényei értelmében kell igazgatnia;

5. a nemesítés és általában a kiváltságok adományozásának joga és mindama felségjogok gyakorlása, amelyek alkotmányunk szerint a koronás királynak vannak fenntartva, továbbra is a királyi felség kezében marad;

6. az alkotmányos jogok és szabadságok biztosítására a kormányzó-társ esküt köteles tenni. Az eskü szövege törvénybe van becikkelyezve.

A jövőben előfordulható hasonló esetre alkotmányjogunk szabályait abban foglalhatjuk össze, hogy ha a nőkirály az ő királyi hatalmát férje segítségével akarná gyakorolni, ezt csak a törvényhozás előzetes engedélyével s a törvényileg megállapítandó korlátok között tehetné.

40. §. Az 1723 : I., II., III. t.-c.-ek jogi természete.

Az előbbi §-okkal kapcsolatban felsorolt és az e §. jegyzeteiben említett munkákon kívül: *Zolger Iván*: Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn. Leipzig, 1911. — *Buza László*: Az 1867. évi XII. törvénycikk jogi természete. (Magyar Társadalomtudományi Szemle V. évf. 1912.) — *Wlassics Gyula báró*: Az 1867 : XII. t.-c. jogi természete. (Budapesti Szemle. CXLVIII. k. 1911.) — *Tisza István gróf*: Wlassics Gyula az 1867 : XII. jogi természetéről. (Magyar Figyelő II. évf. I. k. 1912.) — *Wlassics Gyula báró*: Az 1867. évi XII. t.-c. jogi természete. Válasz Tisza István grófnak. (Magyar Figyelő II. évf. I. k. 1912.) — *Polner Ödön*: Magyar-

ország és Ausztria kapcsolatának jogi alapja. (Concha emlékkönyv. Bpest, 1912.) — Szászy Béla: Az osztrák-magyar közjogi közösség minősítése. (Jogállam, 1916. XV. évf.) — Barabási Kun József: A magyar *pragmatica sanctio* célja. (Magyar Jogi Szemle, 1921. II. évf.)

I. Hogy a magyar pragmatika szankciónak nevezett 1723 : I., II., III. t.-c.-ek jogi természetét tisztán lássuk, meg kell különböztetnünk e törvények hármas tartalmát. E törvényekben ugyanis szabályozva találjuk:

1. a trónöröklés jogát és rendjét,
2. a trónöröklés feltételeit,
3. az Ausztriával való viszonyt.

Ad 1. A magyar pragmatika szankciónak a trónöröklés jogára és rendjére vonatkozó szabályait már ismerjük. Azt is láttuk, hogy e szabályok jogi természetét egy bizonyos irányban, t. i. az osztrák pragmatika szankcióval — illetőleg a házi törvényekkel — való viszonyában tisztázta a Ferenc Ferdinánd által házasságkötése alkalmával kiadott nyilatkozatot becikkelyező 1900 : XXIV. t.-c., amely félreérthetetlenül világos szavakkal kiemeli, hogy: „a trónöröklésnek az 1723 : I. és II. t.-c.-ben foglalt szabályozása, úgy keletkezése, mint feltételeire és tartalmára teljesen önálló és hogy minden a trónöröklés körébe tartozó kérdések annak rendeletei szerint ítélen-dők meg.”

Ad 2. A magyar pragmatika szankció (1723 : II. t.-c. 9. §., 10. §. és III. t.-c.) kifejezetten fenntartja a sok évszázados szokás és az 1688 : II. és III., valamint az 1715 : II. és III. t.-c.-ek által előírt azt a

kötelezettséget, hogy *a trónralépő király magát szabályszerűen megkoronáztatni, s ez alkalommal hitlevél és eskü által az alkotmányt biztosítani köteles*. Az örökös királyság behozatala után is csak a koronázás által jut a király a királyi hatalom teljességének birtokába. A pragmatika szankció sem változtatja meg tehát a magyar alkotmányjognak azt az ősrégi tételét, hogy a koronázás a királyi hatalom teljessége elnyerésének mellözhetetlen *feltétele*, ha kifejezetten nem is nevezi a trónöröklés rendezésével kapcsolatban újból kimondott kötelezettségeket a trónöröklés feltételeinek.¹⁶⁸

Ad 3. Előírja továbbá az 1723 : II. t.-c. 7. §-a, hogy Magyarország és az osztrák örökös tartományok feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul, kölcsönösen és együttesen birtoklandók (indivisibiliter et inseparabiliter, invicem et insimul). Ez a rendelkezés Magyarországot tartós kapcsolatba hozta Ausztriával, s maga után vonta Magyarország és Ausztria kölcsönös védelmi kötelezettségét, amely kötelezettség, mint az 1867 : XII. t.-c. 2. §. hitelesen megállapította, egyenesen a pragmatika szankcióból származik: a feloszthatatlan és elválaszthatatlan együttbirtoklást kimondó rendelkezésen alapszik.

II. Az 1867 : XII. t.-c. 2. §. a pragmatika szankciót *ünnepélyes alapszerződésnek* mondja, s a tör-

¹⁶⁸ Helyesen állítja be és védi meg Csekey István Turbával szemben azt az álláspontját, hogy az 1723. évi trónöröklési törvények igenis feltételeket szabnak a trónralépő elé. (A magyar trónöröklési jog. Bpest, 1917. 370. l.)

vény bevezetésének 4. bekezdése szerint ez az alapszerződés *a felséges uralkodóház és Magyarország között* jött létre. Ez Deák Ferencnek az álláspontja, amely már az 1861 május 13-án előterjesztett első feliratban is kifejezésre jutott.¹⁶⁹

Amde Deák Ferenc másutt szerződő felekként *Magyarországot és a magyar királyt* jelöli meg.¹⁷⁰

Végül ugyancsak Deák Ferenc felfogását tükrözi vissza az 1867: XII. t.-c. 1. §, amely szerint egyrészről *a magyar korona országai*, másrészről *Őfelségének többi országai és tartományai* között jogilag fennálló kapcsolat a pragmatika szankción alapszik, amit világosan kifejez Deák Ferencnek a 67-es bizottság 1867 január 29-i ülésében mondott beszéde is, mely szerint: „az egyesülés egyedül a védelemre történt és nemcsak Őfelsége személyével, hanem a védelemre *az örökös tartományokkal* is történt. Semmi más, csak a védelem.”¹⁷¹

Tehát már Deák Ferenc különböztet. Az együttbirtokláson alapuló kölcsönös védelmet, (és pedig kizárólag csakis ezt), *Magyarország és az örökös tartományok között létrejött szerződésre* (nemzetközi

¹⁶⁹ Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei. Bpest, 1889. III. k. 19—23. l. — Ugyanígy Beksics Gusztáv: A dualizmus. Bpest, 1892. 31. l.

¹⁷⁰ Az 1861 aug. 8-iki második felirat (U. o. III. k. 171., 193. l.), továbbá Adalék a magyar közjoghoz. Pest, 1865. 159. l. — Ugyanígy Szabó Béla: A magyar korona országainak status-jogi és monarchiai állása a pragmatika sanctio szerint. Pozsony, 1848. 13. l.

¹⁷¹ A kiegyenlítés okmánytáras története. Pest, 1867. I. füzet, 282. l.

szerződésre) alapítja, egyébként pedig a pragmatika szankciót *a nemzet és a király vagy az uralkodóház között kötött ünnepélyes alapszerződésnek* tekinti.

III. Az a felfogás, amely a pragmatika szankcióban Magyarország és a király vagy az uralkodóház között kötött szerződést lát, a patrimoniális államok magánjogias eszmekörében mozog.

A patrimoniális államfelfogás az államot a fejedelem magántulajdonának tekinti, amelynek területe felett s az azon élő alattvalók felett, a tulajdonos fejedelem abszolút hatalommal rendelkezik. A törvény: a fejedelem akarata, amelyet ő bármikor megváltoztathat, vagyis az alattvalókat a fejedelmi akarral szemben *törvény* nem biztosíthatja. Amikor tehát a rendek az állam életében szerepet kezdenek játszani, s ezt a szerepüket jogi alapra akarják helyezni, ezt nem tehetik a fejedelem önkényétől függő, általa bármikor megváltoztatható törvény útján, hanem szerződést kötnek az uralkodóval, amely szerződés a szerződő felek mindegyikét köti, mindeniknek jogait biztosítja a másoknak egyoldalú akaratával szemben.

A magyar állam közjogi eszmekörébe ez a konstrukció nem illik bele. Nincs is rá semmi szükség. A magyar állam nem a fejedelem patrimoniuma, a fejedelem itt nem abszolút uralkodó. A magyar állam szuverén akaratát a szent korona egész teste: a törvényhozás juttatja kifejezésre, amelynek úgy a fejedelem, mint a karok és rendek egyenjogú tényezői. Az ő akarataiknak az összetalálkozása nem szerző-

dést, hanem szuverén államakaratot: *törvényt* hoz létre, melyet egyoldalúlag sem a király, sem az országgyűlés meg nem változtathat, s amely így mindkét tényező jogait biztosítja.

Hogy a szerződéses elmélet mégis megfertőzte a magyarság tiszta közjogias eszmekörét, ennek oka a patrimoniális felfogással telített osztrák háznak hosszú uralma. A magyarság a hozzá képest túlerős uralkodóval szemben könnyebben tudta a maga jogait megvédeni, ha a fejedelmi abszolutizmussal szemben ugyanolyan fegyverekkel veszi fel a harcot, amilyen fegyverek a fejedelmi abszolutizmus őstalaján, a patrimoniális államokban kialakultak, amely fegyvereknek az élet tehát az uralkodó is ismerte, — mintha olyan eszmekörben védekezik, ami az uralkodó előtt annyira idegen, hogy ez azt meg sem érti.

Elősegítette ennek a szerződéses felfogásnak átvételét az a körülmény, hogy a pragmatika szankciónak a trónöröklésre vonatkozó részében a szabályoknak két csoportja állott egymással szemben: az egyik megállapította a nőági trónöröklés jogát és rendjét, a másik megszabta a trónöröklés feltételeit. A beszívgott magánjogias eszmekörben ez úgy tűnhetett fel, hogy a két szabálycsoportban a szerződő felek szolgáltatása és ellenszolgáltatása áll egymással szemben. A nemzet adja és elismeri a nőág trónöröklési jogát, ezzel szemben az uralkodó a koronázás, hitlevél és eskü révén biztosítja a nemzet jogait.¹⁷² Pedig a ma-

¹⁷² Ez a konstrukció azért is hamis, mert a pragmatika szankcióban csak a nőág trónöröklési joga új, vagyis az, amit

gyar közjogi felfogás szerint a trónöröklési törvény nem egyéb, mint *a nemzetnek önmagát szervező akarat*, amellyel hosszú időre előre kijelöli az ő államfői szervét, s biztosítja (koronázás, hitlevél és eskü kötelezővé tételével) e szerv alkotmányyszerű működését. Ugyanúgy, mint bármely más állami tisztviselő kijelölése (kinevezése vagy megválasztása) megteremti a szükséges állami szervet, amely a részére kijelölt hatáskörben az állam nevében akarhat és cselekedhet, s amely szerv működésének alkotmányszerűségét az általa letett hivatali eskü már előzetesen biztosítja. Ennek az eskünek a letétele a hivatali működés megkezdésének éppen úgy feltétele, mint feltétele a királyi hatalom teljessége gyakorlásának a koronázás.

Azt az idegenszerű felfogást, amely a pragmatika szankcióban a király és az ország között kötött szerződést lát, nem teszi elfogadhatóvá Ferdinándy Géznak az államalkotó szerződésekről (belső államszerződések) írott értekezése sem.¹⁷³ Találó cáfolatát adja e teóriának Polner Ödön.¹⁷⁴

Szerződéshez két szerződő fél kell. Király és országgyűlés azonban nem külön jogalanyok, hanem ugyanazon állam egységes közjogi személyének szer-

az említett felfogás szerint a nemzet ad, viszont amit a nemzet kapna, az nem új, mert a koronázással kapcsolatos biztosítékokra a nemzetnek már előbb is joga volt. (Ősi szokásjog és az 1688: II., III. — 1715: II., III. t.-c.-ek.) A nőág trónöröklési jogának elismerésével és biztosításával szemben tehát nincs új ellenszolgáltatás.

¹⁷³ Athenaeum. X—XI. évf. Bpest, 1902. — Különlenyomatban is.

¹⁷⁴ Athenaeum. XI. évf. 1902.

vei. Ha ők egymással szerződést kötnének, általuk az állam önmagával kötne szerződést. A magyar közjog sarkalatos tétele szerint országgyűlésnek és királynak megfelelő formák között kinyilvánított egybehangzó akaratából *törvény*, vagyis az egységes államszemély egységes szuverén akarata áll elő.

A pragmatika szankciót belső államszerződésnek tekintő felfogás másik változata szerint a szerződés nem az ország és a király, hanem *az ország és az uralkodóház (dinasztia)* között jött létre.¹⁷⁵

Ez a felfogás még kevésbé áll a magyar közjog talaján. Ausztriában az uralkodócsalád közjogi jogosítványok alanya. Sőt régebben tulajdonképpen az osztrák államot jelentette, mert az osztrák örökös tartományok külön *jogalanyisággal* nem bírtak, csupán tárgyai voltak az osztrák ház uralmának. Magyarország az uralkodóházat közjogi jogosítványokkal bíró, államhatalmat gyakorló közjogi testületnek soha el nem ismerte. Uralkodóház elnevezéssel egyszerűen azoknak a körét jelölte meg, akik mint a királyi család tagjai, a magyar jog kivételes szabályai (*jus singulare*) értelmében bizonyos kiváltságos jogállást élveztek.

¹⁷⁵ Legmerekebben fejti ki e tant, s a legmesszebbmenő következtetéseket vonja belőle Horváth János: Az 1722/23. I., II., III. t.-c.-ek által elfogadott *pragmatica sanctio* lényege és annak helyzete a magyar közjogban. Magy. Jogászegetyl. Értekezések, XVI. k. 4. f. 1898. 56. l. — és Magyar királyság közjoga. Bpest, 1894. 16. l. — Szerinte a pragmatika szankció a nemzet és az egész dinasztia között kötött, s annak megváltoztatása alig lehetséges, mert ehhez még a megszületendő trónvárományosok (*nascituri, qui in utero sunt*) beleegyezése is szükséges volna.

Az uralkodóház tehát, — nem lévén a magyar jogban önálló jogalanyiséga — szerződő fél sem lehet. De egyébként is az uralkodóház tagjai az állam alattvalói, s az állam az ő alattvalóival közjogokra vonatkozó szerződést nem köthet.

Régebbi közjogászaink és politikusaink a pragmatika szankciót belső államszerződésnek tekintették. Így a már említetteken kívül: *Virozsil Antal* (Magyarország nyilván vagy közjoga. Buda 1861. 6. l.), *Korbuly Imre* (Magyarország közjoga. Bpest. 1877. 7. l.), *Kiss István* (Magyar közjog. Bpest 1888. 261. l.), *Lechner Ágost* (Magyar közjog. Lechner Ágost előadásai után készítette Frank Sala. Bpest, 1900. 93. l. és 297. l.), *Máriássy Béla* (Magyarország közjoga. Győr, 1893. 141. l.), *Szilágyi Dezső*¹⁷⁶ (1893. okt. 12-én a képviselőházban a kormány nevében tett nyilatkozata, lásd Szilágyi Dezső beszédei, összegyűjtötte Fayer Gyula és Vikár Béla. Bpest, 1906—1913. IV. k. 276. l.).

A pragmatika szankciónak a trónöröklési jogra s annak feltételeire vonatkozó részét egyszerűen magyar törvényeknek tekintik az említetteken kívül *Nagy Ernő* (már Magyar Közjogának II. kiadásában 1891. 12. l.), *Concha Győző* (Ismertetés Polner Ödön: Magyarország és Ausztria közjogi viszonya című munkájáról. Magyar Igazságügy. XXXVI. k. 1891. 269. l., — továbbá Politika. Bpest, 1895. I. k. 599., 604. s

¹⁷⁶ De már 1900 nov. 13-iki képviselőházi beszédében a trónöröklésre vonatkozó részt egyszerűen magyar törvénynek tekinti.

köv. II. — és felszólalása a Magyar Jogászegyletben Horváth János előadásához. Magy. Jogászegyl. Ért. XVI. k. 4. f. 1898), *Vigyázó Ferenc gróf* (A magyar *pragmatica sanctio* Bpest, 1894. 67. l.), *Márkus Dezső* (Felszólalása a Magy. Jogászegyletben, Magy. Jogászegyl. Ért. XVI. k. 4. f. 1898), *Balogh Arthur* (A magyar államjog alaptanai. Bpest, 1901. 16. l. 132. l. és 153. l. — Az államélet főjelenségei, tekintettel a magyar szent korona elméletére. Bpest, 1904. 134. l.), *Joó Gyula* (A magyar törvény fogalma és jogi természete. Kecskemét, 1908—10. 164 és köv. l.; 325 és köv. l.), *Eöttevényi Nagy Olivér* (A magyar közjog tankönyve. Kassa, 1911. 138. l.), *Kmety Károly* (Magyar Közjog. Bpest, 1926. 200 l.), *Csekey István* (A magyar trónöröklési jog. Bpest, 1917. 446 és 450 l.), *Tomcsányi Móric* (Magyar közjog. Bpest, 1926. 167. l.), *Tisza István gróf* (képviselőházi beszéde 1915. dec. 1-én. Napló. 1910. XXVII. 292. l.).

IV. Egészen más jogi megítélés alá esik a pragmatika szankciónak az a része, amely a felbonthatatlan és elválaszthatatlan, kölcsönös és együttes birtoklásról rendelkezik.

Már az 1867 : XII. t.-c. 1. §. megállapítja, hogy a magyar pragmatika szankció *jogi kapcsolatot* hozott létre a magyar szent korona országai és Öfelsége többi országai és tartományai között. Már pedig két szuverén állam között jogi kapcsolatot egyik állam akaratkijelentése nem hozhat létre, mert ez a másik állam szuverénitására ütköznék. Ilyen kapcsolat csak nemzetközi szerződésből állhat elő.

A magyarság helyes közjogi érzéke ezt már a pragmatika szankció keletkezésével kapcsolatban észrevette. Már az előkészítő tárgyalások folyamán az 1712-i nádori értekezlet szerződést akart kötni az örökös tartományokkal, s ez az eszme a követek táblájának 1722. július 16-i ülésében is felvetődött, s helyeslésre talált. Ámde Őfelsége ehhez nem járult hozzá, mert az örökös tartományokban abszolút fejedelmi jogai alapján magát tekintette rendelkezésre jogosítottnak. Ez világos kifejezésre jut az 1867 XII. t.-c. 5. §-ában adott hiteles magyarázatban is, mely szerint a Magyarországot és Őfelsége többi országait közösen érdeklő ügyekben „a magyar király, *mint az uralkodása alatt álló többi országok abszolút fejedelme*, azon országok érdekeiről és teendőiről abszolút hatalommal rendelkezett.”

A pragmatika szankciónak a két ország együttbirtoklására vonatkozó része tehát *nemzetközi szerződés*, amely létrejött egyrészről a magyar állam, másrészről az osztrák örökös tartományok állami főhatalmát teljhatalommal kezelő uralkodó között. Ha hiányzik is a szerződéses forma, meg van a lényeg: két államnak kölcsönös lekötöttséget vállaló egybehangzó akarata. A pragmatika szankció létrejöttének idejében az osztrák örökös tartományok még nem képeztek személyi létre emelkedett államot, hanem a közjogi korporációt képező osztrák ház patrimoniális uralmának voltak tárgyai. Az uralkodóház volt tulajdonképpen Ausztria. Amikor tehát az 1867 : XII. t.-c bevezetésének 4. bekezdése azt mondja, hogy a prag-

matika szanció, mint alapszerződés Magyarország és a felséges uralkodóház közt jött létre, ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy *Magyarország az osztrák állammal szerződött*. Az osztrák államot az uralkodóház testesítette meg, az uralkodóházat pedig annak teljhatalmú feje képviselte.¹⁷⁷

A két állam közötti szerződéses viszonyt megállapítják továbbá: *Szilágyi Dezső*,¹⁷⁸ *Wlassics Gyula* (Az 1867 : XII. t.-c. jogi természete. Bpesti Szemle. CXLVIII. k. 1911. 23. l.), *Concha Győző* (Politika. Bpest, 1895. I. k. 599, 604. l.), *Kmety Károly* (A magyar közjog tankönyve Bpest, 1905. 180. l.), *Nagy Ernő* (Magyarország közigazgatása Bpest, 1907. 420. l.), *Csekey István* (A magyar trónöröklési jog. Bpest, 1917. 446. l.), *Erekly István* (A magyar trón megüresedésének kérdéséhez. Bpest, 1921. 31. l.). Viszont *Tomcsányi Mór*ic (Magyar közjog 1926. 169. l.) egészen határozatlanul ezt mondja: „Szerződési elemet csupán a *pragmatica sanction*nak a *kölcsönös védelmet* illető részében, s még legfeljebb (!!) az együttbirtoklás kötelezettsége tekintetében lehet megállapítani, bár az együttbirtoklásra nézve sincsen éppen (!!!) akadálya annak, hogy az idevonatkozó kijelentésben szintén szerződési jelleg nélküli törvényi rendelkezést

¹⁷⁷ Polner Ödön: Magyarország és Ausztria kapcsolatának jogi alapja. Ünnepi dolgozatok Concha Győző egyetemi tanársága negyvenéves emlékére. Bpest, 1912. 299. l.

¹⁷⁸ Bár ő a tartalmat illetőleg élesen nem különböztet: „ünnepélyes alapszerződés, mely nemcsak a fejedelem és az ország közt, hanem a monarchia két állama között is létrejött”... 1893 okt. 12-iki beszéde. Beszédei. Bpest, 1906—1913. IV. k. 276. l.

lássunk és pedig a királlyal szemben felállított kötelezettség formájában. (?) Ez logikailag azért nem ellenmondás, mert hiszen a magyar király fizikai személyére nézve Ausztria *abszolút monarchája* is volt, s így a királynak módjában volt ezt a kötelezettséget vállalni!'' (A király vállalhatott kötelezettséget Ausztria abszolút uralkodója nevében?)¹⁷⁹

V. Csak az 1723 : I., II. és III. t.-c.-ek jogi természetének tisztázása alapján dönthető el az a kérdés, hatályban vannak-e ma is, és ha igen, milyen részükben vannak hatályban ezek a törvények?¹⁸⁰ Mert

¹⁷⁹ Az osztrák közjogászok egészen más szemszögből nézik és ítélik meg a pragmatika szankciót. Ők az *összbirodalom* eszmekörében mozognak, s a pragmatika szankciót az összbirodalom Gesamttaktjának, birodalmi egységes alaptörvénynek tekintik. Lásd *Tezner: Ausgleichsrecht und Ausgleichspolitik*, Leipzig, 1905. — *G. Turba: Die Grundlagen der pragmatischen Sanktion*, I., II. B. Leipzig und Wien, 1911—12. — *Zehntbauer: Gesamtstaat, Dualismus und Pragmatische Sanktion*, Freiburg, 1914. — *Theodor Mayer: Der ungarische Gesetzartikel 11 von 1741. Seine Geschichte und seine staatsrechtliche Bedeutung*, Wien, 1914. — Cáfolatukat adja *Wlasics Gyula: Az ausztriai közjogi irodalom és Magyarország*, Jogállam, XV. évf. 1916. — *Bernatzik* szerint a pragmatika szankció nem szerződés (Vertrag), hanem megállapodás (Vereinbarung): Neues über die Pragmatische Sanktion, Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht, Jahrgang, II, 1915. — A magyar állam önállóságát és szuverénitását elismeri Verdross, s a két állam kapcsolatát önlekötésre (Selbstbindung) alapítja: Die Neuordnung der gemeinsamen Wappen und Fahnen in ihrer Bedeutung für die rechtliche Gestalt der österreichisch-ungarischen Monarchie. (Juristische Blätter, XLV, Wien, 1916.)

¹⁸⁰ A jogtalan külső beavatkozás, erőszak és megfélemlítés hatása alatt létrejött trónfosztó törvény (1921 : XLVII. t.-c.) a magyar jog kérdésének eldöntése szempontjából nem vehető figyelembe.

más szempontok érvényesülnek a törvénnyel és mások a nemzetközi szerződéssel szemben.

A törvény a szuverén magyar állam egyoldalú akarata. Módosítása vagy hatályon kívül helyezése a magyar állam egyoldalú akaratótól függ. A nemzetközi szerződés államakaratok találkozása és kölcsönös leköttetése, s csak úgy módosítható és helyezhető hatályon kívül, amint ezt a nemzetközi jog a nemzetközi szerződésekre vonatkozólag előírja.

Megállapítottuk azt, hogy a pragmatika szankciónak az együttbirtoklásra vonatkozó része csak az együttbirtoklandó államok egybehangzó akarátán alapulhat, s a nemzetközi szerződés jogi természetével bír. Az idevágó rendelkezések hatályon kívül helyezése történhetik:

1. A pragmatika szankcióban megállapított felbontó feltétel bekövetkezésével. Az együttbirtoklás csak a törvényben felsorolt három nőág kihaltáig állapított meg. Amint ezek az ágak kihalnak, a nemzetre visszaszáll a királyválasztás joga, s megszűnik az Ausztriával való kapcsolat. Ez a felbontó feltétel még nem következett be, s előreláthatólag még sokáig nem fog bekövetkezni.

2. Megszűnhetik a nemzetközi szerződés a szerződő felek egyező akaratával. Akik a szerződést kötötték, azok fel is bonthatják azt. Ilyen megszüntető szerződés sem jött létre Magyarország és Ausztria között.

3. Megszűnhetik azonban a nemzetközi szerződés a szerződéskötő felek viszonyainak *lényeges* megvál-

tozásával is. A nemzetközi szerződések rebus sic stantibus köttenek, s ez fennmaradásuk feltétele is. Ha lényegesen megváltoznak a szerződő felek viszonyai, a régi viszonyok figyelembevételével azokra felépített nemzetközi szerződés is hatályát veszti.

Vitás kérdése a nemzetközi jognak, hogy mit kell érteni a viszonyok lényeges megváltozása alatt? Hol van a határ a lényeges és lényegtelen változások között? Ez a határkérdés azonban a pragmatika szankció szerződéses részének hatályban léte szempontjából nem játszik szerepet, mert a világháború befejeztekor Ausztriában olyan változások állottak elő, amely változások nem lényegeseknek a legszorosabb magyarázattal sem tekinthetők.

a) Ausztria a st. germaini békeparancs következtében területének és lakosságának körülbelül háromnegyed részét elveszítette. Nagyhatalomból jelentéktelen államocskává zsugorodott össze, amelyet saját érdeke ellen a nagyhatalmak féltékenysége kényszerít önálló állami életre.

b) Császárságból köztársasággá alakult át. Megszűnt annak az uralkodóháznak az uralkodása, amelyet a két állam között létrejött szerződés az együttbirtoklásra feljogosított.

Megszűnt tehát a pragmatika szankciónak minden olyan rendelkezése, amely a két állam szerződéses akaratan nyugszik. Megszűnt az egybehangzó akarattal megállapított együttbirtoklás, az ennek logikai következményét képező kölcsönös védelmi kötelezettség, s az 1867 : XII. t.-c. által erre az alapra felépített kö-

zós intézmények. Ebben a tekintetben az összes magyar közjogászok és politikusok egyetértének.

Jogilag egészen helyes és szabatos tehát az 1920 : I. t.-c. első bekezdésének az a megállapítása, hogy „Magyarországnak és társországainak a volt osztrák birodalmi tanácsban képviselt királyságokkal és országokkal fennállott feloszthatatlan és elválaszthatatlan együttbirtoklása *a bekövetkezett események folytán* megszűnt.”

És ugyancsak helyes és szabatos az 1920 : I. t.-c. 11. §-ában foglalt ama további megállapítás is: „A volt osztrák birodalmi tanácsban képviselt királyságokkal és országokkal szemben fennállott közös érdekű viszonyok megszűnván, az 1867 : XII. t.-c., valamint az e viszonyokra vonatkozó egyéb törvényes rendelkezések hatályukat veszítették, és a magyar államnak ősi függetlenségéből folyó szabad rendelkezése e viszonyok tekintetében is teljesen helyreállott.”

Nem ez a törvény szünteti meg a megszűntnek nyilvánított régi jogszabályokat, hanem csak megállapítja azok megszűnését. Az 1920 : I. t.-c. ezekkel a kijelentéseivel nem konstituál, csak deklarál.

VI. Egészen más elbírálás alá esnek *a trónöröklési szabályok*. A trónöröklés szabályozása az állami szervezet kiépítéséhez tartozik, az állami szervezet kiépítése pedig a személyi létre emelkedett nép azaz nemzet önirányzó tevékenységének eredménye. Szuverén állam maga szervezi önmagát, szervezete csupán a saját kizárólagos akaratán nyugodhatik.

Így állapította meg a magyar nemzet is az 1723.

évi törvényekben saját kizárólagos szuverén akaratával a magyar trónöröklés rendjét, s ha e tekintetben politikai szempontok befolyásolták is, jogilag teljesen szabadon és önállóan rendelkezett.

A magyar állam egyoldalú akaratával megállapított trónöröklési rend, — amely azonban a megszabott határokon belül ugyanazoknak biztosította a trónt, akiknek az osztrák örökös tartományok trónöröklési rendje, — lehetővé tette a magyar államnak, hogy az ugyanazon fizikai személy uralkodása alatt élő másik állammal olyan szerződést kössön, amely szerződés a két állam területének együttbirtoklását mondja ki, s amelyből a két állam kölcsönös védelmi kötelezettsége következik.

Így az egyoldalú államakarat: magyar törvénnyel megállapított trónöröklési rend alapjává lett az együttbirtoklás szerződéses kötelezettségének, amely nélkül az együttbirtoklás fenn nem tartható. Az együttbirtoklást illető szerződéses kötelezettséggel tehát a magyar állam vállalta azt a kötelezettséget is, hogy trónöröklési rendjét, amelyen az együttbirtoklás nyugodott, mindaddig meg nem változtatja, amíg az együttbirtoklás szerződéses kötelezettsége fennáll.

Ez az oka annak, hogy a magyar állam az ő egyoldalú akaratkijelentésével — magyar törvénnyel — megállapított trónöröklési rendjéhez kötve volt, s azt egyoldalú akarattal meg nem változtathatta, mert különben az együttbirtoklást illetőleg vállalt szerződéses kötelezettsége alul vonta volna ki az alapot, s így szerződésszegést követett volna el. De az is két-

ségtelen, hogy a magyar államnak megfelelő formában kijelentett ilyen szerződésszegő akarata (törvénye) az államon belül és az állampolgárokkal szemben feltétlenül érvényesülést követelt volna, s annak mindenki engedelmességgel tartozott volna.

Mikor azután a világháborút követő összeomlás következtében megszűnt az együttbirtoklás szerződéses kötelezettsége, ez a változás teljesen érintetlenül hagyta a magyar állam egyoldalú akaratán alapuló trónöröklési rendet, mely érintetlenül fennáll mindaddig, amíg azt a magyar államnak arra hivatott szerve: az alkotmányszerű törvényhozó szerv meg nem változtatja. A különbség mindössze az, hogy e tekintetben a magyar törvényhozás most már teljesen szabadon rendelkezhetik: a törvény módosításának nemcsak belső közjogi akadályja nincs többé, ami eddig sem volt, de megszűnt a törvény módosításának eddig nemzetközi szerződéssel vállalt kötelezettségen nyugvó akadályja is.

Az esetleges módosítás pedig a törvényhozás rendes útján történhetik, mert a pragmatika szankció formai értelemben véve nem alaptörvény, megváltoztatásának a rendestől eltérő módját a magyar alkotmányjog semmiféle szabálya nem írja elő, alaptörvénynek csupán tartalmi fontossága miatt tekinthető. Alaptörvény e fogalomnak magyar közjogi értelmében.

A trónöröklési törvény megváltoztatásához tehát nem szükséges a trónvárományosoknak, vagy azok összeségének (az u. n. uralkodóháznak!) hozzájárulása.

lása. Az országgyűlés határozata a koronás király szentesítésével törvénné válik és így mindenkire kötelező.

VII. Lényegesen eltérő e tárgyban *Kmety Károly* álláspontja.¹⁸¹

Szerinte az 1723 : I. t.-c. 4. §-ában az indivisibilis és inseparabilis együttbirtoklás nemcsak mint feltétlen és elengedhetetlen kellék, postulatum, de egyenesen mint a trónörökösödésnek és a királyi trón megtartásának valóságos *feltételekép* van megállapítva. *Valóságos feltétel*, hogy a dualizmus, az osztrák trón együttes birtoklása lehetséges legyen, illetve faktum legyen. E feltételnek *bárminő okból* bekövetkezett lehetetlensége ipso facto az egész Habsburg-ház jogát megszünteti a magyar trónra. „Az osztrák császárság széthullása, ezen velünk paritásos dualizmusban volt állam megsemmisülésének ténye, a megmaradó Német-Ausztriának köztársasággá alakulása... lehetetlenné tette a *pragmatica sanctio*ban *feltételkép* megállapított együttbirtoklását az osztrák uralkodói méltóságnak és a magyar szent korona országainak. A *pragmatica sanctio* csak együttbirtoklásra szóló öröklési jogot adott, nem szól Magyarország trónjának külön birtoklására. Ilykép a *pragmatica sanctio*ban biztosított öröklési jog és ezen öröklési jog szerint birtokolt királyi hatalom is a magyar törvényhozás akaratából elvesztette jogi alapját.”

¹⁸¹ A királyválasztás joga. Magyar Jogi Szemle. 1920. 1. sz.

Kmety Károly ezt az új elméletét az 1723 : I. t.-c. 4. §-ának is szócskájára alapítja, amely §. szerint ugyanis: „Azon nő vagy annak férfi örököse, ki az osztrák örökös országok örököse leend, Magyarorszában és csatolt részeiben is királynak tartassék és koronáztassék.” Az is szócskának azonban a feltétel nagy horderejű jelentőségét tulajdonítani ugyancsak önkényes magyarázat.

Az együttes birtoklás a pragmatika szankcióban nem a *trónjogosultság feltételeképpen* van megállapítva, hanem az együttes birtoklás, illetőleg az ez által biztosíttatni akart kölcsönös védelem egyszerűen *politikai indoka* illetőleg célja volt a karok és rendek azon elhatározásának, mely a Habsburgház bizonyos nőágainak trónöröklési jogot biztosított. Ámde emellett a politikai indok mellett egyéb politikai indokok is szerepeltek.¹⁸² Egyik további indok volt, — amint ezt a törvény világosan kifejezi, — a *hála* azért, hogy az uralkodó és elődei osztrák és német csapatok alkalmazásával segítettek Magyarországot a török uralom alul felszabadítani. Másik és alighanem a leg súlyosabb indok és cél az volt, hogy a Habsburg-ház fiágának kihalása esetén bekövetkezhető belső forrongástól és az interregnumnak a karok és rendek által régóta és nagyon jól ismert csapásaitól az országot megmentsek, hogy Magyarország mindenkor élvezhesse egy királyi tekintéllyel felruházott, rendet és békességet teremtő hatalomnak az áldásait; hogy soha

¹⁸² Kmety az együttbirtoklást maga is csak *főindok*-nak mondja. U. o. 12. l.

egy pillanatra se maradjon királyi tekintéllyel felruházott uralkodó nélkül.¹⁸³

De ezektől az egyéb indokoktól eltekintve is, valamely törvény létrejöttének politikai indoka vagy célja (*occasio legis*) nem lehet befolyással ama törvény további sorsára, fennmaradására vagy megszűnésére. A törvény alkalmi indokául szolgáló életviszonyok és körülmények átalakulása csak akkor vonja maga után a törvény hatályának megszűnését, ha a törvény rendelkezései alul kivonatott az alap, a törvény tárgytalanná és így alkalmazhatatlanná vált. Ez azonban a jelen esetben nem forog fenn: a trónöröklési törvény Magyarországon Ausztriára való tekintet nélkül símán alkalmazható. A törvény alkalmi indokául szolgáló életviszonyokban és körülményekben beállott változások törvényszüntető hatályát elismerni annyit jelentene, mint a világos és szilárd jogrendet a teljes jogbizonytalansággal felváltani.

Ha a pragmatika szankcióban említett együttes birtoklás valóban a Habsburg-ház trónöröklési jogának feltételeként volna megállapítva, akkor két évszázad alatt már nem egy ízben szűnt volna meg a Habsburgok uralmának jogalapja. Sziléziának (1748), majd Belgiumnak (1797), majd Lombárdiának (1859) elvesztése mind olyan tények voltak, amelyek a feloszthatatlan és elválaszthatatlan együttbirtoklást megszüntették. Sőt a német-római császárság megszűnése (1806) és a német szövetségből való kény-

¹⁸³ Szépen fejti ki ezt Erekly István: A magyar trón megüresedésének kérdéséhez. Magyar Jogi Szemle könyvtára. 6. sz. Bpest, 1921.

szerű kiválás (1866) is olyan eseményeknek tekinthetők, „amelyek Magyarországot külső biztonságában lényegesen károsították.” És ezekkel a jelentős történeti eseményekkel kapcsolatban mégsem merült fel soha az a gondolat, hogy a Habsburgok Magyarországon való uralmának felbontó feltétele bekövetkezett.

Az együttes birtoklás nem feltétele a pragmatika szankcióban felsorolt Habsburg-nőágak trónöröklési jogának, hanem fordítva: a Habsburgok magyar trónöröklési joga feltétele az együttes birtoklásnak. Ha ugyanis a Habsburg család jogosított nőágainak a magyar trónra való joga valami módon (lemondás, kihalás) megszűnt volna, ipso facto megszűnt volna az erre felépített együttes birtoklás. Azonnal hatályukat veszítették volna a pragmatika szankciónak és az 1867 : XII. t.-c.-nek az uralkodó fizikai személyének közösségére alapított összes rendelkezései. Ellenben az együttes birtoklás megszűnése nem vonja maga után a trónöröklési törvény hatályának s a Habsburgok trónöröklési jogának megszűntét.³⁸⁴

A mohácsi vész óta lefolyt négy évszázad alatt a magyarság hihetetlen erőfeszítéssel és szívóssággal védte meg Corpus Jurisában a magyar állam függetlenségét és önállóságát Ausztriával szemben. Közjogászaink — szinte kivétel nélkül — ezt a függetlenséget és önállóságot védték és igazolták. Kmety Ká-

¹⁸¹ *Faluhelyi Ferenc* közjogában eldöntetlenül hagyja a trónöröklési törvények fennállásának kérdését: „a közös és együttes birtoklás megszűnt. Ez azután a Pragmatica Sanctio további érvényességét és ezzel a Habsburg-háznak Magyarországon való további trónöröklési jogát is kérdésessé tette.” *Magyarország közjoga*, Pécs, 1926. II. k. 40—41. l.

rolynak a háború előtti termékeny irodalmi munkássága is ezt a cél szolgálta. És most mégis a fentiekben ismertetett Kmety-féle — elég elszigetelt — elmélet, utólag és visszamenőleg megtagadja ezt az állami önállóságot, s a magyar királyi hatalmat az osztrák császári méltóság függvényévé teszi.

Ezen elmélet szerint Magyarországot Ausztria megfoszthatja királyától azáltal, ha megfosztja az ő uralkodóját császári méltóságától. És ezt nemcsak Ausztria legitim törvényhozó szerve, de bármely összeverődött forradalmi csoport megteheti, amelynek sikerül az uralkodót fejedelmi jogaitól *tényleg* megfosztani, mert Kmety szerint a magyar királyi trón megtartásának feltétele az együttbirtoklás *faktuma*, amelynek *bárminő okból* bekövetkezett lehetetlensége megszünteti nemcsak a magyar trónvárományosoknak magyar törvényben biztosított trónöröklési jogát, de még a megkoronázott magyar királyt is megfosztja koronájától.

Kmety elméletének ellenmond a magyar Corpus Juris minden sora, amely a magyar állam önállóságáról és függetlenségéről rendelkezik.¹⁸⁵

¹⁸⁵ Kmetynek 1920 januárjában megjelent cikkével szemben mindezeket már ugyanazon hónapban megjelent füzetemben kifejtettem: A jogfolytonosság követelményei s a kibontakozás útja (Eger, 1920. 32. l.) címmel. A polgári és katonai cenzura által egyaránt engedélyezett füzetem terjesztését azonban, megjelenése után két hónappal az ügyészség 1920 március 28-án betiltotta.

Kmety elméletének sikerült cáfolatát adják: *Ferdinandy Géza*: A királyválasztás joga. Bpest, 1920. — *Ugyanő*: A szabad királyválasztás joga. Magyar Jogi Szemle könyvtára. 9. sz. Bpest, 1921. — *Erekly István*: A magyar trón megüresedésének kérdéséhez. Magyar Jogi Szemle könyvtára. 6. sz. Bpest, 1921. — *Andrássy Gyula gróf*: A királykérdés jogi szempontból. Bpest, 1920.

II. FEJEZET.

A TÖRVÉNYHOZÓ SZERV.

Kovács Pál: A törvényhozó hatalom viszonya a végrehajtó hatalomhoz. Kecskemét, 1884. — *Kuncz Ignác:* Az államélet főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra. Pécs, 1870. — *Balogh Arthur:* Törvényhozó hatalom. Bpest, 1899. — *Ugyanő:* Az államélet főjelenségei, 1904. — *Mantuanó Rezső:* A magyar törvényhozás. Bpest, 1900. — *Concha Győző:* Bírálat Nagy Ernő Magyarország Közjogának II. kiadásáról. Magyar Igazságügy, 1891. XXXV. k. 5. sz. XXXVI. k. 2. és 3. sz. — *Égyed István:* A nemzetgyűlés hatásköre. (Magyar Jogi Szemle. 1922. jan.)

41. §. A törvényhozó szerv szuverénitása és hatásköre.*a) Törvényhozás alaki és tartalmi értelemben.*

A magyar államot a szent korona személyesíti meg. A szent korona feje és tagjai a szent korona egész testében összefonódva alkotják az állam törvényhozó szervét, amelynek két egyenjogú tényezője a király és az országgyűlés.

Az állam szuverénitása a nemzetegészet felölő törvényhozó szervben és általa jut kifejezésre. Ő az állam legfőbb, jogilag korlátlan és felelőtlen, azaz szuverén szerve. És pedig az egyetlen valóban szuverén szerve az államnak, mert több legfőbb szerv, több szuverén szerv egyazon államban fogalmilag elképzelhetetlen. Hatásköre is korlátlan, mert neki van hatásköre arra, hogy az összes állami szervek hatáskörét megállapítsa. Vagyis saját hatáskörét is önmaga állapítja meg.

Nem lehet tehát jogilag körülhatárolni a törvényhozás hatáskörét. Nem lehet kimerítően felső-

rolni a törvényhozási tárgyakat. Legfeljebb csak azt állapíthatja meg a közjog, hogy a törvényhozás eddig mit vont hatáskörébe, milyen téren szokott törvény formájában megnyilatkozni. Ilyen értelemben találjuk felsorolva régebbi közjogásainknál a törvényhozási tárgyakat.¹

Ha azonban a törvényhozó szerv tevékenységét az elmélet által megkülönböztetett államhatalmi tevékenységek (funkciók) szempontjából vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a törvényhozó szerv tulajdonképpen, azaz elvileges feladatköre a *jogalkotás*, vagyis a törvényhozás a szó tartalmi értelmében. De a magyar alkotmányjog az államhatalmi funkcióknak az államhatalmi főszervek közötti megosztását nem viszi keresztül merev következetességgel. A törvényhozás csak túlnyomólag és nem kizárólag foglalkozik jogalkotással.² A jogszabály tartalommal bíró — tartalmi értelemben vett — törvények mellett találkozunk olyan törvényekkel is, amelyekben kormányzati tevékenység (pl. nádor vagy koronaőr választása, kölcsön felvétele), vagy közigazgatási tevékenység (pl. kórház, egyetem alapítása, vasútépítés engedélyezése stb.) nyilvánul meg.

¹ Pl. Cziráky 13 pontban (Conspectus juris publici regni Hungariae 399. §.), Hegedüs Lajos Kandid 14 pontban (A magyar közjog alapvonalai. Bp. 1872. 198. l.), Virozsil Antal 10 pontban (Juris publici regni Hungariae specimen III, 17. l.), Ferdinandy Géza 7 pontban (A magyar alkotmányjog tankönyve Bp. 1911. 190. l.) sorolja fel a törvényhozási tárgyakat.

² Viszont más szervek is végeznek jogalkotó tevékenységet, pl. a király, a miniszterek, a helyhatóságok.

Hogy a törvényhozó szerv így elvileges funkciókörén túlterjedő tevékenységet is fejt ki, annak többféle oka lehet. Néha a nemzeti önrendelkezés minél erőteljesebb kidomborítása céljából intézkedik a törvényhozás, pl. midőn az államhatárok kiigazításáról van szó; máskor azért, mert a törvényhozó szerv működésének lassúságában, s a törvényhozó szervet alkotó egyének sokaságában van garanciája a több szempontból kiinduló, alapos és elhamarkodás nélküli elhatározásnak, pl. mikor államjóságek elidegenítéséről van szó; ismét máskor a törvényhozási út igénybevételének csak az a célja, hogy a kijelentendő akaratnak nagyobb ünnepélyesség kölcsönöztessék, pl. ha érdemes személyek vagy nevezetes események emléke törvényben megörökítettetik.³

Sokszor maga az alkotmány követeli meg, hogy bizonyos — nem jogalkotó — államakaratok törvényben jelenjenek meg, de néha a kormány önként terjeszt a törvényhozás elé becikkelyezés végett olyan államakaratot, amelyet ő maga is jogosult volna kijelenteni, aminek ismét több oka lehet. Lehet, hogy ezzel a kormány a súlyos felelősségtől akar szabadulni; lehet, hogy a törvényhozó szervet akarja ezzel maga iránt kedvezően hangolni; vagy esetleg az a körülmény kényszerítheti erre a kormányt, hogy bizonyos ügyek között, melyek részint a törvényhozás, részint a kormány kompetenciájához

³ Az 1876 : III. t.-c. Deák Ferenc érdemeit, az 1917 : I. t.-c. I. Ferenc József király emlékét, az 1898 : V. t.-c. az 1848-as törvények megalkotásának emlékét, az 1924 : XIV. t.-c. a világháború hősi halottainak emlékét iktatja törvénybe.

tartoznak, olyan összefüggés mutatkozik, hogy azok helyesen csak együtt szabályozhatók, ilyenkor tehát az együttes szabályozás lehetővé tétele érdekében választatik a törvényhozás útja.⁴

Ámbár tehát a törvényekben nagyon különböző jogi természettel bíró államakaratokkal találkozunk, a jogi megítélés szempontjából a súlypont *a törvényi formán nyugszik*. A törvény a magyar közjogban tiszta *alaki fogalom*.⁵ Amit az alkotmányszerű törvényhozó szerv a törvényalkotás előírt útján és alakjában államakaratként kijelent, az törvény, bármi legyen is a tartalma. Amelyik államakarat nem ezen a módon és nem ilyen alakban jelenik meg, az törvénynek nem tekinthető, ismét bármi legyen is a tartalma. (1791 : XII. t.-c.).

* * *

A jogrendmeghatározás alapvető tevékenysége mellett főképp két kiváló jelentőségű tevékenységet tartott fenn a törvényhozás a maga számára, és pedig *a költségvetési és újoncmegajánlási jog* gyakorlását. Ezáltal válik a törvényhozás az államélet egész menetének irányítójává, ezáltal jut túlsúlyba a végre-

⁴ Jellinek: Gesetz und Verordnung. Freiburg i. B. 1887. Lásd részletesebben Dr. Molnár Kálmán: Kormányrendeletek. Eger 1912. 31. és köv. l.)

⁵ A köznyelv a törvény szót gyakran materiális értelemben — jogszabály jelentéssel — használja. Pl. a törvény parancsolja = jogszabály írja elő. Törvényes vagy törvénytelen = jogszabályok szerinti vagy azokkal ellenkező. A törvénykező bíró nemcsak törvényeket, hanem általában jogszabályt alkalmaz.

hajtó hatalommal szemben, amely utóbbi az ő egész tevékenységét csupán a törvényhozás által megszábotott keretek között folytathatja.

b) A költségvetési jog. A szanálás.

Kiss Géza: A parlamenti költségvetési jog természete és határai. Bpest 1905. — Tihanyi Lajos: A magyar állam költségvetési joga és a delegációk. (A Magyar Jogászegy. könyvkiadó vállalata Bpest. 1914.) — Magyary Zoltán: A magyar állam költségvetési joga. Bpest. 1923. — Gragger Róbert: Das ungarische Budgetrecht. Ungarische Bibliothek II. Reihe 4. Berlin und Leipzig 1924. — Exner Kornél: Az „exlex” a pénzügyi jog szempontjából. Bpest. 1903. — Papp Dávid: A zárszámadás joga. Bpest. 1897. — Nagy Elek: Magyarország és a népszövetség. Bpest 1925. V. fejezet. — Búza László: A helyreállítási kölcsön nemzetközi jogi biztosítékai, különös tekintettel a főbiztos jogállására. Magyar Jogi Szemle Könyvtára Bp. 1924.

I. 1848 előtt az állam jövedelmeinek felhasználásáról s az állami szükségletek fedezéséről általánosságban a király gondoskodott. De már az 1848: III. t.-c. 37. §. szerint a minisztérium az ország jövedelmeinek és szükségleteinek kimutatását, s a multa nézve az általa kezelt jövedelmek számadását országgyűlési megvizsgálás s illetőleg jóváhagyás végett évenként az alsó táblánál bemutatni köteles.

Az állami költségvetés elkészítéséről az 1897: XX. t.-c. rendelkezik. A miniszterek és a legfőbb állami számvevőszék elnöke elkészítik a saját kezelésükhöz tartozó kiadásoknak és bevételeknek a következő költségvetési évre való előirányzatát, s eljuttatják azt a pénzügyminiszterhez, aki az egyes előirányzatokat összefoglalja és főössommázzattal látja el.

A pénzügyminiszter az állami költségvetésnek a minisztertanácsban véglegesen megállapított előirányzatát minden évben oly időben köteles az országgyűlés képviselőháza elé terjeszteni, hogy annak országgyűlési tárgyalása a költségvetési év végeig befejezhető legyen.

A költségvetés két főrészből áll. Az első a szükségleti rész (kiadások), a második a fedezeti rész (bevételek). A szükségleti részben elkülönítve találjuk a rendes és rendkívüli kiadások osztályát, a rendkívüli kiadások pedig két alosztályra tagozódnak, ezek az átmeneti kiadások és a beruházások. A fedezeti rész szintén a rendes és rendkívüli bevételek osztályát foglalja magában. A költségvetés fejezetekre, címekre és rovatokra tagozódik. Mindegyik miniszterium költségvetését külön fejezet tartalmazza.

A pénzügyminiszter által beterjesztett *költségvetési előirányzatot* a képviselőház egyelőre csak az előirányzott összegek szempontjából veszi tárgyalás alá, s vagy helybenhagyja, vagy felemeli, vagy csökkenti a különböző célok megvalósítására a kormány által előirányzott összegeket. Mivel pedig a költségvetési előirányzat tulajdonképpen a kormány munkaprogramját tartalmazza, s mivel a különböző célokra előirányzott összegek nagyságából alapos következtetés vonható a kormány által megoldani kívánt feladatokra, s a különböző államcélok megvalósításának intenzitására, ezért a költségvetés tárgyalása alkalmat ad a kormány egész tevékenységé-

nek és irányzatának bírálatára, az államélet összes problémáinak tüzetes megbeszélésére. A helyesen megállapított költségvetés éppen azt igyekszik biztosítani, hogy minden állami feladat a köz szempontjából való jelentősége arányában valósíttassék meg, hogy egyes célok indokolatlan előtérbe tolása a többi célok méltánytalan elhanyagolását ne vonja maga után.

A képviselőház által letárgyalt és elfogadott költségvetési előirányzatot azután a pénzügyminiszter törvényjavaslat alakjába öntve újból beterjeszti a képviselőházhoz. Ez az *appropriációs javaslat*, mely tartalmazza a már elfogadott költségvetést, s *felhatalmazza a kormányt arra, hogy a költségvetést végrehajthassa: az abban megállapított jövedelmeket és bevételeket folyóvá tehesse. Vagyis tartalmazza az állami bevételeknek az állami szükségletek kielégítése céljából való megajánlását és megszavazását.*

A költségvetés az állam életműködésének eszközeit adja meg, s ezen eszközök feltétlen megtagadása az állam életműködésének beállításával, az állam halálos ítéletével volna egyértelmű. A költségvetési felhatalmazás megtagadása tehát csak viszonylag, az uralmon levő kormánnyal szemben lehet indokolt. Így kényszerítheti a parlament a kormányt arra, hogy távozzék és helyét olyan kormánynak engedje át, amelyik a parlament bizalmát bírja. Parlamentáris rendszer mellett e jog a parlamentet kétségkívül megilleti, de e kétélű fegyver alkalmazásának csak akkor van értelme, ha a bizalmatlan-

ságnak egyszerű kifejezését a kevés alkotmányos érzékkel bíró kormány figyelmen kívül hagyja, s annak alkotmányos következményeit le nem vonja, vagy a bizalmatlanság kinyilvánítását lehetetlenné teszi. A költségvetés megtagadása csak végső eszköz lehet, mert veszedelmes fegyver, melynek könnyelmű használata e fegyvernek gyorsan élet veszi, ami pedig magát az alkotmányosságot veszélyezteti.

Az 1926 : XXII. t.-c. megalkotása előtt a főrendiház jogköre a költségvetés tekintetében teljesen ugyanaz volt, mint a képviselőházé.⁶ Mégis az a gyakorlat alakult ki, hogy a főrendiház nem tárgyalta külön a költségvetési előirányzatot, hanem csupán a képviselőház által már elfogadott appropriációs törvényjavaslatot, s bár kétségtelen joga volt a költségvetési tételek számszerű összegének módosítására is, e jogával nem élt, a költségvetési tételeken változtatást sohasem tett, hanem csupán a költségvetésnek általánosságban való megbeszélésére és elfogadására szorítkozott. Az 1926 : XXII. t.-c. 30. §. ezt a gyakorlatot törvénybe iktatva azt rendeli, hogy az állami költségvetést a képviselőház állapítja meg, a felsőház azon nem módosíthat: vagy egészében elfogadja vagy egészében visszautasítja a költségvetést.

A felsőház jogkörének ez a lényeges megszorí-

⁶ Csupán az volt a különbség, hogy a költségvetési javaslatot a képviselőháznál kellett benyújtani. Bár szokás szerint minden törvényjavaslat a képviselőháznál nyújtott be, s előbb ott tárgyalattott, de törvény ezt csak a költségvetésre vonatkozólag írta elő.

tása újból aktuálissá tette azt a régi követelményt, hogy a költségvetési törvény adassék végre vissza eredeti rendeltetésének. Már a világháború előtt is hangzott a panasz, hogy a költségvetési törvény a legkülönbözőbb jelentőségű és jellegű szabályok lomtárává lett. Intézmények létesítése és fejlesztése, törvényi korlátok lerombolása vagy tágítása, állandó természetű szerves törvények incidentális módosítása gyakran a költségvetési törvény keretében történt.⁷

Ez a törvényalkotási módszer pedig nemcsak az elegancia legis követelményeibe ütközik, hanem jelentősen megnehezíti a törvénytárban való eligazodást is. Mert a törvényes rendelkezések módosításai elrejtőznek a költségvetési (és felhatalmazási) törvények egyre növekvő uszályában s a halomra hányt rendelkezéseknek ebben az áttekinthetetlen bozótjában az egyes rendelkezések iránt érdeklődőt csak a véletlen szerencse igazíthatja útba.

A költségvetési törvény tartalmának eme rendszertelensége mellett az 1926:XXII. t.-c. 30. §-a csak olykép értelmezhető, hogy a felsőház csupán a költségvetést, — vagyis azt, ami elvileg a költségvetéshez tartozik — nem módosíthatja. De módosíthatja mindazokat a rendelkezéseket, amelyek a költségvetési törvény elvileges tartalmához nem tartoznak. Ellenkező magyarázat a törvényhozó szándékába s alkotmányunk szellemébe ütköznék, mert megadná

⁷ Lásd Molnár Kálmán: Civillista és költségvetés. Jogtudományi Közlöny, 1914 február 20. 8. sz.

a lehetőséget arra, hogy a költségvetéshez nem tartozó rendelkezéseknek a költségvetési törvényhez való csatolásával a főrendiház jogköre a törvényhozásban teljesen illuzóriussá tétessék.⁸

A költségvetés évenként egy évre állapíttatik meg. A költségvetési év az 1913 : XXVI. t.-c. rendelkezése értelmében július 1-től június 30-áig tart. Előbb a naptári évvel esett össze.

Ha a költségvetési törvény a költségvetési év kezdetéig (július 1) létre nem jöhet, a kormány külön törvényjavaslatban felhatalmazást tartozik kérni arra, hogy a *legutolsó költségvetési törvény* keretében az állam jövedelmeit folytatólagosan beszédhesse és kiadásait fedezhesse. Ezt a rendkívüli felhatalmazást — nem egészen találóan — *indemnitás*-nak nevezik.⁹

A rendkívüli felhatalmazás időtartamát a törvény világosan meghatározza ugyan, de a meghatalmazás, s ezzel együtt a törvény hatálya már előbb is azzal a nappal megszűnik, melyen az új költségvetési törvény kihirdetetik. A kormány az e napig

⁸ Lásd idevonatkozólag Wlassics Gyula bárónak: A felsőház és az állami költségvetés című cikkét a Pesti Napló 1927 május 8-iki számában.

⁹ Az 1926 : III. t.-c. az 1925/26. költségvetési év utolsó négy hónapjára a nemzetgyűlés által már megszavazott 1925/26. évi állami költségvetés alapján adott indemnitást, mert a már megszavazott költségvetés appropriációjának letergyalása hosszabb időt vett volna igénybe. (Képviselőház házszabályai 212. §. 6. p.) Ez az eljárás ellenkezik az 1897 : XX. t.-c. 19. §-ával, mely szerint az indemnitásnak a legutolsó — becikkelyezett — költségvetési törvényre kell támaszkodnia.

eszközölt összes kezelést az új költségvetési törvény keretébe illeszti.

Ha évközben olyan jelentékenyebb szükséglet merülne fel, melynek fedezésére a megszavazott hitel nem elegendő, vagy amelyről a költségvetési törvényben gondoskodás nincsen, az illető miniszter a költségnek kiutalványozása előtt indokolt törvényjavaslatban az első esetben *póthitelt*, utóbbi esetben *rendkívüli hitelt* kér.¹⁰

Ha azonban a kiadás elodázhatatlan, vagy olyan időben merül fel, midőn az országgyűlés együtt nem léte miatt a pót- vagy rendkívüli hitel ki nem eszközölhető, az ilyen előirányzat nélküli költség utalványozását az illető miniszter csakis *a minisztertanács beleegyezésével teljesítheti*, mely esetben pót- vagy rendkívüli hitel kérésének szüksége eselvén, az ily kiadásokra nézve a kormány *a zárszámadások tárgyalása alkalmával nyerhet felmentést*.¹¹

A költségvetési törvény fejezetei, címei vagy rovatai között csak annyiban lehet helye hitelátruházásnak (*virement*), amennyiben a törvény ezt kifejezetten megengedi.¹² A rovatok keretén belül az alro-

¹⁰ A pót- vagy rendkívüli hitelek utólagos kieszközlése reményében valamely kiadást előleg gyanánt utalványozni nem lehet. 1897 : XX. 32. §.

¹¹ Az indemnitás szó etimologiailag ezt az utólagos felmentést jelentené.

¹² A háború utáni rendkívüli pénzügyi és gazdasági viszonyok következménye az újabb költségvetési törvényekbe (1925 : IX. 6. §.; 1926 : XV. 10. §.; 1927 : XI. 6. §.) felvett ama rendelkezés, hogy *kivételes* hitelátruházás meg van engedve, ha a minisztertanács a pénzügyminiszter előzetes hozzájárulásával megállapítja, hogy a költségvetés kereteinek betartása

vatok és tételek között az átruházás meg van engedve. (1897 : XX. 15. §., 22. §.).

Költségvetési felhatalmazás nélkül a kormány nem jogosult sem arra, hogy az állami jövedelmeket beszedje vagy éppen behajtsa (1867 : X. t.-c.), sem arra, hogy az állami szükségletek kielégítését célzó kiadásokat eszközöljön. A miniszterek jogi felelősségre vonhatók, ha a kezeikre bízott pénzt törvényellenesen, vagyis nem a költségvetési felhatalmazás értelmében használják fel. (1848 : III. t.-c. 32. §. b.). Ha a költségvetési év folyamán olyan bevételek folynának be, amelyek az államot jogosan megilletik, de a költségvetésben felvéve nincsenek, vagy ha az állami bevételekről rendelkező törvények alapján a költségvetésileg előirányzottat meghaladó bevételi eredmény állana elő, ezt a többletet a kormány állami szükségletek kielégítésére fel nem használhatja. Viszont köteles a kormány arra, hogy az állam pénzével takarékosan bánjon, s ha lehetséges, kevesebb költséggel oldja meg azt a feladatot, amelynek megoldása céljából a költségvetési összeg megszavaztatott. Bevételi többlet és megtakarítás az állam pénztári készleteit gyarapítják.

II. A zárszámadás. A költségvetésben a törvény-

érdekében a átruházás feltétlenül szükséges. E hitelátruházások azonban a zárszámadás során az országgyűlés tudomására hozandók, s engedélyezésük külön indokolandó (1925 : IX. 6. §. 2.) Remélhető, hogy a rendes viszonyok bekövetkeztével a költségvetési jogot illuzóriussá tevő ez a kivételes rendelkezés el fog tűnni az újabb költségvetésekből.

hozás egy évre előre állapítja meg a kormányzás kereteit. E keretek mikénti betartása utólag a zárszámadásból tűnik ki.

A zárszámadást a legfőbb állami számvevőszék készíti el és pedig az egyes miniszterek által az elmúlt számadási év kezelésének összes eredményéről készített pénzkezelési kimutatások alapján. A zárszámadás alakjában berendezése azonos a költségvetésnek fejezetek, címek és rovatok szerinti beosztásával.

A számvevőszék a zárszámadást a minisztertanáccsal közli, a miniszterelnök pedig a számvevőszék észrevételeivel s a minisztertanácsnak erre vonatkozó határozataival együtt a képviselőház elé terjeszti azt. A zárszámadás elfogadása, s a miniszterium részére a felmentvény megadása felett a képviselőház a zárszámadást vizsgáló bizottság javaslata alapján dönt, s határozatát hozzájárulás végett a felsőházhoz küldi át.

Az országgyűlés a zárszámadások kapcsán ellenőrzi a miniszterium múlt évi kezelésének törvényességét, vagyis a költségvetési keretek betartását. E jogot az országgyűlésnek az 1848: III. t.-c. 37. §. biztosítja.

A zárszámadások elfogadása, a felmentés megadása vagy megtagadása nem törvény alakjában, hanem a két ház egybehangzó határozatával, azaz *országos határozattal* történik. Ez az országos határozat tehát nem terjesztetik királyi szentesítés alá.

III. Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása. (Szanálás.)

A világháborúval kapcsolatban felmerülő óriási anyagi szükségletek, a forradalmak és az ellenséges megszállás okozta mérhetetlen anyagi károk, s a trianoni békeparancsban Magyarországra rótt, — számszerűleg meg nem határozott és meg sem határozható — anyagi terhek a magyar valuta teljes leromlását, s következésképpen az állam teljes hitelképtelenségét és pénzügyi egyensúlyának felborulását vonták maguk után.

A pénzügyi újjáépítés munkája a Nemzetek Szövetségével egyetértőleg megállapított szanálási program alapján indult meg. Ehhez az alkotmányjogi alapot a szanálási program törvénybeiktatása rakta le, a program végrehajtását pedig a törvényhozásnak a kormány részére adott igen tágkörű felhatalmazása tette lehetővé és biztosította.

Az 1924 : IV. t.-c.-be beiktatott szanálási programnak két irányban volt rendkívüli alkotmányjogi jelentősége.

Egyrésről a magyar állam pénzügyi felségjogainak, a magyar állam szuverénitásának oly mérvű megszorítását foglalta magában, ami messze túllépi azt a határt, ameddig egy állam önmagát szuverénitásának feladása nélkül korlátozhatja.

Másrésről pedig pénzügyi téren olyan tágkörű felhatalmazást adott a kormány részére, ami — az alkotmányjog garanciális rendelkezéseinek felfüg-

gesztésével kapcsolatban — pénzügyi diktatúrával volt egyértelmű.

Az állami önállóságunkat és alkotmányjogunk alaptételeit sarkaiból kiforgató szanálási módot és programmot csupán az állam kétségbeejtő és teljes csőddel fenyegető pénzügyi kényszerhelyzete, továbbá az a körülmény tette elfogadhatóvá, hogy a program végrehajtására pontosan meghatározott rövid idő — öt félév — lett megállapítva, melynek leteltével (1926. július 1-jén) pénzügyi függetlenségünk jórészt helyreállott, s alkotmányjogunk szabályai — a pénzügyek terén is — újból alkalmazásba vétettek.

A szanálás a következő rendkívüli eszközök alkalmazásával vitetett keresztül.

A kormány 250 millió aranykoronát kitevő külföldi *helyreállítási kölcsönt* vett fel, abból a célból, hogy a szanálási időszak tartama alatt a költségvetési hiány ebből legyen fedezhető. A kölcsön felvételének lehetővé tétele céljából a jóvátételi bizottság húsz esztendőre pontosan megállapította a Magyarország által fizetendő jóvátételi összeget, s ez időre felfüggesztette a jóvátételi zálogjogok elsőbbségét a helyreállítási kölcsönnel szemben.¹³ A kölcsön törlesztésének biztosítása céljából zálogul leköttetett a határvámjövedék, a cukoradó és a dohányjövedék összes (nyers) állami bevétele, úgyszintén a sójövedék tiszta bevétele. Szükség esetén

¹³ Lásd e munka I. kötetének 341. lapját.

egyéb állami jövedelmek lekötése is kilátásba vététt.

A szanálási program a szanálási időszak tartamára féléves időszakonként részletezte a magyar állam által vállalható kiadások maximumát, az adókból beszedhető összeg minimumát és a deficit maximumát. (Féléves költségvetési előirányzatok.) A törvényhozás pedig teljes felhatalmazást adott úgy az akkori, mint minden azt követő kormánynak arra, hogy a vállalt kötelezettségeknek megfelelően járjon el, a megállapított pénzügyi programot hajtsa végre, nevezetesen, hogy a törvényben s az ahhoz csatolt mellékletekben részletezett intézkedéseket megtehesse. Kifejezetten kimondatott, hogy *az evégből szükséges intézkedések rendelettel — a fennálló és idevonatkozó törvényektől eltérően is — foganatosíthatók.*

Felhatalmaztatott továbbá úgy az akkori, mint az esetleg azt követő kormány, hogy amennyiben az 1924 : IV. t.-c. végrehajtása során az tűnnék ki, hogy az abban kilátásba vett intézkedések nem elegendők arra, hogy az államháztartás egyensúlya a pénzügyi tervezetben megállapított időtartam alatt egészséges és tartós alapokon eléressék, — pótlólag megtehessen minden intézkedést akár a kiadások apasztása, akár a bevételek fokozása, akár mindkettő útján oly mérvig és oly módon, amint az szükséges ahhoz, hogy a jelzett cél eléressék, és mindezt *anélkül, hogy a kormánynak a szükséges intézkedések miatt előzetesen a törvényhozáshoz kelljen fordulnia.*

A szanálási program végrehajtásának biztosítása és ellenőrzése céljából a törvény még a következő rendelkezéseket tartalmazza:

Az államháztartás pénzügyi egyensúlyának helyreállítására szükséges intézkedések végrehajtásának az ideje alatt *a nemzetgyűlés nem tárgyalhat* az állami kiadások fokozására vagy az állami bevételek apasztására vonatkozó olyan javaslatot vagy indítványt, amely a szanálási törvény rendelkezéseivel vagy céljaival ellentétben áll. Azt, hogy valamely javaslat vagy indítvány a szanálási törvény rendelkezéseivel és céljaival ellentétben áll, *a kormány vagy annak bármelyik tagja jogosult megállapítani.*

A szanálási törvényben és mellékleteiben foglalt rendelkezéseknek végrehajtása során azokban az esetekben, amelyekben olyan intézkedésről van szó, amely felől a határozás az alkotmány értelmében a törvényhozás hatáskörébe tartozik, a tervezett intézkedést a kormány a nemzetgyűlés által e célra külön alakítandó ellenőrző bizottságnak előzetesen bejelenteni köteles. Ez a bizottság 33 tagból áll. Elnökét saját kebeléből maga választja. A bizottság mind a nemzetgyűlés elnapolása alatt, mind annak feloszlata után is működik, utóbbi esetben az új törvényhozó testület összeültéig. A bizottság az alkotmányos ellenőrzést azon intézkedések felett, amelyeket a kormány a szanálási program végrehajtása során tesz vagy tervez, a következőkben gyakorolja: a kormánytól felvilágosításokat kérhet, amelyeket ez köteles megadni; az államháztartás

egyensúlyának helyreállítását célzó program végrehajtásával kapcsolatos egyes ügyeket megvizsgálhatja, az erre vonatkozó számadásokat átnézheti; figyelmeztetheti mind a kormányt, mind a nemzetgyűlést a program végrehajtása körében esetleg észlelt hiányokra, végül ezek alapján javasolhatja a nemzetgyűlésnek a kormány felelősségére vonását. A bizottság köteles határozatáról a nemzetgyűlésnek három napon belül jelentést tenni; ha pedig a nemzetgyűlés nem ülészik, akkor a jelentést a legközelebbi ülésen kell megtenni. *Sem a nemzetgyűlés 33-as bizottságához tett bejelentés, sem a bizottság tárgyalása vagy határozata nem akadályozhatja meg azt, hogy a kormány a kilátásba vett rendelkezéseket életbeléptesse vagy a szükségesnek ítélt intézkedéseket megtegye.*

Magyarország hozzájárult ahhoz is, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa főbiztost nevezzen ki, akinek hivatása, hogy felügyeljen a reformprogram teljes végrehajtására és a rábízott hatáskör alapján biztosítsa a program végrehajtását, s a költségvetési egyensúly elérését.

A főbiztos székhelyéül Budapestet jelölték meg, s a főbiztosnak és ügyvitelének költségei a törvény szerint Magyarországot terheltek.

Kimondatott az is, hogy amennyiben a kormány által életbeléptetett pénzügyi reformok a pénzügyi program megvalósítása szempontjából nem mutatnak kielégítő eredményt, a főbiztos tiltakozhatik az általa kifogásolt kiadások ellen, vagy kívánhatja a

fennálló adók hozadékának növelését vagy új adók létesítését, vagy egyidejűleg mind a két megoldást. A magyar kormány vonakodása esetén a főbiztos megtagadhatja az állam lekötött bevételeiből a kölcsöntörlesztés biztosítása céljából vissza nem tartható maradványnak, vagy a helyreállítási kölcsön további részleteinek a magyar kormány részére való kifizetését.

A magyar kormány kötelezte magát, hogy a főbiztos ellenőrzésének tartama alatt nem ad olyan engedélyeket és nem vállal olyan kötelezettségeket, melyek a főbiztos véleménye szerint veszélyeztethetnék a reformprogram végrehajtását. Ha azonban a magyar kormány úgy találja, hogy a főbiztos átlépte felhatalmazásának körét, a Nemzetek Szövetségének Tanácsához felelbezzhet.

Abból a célból, hogy a világháború úgynevezett győzteseinek jóvátételi igénye mindennemű sérelem ellen biztosíttassék, a jóvátételi bizottság *ellenőrző bizottságot* létesített, amely bizottság azonban Magyarországon kívül ülészik, s a magyar kormánnyal csak a főbiztos útján érintkezhetik. A főbiztos személyesen vagy képviselője útján részt vehet az ellenőrző bizottság ülésein, a bizottság pedig eléje terjesztheti esetleges észrevételeit vagy kifogásait. Ha a főbiztos nem tesz eleget a bizottság által előterjesztett kifogásoknak, a bizottság a Nemzetek Szövetségének Tanácsához felelbezzhet.

Ezenfelül a Nemzetek Szövetségének Tanácsa még *bizalmi férfiakat* is jelölt ki, akiknek feladata,

hogy a szanálási kölcsöncímletek tulajdonosainak érdekeit képviseljék.

Végül az újonnan létesített magyar Nemzeti Bank mellett, a szanálás ideje alatt, a magyar kormány által a főbiztos előterjesztése alapján kijelölt *tanácsadó* működött.

A szanálási program végrehajtatott, s a népszövetség által gyakorolt ellenőrzés 1926. július 1-én véget ért. A vállalt súlyos közjogi és anyagi áldozatok meghozták gyümölcsüket. A magyar állam költségvetési egyensúlya helyreállott. A költségvetések nélküli kormányzás hosszú évei után az 1924—25. évre készült el és iktattatott törvénybe az első reális és biztos alapot nyújtó költségvetés¹⁴ (1925 : IX. t.-c.).

1926 július 1-én megszűnt a törvényhozás által a kormány részére engedélyezett kivételes pénzügyi hatalom; de az ennek alapján kiadott rendeletek továbbra is hatályban maradnak, amíg azokat a törvényhozás megváltoztatja (1926 : XV. t.-c. 16. §. 2. bek.) Megszűnt a 33-as bizottság működése is, mert a kormány pénzügyi ellenőrzése terén az alkotmányjog régi szabályai léptek újból hatályba

A főbiztos és a jegybank mellé beosztott *tanácsadó* működése is megszűnt. A helyreállítási köl-

¹⁴ A világháború folyamán és azután is a kormányzás állandóan nélkülözte a költségvetési alapot. Utolsó volt az 1914/15. évre megállapított költségvetés. (1914 : XXVII. t.-c.) A következő évtizedben csak az 1920/21. évben volt törvényhozásilag megállapított költségvetés (1921 : XXIII. t.-c.), de a valutaromlás következtében ez sem volt betartható.

csön címlettulajdonosainak érdekeit képviselő *bizalmi férfiak* azonban tovább folytatják működésüket. A főbiztos helyett ezentúl ők gyakorolják a kölcsönszolgálat biztosítása céljából lekötött jövedelmek felügyeletét mindaddig, míg a helyreállítási kölcsön teljesen törlesztetett.

Ugyancsak megmaradt a jóvátételi bizottság által kijelölt *ellenőrzőbizottság*, amelynek feladata a jóvátételi bizottság részére biztosított jogok védelme. Az ellenőrző bizottság a jövőben a magyar kormánnyal közvetlenül érintkezik, s a magyar kormány a külföldön működő ellenőrző bizottság meghívására a bizottság ülésein magát képviseltetni fogja.

A bizalmi férfiak azonban csupán a helyreállítási kölcsönszolgálatnak ellenőrzése céljából, az ellenőrző bizottság pedig az u. n. győztesek jóvátételi igényeinek biztosítása céljából működnek. A szanalással kapcsolatban létesített általános pénzügyi ellenőrzés ilyképpen megszűnt, s a magyar állam pénzügyi szuverénitásának ez a legsúlyosabb sérelme nem áll fenn többé.

Ha azonban Magyarország pénzügyi helyzete a helyreállítási kölcsön teljes visszafizetése előtt úgy alakulna, hogy a költségvetési egyensúly vagy a kölcsön szolgálatának biztosítására lekötött zálogok állandó értéke veszélyeztetve lenne, a Nemzetek Szövetsége Tanácsának jogában áll a pénzügyi ellenőrzésnek előbbi rendszerét a maga egészében visszaállítani. Ez a visszaállított ellenőrzés mindaddig fenn

fog állani, amíg a Tanács nem lesz ismét abban a helyzetben, hogy a pénzügyi helyzetet egészségesnek nyilvánítsa. Mielőtt azonban a Tanács a pénzügyi ellenőrzés visszaállítása tekintetében bárminő határozatot hozna, módot nyújt a magyar kormánynak arra, hogy észrevételeit előterjeszthesse.

c) Ujoncmegajánlási jog.

Tihanyi Lajos: A magyar országgyűlés ujoncmegszavazási joga. Bpest, 1907. (Különlenyomat az Athenaeum 1907. évfolyamából.)

Az ujoncmegajánlási jog révén a törvényhozás tartja kezében az állam védelmének és biztonságának nem anyagi eszközeit is. A törvényhozás feladata ugyanis nem merül ki abban, hogy az állam védelmére szükséges ujonclétszámot időnkint — rendszerint tíz évről tíz évre — megállapítja. Ahhoz, hogy ez a létszám csakugyan kiállítható legyen, szükséges, hogy az ujoncok évenként a törvényhozás által meg is ajánltassanak; éppen úgy, amint az adótörvényekben megállapított adók is csak akkor szedhetők be, ha azok évenként költségvetésileg megajánlottak.

Az ujoncmegajánlási jog, — éppúgy, mint a költségvetési jog — jelentős alkotmánybiztosíték, amelynek érvényesülését a legerősebb szankcióval biztosítja az 1886:XXI. t.-c. 20. §., amikor kimondja, hogy az országgyűlés által meg nem szavazott ujoncok tényleges kiállítására vonatkozó rendeletek kivétetnek a végrehajtás kötelezettsége alul. Az ilyen alkotmányellenes rendelkezésekkel szemben tehát ma is teljes joggal használható a törvényhatóságok

alkotmányvédő régi fegyvere: a passzív ellenállás (*vis inertiae*). A törvényhatóság ilyen rendeletek ellen nem él jogorvoslattal, nem fordul felirattal a kormányhoz, nem ad be panaszt a közigazgatási bírósághoz, hanem egyszerűen végrehajtás nélkül iratárba helyezi az alkotmánysértő rendeleteket, s legfeljebb feliratban felkéri a képviselőházat, hogy a jogsértő kormány vád alá helyezéséről gondoskodjék. (*Lex plus quam perfecta*).

A végrehajtás mellőzése ilyen rendeletekkel szemben a törvényhatóságoknak nemcsak joga, hanem *szoros kötelessége* is. Nem szabad ilyen rendeleteket végrehajtaniok. (1504 : I. t.-c.) Az önként kínált adót sem szabad beszedniök, s az önként jelentkező ujoncot sem szabad sorozniok. Az adószedés és ujoncozás *előmunkálatait* azonban már a törvényi megajánlás előtt teljesíteni kötelesek, hogy a törvényi megajánlás után az adók behajtása és az ujoncok kiállítására haladéktalanul megtörténhessék.¹⁵

Az alkotmányvédelem azonban nemcsak a törvényhatóságnak, hanem minden egyes polgárnak is kötelessége. Alkotmányellenes magatartást tanúsít és jogtalanul cselekszik minden állampolgár, aki *költségvetési és ujoncmegajánlási törvény hiányában* önként adót fizet vagy önként sor alá áll, s ezzel az alkotmányos garanciák hatálytalanításához segédkezet nyújt. A kormány alkotmányellenes kísérletének megghiusulta után a törvényhozás méltán ren-

¹⁵ Lásd Molnár Kálmán: Kormányrendeletek. Eger, 1912. 141. s. köv. l.

delkezhetheték úgy, hogy a költségvetési megszavazás nélküli önkéntes adófizetés nem csökkenti az önként fizető polgár adótartozását, s az újoncmegajánlás nélkül önként teljesített katonai szolgálattal a polgár honvédelmi kötelezettségének nem tett eleget.

A trianoni békeparancs következtében Magyarország megszünt az általános védelmi kötelezettség, s át kellett térnünk a zsoldos hadsereg rendszerére.¹⁶ Azóta az újoncmegajánlási jog gyakorlása is szünetel, ami egyáltalában nem felel meg alkotmányunk szellemének.* Az alkotmányjogiilag helyes megoldás — addig is, míg az általános védkötelezettségre visszatérhetünk — az volna, hogy a törvényhozás évenként adjon felhatalmazást a kormánynak a megállapított létszámú zsoldos hadsereg fentartására.¹⁷

42. §. A király jogköre az országgyűlés működtetése körül.

Polner Ödön: Tanulmányok a magyar parlamenti jog köréből. Bpest, 1902. — *Ferdinandy Gyula:* Abauj-Torna vármegye 1905—6. évi alkotmányos ellenállásának története. Kassa, 1908. — *Lányi Bertalan:* A Fejérváry-kormány kormányzatpolitikai és alkotmányjogi megvilágításban. Bpest, 1909. — *Ügyanő* (névtelenül): Exlex. Bpest, 1903. — *Tetétleni*

¹⁶ Lásd e munka I. kötetének 262. és köv. lapjait.

* Lásd Strausz István képviselő 1925 február 25-iki beszédét az 1924/25. évi költségvetés honvédelmi tárcájának vitájánál. Nemzetgyűlési Napló XXX. k. 242—245. l. Strausz képviselő megfelelő határozati javaslatot is nyújtott be, s a honvédelmi miniszter honorálva a képviselő alkotmányjogi érveit, a kérdés beható és alapos megfontolását ígérte. U. o. 246. l.

¹⁷ A világháború előtt Angliának is zsoldos hadserege volt; s annak fenntartására a kormányt évenként hatalmazta fel a mutiny act.

Armin: Az országgyűlés feloszlatása exlexben. Bpest, 1904. — *Kenedi Géza:* Exlex és feloszlatás. (Jogállam, 1903, II. k. 10. f. — *Egyed István:* Az országgyűlés elnapolása és feloszlatása. (Ügyvédek Lapja. 1921 február 15.)

I. Az országgyűlés összehívása.

Az országgyűlés összehívásának joga a királyt illeti. E jogát már megkoronáztatása előtt is gyakorolhatja. Ha a király kiskorú, helyette e jogot a gyámkormányzó gyakorolja. (1485 : III. t.-c.).

Régi törvényeink¹⁸ analog alkalmazásával az is szabályként megállapítható, hogy a *vis major* által akadályozott király helyett az országgyűlést más is összehívhatja.

Az 1485 : III. t.-c. szerint a királyválasztó országgyűlést a nádor hívja össze; a nádorválasztó országgyűlést pedig, — ha a király ezt a nádori szék megüresedésétől számított egy éven belül tenni elmulasztaná, — az országbíró, ennek akadályoztatása esetén a tárnokmester köteles összehívni. (1608 : k. e. III. t.-c.). Ebből per analogiam azt a következtetést vonhatjuk, hogy — amennyiben a királyt vis major akadályozza — az országgyűlés összehívására a zászlósurak rangjuk sorrendjében vannak hivatva.

II. Lipót koronázása előtt (1790) a hitlevél tervezetbe harmadik feltétel gyanánt felvétellett, hogy az országgyűlés minden harmadik évben május elsején, királyi összehívás nélkül, magától üljön össze.

¹⁸ Az 1618 : LXVI. t.-c. ugyanis megadja a nádornak a jogot, hogy a király távollétében az országra zúduló veszély esetén országgyűlést hívhasson össze, hogy a rendek az ország biztonságáról tanácskozhassanak.

(1765—1790-ig ugyanis 25 éven át nem hívtak össze országgyűlést.) A monarchikus államformával össze nem egyeztethető¹⁹ eme javaslatot azonban a király nem fogadta el.²⁰

Az 1861-ki országgyűlésen a király összehívó joga vita tárgyává tétetett. Tisza Kálmán azt vitatta, hogy megszűnven az országgyűlés megtartásának akadálya, az önmagától összejöhet. Deák Ferenc képviselőházi beszédében 1861 május 13-án így válaszolt: „Amit mondanunk kell, s mondani akarunk, mondjuk el annak, ki az országgyűlést összehívta, s kinek összehívása nélkül most együtt nem tanácskoznánk... Ha valaki azt hiszi, hogy mi nem a fejedelem meghívása következtében jöttünk össze, hanem mert a meghívó levelekből értesültünk, hogy összejövételünket erőszakkal nem fogják gátolni, nézetem szerint tévedésben van. Magyar országgyűlés önmagától soha össze nem jön, azt mindig vagy a fejedelem hívja össze, vagy az, kit a törvény e joggal felruházott... Az 1848: IV. t.-c. is azt rendeli hogy a Pesten tartandó évenkénti országgyűlést a király hívja össze. Voltak ugyan történel-

¹⁹ Köztársasági államforma mellett ennek nincs akadálya. Franciaországban az 1875 július 16-iki alkotmánytörvény értelmében a szenátus és képviselőház minden évben január második napján ülnek össze, ha a köztársaság elnöke által már korábban össze nem hívták.

²⁰ Az 1790. esztendőben Budán tartott országgyűlésének alkalmatosságával írásba benyújtott s köz tanácskozás alá vett dolgok és munkák, melyek azon országgyűlésének naponként való jegyzéseihez tartoznak. Bétsben 1791. 151. 221. 248. lapokon.

münk régebbi korszakában rendes összehívás nélküli összejövetelek is, melyek közügyek fölött tanácskoztak, s határoztak, de azokat a nemzet országgyűléseknek el nem ismerte, határozataikat törvényeknek nem tekintette s az ily gyülekezetek néha szomorú emléket hagytak magok után.”²¹

Az összehívás *királyi meghívólevelek* által történik. A képviselőválasztást elrendelő királyi meghívólevelek a törvényhatóságokhoz s a külön központi választmánnyal bíró rendezett tanácsú városokhoz intéztetnek, a főrendiházi tagok pedig személyre szóló meghívó levelet kaptak. Jelenleg a felsőházi tagok közül azok kapnak a kormányzótól személyre szóló meghívót, akiknek tagsága hivatalukon vagy méltóságukon, vagy kormányzói kinevezésen alapszik, továbbá a királyi család jogosított tagjai és azok, akiket az örökös főrendiházi tagság jogával felruházott főnemesi családok tagjai választottak.

Hajdan évenként,²² majd három évenként²³ kellett, — szükség esetén azonban gyakrabban is lehetett — az országgyűlést összehívni. Az 1848 : IV. t.-c. 1. és 3. §§. szerint a képviselők három évig tartandó egy országgyűlésre választatnak, évenkénti ülésre pedig Őfelsége, — amennyiben a körülmények engedik, — a téli hónapokra hívja össze az országgyűlést. Az 1886 : I. t.-c. szerint a képviselők öt évig

²¹ Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei. Bp., 1889. III. k. 30—31. l.

²² 1290 : XXXI.; 1471 : I.

²³ 1498 : I.; 1500 : I.; 1655 : XLIX.; 1715 : XV.; 1791 : XIII.

tartandó egy országgyűlésre választatnak,²⁴ s az öt éves ciklus öt, egy-egy évi ülésszakra tagozódik.

Alkotmányjogi szempontból a legnagyobb mértékben aggályos volna az, ha az országgyűlés, — bár törvényi rendelkezés alapján is, — tovább folytatná működését azon az időn túl, amelyre a nemzettől a választások alkalmával megbízást kapott. A nemzet ugyan a törvényhozó szervre a maga teljes szuverén hatalmát átruházta, — a szuverénítás pedig semmiféle, tehát időbeli korlátot sem tűr — s így a törvényhozás jogilag mindent megtehet. Megváltoztathatja az országgyűlés időtartamát megszabó törvényt, vagy konkrét esetre kivételt is tehet alula. Ha tehát az együttülő országgyűlés időtartamát törvény meghosszabbítja, e rendelkezésnek jogszerűsége és érvényessége *a tételes jog szempontjából* kétségbe nem vonható.

Mégis ilyen törvény alkotása határozottan ellenkezik a jog belső lényegével, azzal a summum jusszal, amelyen az egész tételes jog nyugszik, amely a tételes jognak az ő belső, erkölcsi, lelkiismeretben való kötelező erejét adja. Mert a tételes jogtól független jogérzet azt sugallja, hogy aki a ráruházott joggal tovább él, mint amennyi időre a jog ráruháztatott, az visszaél a kapott joggal, s jogellenesen cselekszik.

Csak a legnagyobb végszükség indokolhatja tehát azt, hogy a törvényhozás az ő alkotórészét képező

²⁴ Így az 1925 : XXVI. t.-c. 177. §. is.

országgyűlésnek az időtartamát, éppen az érdekelt országgyűlés közreműködésével alkotott kivételes törvénnyel meghosszabbítsa. Ennek a legnagyobb végszükségnek az esete kétségkívül fennforgott a világháború alatt, amikor is az 1915 : IV. t.-c. az országgyűlés időtartamát — a háború kényszere miatt — a békekötést követő hatodik hónap végéig meghosszabbította.

Helyesen állapította meg az 1915 : IV. t.-c. magában a törvény szövegében, — és nem a törvényjavaslat indokolásában — ennek a kényszerítő szükségnek a fennforgását. Amikor a 18—50 év közötti férfilakosság a harctéren teljesítette legsúlyosabb állampolgári kötelességét, s amikor a kivételes hatalom alá helyezett lakosság a polgári és politikai szabadság lényeges biztosítékait nélkülözte, erkölcsi lehetetlenség lett volna új választások elrendelésével új országgyűlés összehívása, viszont a nemzet ügyeinek intézését nem lehetett ellenőrizetlen kormányhatalom diktatúrájára bízni. És helyesen állapította meg a törvény azt is, hogy *amit csupán a világháború kényszere indokolhat, az semminemű más körülmények között, semminemű más helyzetben előzményül (precedensül) nem szolgálhat.*

A király az országgyűlést úgy köteles összehívni, hogy ez az előbbinek berekesztésétől vagy feloszlásától számított három hónap alatt összeüljön. Az 1848 : IV. t.-c. 5. §. ezt ugyan kifejezetten csak az országgyűlés feloszlása esetére mondja ki, mégis világosan kitűnik a törvényhozónak az az akarata,

hogyan az országgyűlés nélküli állapot három hónapnál tovább ne tartson. Ezzel ellentétben a gyakorlatban mégis a tágabb szómagyarázat érvényesült, s az országgyűlés berekesztése s az új országgyűlés között gyakran telt el három hónapnál hosszabb idő. Az 1915 : IV. t.-c. 3. §. azonban azt a felfogást igazolja, amelyik a három hónapi határidőt az országgyűlés törvényes időtartamának lejártá, — vagyis az országgyűlés berekesztése — esetére is vonatkoztatja.

Az országgyűlés összehívása és megnyitása között legalább hat hetű időköznek kell lenni. (1635. évi LXXIX. t.-c.)

Az 1920 : I. t.-c. 1. §. értelmében a kormányzó az országgyűlés felosztatása esetében az országgyűlés összehívása iránt már a feosztató rendeletben köteles intézkedni.

Ami az országgyűlés helyét illeti, az aranybulla *Székesfehérvárt* jelölte meg az évi törvénykező gyűlések helyéül. A vegyesházi királyok korának tömeges országgyűlései a Rákos mezején folytak le (1498 : I.; 1504 : I. t.-c. 4. §.), s Rákos neve az országgyűléssel volt egyértelmű. A Habsburgok a XVI. század közepétől fogva leggyakrabban *Pozsonyba* hívták össze az országgyűlést. Ezt kívánja az 1635 : LXXIX. t.-c. is, bár Budán is többször tartatott országgyűlés, s az 1765 : II. t.-c. éppen ezt látja az országlakosok érdekében állónak. Az 1848 : IV. t.-c. szerint az országgyűlés Pesten tartja üléseit, s ma is Budapest az országgyűlés székhelye.

II. Az országgyűlés megnyitása és berekesztése.

Az országgyűlést a király *nyitja meg*, s az öt éves időtartam lejártával ő is *rekeszti be*. Ez ünnepélyes formák között rendszerint úgy történik, hogy a király vagy személyesen, vagy e célra kirendelt királyi biztosa felolvassa a miniszterelnök által ellenjegyzett megnyitó, illetőleg berekesztő trónbeszédet. A megnyitó trónbeszéd vázolja az országgyűlésre váró feladatokat,²⁵ a berekesztő trónbeszéd pedig visszapillantást vet az országgyűlés munkásságára. Főbb vonásokban a trónbeszéd mindegyik alkalommal ismerteti az ország belső- és külspolitikai helyzetét, s a homloktérben álló fontosabb kérdésekben körvonalozza a királynak, illetőleg kormányának felfogását. A megnyitó trónbeszédre a gyakorlat szerint az országgyűlés mindkét háza külön válaszfelirattal felel,²⁶ a berekesztő trónbeszédre azonban válasz nem adható, mert berekesztés után az országgyűlés nem működhetik.

Az országgyűlés megnyitása az 1492 : CVIII. t.-c. figyelembevételével a királyi meghívólevélben megjelölt napot követő negyedik napon történik.

Az évi ülősszakok berekesztése és az új ülősszak megnyitása rendszerint királyi leirattal történik. Az ülősszak tartama körülbelül — de nem naptári pontossággal — egy év. Az ülősszakokra való beosztás jelentősége az országgyűlés szervezete és munkás-

²⁵ 1905-ben az országgyűlés királyi leirattal és trónbeszéd nélkül nyitott meg.

²⁶ Természetesen közös válaszfeliratban is megégyezhetnek.

sága szempontjából abban nyilvánul, hogy mindegyik ház minden ülősszakban újra alakul, tisztviselőit és bizottságait (kevés kivétellel) ülősszakonként újra választja; a házszabályoknak a házak szervezetét és a szorosabb értelemben vett tanácskozási rendet illető része pedig csak az ülősszak végével s csak a beterjesztett törvényjavaslatok tárgyalásának bevégezése után módosítható, s a módosítás csak a *következő ülősszakban* léphet hatályba (1848 : IV. 15. §.; 1885 : VII. 20. §.; 1926 : XXII. 40. §.); továbbá az országgyűlés valamelyik háza által elvetett indítvány *ugyanabban az ülősszakban* az illető házban többé tanácskozás alá nem kerülhet; ha pedig valamelyik képviselő a szóbeli interpellációjának előterjesztésére kitűzött időben igazolatlanul távol van, interpellációját törlik, s ez a képviselő ugyanabban a tárgyban *azon ülősszak folyamán* szóbeli interpellációt már nem terjeszthet elő. (Képv. házszab. 197. §. 6. p.)

Az ülősszakokra tagozásnak s a házak újjáalakulásának az volna a logikus következménye, hogy minden ülősszak zárt munkaidőt képezzen, s az egyik ülősszakban megkezdett, de be nem fejezett tárgyalás a következő ülősszakban folytatható ne legyen, hanem újból elülről kezdessék. A képviselőház gyakorlatában azonban ez nem érvényesül. A képviselőház 1908. házszabályainak most is érvényben levő 316. §-a kifejezetten kimondja, hogy: Az egyik ház által egy ülősszakban hozott és a másik házzal közölt határozatok és megállapodások — akár törvényjavasla-

tokra vonatkozzanak azok, akár más tárgyra — a másik ház által ugyanazon országgyűlés következő ülősszakában is minden további üzenetváltás nélkül tárgyalhatók. A felsőházi törvény 31. §. 3. bekezdése szerint pedig: ha az országgyűlés egyik háza a másik ház által elfogadott törvényjavaslatot változtatással küldi vissza a másik házhoz, a másik ház akkor is csak a kifogásolt vagy el nem fogadott rendelkezéseket tárgyalja, ha időközben új ülősszak kezdődött.

Végül fontos szabály az, hogy ha a két ház között valamely törvényjavaslatra vonatkozólag támadt ellentétet a megállapított eljárás során nem sikerül kiegyenlíteni, vagy ha a felsőház a hozzá átküldött törvényjavaslat tárgyában hat hónapon belül nem határoz, a képviselőház a törvényjavaslatot az első elfogadását *követő ülősszakban* terjesztheti csak az általa elfogadott szövegben — a felsőház hozzájárulása nélkül — az államfő elé. (31. §. 4. bek.)

III. Az országgyűlés elnapolása (*prorogáció*) és feloszlata.

Az országgyűlés elnapolása azt jelenti, hogy az országgyűlés működésében megszakítás, időleges szünet áll be,²⁷ amelynek elteltével azonban az országgyűlés ott folytatja munkáját, ahol elhagyta. A feloszlata ellenben az országgyűlést megszünteti, mun-

²⁷ A bizottságok az elnapolás időtartama alatt is folytatják munkájukat, de ilyenkor a bizottság elnöke nem köteles — mint egyébként — a bizottságot két tagjának kívánságára ülésre összehívni. (Képv. házszab. 131. §.)

kájának véget vet, mielőtt letelt volna annak törvényben megállapított időtartama.

Az országgyűlést (a két házat együtt) csakis a király napolhatja el. Külön egyik ház üléseit a király nem napolhatja el. De a két ház mindegyikének külön-külön joga van arra, hogy saját üléseit elnapolja.

A királyi elnapolás történhetik vagy meghatározott időre, mely esetben az országgyűlés a királyi elnapoló leiratban megjelölt napon folytatja működését, vagy bizonytalan időre, s ez esetben az országgyűlés csak akkor ülhet újból össze, ha a király összehívja.

Ha valamelyik ház a saját üléseit akár bizonytalan, akár meghatározott időre elnapolta, a király összehívására ülésre összejönni köteles.

Kizárólag a királynak van joga az országgyűlést *feloszlatni*.²⁸ Ez királyi leirattal történik, s mindkét ház működésének véget vet. Bár a feloszlatás csak a képviselők megbízatásának megszűnését s a képviselők újraválasztását vonja maga után, ellenben a főrendiház — jelenleg felsőház — tagjainak megbízatását nem érinti (1885 : VII. 10. §.; 1926 : XXII. t.-c. 25. §.), mégis a feloszlatástól az új országgyűlés megnyitásáig sem képviselőház, sem főrendiház (felsőház) nem létezik.

Az országgyűlés egyik háza sem jogosult ön-

²⁸ Ferdinandy Géza szerint csak három esetben lehet politikailag indokolt az országgyűlésnek időelőtti feloszlatása. (Lásd: Magyarország közjoga. Bpest, 1902. 551. l.)

magát felosztatni, s ha egyik ház ezt jogellenesen mégis megtenné, a másik ház ezt a vele közölt határozatot tudomásul nem veheti.²⁹ Jogellenes volt tehát a képviselőház 1918 november 16-iki határozata, amely: „a teljesen megváltozott viszonyokra való tekintettel” a képviselőház feloszlását kimondotta.* A főrendiház ezt a vele közölt határozatot tudomásul vette, s le is vonta ennek konzekvenciáját abban a határozatban, amelyet az elnök így formulázott: „Minthogy a törvényeink szerint két házból álló országgyűlés képviselőházának feloszlása természetsszerűleg vonja maga után azt, hogy az országgyűlés másik háza sem folytathatja alkotmányos működését, a főrendiház tanácskozásait ezennel berekesztettnek nyilvánítom.”**

Az 1920 : I. t.-c. 13. §. a kormányzónak nem adta meg a nemzetgyűlés elnapolásának jogát, a felosztatás jogát pedig csak kivételesen: a nemzetgyűlés tartós munkaképtelensége esetére. Az 1920 : XVII. t.-c. 1. §. azonban az elnapolás, berekesztés és felosztatás jogát a kormányzónak is biztosította ama korlátok között, melyek között e jogok a királyt megilletik. Csak annyiban van megszorítás, hogy a kormányzó az országgyűlést legfeljebb harminc napi időtartamra napolhatja el.

²⁹ Így Kmety Károly is. Magyar közjog. Bpest, 1926. 241. l.

* Képv. Naplója XLI. k. 451. l.

** Főrendiház Naplója V. k. 235. l.

IV. Korlátozások a költségvetési jogra való tekintettel.

Az 1848 : IV. t.-c. 6. §. úgy rendelkezik, hogy az országgyűlés sem be nem rekeszthető,³⁰ sem fel nem oszlatható, mielőtt az utolsó évi zárszámadás s a következő évi költségvetés tárgyában határozatot hozott volna. „Év” alatt itt az 1914 : XXVI. t.-c. szerinti költségvetési év értendő.

Mivel azonban a következő költségvetési év költségvetésének tárgyalása rendszerint a költségvetési év végén történik, ez a korlátozás a királyt jóformán teljesen megfosztotta attól a jogától, hogy az országgyűlést feloszlatassa vagy berekeszthesse. Ezért az 1867 : X. t.-c. az 1848 : IV. t.-c. rendelkezését oda módosította, hogy oly esetben, amidőn Őfelsége az országgyűlést bármi okból előbb *felosztatja, elnapolja vagy berekeszti*, mielőtt a befejezett számadások és a jövő költségvetési évre szóló költségvetés tárgyában az országgyűlés határozatot hozhatott volna: az országgyűlés még azon költségvetési év folyamán és pedig oly időben hivandó össze, hogy mind a befejezett számadások, mind a jövő évi költségvetés a költségvetési év végéig országgyűlésileg tárgyalhatók legyenek.

³⁰ A berekesztés tilalma nem jelentheti azt, hogy ilykép az országgyűlés azon az időn túl is működhetik, amely időre megválasztatott. Az időtartam lejártával a király köteles az országgyűlést a költségvetésre való tekintet nélkül berekeszteni, de egy nappal sem rekesztheti be az időtartam lejárta előtt, ha a jövő évi költségvetési felhatalmazás megszavazva nincs s az új országgyűlésnek már nem állhat módjában azt idejében tárgyalni.

Ezek a korlátozások azt célozzák, hogy a költségvetés nélküli (exlex) állapot elkerültesse. Erre való tekintettel meggyőző magyarázattal megállapíthatjuk, hogy a korlátozások nem érvényesülnek, ha nincs ugyan költségvetés, de van rendkívüli felhatalmazás (indemnity). Továbbá kiterjesztő magyarázattal azt is megállapíthatjuk, hogy ezek a korlátozások az ülőszak berekesztésére s új ülőszak megnyitására is vonatkoznak. Azt azonban a törvényhozás kétségtelen szándékával szemben csak a legszórágóbb szómagyarázat vitathatja, hogy mivel a törvény *jövő évi költségvetésről* beszél, a felosztatás stb. azonnal szabaddá válik, ha az új költségvetési év bekövetkezett, s bár erre a költségvetési évre még nincs megszavazott költségvetés, de a jövő évi költségvetés tárgyalására a felosztatás után összeülő új országgyűlésnek még elegendő ideje van.³¹

Ellenben a communis opinio szerint nem feltétlenül szükséges számolni azzal, hogy a következő költségvetési évre szóló költségvetés elfogadását esetleg hosszú vita fogja megelőzni. A törvény csak azt kívánja, hogy a költségvetési év végéig a jövő évi költségvetés országgyűlésileg (vagyis mindkét ház által) tárgyalható legyen. Elég tehát, ha a költségvetés elfogadásához szükséges legkisebb idő rendelkezésre áll. Mivel pedig az országgyűlés összehívásától addig a napig, amelyre a király az országgyű-

³¹ Ezt próbálja igazolni pl. Keleti Ferenc: Az országgyűlés felosztatása exlexben. „A Jog” 1905. évi 3. számában.

lést összehívta, legalább hat heti időköznek kell lenni (1635 : LXXIX. t.-c.), amihez még hozzá kell számítani négy napot a megnyitásig, továbbá a házak megalakulásához s a költségvetés törvénybeiktatásához szükséges minimális időt, ezek alapján megállapítható, hogy a király a költségvetési év utolsó két hónapjában nem oszlathatja fel (stb.) az országgyűlést.

Az országgyűlésnek eme korlátozások figyelmen kívül hagyásával történő esetleges felosztatása, elnapolása (stb.) kétséggkívül törvény- és alkotmányellenes.³² Csak az képezheti kérdés tárgyát, vajjon a törvény ellenére felosztatott országgyűlés együtt maradhat-e és folytathatja-e mint országgyűlés működését?

Az 1848-iki országgyűlésen Deák Ferenc (szept. 12-én) általános helyeslés mellett így nyilatkozott: „Ezen aggodalom engemet nem aggaszt; mert a házat törvényesen el nem lehet oszlatni bizonyos ideig, t. i. addig, míg az 1848 : IV. t.-c. 6. §-ának elég téve nincs, amely törvény azt mondja: „Az évi ülés az utolsó évről számadásnak és a következő évi költségvetés-

³² 1905-ben négy ízben (június 21; szept. 15; okt. 10; dec. 19.) napoltatott el az országgyűlés exlexben. Az első elnapoláskor a képviselőház az elnapolást alkotmányellenesnek nyilvánította, a harmadik elnapoláskor ünnepélyesen óvást emelt az országgyűlésnek a költségvetés megállapítása előtt történő elnapolása ellen. 1910 január 28-án úgy a képviselőház, mint a főrendiház alkotmányellenesnek nyilvánította az exlexben történő elnapolást. Lásd az 1906-ra összehívott országgyűlés képviselőházának jegyzőkönyvei III. k. 846—7. l.; főrendiház jegyzőkönyvei 131—132. l.

nek a minisztérium által leendő előterjesztése és az irántoki határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés el nem oszlat-hatik'... A költségvetés vizsgálata még nincs befejezve;... ha ennek befejezése előtt akarná az új minisztérium az országgyűlést felosztatni, *ezen törvény erejénél fogva a legtörvényesebb téren mondhatná a ház, hogy eloszolni nem lehet.*" És október 7-én, Őfelsége okt. 3-iki felosztató leiratának felolvasása után, Kossuth Lajos indítványára valóban kimondotta a ház, hogy Őfelségének felolvasott iratát koholtnak és hamisnak nyilvánítja; az esetre azonban, ha valóságosnak bizonyulna, kijelenti, hogy az mind belső tartalmára, mind alakjára és külső formájára nézve törvénytelen és semmit érő, s hogy a képviselőház törvényhozói kötelességét a törvény értelmében folytatni fogja.³³ Így is történt.

Másik precedens. A képviselőház 1861 augusztus 22-iki ülésében felolvastatott az országgyűlést felosztató királyi leirat. Deák Ferenc indítványára a ház már az előző napon előre alkotmányellenesnek nyilvánította az országgyűlésnek az 1848: IV. t.-c. ellenére történő felosztatását: „Az erőhatalomnak tetteleg ellene nem szegülhetünk, de azok ellen, mik ekkép történnek, ünnepélyes óvást teszünk.” Ezt az óvást ugyanazon a napon tartott ülésükben a főrendek is magukévá tették, másnap pedig a felosztató

³³ Lásd Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei: Bpest, 1886. II. k. 119—120. és 151. l.

leirat felolvasása után Deák Ferenc a képviselőházban általános helyeslés közepette az óvást megismételte.³⁴

További eset. 1906. évi február 17-iki kelettel a király ismét exlexben oszlatta fel az országgyűlést, s a felosztatást elrendelő királyi leiratot a király által teljhatalmú királyi biztossá kinevezett, s a felosztatás foganatosításával is megbízott Nyiry tábornok küldötte el a képviselőház elnökének. A képviselőház február 19-iki ülésében az elnök bemutatta a királyi biztosnak hozzá intézett levelét, s ahhoz mellékelve a teljhatalmú királyi biztos kinevezéséről s az országgyűlés felosztatásáról rendelkező királyi kéziratokat tartalmazó leveleket. Arra hivatkozva, hogy a magyar alkotmány nem ismer teljhatalmú királyi biztost, s hogy a királyi kéziratok nem a király és az országgyűlés között közvetíteni hivatott miniszterelnöktől érkeztek, a ház — az elnök előterjesztésére — a két mellékelte levelet, illetőleg kéziratot a királyi biztosnak felbontatlanul visszaküldeni határozta. Ezután az elnök a következő ülést február 21-ére tűzte ki, s ezzel az ülés véget ért. A következő ülés megtartását karhatalom gátolta meg. Ez esetben tehát formai okok miatt a királyi felosztató leirat nem is került szabályszerű kihirdetésre, s így a ház nem is foglalt állást abban a kérdésben, hogy a törvénytelen felosztatás dacára együtt marad-e, vagy sem?

³⁴ Lásd Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei. Bpest, 1889. III. k. 201—205. l.

1910 március 21-én újból exlexben oszlatta fel a király az országgyűlést. A képviselőház az országgyűlésnek exlexben való felosztatását újból törvénytelennek és alkotmányellenesnek minősítette, s a történetek következményeiért a felelősséget a király tanácsadóira hárította, de szó sem esett a törvénytelenül felosztatott ház együttmaradásáról.³⁵

Ezek előrebecsátása után újból feltesszük a kérdést: joga van-e hát a király által törvény ellenére felosztatott országgyűlésnek együtt maradni, s működését folytatni?

Ambár — mint láttuk — találunk alkotmánytörténetünkben olyan precedenseket (1848—1861), melyek azt mutatják, hogy az országgyűlés nem tartotta magát jogilag arra kötelezettnek, hogy a király alkotmányellenes felosztató rendelkezéseinek engedelmeskedjék, mégis e kérdést csak az alkotmányos életünk alapjául szolgáló szent korona tan alapján oldhatjuk meg.

Egész alkotmányos életünk a szent korona két főtenyezőjének, a királynak és az országgyűlésnek összefonódására és összhangzó működésére van felépítve. Ha ez az összhang hiányzik, az alkotmányjogi szabályok alul kiesett az alap, mely azokat tartotta. Hogy a két tényező között esetleg felmerülhető nézeteltérések ki ne élesedhessenek, hogy az esetleges ellentéteknek éppen a kiegyenlítése lehetlenné ne váljék, alkotmányunk a király kezébe

³⁵ Lásd az 1906-ra összehívott országgyűlés képviselőházának jegyzőkönyveit. III. k. 851. l.

tette le az országgyűlés működtetésének jogát. Amint a király (vagy helyettesei) összehívása nélkül nem jöhet össze magyar országgyűlés, éppen úgy nem maradhat együtt a király által történt feloszlítás után.

És ugyan, ha tényleg együtt maradna is, mi volna ennek az országgyűlésnek a szerepe? Mint törvényhozó szerv nem működhetnék, mert királyi szentesítés nélkül törvényt nem alkothatna. Mint a végrehajtó hatalom irányítója és ellenőrzője sem folytathatna eredményes működést azzal a királyi kormánnyal szemben, amellyel már amúgy is megszakította az alkotmányos kapcsolatot, mikor a király feloszlató rendelete ellenére együtt maradt. A királlyal való alkotmányos kapcsolatát ilyenképpen elveszített országgyűlés tulajdonképpen nem volna egyéb, mint a törvénytelen feloszlató rendelettel megsértett jogrendnek a kísértő szelleme, amely azonban előbb-utóbb maga is a törvénytelenségek egész sorába sodródna, s a nemzetet hova-tovább a forradalom útjára terelné.

Azzal, hogy az országgyűlés a király törvénytelen feloszlató rendeletének engedelmeskedik, nem juttatja győzelemre a jogtalanságot a joggal szemben. A király pillanatnyi és nagyon is kétes értékű előnye dacára, ha a nemzet közvéleménye az országgyűlés mögött állott, az országgyűlés által képviselt eszmének végső győzelme teljesen bizonyos. Ugyanis a királynak hiányozni fognak az állam életműködéseinek azok a nélkülözhetetlen eszközei, amelyeket

csak az országgyűlés bocsáthat rendelkezésére (pénz, katona). Ezért kénytelen lesz az országgyűlést előbbutóbb újból összehívni, s ekkor az országgyűlés gondoskodhatik a feloszlattal elkövetett jogsérelem megtorlásáról, a törvénytelen feloszlató rendeletet ellenjegyzett kormány vád alá helyezéséről és elítéléséről.

Az államhatalmi főszervek egymásközti viszonya az állami- és jogélet olyan magas régióiba tartozik, ahol a jogszabályok már nem annyira külső kényszerítő erejükkel, mint inkább magára a jogszabályokat érvényesítő erő alanyára visszaható³⁶ céltudat mérséklő erejével képesek hatni. Nem annyira a tétel jog élesre köszörült pengéje oldja meg itt a gordiusi csomókat, mint inkább a jog pallosát a cél szemmel tartásával hüvelyébe visszavezető jogeszme ad itt útbaigazítást.

A jogeszme a magyar jogban a szent korona tanának magasztos eszmekörében jut kifejezésre. Vezérmotivuma az államhatalmi főszervek összhangja. Ennek szemmeltartásával az államhatalmi főszervek közötti ellentétek elintézésének útját nem az ellentétek kiélesítésének, hanem azok letompításának és kiegyenlítésének irányában kell keresnünk. Jogos az, ami ezt a célt szolgálja, mint Werbőczy olyan szépen mondja: quod tendit et accedit ad finem juris.³⁷ Ami a jog végcéljának megvalósítását segíti elő.

³⁶ Lásd Concha Győző: Politika. Bpest, 1907. I. k. 303.l.

³⁷ Trip. Prol. tit. 10. §. 3.

Az országgyűlésnek a törvénytelen feloszlató rendelet ellenére való együttmaradását tehát jogosnak nem ismerhetjük el, mert az államhatalmi főszerveknek a szent korona tannal célbavett összhangját nem segíti elő, hanem ellenkezőleg, ennek az összhangnak helyreállítását elodázza és az alkotmányos kibontakozást megnehezíti.

V. Az államfő befolyása a felsőház szervezetére.

A királynak az országgyűlés körüli jogai közül megemlíthető még az, hogy a főrendiház tagjainak túlnyomó része közvetlenül vagy közvetve a királytól nyerte főrendiházi tagságát, illetőleg azt a hivatalát, amelyen főrendiházi tagsága nyugodott. A főrendiház elnökét és alelnökeit is a király nevezte ki. (1885 : VII. t.-c. 15. §.)

A felsőházi törvény (1926 : XXII. t.-c.) lényegesen csökkentette az államfőnek a felsőházra való befolyását. Az államfő önjogán és közvetlenül csak negyven felsőházi tagot nevez ki. Ezenfelül ha a felsőházi tagok választására jogosultak választójogukat kellő időben nem gyakorolnák, az így hiányzó felsőházi tagok helyére szintén az államfő nevez ki tagokat.

Közvetve pedig azoknak felsőházi tagsága nyugszik az államfő kinevezésén, akik világi hivataluk vagy méltóságuk alapján tagjai a felsőháznak.³⁸

³⁸ Kivéve a koronaöröket, akiket az államfő jelöltjei közül az országgyűlés választ. A kormányzó zászlós urakat sem nevez ki.

Tisztviselőit azonban a felsőház már önmaga választja (1926 : XXII. t.-c. 33. §.)

43. §. A király jogköre a törvényalkotásban.

Joó Gyula: A magyar törvény fogalma és jogi természet. I—II. Kecskemét, 1908—10. — *Lányi Bertalan* (névtele-nül): A házszabályoktól való eltérés jogi jelentősége. Bpest, 1904. — *Réz Mihály:* A jogfolytonosság és a legalitás. (Magyar Figyelő 1913. évi 21., 22., 23. számokban.) — *Egyed István:* A király törvénytisztasítási joga. (Katholikus Szemle. 1921. ápr.)

I. *Törvénykezdeményezési jog.* A törvényalkotó tevékenység — jogi értelemben véve — a törvényjavaslatnak az országgyűléshez való benyújtásával kezdődik. Ami ezt megelőzi: a törvényjavaslat megszövegezése (a minisztériumok törvényelőkészítő osztálya, felkért szakemberek, érdekeltségek, egyes képviselők stb. által) nem tartozik a tulajdonképpeni törvényalkotó tevékenységhez, ennek csak előkészítése.³⁹

A törvénykezdeményezés joga a királyt régtől óta megilleti. (Királyi proposíciók.) A miniszternek önjogán nincs törvénykezdeményezési joga, hanem a király az ő törvénykezdeményezési jogát miniszterei által gyakorolja. Ezért éppen nem mondható jogellenesnek az a régi gyakorlat, hogy a miniszter minden törvényjavaslatot az országgyűléshez való benyújtás előtt jóváhagyás végett a király elé ter-

³⁹ Ennek megállapítása nagy jelentőséggel bír pl. az 1868 : XXX. t.-c jogi természetének megítélése szempontjából. Lásd. e munka I. kötetének 72. lapján.

jeszt. Ezt az előzetes jóváhagyást előzetes szankciónak is nevezik. Az előzetes jóváhagyás alá terjesztés közjog-elméleti szempontból sem kifogásolható, hiszen a király és kormánya között szükségképpen teljes összhangnak kell lenni: ha a miniszter a királynak nem tetsző törvényjavaslatot kezdeményezne, a király úgyis azonnal felmenthetné őt miniszteri állásától. Ezenfelül célszerűségi szempontok is szólanak a király előzetes jóváhagyása elé terjesztés mellett, mert ez csökkenti a parlament és a király között támadható ellentétek lehetőségét, másrészt kíméli a parlament munkaerejét és munkaidejét, amikor nem foglalkoztatja a parlamentet olyan törvényjavaslat tárgyalásával, amely törvényjavaslatnak úgy sincs kilátása arra, hogy királyi szentesítést nyerve, törvénné válhassék.

Viszont az előzetes királyi jóváhagyás nem csökkenti a parlamentnek a törvényalkotás munkájában való teljes szabadságát, szuverénitását, mert törvénykezdeményezési joga a királyon kívül a képviselőháznak, sőt az 1926 : XXII. t.-c. óta (30. §.) a felsőháznak is van,⁴⁰ s így minden képviselő és felsőházi tag — természetesen előzetes királyi jóváhagyás nélkül — nyújthat be törvényjavaslatot ahhoz a házhoz, amelyhez tartozik, de javaslatának törvényjavaslatképpen szerkesztve, azaz szövegezve kell lenni. (Képvis. Hárszab. 195. §.)

Különbség a király és a képviselők törvény-

⁴⁰ A főrendiháznak nem volt törvénykezdeményezési joga.

kezdeményezési joga között csak annyiban van, hogy a király nevében a kormány által beterjesztett törvényjavaslatok tárgyalását megtagadni nem lehet, a képviselő törvényjavaslatát illetőleg azonban a ház határoz a felett, kívánja-e azt tárgyalás alá venni, vagy sem. (Képv. Hárszab. 123., 192., 195. §§.)

Törvénykezdeményezési jogát mindegyik ház úgy is gyakorolhatja, hogy utasítja a kormányt bizonyos kérdésben — esetleg bizonyos alapelvek megjelölése mellett, — törvényjavaslat benyújtására.

II. *Szentesítés.* Csak a koronás király szentesíthet törvényt (1791 : XII. t.-c.). A szentesítés megadása vagy megtagadása tetszésétől függ.⁴¹ Mivel a szentesítés nincs határidőhöz kötve, a szentesítés megtagadása a szentesítés megadásának elmulasztásában is jelentkezhetik.

A szentesítés úgy történik, hogy a szentesítés alá felterjesztett országos határozatot a király bevezetéssel és záradékkal látja el, azután aláírja és megpecsételi.⁴² A király aláírását a miniszterelnök ellenjegyzí.

A szentesítés tartalmában a következő alkotó elemeket különböztethetjük meg:

1. Tartalmazza először is annak megállapítását, hogy a szentesített szöveg az alkotmányszerű szervek által, az alkotmányjog szabályainak betartásá-

⁴¹ Ez okból a szentesítés megtagadásáért a kormány jogi felelősségre nem is vonható, de a politikai felelősség érvényesíthető vele szemben.

⁴² A Hármaskönyv azért nem vált törvénné, mert elmaradt a megpecsételés és a szabályszerű kihirdetés.

val elfogadott szöveggel azonos. A törvénytörvénynek ez az ú. n. *hitelesítése* a törvény bevezetésében jelentkezik: „Mi N. N. Isten kegyelméből ... (itt a király címe). Kedvelt Magyarországnk és társországai hű főrendei és képviselői közös egyetértéssel a következő törvénycikket terjesztették szentesítés végett Felségünk elé.”

Ha a bevezetés szövege nem tanusítja is kifejezett szavakkal azt, hogy a szentesítés alá kerülő országos határozat az alkotmányjog szabályainak betartásával jött létre, ez a tanusítás lényegileg mégis benne foglaltatik.

Kapcsolatos ezzel az a sokat vitatott kérdés, vajjon a király a szentesítés előtt vizsgálhatja-e az országos határozatnak alkotmányszerű módon való létrejövetelét? Ha szigorúan a jogi formalizmus szempontjából nézzük a kérdést, úgy azt kell mondanunk, hogy nem. A törvényhozás mindhárom tényezője (képviselőház, felsőház, király) szuveréne végzi törvényhozó tevékenységét. De ezen a téren a jogi formalizmus nem adhat megoldást. Az államhatalmi főszervek tevékenysége az állam életműködéseinek olyan magas régióiba tartozik, ahol a jog formái, mint tételes jogszabályok már hatni alig képesek, csak belső lényegük, erkölcsi tartalmuk hat és irányít.

A király szentesítési jogát alkotmányunk értelmében szabadon gyakorolja. A szentesítés megadása vagy megtagadása tehát jogilag teljesen tőle függ. Elhatározását indokolni nem tartozik. Ha azonban

alkotmányszerű tisztét teljesíteni akarja, ha meg akarja óvni annak az alkotmánynak szentségét és tekintélyét, amelyen az ő királyi hatalma is nyugszik, akkor nem szabad szentesítésével törvényerőre emelni olyan országos határozatot, ami tulajdonképpen nem az, mert nem alkotmányszerűen jött létre. Ha ezt teszi, akkor materialiter az elkövetett alkotmány-sértésben bűnrészessé válik. Ugyanígy indokolás nélkül a felsőház is köteles megtagadni hozzájárulását attól a képviselőházi határozattól, amelyről tudja, hogy alkotmányellenes módon jött létre. Ezzel nem avatkozik a másik ház jogkörébe, hanem a saját hatáskörében szuveréne teszi azt, amit az állam érdekében — bármiféle szempontból — hasznosnak és helyesnek ítél.

2. A szentesítés tartalmazza továbbá a királynak az országos határozatot helyeslő, elfogadó, megerősítő és törvénnyé emelő akaratát (consensus).

A magyar törvényben kifejezésre jutó szuverén akarat ugyanis két (országgyűlés és király) egyenlő jogi jelentőségű és azonos tartalmú pozitív részakarat találkozásából áll elő. Ahol csak az egyik is hiányzik, ott már nincs törvény. Mert a magyar király szentesítési joga nem vétójog.⁴³ Nem hatálytalanítása (abszolút vétó) vagy felfüggesztése (szuszpenzív vétó) egy már létrejött akaratnak, hanem pozitív részesedés a törvényt létrehozó akaratban, amely a király akarathozzájárulása nélkül nem teljes. A szen-

⁴³ Lásd Joó Gyula: A magyar törvény fogalma és jogi természete. Kecskemét, 1908. I. 13. és köv. l.

tesítés tartalma pozitív és nem negatív. Akarás és nem tagadás.⁴⁴

Ellenben a közjogi provizorium a kormányzónak nem ad törvényszentesítési jogot, csupán csak egy ízben gyakorolható felfüggesztő vétőjogot. A közjogi provizorium országgyűlése által elfogadott törvényjavaslatok⁴⁵ ugyanis nem esnek szentesítés alá; azokat a kormányzó legkésőbb hatvan napon belül kihirdetési záradékkal és aláírásával ellátni köteles.

⁴⁴ II. Lipót hitlevelének szerkesztésekor (1790) a rendek a király törvényszentesítési jogát részben kötelességgé átalakítani, részben kétszer gyakorolható felfüggesztő vétővé változtatni akarták. És pedig a hatodik feltétel szerint: az uralkodó köteles lett volna az olyan törvényjavaslatokat, amelyeket a rendek azért terjesztettek eleje, hogy megsértett vagy figyelmen kívül hagyott régi törvények előbbi érvényükbe visszaállíttassanak, — azonnal szentesíteni. Az ország belügyeire vonatkozó egyéb törvényjavaslatról két ízben — két egymásután következő országgyűlésen — megtagadhatta volna hozzájárulását, de ha a rendek a harmadik országgyűlésen is eleje terjesztik azt, köteles lett volna szentesíteni. II. Lipót ehhez a hitlevéltervezethez nem járult hozzá, hanem csak elődjeinek (III. Károlynak vagy Mária Teréziának) hitlevelét volt hajlandó újból kiadni. (Az 1790-iki országgyűlésen köztanácskozás alá vett dolgok és munkák. Bécs, 1791. 152—153. l. 244. l.)

⁴⁵ Igaza van Egyed Istvánnak, hogy tulajdonképpen helytelen, mikor az 1920 : I. t.-c. 13. §. a nemzetgyűlés határozatát már az Országos Törvénytárban való kihirdetés előtt törvénynek nevezi. (Mai közjogi berendezéseink. Bpest, 1926. 13. l.) Törvényről szabatosan csak a kihirdetés után beszélhetünk. Az 1920 : I. 13. §-ának helytelen terminológiáját azonban úgy régebbi törvényeinkben (1870 : XII. 1. §.), mint a királyi szentesítés bevezető részében is megtaláljuk: „Magyarországunk... főrendei és képviselői ... a következő *törvénycikket* terjesztették szentesítés végett Felségünk elé“. Itt már a szentesítés előtt törvénycikkről van szó. Az 1926 : XXII. t.-c. már helyesen a kormányzó elé terjesztett törvényjavaslatról beszél, amelyet a kormányzó törvényként kihirdet. (47. §. 2. bek.)

A kormányzónak csak arra van joga, hogy a kihirdetés elrendelése előtt — indokainak közlésével a törvényjavaslatot újabb megfontolás végett *egy ízben visszaküldheti* az országgyűléshez.⁴⁶ Ha a visszaküldött törvényjavaslatot az országgyűlés változatlanul fenn tartja, a kormányzó azt tizenöt napon belül kihirdetni köteles. A kormányzó azonban az államformának és az államfő személyének kérdésében országgyűlésileg elfogadott törvényjavaslatokra nézve nem élhet a visszaküldés jogával. (1920 : I. 13. §.)

3. A szentesítés tartalmazza továbbá a törvény végrehajtására irányuló akaratot: *a törvényparancsot*. Igéri a törvény megtartását és mások által való megtartatását.

A királynak az országgyűlés akaratához hozzájáruló akarata (consensus) és a törvényparancs a törvény következő záradékába vannak befoglalva: „Mi e törvenycikket és mindazt, ami abban foglaltatik, összesen és egyenkint helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak vallván, ezennel királyi hatalmunknál fogva helybenhagyjuk, megerősítjük és szentesítjük, s mind magunk megtartjuk, mind más híveink által megtartatjuk.”⁴⁷

⁴⁶ Így küldte vissza újabb megfontolás végett a kormányzó az 1924 : VII. t.-c. 2. §. 6. pontját és az 1924 : XXVI. t.-c. 10. §. 2. pontját.

⁴⁷ Paul Laband (Das Staatsrecht des deutschen Reiches. Tübingen und Leipzig, 1901. B. II. S. 5.) különböztet a törvény tartalmának megállapítása, s annak kötelező erővel való felruházása között. A törvény tartalmát szerinte a népképviselőt és a kormány egyetértőleg állapítják meg, a törvényparancs ellenben egyedül csak a fejedelemtől származhatik: „Der

— A szentesítés miniszterelnöki ellenjegyzése formai kellék, amely nélkül az államfő rendelkezése, parancsa érvénytelen (1848 : III. t.-c. 3. §.). Ennek a formai kelléknek azonban nagy alkotmányjogi jelentősége van. Az ellenjegyzés által ugyanis a miniszterelnök vállalja a felelősséget

a) a szentesítésnek hitelesítő tartalmáért, vagyis azért, hogy a törvényes országgyűlésnek alkotmány-szerű módon létrejött határozata változatlan szövegben lett szentesítve;

b) azért, hogy a szentesítés valóban a koronás királytól származik.

III. *A törvény kihirdetése.* A szentesített törvényjavaslat törvényként való kihirdetésének joga a királynak, aki e jogát felelős minisztériuma (a belügyminiszter) útján gyakorolja. A kihirdetés a törvény érvényességi kelléke. Ezzel születik meg

Monarch, als der alleinige Träger der ungeteilten Staatsgewalt ist allein im Stande, ein Staatsgesetz zu erlassen, d. h. den staatlichen Befehl seiner Befolgung zu erteilen. Den Inhalt des Gesetzes aber zu bestimmen, steht ihm nicht ausschliesslich zu; die Volksvertretung hat vielmehr mit der Regierung den Inhalt zu vereinbaren." Ez a felfogás a német közjogi irodalomban sem általánosan elfogadott (Lásd Georg Jellinek: Gesetz und Verordnung. Freiburg i. B. 1887. 317. l.), a szent korona tanával pedig teljesen összeegyeztethetetlen. A magyar törvény tartalmának megállapításában és kötelező erővel felruházásában király és parlament akaratának azonos tartalma és jelentősége van. A király magáévá teszi az országgyűlés által eléje terjesztett törvényjavaslat tartalmát, a törvény kötelező ereje pedig éppen úgy nyugszik a királynak, mint a parlamentnek erre irányuló akaratán. Lásd Joó Gyula: I. m. I. 17. és köv. l.

a törvény. Kihirdetés előtt nincs törvény. Lex non promulgata non obligat.

A jelenlegi közjogi provizorium idején az országgyűlés által elfogadott törvényjavaslatot a kormányzó nem szentesíti, csak kihirdetési záradékkal látja el és aláírja. A bevezetés így hangzik: „Emlékezetül adom* ezennel mindenkinek, akit illet, hogy Magyarország országgyűlése a következő törvénycikket alkotta.” Itt következik a törvény szövege, s azután a záradék: „E törvénycikk kihirdetését ezennel elrendelem, e törvénycikket, mint a nemzet akaratát mind magam megtartom, mind másokkal is megtartatom.”⁴⁸

A törvények kihirdetése az *Országos Törvénytárban* történik,⁴⁹ s a törvénynek az országos törvénytárban kihirdetett szövege közhitelességgel bír. (1881 : LXVI. t.-c. 3. §.). A rendesen kihirdetett törvények érvényét még a bíró sem veheti kétségbe. (1869 : IV. t.-c. 19. §.) Ha még a bíró sem teheti ezt, aki pedig a jogi alapon való elbírálás legnagyobb biztosítékát nyújtja, annál kevésbbé teheti más. A rendesen kihirdetett törvényt tehát mindenki köteles

* A kormányzó nem használja a pluralis majestaticus-t.

⁴⁸ Az 1920 : I. t.-cikket még nem a kormányzó látta el kihirdetési záradékkal. A záradékot ez a törvény maga állapította meg (19. §.), s azt a nemzetgyűlés elnöke, jegyzője és a miniszterelnök írták alá.

⁴⁹ Előbb a szentesített törvényjavaslatnak törvényként való kihirdetése az országgyűlés mindkét házában történt (1868 : III.; 1870 : XIII. t.-c.). Ez a kihirdetési mód a végső szót az országgyűlésnek tartotta fenn, s így az alkotmány-szerűség nagyobb biztosítékát nyújtotta.

elfogadni és ahhoz, mint törvényhez alkalmazkodni; annak érvényessége csupán a kihirdetés alakiságai szempontjából bírálható felül: vajjon a törvény rendesen ki van-e hirdetve?

A rendesen kihirdetett törvény érvényességét tehát *megalkotásának alkotmányyszerűsége szempontjából* kétségbe vonni nem lehet. Ha tudja is valaki, hogy a törvény nem az alkotmányyszerű formák betartása mellett jött létre, vagy nem az alkotmányyszerű módon megállapított szöveg hirdettetett ki, ez okból a törvénytől az engedelmességet még nem tagadhatja.

E kérdések vizsgálata nem tartozik az egyes polgárokra vagy hatóságokra, nehogy a törvények érvényesülése bizonytalanná válják, s a jogrend megínogjon. A törvény alkotmányos létrejövetelének ugyanis egyéb biztosítékai vannak, úgymint: a törvényhozás három tényezőjének a törvényalkotásban való szuverénitása, azután a királyi szentesítésben foglalt hitelesítés, továbbá a miniszteri felelősség. Mindezek a törvényalkotás törvényszerűségének olyan biztosítékát adják, amilyen a cél veszélyeztetése nélkül emberileg lehetséges. Ha eme garanciák dacára — hiszen a törvény alkotói is csak emberek, s így hibázhatnak, — olyan törvény hirdettetnék ki szabályszerűen, amely szabálytalanul jött létre, formailag — a tételes jog szempontjából — az ilyen törvénytelen törvény is kötelező volna, de nélkülözné azt a belső erőt, amelyet a tételes jognak csak a jogeszmével való összhangja nyújthat. Az állam a maga

hatalmi eszközeivel az ilyen törvénynek is érvényt szerezne, de az a polgárokat *lelkiismeretben* nem kötelezné.⁵⁰ Ilyen törvény megingatná a törvénytiszteletet, csökkentené a jogérzetet. Merénylet volna a jog szentsége ellen. Mert csak az a tételes jog szent, amelyik az elvileges jogfogalom belső lényegével *nem* *ellenkezik*. Az a tételes jog azonban, ami ezzel *ellenkezik*, nem szent, *csak* kötelező.

Az országos törvénytárban rendesen kihirdetett törvény akkor is a kihirdetett szövegben érvényes és kötelező, ha ebbe a szövegbe tévedés csúszott be. Ilyenkor azonban gondoskodni kell a tévedés kiigazításáról, a helytelen szöveg helyesbítéséről. Itt aztán különbséget kell tennünk a szentesítés előtt s a szentesítés után (a kihirdetés folyamán) becsúszott tévedések között.

Ha a törvény téves szövegben szentesítettet (pl. a szentesítés alá került országos határozat rosszul volt lemásolva), s a téves szövegben szentesített törvény szabályszerűen kihirdettetett, akkor a tévedést csak újabb törvény alkotásával lehet helyreigazítani. Az ilyen törvény a hiteles magyarázat jellegével bir, s visszaható ereje van.

Ha ellenben a tévedés a szentesítés után történt (pl. a törvénytárba értelemzavaró sajtóhiba csúszott be, néhány szó vagy sor kimaradt stb.), akkor a sajtó-

⁵⁰ Csak ilyen értelemben fogadhatjuk el Apponyi Albert grófnak a képviselőház 1904 december 15-iki ülésében kifejtett azt az álláspontját, hogy a házszabálysértés segítségével létrejött törvény önmagában semmis, és senkire sem kötelező.

hibát a belügyminiszter az országos levéltárban őrzött szentesített (eredeti) szöveg alapján az országos törvénytárban helyesbítheti. Ez a helyesbítés nem új kihirdetés, s az előbbi kihirdetés jogi következményei fűződnek hozzá.

A helyesbítés módja törvényeinkben nincs szabályozva. E tekintetben legmegfelelőbb eljárás az, ha az egész törvény helyesbített szövegben a törvénytárban újból közöltetik, s az új példány ellenében a hibás régi példányok bevonatnak. Ily módon helyesbíteni azonban csak addig lehet, míg a téves törvénytárszöveget a gyakorlat át nem vette és azt szokásjogi erővel fel nem ruházta. A téves törvénytárszöveg alapján kialakult szokásjog már csak törvényhozási úton változtatható meg.⁵¹

44. §. Az országgyűlés.

Hajnóczy József: De comitiis regni Hungariae, deque organisatione eorundem. Pozsony, 1791. — *Irinyi József:* Az országgyűlés rendezéséről. Pest, 1847. — *Sálamon Ferenc:* Rendi országgyűléseink jellemzéséhez. Pest, 1869. — *Fraknói Vilmos:* A magyar országgyűlések története. 6 kötet. Bpest, 1874—1881. — *Kérészy Zoltán:* A magyar országgyűlések eredete és szervezetük fejlődése. Debrecen, 1898. — *Úgyanő:* Rendi országgyűléseink tanácskozási módja. Kassa, 1906. —

⁵¹ A helytartótanács is elutasította a XIX. század elején Kovachich Márton Györgynek és fiának az iránti folyamodványát, hogy a Corpus Jurisban hiányosan vagy hibásan közölt törvénytárszövegeket levéltári kutatásaik eredménye alapján kiegészíthessék, illetőleg kijavíthassák. A sok évszázados gyakorlat a Corpus Jurist, úgy, amint van, ruházta fel szokásjogi kötelező erővel, s azt már csak a törvényhozás vagy újabb szokásjog kialakulása módosíthatja. — Ezt Faluhelyi Ferenc (Magyarország közjoga. Pécs, 1926. I. k. 12. l.) figyelmen kívül hagyja.

Ugyanő: A magyar rendi országgyűlés két táblájának kialakulása. Bpest, 1925. — *Egyed István:* Nemzetgyűlés. (Magyar Jogi Szemle 1920 március). — *Ugyanő:* Nemzetgyűlés és alkotmányreform. (Jogtudományi Közlöny 1921.) — *Ugyanő:* Új nemzetgyűlés. Magyar Jogi Szemle 1922. ápr. — *Erekly István:* Nemzetgyűlés és országgyűlés. (Társadalomtudomány 1926. VI. évf. 5. sz.) — *Ferdinandy László dr.:* Az országgyűlés reformja és az ideiglenes alkotmány.

I. Az országgyűlés a törvényhozásnak éppen olyan nélkülözhetetlen egyenjogú tényezője, mint a király. Amit a király nem szentesít, abból nem lehet törvény. De viszont a király meg csak az országgyűlés által szentesítés végett eléje terjesztett országos határozatot szentesítheti. És pedig vagy változatlanul szentesíti, vagy egyáltalán nem szentesíti. Ahhoz hozzá nem tehet, abból el nem vehet, azon nem módosíthat.

A szent korona tana a legszembeszökőbbben éppen a törvényhozás két egyenrangú tényezőjének összefonódásában és egyensúlyában jut kifejezésre. Ezt az 1791: XII. t.-c. ekképpen foglalja tömör szavakba: „A törvények alkotásának joga Magyarországon a törvényesen megkoronázott királyt és az országgyűlésre törvényesen egybesereglett karokat és rendeket közösen illeti, s *máskép nem gyakorolható.*“

Ez a kimagasló jelentőségű alaptörvényünk kifejezetten hangsúlyozza a törvényhozás mindegyik tényezőjének a törvényességét: *törvényesen* megkoronázott király és az országgyűlésre *törvényesen* összesereglett karok és rendek. A jogfolytonosság lényegét találjuk itt szabatos törvénytövegebe fog-

lalva: törvényeket csupán az alkotmány által arra hivatott tényezők alkothatnak.

Az országgyűlés szervezetét törvények állapítják meg. Csak az ezen törvények alapján létrejött országgyűlés tekinthető törvényes országgyűlésnek, s törvényalkotásra jogosítottnak. Az a szükségrendelet, amelyik az országgyűlés törvényes szervezetét megváltoztatja, csak akkor lehet *menthető*, ha a kormány a lehető legelső alkalmat felhasználja arra, hogy jogsértő rendeletét — minden szükségrendelet jogellenes — az illetékes fórum, vagyis *a jogállásában és szervezetében nem alterált törvényhozás elbirálása alá bocsássa*.⁵² Szükségrendelet azonban semmi körülmények között nem lehet az országgyűlés állandó jogalapja.⁵³ A magyar alkotmány szerint semmiféle szükségrendelet nem nyugszik jogalapon, állandó intézmény jogalapjául tehát soha sem szolgálhat. Legkevesbbé éppen a törvényhozó szerv egyik alkotó elemének jogalapjául.

II. Az országgyűlés (parlament) két házból áll: képviselőházból és főrendiházból. Mindkét ház autonom: tanácskozásainak és határozathozatalának mód-

⁵² Lásd részletesebben Molnár Kálmán: Kormányrendeletek. Eger, 1912. 121. és köv. l.

⁵³ Ugyanígy Kmety Károly: Magyar Közjog. Bpest, 1926. 243. l. 2. j., továbbá Lechner Ágost: Magyar közjogi előadásai után készített jegyzetek (Frank Sala). Bpest, 1900. 512. l. Még Lányi Bertalan is ezt a dolog természetében levő korlátnak tekinti. Exlex. Bpest, 1903. 25. l. — Részletesebben kifejtve lásd Molnár Kálmán: Bethlen István gróf miniszterelnök a jogfolytonosságról. Magyar Jogi Szemle, 1926 december.

ját és rendjét, s általában véve belügyeit ön maga szabályozza házszabályaiban. (1848 : IV. t.-c. 15. §.).

Mindkét ház külön ülésezik és határoz. Együttes ülés csak különös alkotmányjogi jelentőséggel bíró bizonyos ünnepélyes alkalmakkor (koronázás, az országgyűlés megnyitása és berekesztése) s egyes legmagasabb állami méltóságok betöltésekor tartatik. (Nádor, koronaörök és az 1926 : XXII. t.-c. 48. §. alapján kormányzó választása.). A két ház által tagjaik sorából választott közös bizottságok *országos bizottságoknak* neveztetnek.

A képviselőház tagjainak választásáról a jogfolytonosság alapján utoljára az 1918 : XVII. t.-c. rendelkezik. A főrendiház szervezetét az 1885 : VII. t.-c. állapítja meg.

A világháborút követő forradalmak és ellenséges megszállás, s ezeknek következményei folytán azonban „az állami főhatalom gyakorlása az alkotmány rendes formái között lehetetlenné vált” (1920 : I. t.-c. bev.), s addig, míg az alkotmányos főszervek a jogfolytonosság alapján újra folytathatják működésüket, ideiglenes jogrend (közjogi provizórium) alakult ki.⁵⁴

A képviselőház helyét ideiglenesen az egykamarás nemzetgyűlés vette át, amely az általa alkotott 1920 : I. t.-c. 2. §-ában önmagát „a magyar állami szuverénitás törvényes képviselőjének nyilvánította,

⁵⁴ A közjogi provizórium szokásjogi jogalapját illetőleg lásd Molnár Kálmán: Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium. Pécs, 1926. Lásd továbbá e munka megjelenendő III. kötetének utolsó részét.

amely alkotmányunk értelmében az államhatalom gyakorlásának további módját is jogosult rendezni."

Ez alapon jött létre a nemzetgyűlés helyébe lépő (1926 : XXII. t.-c. 45. §.) kétkamarás országgyűlés, mely az 1925 : XXVI. t.-c. alapján választott képviselőházból és az 1926 : XXII. t.-c. alapján létesült felsőházból áll.

A felsőházi törvény 1. §-ának 2. bekezdése szó szerint ezt mondja: „A nemzetgyűlés most már az ősi alkotmányosság szellemében felújítja az országgyűlés ősi kéttáblás rendszerét és az 1920 : I. t.-c. 2. §-ában megállapított hatalmánál fogva az országgyűlés képviselőháza mellé a jelen törvény rendelkezései szerint felsőházat szervez."

Az új intézmény jogi természetének megítélése szempontjából nagyjelentőségű az a negatívum, hogy a felsőházi törvényjavaslat 1. §-a nem került bele a törvénybe. Ez az elmaradt 1. §. így szólt: „Az országgyűlés főrendiháza *helyébe* a jelen törvény értelmében alakult felsőház lép."

III. Az országgyűlés a magyar állampolgárok összeségének képviselete: **népképviselet**. Nagyon helytelen „népképviselet" elnevezésen csupán a választókerületenkint — társadalmi csoportokra és osztályokra való tekintet nélkül, — választott képviselőkől álló képviselőházat érteni.

A főrendiház illetőleg felsőház is *a népképviseleti országgyűlés* egyik tényezője. Habár a főrendiházban a nagybirtokú főnemesség társadalmi csoportja volt túlsúlyban, s habár a felsőházban is je-

lentős szerep jut a törvényben meghatározott társadalmi csoportok (nagybirtokú főnemesség, egyházak, különböző élethivatások) vezérembereinek, ezek éppen úgy nem társadalmi osztályuknak képviselői, amint az országgyűlési képviselők sem választókerületük helyi érdekeltségének képviselői. Országgyűlési képviselő és főrend (felsőházi tag) egyaránt *a nemzet képviselője*, aki választóitól jogilag függetlenül a közjót, az állami közérdeket van hivatva és köteles működésével szolgálni és megvalósítani.

Az a körülmény, hogy a képviselők és főrendek (felsőházi tagok) különböző néprétegek, helyi csoportok (választókerületek) vagy társadalmi osztályok választása alapján jutnak országgyűlési tagsághoz, a közérdek megvalósítása szempontjából annyiban előnyös, hogy a közérdek a legkülönbözőbb életfel-fogások szemüvegén keresztül vizsgálva, a legkülönbözőbb szempontok rostáján átrostálva kerül megvalósításra, s ez valóban az összes egyéni és osztály-érdekek felé emelkedő, s azokat összeegyeztető közérdek érvényesülését mozdítja elő.

Amelyik képviselő választókerületének vagy társadalmi osztályának érdekeit a közérdek felé emeli, amelyik főrendben (felsőházi tagban) az osztályérzés túlsúlyra jut az államias érzés felett, az az országgyűlési tag nem érett hivatásának gyakorlására. És ha ilyenek az országgyűlés bármelyik házában nagy számmal volnának vagy túlsúlyba jutnának, úgy a parlament az *osztályparlament* színvonalára süllyedne le, amely osztályképviseletnek legtipikusabb meg-

testesítőjét a proletárdiktatúra törvényhozó szervében volt alkalmunk megismerni.

Az országgyűlés minden egyes tagja önállóan s választóitól jogilag függetlenül mérlegeli a közjót. Választói neki jogilag kötelező utasítást — mint 1848 előtt — nem adhatnak, s ő ilyet sem választóitól, sem mástól el nem fogadhat.⁵⁵ Az országgyűlési tagnak éppen olyan függetlennek kell lennie lefelé, mint felfelé, sőt a parlamenti tagok függetlenségének a demagógia zsarnoksága sokkal nagyobb és közvetlenebb veszélyét képezi, mint az államhatalom bármelyik főszervének esetleges zsarnoki hajlama.

IV. Az országgyűlési tagság *nem élethivatás*. Közfunkció ellátása a polgártársak bizalma alapján, amely addig tart, amíg az alapjául szolgáló bizalom. Ezért a képviselők nem is kapnak fizetést, hanem csak tiszteletdíjat,⁵⁶ mintegy megtérítést a képviselői hivatás gyakorlása közben őket károsító időveszteségért. A főrendiház tagjai semmiféle fizetésben vagy javadalmazásban nem részesültek. (1885 : VII. t.-c. 15. §.). A felsőház tagjait sem illeti díjazás. Csak a törvényhatóságok és az élethivatáson alapuló szervezetek és intézmények részéről választott ama felsőházi tagoknak jár ebbeli működésük tartama alatt költ-

⁵⁵ Aki országgyűlési képviselői működésében a képviselőházon kívül álló tényezőtől utasítást fogadott el, vagy magát ilyen tényező rendelkezéseinek vetette alá, összeférhetetlen helyzetbe jut. (1925 : XXVI. t.-c. 180. §.) — A képviselő a választói előtt mondott programbeszédében vagy beszámolójában kifejtett álláspontjához is csak *erkölcsileg* van kötve.

⁵⁶ 1893 : VI. t.-c. Előbb napidíjat kaptak (1848 : V. 56. §.

ségmegtérítés, akiknek lakóhelye nem Budapest. (1926 : XXII. t.-c. 34. §.).

Törvényeink senkit sem kényszerítenek arra, hogy képviselővé vagy felsőházi taggá való megválasztását elfogadja, de minden országgyűlési tag tartozik a vállalt országgyűlési tagsággal járó kötelességeit lelkiismeretesen és pontosan teljesíteni. Ez pedig nem tisztán erkölcsi kötelesség, hanem szorosan vett *jogi kötelesség*, még ha ennek a kötelességnek nincs is mindig jogi szankciója.⁵⁸ Hogy a törvény e kötelességek teljesítését általánosságban jogi szankcióval nem biztosítja, ez azért van, mert feltételezi, hogy a törvények alapján csak olyan egyének lesznek az országgyűlés tagjaivá, akiket nem szükséges joghátrányokkal való fenyegetéssel kötelességeik teljesítésére szorítani.

Az egész állami létnek a kötelességteljesítés az alapja. Ha a kötelességek nem teljesítésére vagy laza teljesítésére a polgároknak éppen azok adnak példát,

⁵⁷ Képviselő az ő előzetes beleegyezése nélkül meg sem választható (1925 : XXVI. t.-c. 62. §.).

⁵⁸ Régen súlyos szankciók biztosították e kötelezettségek teljesítését. Az 1498 : I. t.-c. 400 forint pénzbüntetéssel büntette a köznemest, 800 forint pénzbüntetéssel a főnemest, ha az országgyűlésről igazolatlanul távol maradt. A megjelenést a megyei ispán vagy helyettese ellenőrizte, s ha ebben mulasztást követett el, ő is 400 forint pénzbüntetést fizetett. Jelenleg is a képviselőház házszabályai elrendelik, hogy a ház üléseiről 15 napon túl igazolatlanul távolmaradó képviselő napidíjai visszatartassanak. (245. §.) Ez azonban nem büntetés, mert a képviselő tiszteletdíja tulajdonképpen megtérítés, kártalanítás jellegével bír azért az idővesztéséért, ami a képviselőt hivatásának teljesítése közben éri. A hivatását és kötelességeit nem teljesítő képviselő tehát ezt a megtérítést nem igényelheti.

akik a törvényeket alkotják, — ha a szabályok alkotói maguk sem alkalmazkodnak a fennálló szabályokhoz, — ez az államéletet gyökereiben megtámadó legnagyobb destrukció.

V. Képviselőház és főrendiház az 1926 : XXII. t.-c. megalkotása előtt a törvényhozásnak *egyenjogú tényezői* voltak. Csupán a törvénykezdeményezés joga nem illette meg a főrendiházat. Az 1926 : XXII. t.-c. a felsőház jogkörét jelentősen megszorította, főképp azzal a rendelkezéssel, hogy amennyiben a két ház között valamely törvényjavaslat tárgyában támadt ellentétet a meghatározott eljárás során kiegyenlíteni nem sikerülne, a következő ülészakban a képviselőház a törvényjavaslatot az általa megállapított szövegben a felsőház hozzájárulása nélkül terjeszti az államfő elé. (1926 : XXII. t.-c. 31. §.). Amíg tehát eddig a főrendiház hozzájárulása nélkül törvény nem jöhetett létre, addig ezután a felsőház a törvény létrejövetelét csak elodázhathja, de meg nem akadályozhatja.

A felsőház jogkörének törvényi megszorítását azonban ellensúlyozhatja a felsőház tényleges súlya.⁵⁹ Az új felsőház tárgyalásainak előkelő hangja és színvonala, az ott érvényesülő emelkedett nézőpontok, a legkülönbözőbb kérdésekben megnyilvánuló szakszerűség, a felsőházi tagok nagy fegyelmezettsége és kötelességtudása és általában a felsőház munkájának a törvényhozás szempontjából való szembeszökő érté-

Lásd Molnár Kálmán: Az új országgyűlés. Nemzeti Ujság 1926 dec. 10-iki számának vezércikke.

kessége a felsőháznak olyan tekintélyt biztosítanak, hogy a felsőház hozzájárulása nélkül létrejött törvény nem keltené azt a közmegnyugvást, ami a jó törvény nyomában jár, s az ilyen törvény — kétségtelen külső kötelező ereje mellett is — nélkülözne valamit abból a belső tekintélyből, ami pedig legjobban biztosítja a törvény céljának elérését.

VI. A magyar alkotmány nem viszi mereven keresztül az államhatalmak elválasztásának tanát, s a végrehajtó hatalmat alárendeli a törvényhozó hatalomnak. Ez pedig nemcsak abban nyilvánul meg, hogy a végrehajtó hatalom csak a törvények korlátaiban belül mozoghat, hanem abban is, hogy a végrehajtó hatalom központi szerve: a kormány állandóan az országgyűlés (parlament) irányítása és ellenőrzése mellett működik. Ez az ellenőrzés megnyilvánul a mindkét ház tagjait megillető interpellációs jogban, továbbá abban, hogy a jogsértő kormányt a képviselőház vád alá helyezheti, a felsőházból alakított bíróság pedig elítélheti, de legfőképpen abban, hogy a kormány csak a parlament bizalma alapján folytathatja működését.

E tekintetben azonban lényeges különbség van a képviselőház és a felsőház bizalmának vagy bizalmatlanságának jogi jelentősége között. Parlamentáris rendszer mellett a kormány alkotmányos ellenőrzése tekintetében a súlypont az alsóházra esik. Bár a felsőház bizalmatlansága is erősen megnehezíti a kormány helyzetét, mégis az a kormány lemondását szükségképpen nem vonja maga után. E tekintetben

is lényeges különbség van a főrendiház és a felsőház jogköre között. A főrendiház a költségvetési és újoncmegajánlási törvény megszavazásának megtagadásával az ő bizalmatlanságának a formáljog alapján ugyanolyan érvényt szerezhetett, mint a képviselőház. E jogának merev érvényesítésében csak súlyos alkotmánypolitikai szempontok korlátozták. A felsőház azonban, — amelynek hozzájárulása nélkül törvény jöhet létre — nélkülözi a képviselőház erős fegyvereit (költségvetés és újoncmegtagadás), s bizalmatlanságával nem képes megrendíteni annak a kormánynak az állását, amelyik kormány a képviselőház bizalmát bírja.

ELSŐ CIM.

A KÉPVISELŐHÁZ.

a) Az országgyűlési képviselők választása.

A választójogi kérdés gazdag irodalmának legkiválóbb forrásmunkái az e tárgyban benyújtott törvényjavaslatok miniszteri indokolásai. Az 1913 előtti választójogi irodalom gondos összeállítását találjuk *Dr. Panka Károly*: A választójogi irodalom könyvészete Bpest, 1913. — című munkájában. Későbbi munkák: *Buza László*: A kötelező szavazás. Bpest, 1913. — *Rédei József*: Új parlamentarizmus. Bpest, 1913. — *Polner Ödön*: Az új választójogi törvényjavaslat. Bpest, 1918. — *Barabási Kun József*: Választójogunk fejlődési története. Budapesti Szemle. CLXXIV. 1918. 43. l. — *Vázsonyi Vilmos*: Miért kell és milyen lesz a választójog reformja. Bpest, 1918. — *Faluhelyi Ferenc*: Az országgyűlési képviselőválasztásokról szóló 1918: XVII. t.-c. Pécs, 1918. — *Molnár Kálmán*: Az arányos képviseleti választójogról. (Budapesti Szemle. 1919. 507. sz.) — *Ajtay József*: A választójogi reform. (Új Magyar Szemle. II. 1921. IV. 13. l.) — *Concha Győző*, *Ferdinandy Géza*, *Barabási Kun József*, *Polner Ödön*, *Szandtner Pál*, *Tóth Károly*, *Tóth Lajos*, *Buday László*, *Kovács Alajos*: A választójogról. (Társadalomtudomány. II. 1922. 111. és köv. l.) — Az 1922. évi február hó 21. napján a kormányzó úr öfömméltósága

jelenlétében a budai kir. várpalotában tartott *alkotmányjogi értekezlet* jegyzőkönyve. Bpest, 1922. — *Csekey István*: A választási bírászkodás. Jogállam, XXIV. 1925. 206. és köv. l. — *Ugyanő*: Über das System der Prüfung parlamentarischer Wahlen. Zeitschrift für Völkerrecht und Bundesstaatsrecht, VI. Breslau, 1913. — *Egyed István*: Választási bírászkodás. Magyar Jogi Szemle, VI. 1925. 181. s köv. l. — *Kollmann—Wagner*: A képviselői mandátum megtámadása. Bpest, 1922. — *Kovács András*: A nem-szavazók büntetendősége. Jogtud. Közl. LV. 1920. 92. s köv. l. — *Puky Endre*: A választói jog. Miskolci Jogászélet könyvtára. 5. sz. Miskolc, 1925. — *Zsedényi Béla*: A képviselőjelölés. Miskolc, 1927. Miskolci Jogászélet könyvtára. 21. sz. — *Térfi—Egyed*: Az új választójogi törvény. (1925 : XXVI. t.-c.) Bpest, 1925. — *Kovács Alajos*: A magyar választójogi reformok számszerű hatása. Bpest, 1925. — *Wlasics Gyula báró*: A képviselőválasztásról és az államhatalom megoszlásáról. (Magyar Közigazgatás, XLIX. 1926. 3. sz.)

45. §. A választói jog szabályozásának és kiterjesztésének története.

Az 1608 : k. u. I. t.-c. alapján két kamarára tagozódott országgyűlés alsóházában a döntő szó a megyei követeknél volt, akiket a megyei közgyűlés választott, a megye összes nemeseinek (több helyütt a honorácioroknak is!) részvételével. Körülbelül 200.000-re tehető azok száma, akik az 1848-as reform előtt politikai jogokban részesültek.

Az 1848-ki nagy átalakulás a rendi országgyűlést népképviseleti alapon újjászervezte, s választói jogot adott mindazoknak az állampolgároknak, akik a törvényben megállapított feltételeknek megfelelően, a választójog gyakorlására éretteknek és érdemeseknek voltak tekinthetők. Az 1848 : V. t.-c. szerint választók mindazok a bevett egyházhoz tartozó, legalább 20 éves,¹ finemű, önálló, magyar állampolgárok, akik:

¹ Meglepő az 1848 : V. t.-c. alacsony, 20 éves korhatára,

a) városokban 300 ezüst forint értékű házat vagy földet, községekben pedig $\frac{1}{4}$ úrbéri telket vagy hasonló kiterjedésű birtokot bírnak;

b) a tulajdon műhellyel vagy üzlettel bíró gyárosok, kereskedők és legalább egy segéddel dolgozó iparosok;

c) akik földbirtokukból vagy tőkéjükből évi 100 ezüst forint jövedelmet tudnak kimutatni;

d) akik magasabb értelmiséget kívánó — a törvényben felsorolt — foglalkozást űznek, vagy a megjelölt oklevéllel bírnak.

Akik az országgyűlési követek választásában előbb szavazattal bírtak, e jog gyakorlásában (régijogon) továbbra is meghagyták. Az 1848-as reform következtében a politikai joggal bírók száma az előbbinek négyszeresére, körülbelül 800.000-re emelkedett.

A jogkiterjesztés terén megtett eme hatalmas ugrás után hét évtized mozdulatlansága következett, amit csak néha-néha szakított meg egy-egy óvatos lépés.

amely az állami ügyek intézésébe beleszólást biztosít olyanoknak is, akik még nagykorúságukat el nem érték, s így saját ügyeik önálló vitelére képeseknek nem tekintetnek. Ennek a fonák rendelkezésnek az vette élet, hogy a gyakorlatban alig bírt jelentőséggel, mert a kérdéses korban levőknél rendszerint hiányzott a megkívánt vagyoni és a magasabb értelmi census, rendszerint hiányzott a magánjogi függetlenség, sőt a katonai kötelezettség teljesítése is kizárta a választói jog gyakorlását. 1904-ben a 427.603 húsz-huszonnégy éves korban levő magyar állampolgár férfi közül csak 8682 volt választó.

Az 1867 : XVII. t.-c. az izraelitákra terjeszti ki a választói jogot, a keresztényekre megállapított feltételek mellett.

Az 1874 : XXXIII. t.-c. újra szabályozza a választójogot, de megtartja az 1848-as törvényben megállapított jogcímekeket, s ezeken csak annyiban változtat, hogy a vagyoni és jövedelmi cenzust a megfelelő adóalapra átszámítva, adócenzussá alakítja, miközben annyira tartózkodik a választói jog kiterjesztésétől, hogy még a jog alapjául elfogadott jövedelemnek a valuta átalakulása következtében magától beálló minimális csökkenését is ellensúlyozza, s az 1848-ban 100 ezüst forintban megállapított censust matematikai pontossággal 105 osztrák értékű forintra helyesbíti. Az adócensus megállapításával kapcsolatban az adóhátralékosok elestek választói joguktól, s a választóknak ily módon megcsappant számát még az sem ellensúlyozta, hogy választói jogot nyertek a tisztviselők is, és pedig a köztisztviselők 500, a magántisztviselők 700 forint évi jövedelem után fizetett adó alapján. Ily módon a választók száma, amely 1870-ben kereken 890,000 volt (a lakosság 6·7%-a), 1881-ben 821.241-re (a lakosság 6%-a) csökkent.

Az 1899 : XV. t.-c. 141. §-a eltörli az 1874 : XXXIII. t.-c. ama korlátozását, amely az adóhátralékosokat választói joguk gyakorlásától megfosztotta. Ez a kétes értékű jogkiterjesztés a választók számát 1900-ban az előző évi 871.134-ről 989.009-re emeli, ami egyszerre 13·5%-os emelkedést jelent, míg előbb

18 év alatt (1881—1899) a választók száma csak ke-
reken 50.000-rel (6%) emelkedett.

Az 1848 utáni félszázad alatt a törvényhozás tel-
jességgel elmulasztotta bevonni a politikailag jö-
sultak közé azokat a társadalmilag mind jelentősebb
szerephez jutó elemeket, amelyek részint a közművelt-
ség általános emelkedésével, részint a foglalkozásuk-
kal járó nagyobb élettapasztalatukkal és tágasabb
látókörükkel a politikai érettség szükséges mértékét
időközben elérték. A szembetűnő eltolódás a méltat-
lanul mellőzött társadalmi osztályokban előbb ide-
gességet, majd türelmetlenséget és keserőséget fa-
kasztott, s az erre támaszkodó szélsőséges irányzatok
erősen megnehezítették a most már nem halasztható
reform közmegegyugvást keltő megvalósítását.

A legszélsőségesebb irányzatot a parlamentáris
alappal nem bíró Fejérváry kormány belügyminisz-
terének *Kristóffy József*nek 1905. december 16-ki
törvényjavaslat-tervezete képviseli, amely az *általá-
nos titkos választójog* alapjára átugorva, választói
jogot biztosított volna minden írni-olvasni tudó 24
évét betöltött, finemű magyar állampolgárnak. Ezt a
javaslatot, — amely a választók számát 1.049,000-ről
(1904) 2.814,000-re emelve, a régi választókat az új
választók gyenge kisebbségévé tette volna, — az or-
szágos közfelháborodás vétette le a napirendről.

A következő törvényjavaslat a koalíciós kormány
belügyminiszterének, *gróf Andrássy Gyulának* 1908
november 11-iki javaslata, amely nagy gonddal hozza
összhangba a korszellem követelményeit és a nemzeti

szempontokat. A törvényjavaslat az általánosság elve alapján épül fel, s választói jogot biztosít minden férfinak, aki magyar állampolgár, életének 24. évét betöltötte, legalább egy éve ugyanabban a községben állandó lakással bír, nem áll a választói jogosultsággal összeférhetetlen közszolgálatban, és a választói jogosultságból nincs kizárva.

A törvényjavaslat a magyar alkotmánynak amaz ősrégi alapelvét értékesíti, hogy közügyekben nem a nyers számszerű többség, hanem a *pars potior et sanior* dönt.² A „*vota ponderantur*” elve a *többses szavazati jogban* kap szabatos jogi formát. Gróf Andrassy javaslata szerint azok a választók, akik írni és olvasni nem tudnak, csupán ösválasztók, akik tízen együtt állíthatnak a választói jog közvetlen gyakorlására jogosított egy megbízottat. (Közvetett választás.). Az írni-olvasni tudók valamennyien közvetlen választók, de közülök azok, akik — részletektől eltekintve — a középiskolának alsó négy osztályát elvégezték, vagy legalább húsz korona évi egyenes állami adóval vannak megróva, két szavazattal —, azok pedig, akiknek középiskolai képesítése van, vagy legalább száz korona évi egyenes állami adóval vannak megróva, három szavazattal bírnak. A közérdek érvényesülését a szavazás nyilvánossága igyekszik előmozdítani.* E javaslat 2.618,500 közvetlen választónak

² *Sanior autem et potior pars illa dicitur, in qua dignitate et scientia fuerint praestantiores atque notabiliores.* (Trip. Part. III. Tit. 2. §. 8.)

* A törvényjavaslat indokolásában Andrassy Gyula gróf

és 1.271,000 ösválasztónak, tehát összesen 3.889,500 választónak adott volna szavazati jogot, de a koalíció belső meghasonlása miatt nem lett belőle törvény.³

Jelentős reformot cikkelyezett be végre az 1913 : XIV. t.-c., a *Tisza-féle* választói törvény, amely szerint választójoga van minden finemű magyar állampolgárnak, akinek egy év óta ugyanazon községben állandó lakhelye van, a választói életkort elérte, s a törvényben felsorolt különös kellékek valamelyikének megfelel. A választói életkor a középiskolát végzeteknél 24 év, *másoknál 30 év*.

Különös kellékek szempontjából a törvény négy csoportba sorolja a választókat. A *középiskolát végzettek*, minden további különös kellék nélkül, — *a 6 elemi osztályt végzettek* (a részletektől eltekintve) 2 korona egyenes állami adó alapján, — *az irni-olvasni tudók* 20 korona egyenes állami adó alapján —, *az analfabéták* 40 korona egyenes állami adó alapján nyernek választói jogot. És ez volt az első választói törvényünk, amely a titkos szavazást bevezeti a törvényhatósági városok választókerületeiben.

meggyőző érveléssel mutatja ki a nyílt szavazás elvileges és gyakorlati előnyeit a titkos szavazással szemben.

³ Maradt a régi 1874 : XXXIII. t.-c., s még az 1918-ban felosztatott képviselőházat is ennek alapján választották 1910-ben. A választók aránylagos száma 40 év alatt nemcsak hogy nem emelkedett, de sőt fogyott. 1870-ben a lakosság 6.7%-a volt választó, 1880-ban 6%, 1890-ben 5.6%, 1900-ban 5.9%, 1910-ben 6.4%. — Az 1874 : XXXIII. t.-c. alapján készült utolsó (1914. évi) névjegyzékekben az egész lakosság 6.8%-a, a 24 éven felüli lakosság 15.5%-a, a 24 éven felüli férfi lakosság 31.6%-a volt választó.

Ez a törvény a választók számát 1.272.755-ről (1914) 1.627,000-re emelte, ami a törvényjavaslat indokolásában megjósolt 75% helyett csak 28%-os szaporodásnak felel meg. Az 1913 : XIV. t.-c. alapján készült utolsó (1918 évi) névjegyzékek szerint a 24 éven felüli lakosság 20·9%-ának, a 24 éven felüli férfi lakosság 41·1%-ának volt választójoga. A közbejött világháború folyamán azonban az esedékes általános képviselőválasztás nem volt megejthető, s az időközben lényegesen átalakult viszonyok között a törvény alkalmazására soha se is került sor.

A következő — a jogfolytonosság alapján utolsó — választói törvény az 1918 : XVII. t.-c., a *Vázsonyi-Wekerle*-féle választói törvény. Választójogot biztosít minden férfinak, aki életének 24. évét betöltötte, magyar állampolgár, írni-olvasni tud, egy év óta ugyanazon községben állandó lakhelye van és ezenkívül a különös kellékek valamelyikének megfelel. Ilyen különös kellékek nagyjából a következők: a népiskola hatodik osztályának elvégzése; tíz korona egyenes állami adó kirovása; nyolc kishold kiterjedésű ingatlan tulajdona; legalább fél év óta önálló iparüzés vagy kereskedés; állandó alkalmazás; katonai szolgálatban elért altiszti fokozat; arany vagy ezüst vitézségi érem; bronz vitézségi érmmel vagy Károly csapatkereszttel valamely választónál segítő családtagság; régi jog az 1918. évi névjegyzék alapján. Ez volt az első törvényünk, amely kötelezővé teszi a szavazást azokban a választókerületekben, amelyekben a szavazás titkos (153. §.).

E törvény alapján 2.715,000-re (Vázsonyi eredeti javaslatára alapján 3.855,000-re) emelkedett volna a választók száma, s a 24 éven felüli lakosság 33·2%-a, a 24. éven felüli férfi lakosság 67·7%-a⁴ lett volna választó, de a bekövetkezett forradalmak s a jogfolytonosság megszakítása következtében ez a törvény sem került alkalmazásra. Egyébként nem is készült el a választókerületek és székhelyeik újabb megállapításáról szóló törvény, amelynek életbelépésétől a törvény 174. §-ának 2. bekezdése az 1918 : XVII. t.-c. életbelépését függővé teszi.

1918. őszén kitört a forradalom, s a forradalmi kormányok a választójog további kiterjesztését tűzik célul.

Az 1918 : I. néptörvény a nőkre is kiterjedő legáltalánosabb, községenkinti és titkos választójogot valósítja meg. Választójogot ad minden férfinak, aki életének 21 évét betöltötte, s legalább hat év óta magyar állampolgár: továbbá minden nőnek, aki életének 24. évét betöltötte, legalább hat év óta magyar állampolgár és bármely hazai élőnyelven írni-olvasni tud. E néptörvény szerint Magyarország választóinak száma 9.000,000-ra emelkedett volna. Az 1919 : XXV. néptörvény pedig a választási eljárást az arányos képviseleti rendszer alapján szabályozza. A kommunizmus kitörése folytán e néptörvények alkalmazására nem került sor.

⁴ Fenti számok az 1910. évi népszámlálás szerinti lakosság alapján vannak számítva. Az 1920. évi népszámlálás szerinti lakosságból az 1918 : XVII. t.-c. alapján a fenti megkülönböztetés szerint 36·7%, illetőleg 77·3% lett volna választó.

Következett a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság választójogi szabályzata (1919 június 23-án elfogadott alkotmány), amely elméleti szempontból azért érdekes, mert mutatja, hogy micsoda eltévelyedésekre képes a szélsőségekben tobzódó emberi ész. Választójogot biztosít külföldi állampolgároknak is, de kizárja a választói jogból a munkaadókat; akik tőkejövedelemből élnek; a kereskedőket; a lelkészeket és szerzeteseket. E rendelkezések alapján valóban választottak is.

A választójogi lázt szembeszökően mutatja az a körülmény, hogy a kommunizmus bukását követő Peidl kormány rövid egy hetes uralma alatt (1919 aug. 4-én) már újabb választójogi szabályozást adott és pedig teljesen az 1918 : I. néptörvény alapján.

Az alkotmányos jogrend és a jogbiztonság helyreállítása végett alakult kormányoknak is első teendője volt a választójog szabályozása. Így jött létre a *Friedrich-féle* 5.985/1919. M. E. sz. rendelet, amely választói jogot adott minden 24 éves férfinak, aki legalább hat év óta magyar állampolgár és félév óta ugyanabban a községben lakik, — s ugyane feltételek mellett minden írni-olvasni tudó nőnek. A szavazás titkos és kötelező. E rendelet alapján Csonkamagyarország választóinak száma 3.042,000-re emelkedett, s a 24 éven felüli lakosság 74·6%-a, a 24 éven felüli férfiak 85·1%-a; a 24 éven felüli nők 67%-a volt választó. E népszavazásszerű választói jog alapján jött össze az I. nemzetgyűlés 1920-ban.

Az I. nemzetgyűlésen szerzett tapasztalatok in-

dokoltta és kívánatossá tették a választói jog némi megszükitését. Ezt teszi a Bethlen-féle 2.200/922. M. E. rendelet,* amelynek alapján 2.382,084-re csökkent⁵ a választók száma. (1922/23. névjegyzék.). A lakosság 29.4%-a, a 24 éven felüli férfiak 78.3%-a, a 24 éven felüli nők 40.3%-a, a 24 éven felüli lakosság 58.4%-a, a 24 éven felüli írni-olvasni tudó lakosság 69.7%-a választó. Ezen az alapon választották meg 1922-ben a II. nemzetgyűlést. E rendelet külön ismertetése felesleges, mert a választói jogosultság feltételeit a következőkben részletesen ismertetendő 1925 : XXVI. t.-c. csaknem változatlanul ebből a rendeletről veszi át.

Az 1925 : XXVI. t.-c. rendszeresen összefoglalva, együtt adja az országgyűlési képviselőválasztásokra vonatkozó egész joganyagot, míg előbb a választói jogról és a választási eljárásról rendelkező alapvető törvények (1874 : XXXIII; 1913 : XIV; 1918 : XVII.) mellett külön törvények rendelkeztek pl. a képviselői

* Az alkotmányjogi értekezlet véleménye szerint a kormány az 1920 : I. t.-c. 10. §. alapján jogosult volt e rendelet kibocsátására. (Lásd: Az 1922. évi február hó 21-ik napján a kormányzó úr öfömlétsága jelenlétében a budai kir. várpalotában tartott alkotmányjogi értekezlet jegyzőkönyve. Budapest, 1922.)

⁵ Megjegyzendő, hogy az 1922. év folyamán hevenyészve végrehajtott összeírási munkálat során olyan személyek is bejutottak a névjegyzékbe, akik választójogosultsággal a rendelet szerint nem bírtak. Ezért az 1922/23. évi névjegyzék alapos kiigazításra szorult. Az 1925. évre érvényes névjegyzékbe már csak 2,242.471 választó vétetett fel, a 24 éven felüli népesség 54.6%-a, — ami az 1918 : XVII. t.-c.-hez képest 48%, az 1913 : XIV. t.-c.-hez 161%, az 1874 : XXXIII. t.-c.-hez képest 386% haladást jelent.

megbízó levelek bemutatásáról (1876 : XXXIX), a képviselőválasztások feletti bíraskodásról (1899 : XV; 1908 : XXXVII; 1915 : XVII), a választói jog büntetőjogi védelméről (1913 : XXIII. t.-c.) stb., amely törvények az 1925 : XXVI. t.-c. hatálybalépésével mind hatályukat veszítik

Egyedül a választókerületek és székhelyeik megállapítását tartja fenn a törvény (12. §. 2.) külön törvénynek, amely az e tárgyban jelenleg intézkedő 1914 : XV. t.-c.-et és az ezt módosító 3.100.922. M. E. rendeletet lesz hivatva felváltani.

* * *

Vitán felül álló tétele alkotmányunknak, hogy az országgyűlési választójog csupán csak törvényhozási úton — és nem kormányrendelettel — szabályozható. A népköztársasági és tanácsköztársasági szervek rendelkezéseinek érvénytelenségét az 1920 : I. t.-c. 9. §. kifejezetten is megállapítja. A két nemzetgyűlés pedig szükségét érezte annak, hogy törvényhozási úton utólag hagyja jóvá azokat a deficiens választójogi szabályokat, amelyek alapján összeült (1920 : I. t.-c. 1. §; — 1925 : XXVI. t.-c. 187. §.),

46. §. Választójogosultság (aktív választói jog) az 1925 : XXVI. t.-c. alapján.

I. Országgyűlési képviselőválasztójoga van minden *férfinak,*

aki életének 24. évét betöltötte,
tíz év óta magyar állampolgár,

két év óta ugyanabban a községben lakik vagy van lakása, és

az elemi népiskola negyedik osztályát sikeresen elvégezte, vagy ezzel egyenlő értékű műveltség megszerzését igazolta.

A 24. életév betöltése nem kívántatik meg attól, aki igazolja, hogy egyetemet vagy más főiskolát végzett.

„Régi jogon“ országgyűlési képviselőválasztó mindenki, aki az 1918. évre érvényes névjegyzékbe fel van véve, még ha az előző bekezdésben megszabott kellékeknek nem felel is meg, ha ugyanabban a községben lakik, amelynek névjegyzékébe az 1918. évre felvették.

II. Országgyűlési képviselőválasztójoga van minden *nőnek*,

aki életének 30. évét betöltötte,

tíz év óta magyar állampolgár,

két év óta ugyanabban a községben lakik vagy van lakása és

az elemi népiskola hatodik osztályát, vagy más tanintézetnek ezzel tanértékre nézve egyenrangú osztályát sikeresen elvégezte, vagy ezzel egyenlő értékű műveltség megszerzését igazolta.

Az egyéb kellékek igazolása mellett választójoga van annak a nőnek is, aki az elemi népiskola negyedik osztályának sikeres elvégzését, vagy ezzel egyenlő értékű műveltség megszerzését igazolja, ha:

három vagy több törvényes gyermeknek adott életet és legalább három gyermeke életben van; —

a háborúban hősi halált halt gyermekeket e rendelkezés szempontjából életben levőknek kell tekinteni;⁶ vagy

saját vagyonának jövedelméből vagy saját keresetéből tartja el magát és önálló háztartást vezet.

Annak a nőnek, aki egyetemet vagy más főiskolát végzett, életkorára való tekintet nélkül van választójoga.

III. A választójogosultság szempontjából a *tízéves magyar állampolgárság* kellékét vélelmezni kell mindazoknál, akik Magyarország területén születtek, kivéve, ha alapos kétség forog fenn abban a tekintetben, hogy a magyar állampolgárságot leszármazás útján nem szerezték meg.

Addig, amíg a trianoni békeparancs rendelkezései következtében beálló állampolgárság-változások kérdése teljes egészében tisztázva nem lesz, a központi választmány a magyar állampolgárságot vélelmezni köteles annál, aki a megcsonkítatlan Magyarország területén született, ha a békeszerződés életbeléptét közvetlenül megelőzően négy éven át Csonkamaagyarországnak valamely községében egyfolytában lakott. Aki a hadviseléssel kapcsolatos okból nem tartózkodhatott lakóhelyén, ilyen okból való távollétének idejét lakóhelyén eltöltöttnek kell tekinteni.

A visszahonosított személyeknél korábbi magyar állampolgárságuk időtartamát a megkívánt tíz éves

⁶ Aki ezen az alapon a választói jogot egyszer megszerezte, annak továbbra is birtokában marad, tekintet nélkül életben levő gyermekeinek a számára.

állampolgárság kellékének elbírálásánál számításba kell venni. Azonnal van választójoga annak, aki királyi oklevéllel honosított, ha a többi kellékekkel rendelkezik. (3. §.)

IV. A választójoghoz megkívánt *kétévi egyhelyben lakás* kellékének megfelel az is, aki az utolsó két évben lakóhelyét csak egy ízben változtatta, ha megelőzőleg két évig ugyanegy községben lakott.

Bármily rövid ideig tartó helybenlakás elegendő annál, aki:

a törvényben felsorolt közületek és jogi személyek (állam, törvényhatóság, község, nyilvános számadásra kötelezett vállalat stb.) állandó alkalmazottja; vagy

magasabb értelmiséget igénylő bizonyos állást tölt be (a nyugalmazott köz- és magántisztviselő is), általában aki középiskolát végzett, ha állandó állása vagy foglalkozása van; vagy

a Magyarországtól elszakított területről ideköltözve igazolja, hogy előző állandó tartózkodási helye elszakított területen volt; vagy

hadifogságból tért vissza, ha a hadifogságban tanúsított magatartását igazolták.

A férjet megillető eme kedvezmények a vele közös háztartásban élő nejét is megilletik.

Annál, aki az államfő vagy a kormány kinevezése vagy megbízása alapján, vagy valamely nyilvános számadásra kötelezett magyarországi vállalat tisztviselőjeként Csonkamaagyarország területén kívül teljesít szolgálatot, a választójoghoz nem kívántatik,

hogy Csonkama gyarországban lakóhelye legyen, ha megelőzőleg valamely itt fekvő községben lakott, vagy ha ilyen községben illetősége van.

V. A választói jogosultsággal *összeférhetetlen* *közzolgálata* miatt nincs választójoga annak,

aki a fegyveres erőnek vagy a csendőrségnek tényleges szolgálatban álló tagja, kivéve a szabadságolt viszonyba tartozókat;

aki az állami vagy községi rendőrség, folyamőrség, vámőrség legénységének tagja, nem értve ide a fegyverviselésre jogosított más polgári alkalmazottakat (pénzügyőr, mező-, erdő-, hegyőr stb.).

VI. A választójogból *ki van zárva*, tehát a választók névjegyzékébe nem vehető fel az:

aki gondnokság alatt áll, valamint akinek kiskorúsága meg van hosszabbítva;

aki elmebeteg, még ha nem áll is gondnokság alatt;

aki csőd alatt áll;

aki közjótékonyságból vagy közsegélyből él, illetőleg abból élt és attól a naptól, amelyen ily ellátása megszűnt, egy év még nem telt el;

akinek gyermeke felett gyakorolt atyai hatalmát a hatóság jogerősen megszüntette, azon idő alatt, amíg a gyermek másnak gyámsága alatt áll, de legalább az atyai hatalom megszüntetésétől számított két évig;

aki, vagy akinek vele közös háztartásban élő házastársa üzleténél vagy foglalkozásánál fogva erkölcsrendészeti ellenőrzés alatt áll;

aki részegséggel nyilvános helyen elkövetett botrányokozás miatt két éven belül öt aranykoronát meghaladó pénzbüntetésre legalább két ízben jogerősen el volt ítélve, ha az utolsó büntetés kiállásától vagy elévülésétől számítva egy év még nem telt el;

akit büntett vagy szándékosan elkövetett vétség miatt szabadságvesztés büntetésre ítéltek, az ítélet jogerőre emelkedésétől a szabadságvesztés kiállásáig, kivéve ha a büntetés végrehajtása feltételesen fel van függesztve, vagy kegyelem útján elengedtetett, vagy elévült;

akit nyereségvágyból elkövetett büntett vagy vétség miatt, továbbá akit felségsértés, államfő bántalmazása vagy megsértése, hűtlenség, lázadás, csoport által elkövetett hatóság elleni erőszak, kémkedés, izgatás,^{6a} az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló vagy a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló bűncselekmények miatt jogerősen szabadságvesztés büntetésre ítéltek, a kiszabott büntetés kiállásától vagy az elévüléstől számítva vétség esetében öt év alatt, büntett esetében tíz év alatt;

az a közalkalmazott vagy más közeg, akit fegyelmi úton jogerősen elítéltek azért, mert a képviselőválasztás alkalmával, vagy annak előkészítése közben a választói jogszabályokat megszegte vagy kijátszotta, — a fegyelmi ítélet jogerőre emelkedésétől számított öt év alatt;

akit a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913 :

^{6a} Lásd a 270. lapon levő 6^b jegyzetet.

XXI. t.-c. alapján jogerősen szabadságvesztés büntetésre ítélték, vagy dologházba utaltak, a kiszabott szabadságvesztésbüntetés, vagy dologházi őrizet kiállításától vagy elévülésétől számítva kihágás esetében öt év alatt, egyéb esetekben tíz év alatt;

aki büntett vagy vétség miatt bírói határozat alapján előzetes letartóztatásban vagy vizsgálati fogásban van, továbbá aki szabadságvesztésbüntetését tölti — ideértve azt is, aki feltételes szabadságon van, — valamint az is, aki ellen nyereségvágyból elkövetett büntett vagy vétség miatt vád alá helyező határozatot hoztak, vagy főtárgyalást tűztek ki;

akit politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésére jogerősen elítéltek, az ítéletben megállapított idő alatt;

akinek választójogát az országgyűlési képviselőválasztások tárgyában ítélő bíróság felfüggesztette, az ítéletben megállapított idő alatt;

akire nézve bírói vagy más közhatóság — törvényes hatáskörében — kétségtelenül megállapította, hogy a háború idején az ellenséghez pártolt és azt kémkedéssel, fegyveres szolgálattal vagy másnemű szolgáltatással támogatta, vagy evégből ellenséges csapathoz csatlakozott, vagy önként ellenséges területre távozott, különösen, ha ezt a vagyonek kobzás kimondásával állapították meg; vagy hogy háború idejében az ellenséggel együttérzését akár sajtó útján, akár szóval, iratban, képes ábrázolatban, vagy egyébként felismerhetően kifejezésre juttatta;

akit a fentebb felsorolt bűncselekményeknek

megfelelő bizonyos bűncselekmények miatt katonai büntetőbíróság ítélt jogerősen szabadságvesztésbüntetésre.

Ha büntett vagy vétség miatt a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése is ki van mondva, ennek időtartamát be kell számítani a büntetés kiállása utáni abba az időbe, amely alatt a választójog magának a törvénynek a rendelkezése alapján van elvonva.

Minden elsőfokú bíróság és más hatóság köteles azt a határozatot, amely a felsorolt kizáró okok valamelyikét megállapítja, jogerőre emelkedése után azonnal az érdekelt személy lakóhelye szerint illetékes törvényhatóság első tisztviselőjéhez megküldeni, aki azt szavazókörönként nyilvántartásba foglaltatja, magát a határozatot pedig — a névjegyzékek kiigazításánál és a választásnál leendő figyelembevétel végett — az illetékes központi választmánynak megküldi.

VII. Azokról, akiknek választójoguk van, *névjegyzéket* kell szerkeszteni. Azt, akire nézve kizáró ok forog fenn, szintén fel kell venni a névjegyzékbe, ha közokirattal igazolja, hogy a kizáró ok a névjegyzék szerkesztésének naptári évében megszűnik.

Választójogot csak az gyakorolhat, — és pedig mindig személyesen, aki a névjegyzékbe fel van véve. Minden választónak egy szavazata van.

47. §. Választhatóság (Passzív választójog.)

I. Országgyűlési képviselővé választható az, akinek a választás időpontjában választójoga van, — még ha a választók névjegyzékébe nincs is felvéve, — és életének 30. évét betöltötte.

II. Nem választható országgyűlési képviselővé: az a honosított állampolgár, akinek honosítása óta tíz év még nem telt el, kivéve a királyi oklevéllel honosítottat;

aki közbenjárási összeférhetetlenség miatt mandátumától megfosztatott — ugyanazon országgyűlési időszak tartama alatt;

aki megbízólevele bemutatásának elmulasztása miatt mandátumától megfosztatott, — s ez idő óta öt év még nem telt el;

akinek képviselői megbízása azon okból szűnt meg, mert olyan tény állapítottatott meg róla, amelyből kétségtelen, hogy a magyar nemzetnek tartozó köteles hűség ellen vétett, vagy az állam törvényeinek megváltoztatására más módon, mint törvényes eszközökkel törekedett, vagy országgyűlési képviselői működésében a képviselőházon kívül álló tényezőtől utasítást fogadott el, vagy magát ilyen tényező rendelkezésének vetette alá, — s mandátumának megszüntetése óta öt év még nem telt el (180. §.);

akit nyereségvágyból elkövetett büntett miatt jogerősen két évet meghaladó szabadságvesztés büntetésre vagy ennél súlyosabb büntetésre ítélték, vagy akit rágalmazásért vagy izgatásért^{6b} tíz éven belül

^{6b} A választói törvény 7. §-ának 4. bekezdése, továbbá a 10. §. 1. bekezdésének 3. pontja, valamint a 189. §. 2. bekezdése ellertmondó rendelkezéseket tartalmaznak:

A 189. §. 2. bekezdése szerint a választójogból vagy a választhatóságból kizáró okként csak az olyan rágalmazás vagy izgatás miatt történt elítélés jöhet tekintetbe, amelyet *a jelen törvény hatályba lépte után* — tehát 1926. nov. 15. után

három ízben jogerősen szabadságvesztés büntetésre ítélték el;

akit bizonyos bűncselekmények miatt ismételten ítélték jogerősen szabadságvesztés büntetésre, a kiszabott büntetés kiállításától vagy elévülésétől számítva, vétség esetében tíz év alatt, büntett esetében tizenöt év alatt;

az a közhivatalnok, tanár, tanító, lelkész vagy ügyvéd, akit hazafiatlan magatartása miatt az illetékes hatóság országgyűlési képviselővé választása előtt fegyelmi úton jogerős határozattal állásától elmozdításra (hivatalvesztésre), az ügyvédség elvesztésére ítélt, a fegyelmi határozat jogerőre emelkedésétől számított öt év alatt;

aki az u. n. tanácsköztársaság forradalmi kormányzó tanácsának tagja (népbiztos) vagy helyettese; forradalmi törvényszék elnöke, tagja vagy vádbiztosa; vagy politikai megbízott volt.

(1925 : XXVI. t.-c. 189. §. 1. bek. és 1926 : XXII. t.-c. 51. §.) — követtek el.

A 7. §. 4. bekezdése szerint: akit osztály vagy tulajdon ellen elkövetett izgatás miatt ítélték el jogerősen szabadságvesztésbüntetésre, az csak akkor zárható ki a választói jogból, ha a cselekményt az 1918 : XVII. t.-c. életbelépte után követte el. Ámde ez a törvény a maga egészében soha se lépett életbe. (1918 : XVII. t.-c. 174. §. 2. bek.) Az 1918 : XVII. t.-c. 180. §-a, ahonnan ez a rendelkezés átvétetett, ezt mondja: "... ha a cselekményt a jelen törvény kihirdetése után (tehát 1918. szeptember 20. után) követte el."

A 10. §. 3. bekezdése szerint pedig az nem választható országgyűlési képviselővé, akit a jelen törvény kihirdetése után (tehát 1925. augusztus 23. után) elkövetett rágalmazásért vagy izgatásért ítélték el tíz éven belül három ízben jogerősen szabadságvesztés-büntetésre.

Akinek képviselői megbízását a képviselőház bizonyos kizáró okok (10. §.) miatt megszüntnek jelentette ki, nem is jelölhető képviselővé, hacsak nem igazolja, hogy a vele szemben megállapított kizáró ok már megszűnt. (139. §.).

Ha a választási biztosnak, vagy a választási vagy a szavazatszedőküldöttségi elnöknek a megválasztott képviselőre vonatkozóan olyan tényről van közvetlen tudomása, vagy a nevezettek valamelyikének a jelölés vagy a választás során valamelyik választó jelent be olyan határozottan megjelölt tény, amely miatt a megválasztott személy nem választható meg országgyűlési képviselővé, ezt a tény, a választási jegyzőkönyvbe kell foglalni. Ilyen esetben a képviselőválasztás igazolására hivatott szerv köteles a megválasztott képviselő választhatóságát hivatalból megvizsgálni.

III. Nem választható országgyűlési képviselővé az sem:

aki a választás napjának kitűzése és a választás közé eső időben főispán, kormánybiztos, alispán, kir. pénzügyigazgató, budapesti kir. adófelügyelő, főszolgabíró, szolgabíró, gazdasági felügyelő, a rendőrhatalóság vezetője, törvényhatósági joggal felruházott vagy rendezett tanácsú város polgármestere volt abban a választókerületben, amely egészen vagy részben az illető törvényhatóság, járás vagy város területén fekszik;

aki az előző pontban megjelölt időben kir. járásbírósnál vagy törvényszéknél mint ítélőbíró, vagy

kir. ügyészségnél, mint ennek tagja volt alkalmazva, abban a választókerületben, amely egészen vagy részben az illető kir. járásbíróság vagy törvényszék területén fekszik;

a választási vagy szavazatszedő küldöttségi elnök (helyettes elnök) abban a választókerületben, amelyben a választásnál vagy a szavazatszedésnél közreműködik.

Ha az előbb említett tisztviselők valamelyike képviselőjelöltként való fellépés céljából a törvény eme rendelkezéseire való hivatkozással állásáról lemond, és lemondását az annak elfogadására hivatott hatóságnak bejelenti, lemondását — fegyelmi és vagyoni felelősségének fenntartása mellett — elfogadottnak kell tekinteni, de a közigazgatási tisztviselő ugyanazon hatósági területen, ahol képviselővé jelöltetett, az előbbi állására két éven belül ki nem nevezhető, illetőleg meg nem választható.

48. §. Választókerületek és szavazókörök.

I. A jogfolytonosság alapján összeült utolsó képviselőház választókerületenkint, az általános többségi rendszer szerint választott 413 magyar-, és a horvát országgyűlés által kollektive választott 40 horvát — képviselőből, összesen 453 tagból állott.

Az országgyűlési választókerületek számának és székhelyének megállapításáról szóló utolsó törvényünk: az 1914 : XV. t.-c., a magyar választókerületek számát 435-re emelte. E törvényt az ország megcsonkítása után a 3.100/922. M. E. rendelet csak

annyiban módosította, amennyiben a lajstromos választási rendszer részleges behozatala, a csonka választókerületek kiegészítése és a túlnagy választókerületek arányosítása céljából ez szükségesnek mutatkozott. A II. nemzetgyűlés tagjainak választása 219 választókerületben történt, amelyből 215 kerület egy-egy képviselőt, négy kerület pedig az arányos képviseleti rendszer szerint külön külön $6+9+10+5$, azaz összesen 30 képviselőt választott. Az 1925: XXVI. t.-c. jelzi, hogy a választókerületeket és székhelyeiket külön törvény fogja szabályozni. De ennek a törvénynek a megalkotásáig felhatalmazza a miniszteriumot, hogy a jelenlegi választókerületeket rendelettel módosíthassa és ennek kapcsán kisebb kerületek összevonásával és a nagyobbak kettéosztásával a kerületek számát 10%-kal apaszhassa.⁷

II. Az 1925: XXVI. t.-c. 13. §-ának rendelkezése szerint a jövőben Budapest-Székesfőváros választókerületei, a budapestkörnyéki választókerület, továbbá azok a törvényhatósági városok, amelyek egynél több képviselőt választanak, képviselőiket az arányos képviseleti rendszer szerint lajstromos szavazással választják, a többi választókerületek mindenike az általános többségi rendszer szerint egy-egy képviselőt választ.

Az arányos képviseleti rendszer szerint választanak: Budapest: I. választókerülete 6, Budapest II. választókerülete 9, Budapest III. választókerülete 10,

⁷ Lásd lentebb az 53. §-t.

a budapestkörnyéki választókerület 5, Debrecen 3, Szeged 3, Győr 2, Hódmezővásárhely 2, Kecskemét 2, Miskolc 2, Pécs 2 képviselőt. Az ezen rendszer szerint választott képviselők száma tehát 46, vagyis az összes képviselők (245) 19%-a.

Azokban a választókerületekben, amelyekben a választás lajstromosan történik, a szavazás titkos, egyebütt a szavazás nyilvános.

Rendszerint minden község (város) egy szavazókört alkot, azokban a községekben (városokban) azonban, ahol az összeírt választók száma az ezret jelentékenyen meghaladja, a belügyminiszter a szükséghez képest több szavazókör létesítését rendelheti el.

A belügyminiszter által megállapított számú szavazókörök beosztása és a beosztás esetleges megváltoztatása a község (város) feladata. E végből köteles a községi előljáráóság (városi tanács) a belügyminiszter rendeletének vétele után haladéktalanul a község (város) területén — utcák, terek, esetleg házsámok szerint elhatárolva — a megállapított számú szavazókört megalakítani.

A szavazókörök beosztását csak különösen fontos okból lehet megváltoztatni, és az ilyen változtatás csak a következő országgyűlési képviselőválasztási időszakban lép hatályba.

A szavazás kötelező ott, ahol titkos.⁸

⁸ A választói törvény 14. §-ának ez a rendelkezése *szankció nélküli lex imperfecta*. Büntető szankció csupán a szavazatszedő küldöttség előtti megjelenés elmulasztásához

49. §. Központi választmány és összeíró küldöttségek.

I. A választók névjegyzékének elkészítése és évenkénti kiigazítása, úgyszintén a képviselőválasztások előkészítése végett minden törvényhatóságban, továbbá minden olyan rendezett tanácsú városban, amely külön választókerületet alkot, vagy amely több rendezett tanácsú városból alakított választókerület székhelye, *központi választmányt* kell alakítani. Az 1926. év végén valamennyi központi választmányt újra kellett alakítani. (186. §.).

A központi választmány az elnökből, továbbá a törvényhatósági bizottságnak, illetőleg rendezett tanácsú város képviselőtestületének közgyűlése által választott tagokból áll. A választás titkos szavazással szavazólapok útján lajstromosan és az arányos képviseleti rendszer szerint történik.

A központi választmány elnöke törvényhatóságban a törvényhatóság első tisztviselője, rendezett tanácsú városban a polgármester, több rendezett tanácsú városból alakított választókerületben a kerület

fűződik, akár nyilvános, akár titkos a szavazás. (172. §. 3.) — Mivel a szavazati jog gyakorlása mindenkinek *egyformán* állampolgári kötelessége, akár nyilvános, akár titkos a szavazás, nem helyes a választói törvénynek az a megkülönböztetése, amely a mindkét esetben szankcióval biztosított megjelenési kötelezettségen felül a szavazást titkosság esetén — bár szankció nélkül — kötelezőnek jelenti ki, nyilvános szavazás esetén ellenben — a contrario következtetéssel — felment a szavazási kötelezettség alul. Ez elhomályosítja azt a közjogi alapelvet, hogy a szavazati joggal való élés minden erre jogosított polgárnak egyformán állampolgári kötelessége, mert az állam ezt a jogot azért adja, hogy a polgár éljen is azzal az állam érdekében.

székhelyéül szolgáló város polgármestere, vagy ezek törvényes helyettesei.

A központi választmány jegyzőjét vagy helyettesét évenként az elnök rendeli ki a törvényhatóságnak illetőleg a rendezett tanácsú városnak jegyzői közül. A jegyző ebben a minőségben nem tagja a központi választmánynak.

A központi választmány tagjává csak az választható, aki az illető törvényhatóság (rendezett tanácsú város) területén valamely választókerület választóinak névjegyzékébe fel van véve, vagy az illető törvényhatóság bizottságának tagja. Aki egy féléven át egy ülésen sem jelent meg és elmaradását minden alkalommal kellően nem igazolta, elveszti választmányi tagságát és a legközelebbi tagválasztásnál nem választható meg újra.

A megbízás január hó 1. napjától számított három naptári évre szól.

A központi választmány elnöke és helyettes elnöke, tagjai, jegyzője és helyettes jegyzője működésük megkezdése előtt esküt tesznek.

A központi választmány a szükséghez képest elhatározhatja, hogy az ideiglenes névjegyzék összeállítását és az ellene benyújtott felszólalások és észrevételek tárgyalását több osztályban fogja végezni. A központi választmány ülései nyilvánosak. A központi választmány a belügyminiszterrel, más közigazgatási hatóságokkal, a bíróságokkal, továbbá hivatalokkal és magánosokkal közvetlenül érintkezik.

A központi választmánynak a választójogot

érintő határozatai ellen a közigazgatási bírósághoz panasznak van helye. A központi választmány egyéltől határozatai a határozathozatalt követő tizenöt nappal alatt a törvényszerűség szempontjából a belügyminiszterhez felelbevezhetők.

A belügyminiszter a választójogi szabályokban ütköző határozatot akár hivatalból, akár felelbevezés alapján a felelbevezési határidő lejártá előtt is megsemmisítheti, és amennyiben intézkedés tétele szükséges, új határozat hozatalát rendelheti el. Ha azonban a központi választmány valamely határidő vagy határnap kitűzésében az érintett szabályokat helytelenül alkalmazta és az idő rövidsége az új határozat hozatalát kizárja: a belügyminiszter ebben a kérdésben érdemileg intézkedik.

II. Azokban az években, amelyekben a képviselőválasztók névjegyzékét ki kell igazítani, a központi választmány minden község (szavazókör) részére egy vagy több összeíró küldöttséget alakít. A községi vagy körjegyző a hivatali működésének területén levő szavazókörben vagy szavazókörökben az összeíró küldöttségnek vagy küldöttségeknek állásánál fogva rendes tagja. Az összeíró küldöttség elnöke és többi tagjai működésük megkezdése előtt esküt tesznek.

50. §. A választók névjegyzéke.

I. A választók névjegyzékét községek szerint, ha pedig a község több szavazókörből áll, szavazókörök szerint kell szerkeszteni.

Az országgyűlési képviselőválasztók névjegyzéke

állandó, amelyet öt évenként, — még pedig az eggyel vagy hattal végződő naptári években, — teljesen újra kell összeállítani, a közbeeső években pedig évenként kell kiigazítani. (1925 : XXVI. t.-c. 28. §. és 1926 : XXII. t.-c. 50. §.).

Mielőtt az országgyűlési képviselőválasztók névjegyzékének új összeállítása kezdetét venné, azt közvetlenül megelőzően, de ettől teljesen függetlenül, az ország minden lakosát állandó lakásán, esetleges ideiglenes távollétére való tekintet nélkül, pontosan össze kell írni.

II. A képviselőválasztók névjegyzékének új összeállítása a választójogosultak vallomásszolgáltatása alapján történik. A vallomást hivatalos egyéni számlálólapokon kell szolgáltatni.

Városokban a fél által kitöltött számlálólapokat a város által e végből kiküldött hatósági közegek lakásról-lakásra járva szedik össze, s az eljáró hatósági közeg mindazok nevét, akik véleménye szerint a választójog kellékeinek megfelelnek, a helyszínén lakóházankint készített jegyzékbe foglalja, és ennek a jegyzéknek másodpéldányát az illető házban — feltűnő helyen — kifüggeszti. A jegyzékre a kifüggesztéstől számított 15 nap alatt a ház minden lakója írásban megjegyzést tehet, és ezt a ház gondozójánál, a város tanácsánál vagy közvetlenül a központi választmánynál nyújthatja be. A ház gondozója köteles a nála benyújtott megjegyzést haladéktalanul megküldeni a város tanácsához, az pedig a számlálólapokkal együtt a központi választmányhoz.

Nagy- és kisközségekben a számlálólapokat az előljáróság tagjai házról-házra járva töltik ki és gyűjtik össze.

Az átvizsgált számlálólapok — az ideiglenes névjegyzékek összeállítása végett — a központi választmányhoz terjesztendők be.

III. Az összeíró küldöttség január hóban ülést tart, és tagjai között a község (város) egyes részeit a névjegyzék előkészítésével járó tennivalók elvégzése céljából felosztja.

Aki az elemi népiskola negyedik illetőleg hatodik osztályát sikeresen elvégezte, vagy ezzel a választójog szempontjából egyenlő értékű iskolát végzett el, ha erről szóló bizonyítvánnyal nem rendelkezik, a bizonyítvány beszerzését, — az adatok megjelölésével — a központi választmánytól kérheti. Sőt ha a szükséges adatokat bármi úton bejelenti, a központi választmány az ideiglenes névjegyzék összeállítása alkalmával hivatalból köteles az előírt iskolai képzettség fenforgásáról meggyőződést szerezni, még ha a fél eziránt külön kérelmet nem is terjesztett elő.

Az összeíró küldöttség működésének kezdő napját a küldöttség elnöke tűzi ki, és mind a kitűzött napot, mind azt, hogy a küldöttség mely helyiségben fog működni, legalább nyolc nappal előbb a szokásos módon kihirdeti, — és pedig azzal a figyelmeztetéssel, hogy az összeírás ugyan hivatalból történik, azonban választójogának igazolása végett a küldöttség előtt bárki megjelenhet, idézésre pedig mindenki

megjelenni és felhívásra okiratait felmutatni köteles. Az összeíró küldöttség eljárása nyilvános.

Az összeíró küldöttség hivatalból vizsgálja, hogy kik felelnek meg a választójog kellékeinek. Méltánylást érdemlő esetekben az összeíró küldöttség egyes hivatalos adatok megszerzése iránt a fél helyett hivatalból is intézkedhetik. Amely esetekben a központi választmány hivatalból köteles hivatalos adatokat megszerezni, ez a kötelezettség az összeíró küldöttségeket is terheli.

Az elemi népiskola negyedik, illetőleg hatodik osztályának, vagy ezzel egyenértékű tanintézetnek sikeres elvégzését vélelmezni kell akkor, ha az illetőről köztudomású, vagy állásából nyilvánvaló, hogy a négy, illetőleg hat elemi iskolai képzettséggel, illetőleg egyenlő értékű műveltséggel rendelkezik. Ez a vélelem áll különösen a szellemi munkára alkalmazott köz- vagy magántisztviselőre, továbbá arra, aki a háborúban vitézségi érmet kapott, vagy a katonai szolgálat körében altiszti fokozatot ért el; továbbá arra is, aki önállóan folytat ipari (kereskedelmi) üzletet vagy vállalatot, amely a saját és családja eltartását biztosítja; valamint a vele együttélő feleségére is, ha férjének most körülírt üzletében vagy vállalatában tevékenyen részt vesz. Áll végül ez a vélelem arra a földművesre, vagy vele együttélő feleségére is, akiknek valamelyike a bármelyiküknek olyan saját, vagy mindkettőjüknek olyan közös földbirtokán önállóan gazdálkodik, amelynek kataszteri tiszta jövedelme legalább 60 aranykorona.

Azt, aki választójogának igazolása végett a küldöttség előtt személyesen megjelent, a jelentkezés sorrendjében meg kell hallgatni.

A névjegyzék tervezetébe azt kell felvenni, aki a választói joghoz megkívánt kellékekkel az összeírás időpontjában rendelkezik. Életkor tekintetében azonban elég, ha a felveendő a választói életkort még abban a naptári évben betölti, amelyben az összeírás történik.

A választót csak egy névjegyzékbe szabad felvenni, még pedig annak a községnek (szavazókörnek) névjegyzékébe, ahol a választónak az összeíráskor rendes lakóhelye van.

Azt, aki az államfő vagy a kormány kinevezése vagy megbízása alapján, vagy valamely nyilvános számadásra kötelezett magyarországi vállalat tisztviselőjeként Csonkamagyarország területén kívül teljesít szolgálatot, — annak a községnek névjegyzékébe kell felvenni, amelyben kinevezése vagy megbízása előtt utoljára lakott, vagy amelyben adót fizet. Kívánatára őt Budapesten az általa megjelölt szavazókörnek névjegyzékébe kell felvenni.

A névjegyzékbe való felvételt valamely kizáró ok miatt csak abban az esetben lehet mellőzni, ha a kizáró ok alapjául szolgáló körülmény az illetékes hatóság értesítésével, vagy határozatával, vagy valamely hivatalosan vezetett nyilvántartás adataival igazolva van. Ezeket az adatokat szükség esetén hivatalból kell beszerezni.

Elmebetegség okából gondnokság alá helyező

ítélet hiányában csak annak a felvétele mellőzhető, akinek elmebetegségét hatósági orvos bizonyítványa állapítja meg.

IV. Az összeíró küldöttség minden községről, ha pedig a község több szavazókörre oszlik, minden szavazókörrel külön, lehetőleg betűrendben készíti el a *névjegyzék tervezetét*; városokban az utcanevek betűrendjének és a házak sorszámanak megfelelő rendben, lakóházankint.

A névjegyzék tervezetét köteles a küldöttség működésének befejezése után a központi választmánynak megküldeni.

V. A központi választmány a városok választóira vonatkozó névjegyzékek tervezetét haladéktalanul megküldi az országos bűnügyi nyilvántartó hivatalnak annak megállapítása végett, hogy a tervezetekbe felvett egyének valamelyikére a nyilvántartás adatai szerint nem forog-e fenn valamely kizáró ok.

A központi választmány a névjegyzékek tervezetét vizsgálat alá veszi, a hivatalos adatokból vagy egyébként szerzett tudomása alapján módosítja és ez alapon összeállítja az *ideiglenes névjegyzéket*. Amennyiben a rendelkezésre álló adatok engedik, köteles az összeírás óta időközben történt változásokat is figyelembe venni.

A központi választmány az ideiglenes névjegyzéket minden választókerületre nézve községenkint, illetőleg szavazókörönként állítja össze, egyszersmind a kihagyottakról, valamint az újonnan felvettekről külön névjegyzéket állít össze (kihagyottak, újonnan

felvettek jegyzéke), amelynek jegyzetrovatában a kihagyás okát feltünteti. Egyúttal köteles mindazokat, akik az érvényben levő névjegyzékben előfordulnak, vagy az új névjegyzék tervezetébe felvételtek, az ideiglenes névjegyzékből azonban kihagyattak, a kihagyásról — az oknak megjelölésével — postai úton, tértivevénnel közvetlenül értesíteni.

A munkálatok befejeztével a központi választmány a magyar államnyelven és a szükséghez képest a kerületben tömegesen használt más hazai élőnyelven is hirdetményt bocsát ki, amelyben közhirrre teszi, hogy az ideiglenes névjegyzék hol és mely időben lesz közszemlére kitéve, továbbá, hogy a névjegyzék ellen felszólalásnak és a felszólalás ellen észrevételnek van helye, végül, hogy a felszólalások és az észrevételek hol és mennyi idő alatt nyújthatók be.

A választókerület választóinak ideiglenes névjegyzékét, a kihagyottak és az újonnan felvettek jegyzékével együtt május hó 16. napjától június hó 14. napjáig bezárólag közszemlére kell kitenni, és városokban ugyanaz alatt az idő alatt az egyes házak lakóira vonatkozó névjegyzéket, valamint a kihagyottak és az újonnan fölvettek jegyzékét az illető házban feltűnő helyen ki kell függeszteni.

E közszemlére kitétel a városházán vagy község-házán naponként reggel 8 órától déli 12 óráig — vasárnap is — történik. Ez alatt az idő alatt az ideiglenes névjegyzéket, továbbá a kihagyottak jegyzékét a községi előljáróság (tanács) tagjának vagy meg-

bízottjának jelenlétében mindenki megtekintheti és köznapokon délután 2 órától 6 óráig lemásolhatja.

VI. Az ideiglenes névjegyzékbe történt jogosulatlan *felvétel ellen* bármelyik választó, a *kihagyás miatt* azonban csak maga az érdekelt *szólalhat fel*.

A felszólalásokat május hó 16. napjától ugyane hónap 30. napjáig bezárólag írásban lehet benyújtani. Annak, aki fel akar szólalni, minden hatóság, közhivatal, közhivatalnok, lelkész, nyilvános jellegű intézmény, egyesület, alapítvány és nyilvános számadásra kötelezett vállalat köteles haladéktalanul rendelkezésére bocsátani mindazokat az adatokat, amelyek a felszólalásában felhozottak bizonyítására szükségesek. A felszólalás olyan változásra is alapítható, amely az összeírás óta állott elő. A felszólalásban új bizonyíték is felhozható.

A felszólalásokat a központi választmányhoz kell intézni, s benyújtásuktól kezdve június hó 14. napjáig bezárólag naponként közszemlére kell kitenni és azokat ott bárki lemásolhatja.

A felszólalásokra mindazok, akiket a felszólalás joga megillet, május hó 16. napjától június hó 14. napjáig bezárólag írásban *észrevételeket* nyújthatnak be. A felszólalások és az észrevételek felett a központi választmány július hó 31. napjáig köteles határozni. E határozatokat, az ideiglenes névjegyzékben észlelt hiányokra és helyesbítésekre vonatkozó összes határozatokkal együtt, augusztus hó 1. napjától 15. napjáig bezárólag közszemlére kell kitenni.

Annak, aki saját személyét illetőleg szólalt fel,

az elutasító határozatot kézbesíteni kell; a felvettek törlését elrendelő határozatot pedig kézbesíteni kell annak, akinek a választójogára a határozat vonatkozik.

A központi választmánynak a felszólalásokra és észrevételekre vonatkozó határozatai ellen a közigazgatási bírósághoz *panasznak* van helye. A felszólalást elutasító határozat ellen csak a felszólaló, az annak helytadó határozat ellen pedig csak a kihagyott fél élhet panasszal. A panaszban új okirati bizonyítékok is felhozhatók, időközben történt változásokra azonban a panasz nem alapítható. Minden panasz csak egy személyre vonatkozhatik.

A központi választmány azt, aki a magyar állampolgárságot elvesztette, valamint azt is, akire valamelyik kizáró ok felmerül, az ideiglenes névjegyzékből október hó 15. napjáig hivatalból törli; egyébként azonban az ideiglenes névjegyzéken a közszemlére kitételtől kezdve hivatalból nem változtathat. A központi választmány annak, akit a névjegyzékből ilyképpen hivatalból törölt, határozatát azonnal kézbesítteti. A határozat ellen a közigazgatási bírósághoz⁹ *panasznak* van helye.

A közigazgatási bíróság köteles az összes panaszokat december hó 1. napjáig érdemlegesen elintézni és az ügyiratokat a központi választmányhoz visszaküldeni.

⁹ A választói jogosultság kérdésében való döntést az 1913: XIV. t.-c. bízta elsőízben a m. kir. közigazgatási bíróságra. A régebbi törvények szerint ez a m. kir. kuria hatáskörébe volt utalva.

VII. Ha a központi választmánynak határozatai ellen panaszt senki sem nyújtott be, vagy ha a közigazgatási bíróság az ideiglenes névjegyzékre vonatkozó valamennyi panaszt érdemlegesen elintézte: a névjegyzék véglegessé válik.

A *végleges névjegyzék* az összeállítás (kiigazítás) évét közvetlenül követő naptári évre érvényes. Ugyanazon képviselőválasztásnál, ideértve a pótválasztást is, az egész választás alatt azt a névjegyzéket kell használni, amelynek alapján a választás megkezdődött, habár az az év, amelyre az a névjegyzék érvényes volt, időközben le is járt.

51. §. A választás.

1. A választás kitűzése és előkészítése.

I. Az országgyűlés összehívásának megtörténte-kor a belügyminiszter a képviselőválasztások megtartására tíz napi időtartamot állapít meg akként, hogy rendeletének a hivatalos lapban való közzétételétől a választásokra megállapított időtartam utolsó napjáig legalább harminc napi, a választásokra megállapított időtartam utolsó napjától pedig az országgyűlés megnyitásáig legalább tíz napi időköz maradjon. A választás napját lehetőleg vasárnapra vagy ünnepnapra, vagy olyan napra kell kitűzni, amelyre a törvény munkaszünetet rendel.

Az általános választásokat a központi választmány az összes választókerületekben, amelyekre hatásköre kiterjed, a belügyminiszter által megállapított időtartamon belül ugyanarra a napra tűzi ki.

Az időközi választás napját a központi választmány úgy tűzi ki, hogy a képviselőház határozatának vételétől a választás napjáig legalább 15 napi és legfeljebb 20 napi időköz maradjon.

II. A választással járó tennivalókat a választókerületenkint alakuló *választási bizottság* végzi. A választási bizottság elnökből, választási biztosból, négy tagból és négy póttagból áll. Az elnököt a központi választmány az illető választókerület választói közül választja.

Választókerületenkint egy választási biztost és ennek egy helyettesét a kerület székhelye szerint illetékes kir. ítélőtábla teljes ülése az ítélőtábla területén működő bírák sorából jelöli ki. Ha a választási biztos az ajánlottak valamelyikével olyan fokú rokonságban vagy sógorságban van, amely őt a polgári perrendtartás szerinti összeférhetetlenségi viszonyba hozza, tennivalóit helyettese látja el.

A választási bizottság négy tagját és négy póttagját — a törvényhatóság első tisztviselőjének meghallgatása után — a választási biztos hívja meg. A választási bizottság jegyzőjét a választókerület székhelye szerint illetékes főszolgabíró (polgármester) az alája rendelt közigazgatási tisztviselők sorából küldi ki.

Mielőtt működésüket megkezdénék, a választási bizottság elnöke, tagjai, póttagjai, jegyzője, nemkülönben a választási biztos és helyettese esküt tesznek.

A választási bizottság a hatáskörébe utalt tennivalókat ülésben intézi. Határozathozatalhoz az elnö-

kön kívül legalább két tag jelenléte szükséges. Ha a választási bizottság tagjai az ülésen nem jelentek meg határozatképes számban, a halaszthatatlanul sürgős tennivalókat a választási bizottság helyett a választási elnök teszi meg.

Ha a döntésre a törvény értelmében a választási elnök és a választási biztos együttesen hivatott és véleményük nem egyezik, a választási biztos állásfoglalása az irányadó, a választási elnöknek eltérő véleményét pedig jegyzőkönyvbe kell iktatni. Ha a törvény a döntést a választási bizottság hatáskörébe utalja, s a választási biztos véleménye a bizottság döntésétől eltér, ezt az eltérő véleményt jegyzőkönyvbe kell iktatni.

III. A választási bizottság a szavazás vezetésére az illetékes elsőfokú közigazgatási hatóság meghallgatása mellett, minden szavazókör részére külön *szavazatszedő küldöttséget* alakít. A szavazatszedő küldöttség egy elnökből, egy helyettes elnökből, egy jegyzőből és egy helyettes jegyzőből áll. Községi jegyzők hivatali működésük területén a szavazatszedő küldöttségbe való kijelölésüket fegyelmi felelősség terhe mellett kötelesek elfogadni. A szavazatszedő küldöttség elnöke és tagjai esküt tesznek.

IV. A választási elnök a választási eljárást megelőzőleg — a közigazgatási hatóság és a szavazatszedő küldöttségi elnökök meghallgatása után — gondoskodik arról, hogy rendelkezésre álljon az esetleg szükséges karhatalom, és ezt a közigazgatási hatósággal egyetértve az egyes szavazókörökbe beosztja.

A szavazatszedő küldöttség elnöke a választók szabadságának biztosítása végett — különösen gyülekezési helyeik kijelölése és azokkal, valamint a szavazási helyiségekkel való szabad közlekedésük biztosítása érdekében — a közigazgatási hatóság meghallgatásával a szavazókör egész területére előzetesen is intézkedhetik, — még pedig akkor, ha a pártok bizalmi férfiai már ki vannak jelölve, ezek meghallgatásával.

A választókerület székhelyén a választási elnök gondoskodik a csend és rend fentartásáról; evégből ő rendelkezik a közbiztonsági közegekkel és a kirendelt fegyveres erővel (karhatalom) a választási székhely egész területén. Más városban vagy községben, ahol több szavazatszedő küldöttség működik, a választási bizottság jelöli ki azt a szavazatszedő küldöttségi elnököt, aki a csend- és rend fentartásáról a város, illetőleg község egész területén gondoskodni fog. Ilyen helyeken a szavazatszedő küldöttségi elnök csak a szavazóhelyiségben és ennek közvetlen környékén gondoskodik a csend- és rend fentartásáról, és a karhatalommal csak e határok között és a választási elnöknek rögtön teendő jelentés mellett rendelkezhetik.

Amely község egyetlen szavazókörből áll, ott a csend- és rend fentartásáról a szavazókör egész területén a szavazatszedő küldöttségi elnök gondoskodik; evégből ő rendelkezik a karhatalommal.

A karhatalommal való rendelkezésben az erre illetékes elnököt — és pedig kizárólag esetről-esetre

adott felhatalmazás alapján — csak a helyettes elnök, vagy az illetékes közigazgatási hatóság helyettesítheti. A választási és szavazatszedő küldöttségi elnök ellen, valamint a karhatalom felett rendelkezésre hivatott közigazgatási tisztviselő ellen, ha a közbiztonsági közegeket vagy a kirendelt fegyveres erőt más célból, mint a csend- és a rend fenntartása érdekében veszi igénybe, továbbá ha rendelkezési jogát másra, mint illetékes hatósági közegre ruházza, fegyelmi eljárásnak van helye.

A karhatalomnak a választási eljárás folyamán szükségessé vált kiegészítése, úgyszintén az illető választókerületben rendelkezésre álló karhatalom beosztásának megváltoztatása iránt a választókerület egész területére nézve a választási elnök intézkedik.

A választás vagy szavazás színhelyén fegyverrel csak azok jelenhetnek meg, akik azt hivatalos vagy szolgálati állásuknál fogva viselik.

V. A választási bizottság magyar nyelven és a kerületben tömegesen használt más hazai élőnyelven is hirdetményt tesz közé, amelyben a választásra vonatkozó tudnivalókat közhírré teszi.

A központi választmány köteles a választási elnöknek a választókerület választóinak teljes névjegyzékét, a szavazatszedő küldöttségi elnöknek pedig az illető szavazókör választóinak névjegyzékét hiteles alakban kellő időben rendelkezésre bocsátani. A községi előljáráóság (városi polgármester, Budapesten a kerületi előljáró) köteles minden választónak olyan igazolványt kézbesíttetni, amely a választói névjegy-

zék megfelelő sorszámát, a választó nevét, polgári állását vagy foglalkozását és lakóhelyét tünteti fel.

Az igazolvány a személyazonosság igazolásának megkönnyítésére szolgál; hiánya tehát sem a szavazóhelyiségben való megjelenésnek, sem a szavazásnak nem lehet akadálya.

2. A választások tisztaságának és zavartalanságának biztosítása.

Az általános választásoknál az ezek határidejét kitűző belügyminiszteri rendeletnek a hivatalos lapban történt közzétételétől, időközi választásnál pedig attól a naptól kezdve, amelyen a képviselőház a választást elrendelte, a választási eljárás befejezéséig a választókerületben a választás céljára zászlót kitűzni vagy egyébként nyilvánosan használni tilos.

Tilos a jelzett időtől kezdve választási körmenetek megtartása is. Pártgyűlést a választás napját megelőző harmincadik napig a népgyűlésre vonatkozó általános rendelkezések értelmében kikért rendőrhatósági engedély alapján lehet tartani; ezen túl pedig a választás napjáig terjedő idő alatt pártgyűlést abban az esetben lehet tartani, ha azt az illetékes rendőrhatóságnál négy helyben lakó választópolgár, a helynek és az időpontnak megjelölésével, legalább 24 órával előbb bejelenti.

A rendőrhatóság a bejelentett pártgyűlés megtartását el nem tilthatja, ha azonban a közbiztonság vagy a közegészség érdeke megkívánja, a pártgyűlés megtartását indokolt határozattal attól teheti függővé,

hogy a bejelentők a pártgyűlés megtartására más helyet és időpontot jelöljenek meg. A rendőrhatalóság határozata ellen fokozatos felebbvitelnek van helye.

Ha a rendőrhatalóság a bejelentéstől számított húsz óra alatt nem nyilatkozik, a pártgyűlést meg lehet tartani.

A választással kapcsolatos falragaszok (plakátok) és röpcédulák a legszükségesebb tárgyilagos tudnivalókon, — a pártgyűléseket hirdető falragaszok és röpcédulák a gyűlések helyén, idején, a szónokok és jelöltek személyének megjelölésén és pártállásán kívül semmi más szöveget s semmi ábrát nem tartalmazhatnak.

Az országgyűlési képviselőválasztás elrendelésétől a választási eljárás befejezéséig tilos a választóknak bármely ellátásban való részesítése, kivéve azokat, akik a képviselőjelölttel közös háztartásban élnek, vagy legszűkebb családjához tartoznak.

Nem minősíthető ilyen tilos ellátásnak a rendes rokoni és társadalmi érintkezés keretein belül szokásos olyan vendéglátás, amelynek körülményeiből nyilvánvaló, hogy az azzal nyújtott előny nem irányul a választók befolyásolására.

A tilalom megszegése, ha azt a képviselő maga követte el, vagy ha az tudtával és beleegyezésével történt, az esetleges büntetőjogi következményeken felül, a választás érvénytelenségét vonja maga után.

A választás napját megelőző nap délutánjának hat órájától kezdve a választási eljárás befejezéséig a választókerületben szeszes italnak árúsítása, kiosz-

tása, vagy közvetlen fogyasztása céljából egyéb módon való forgalombahozatala tilos.

3. Képviselőjelölés.

A választást képviselőjelölés előzi meg. Képviselővé csak az jelölhető, aki a jelölés elfogadására való készségét kir. közjegyző vagy a községi előljáróság (városi tanács) által hitelesített írásbeli nyilatkozatban kijelenti.

A képviselőre vonatkozó ajánlást a választás napját megelőző nyolcadik napon kell a választási biztosnak átnyújtani, aki ezen a napon délelőtt 9 órától délután 1 óráig a választási bizottság hivatalos helyiségében köteles tartózkodni. A választási biztos sem korábban, sem később nem vehet át ajánlást.

Jelöltet tízezer vagy kevesebb választót számoló választókerületekben a választóknak legalább 10%-a, nagyobb kerületekben pedig legalább ezer választó írásban ajánlhat. Annak jelöléséhez, aki a választást közvetlenül megelőzően országgyűlési képviselő volt, ugyanabban a választókerületben a választók 5%-ának, nagyobb kerületekben ötszáz választónak ajánlása elegendő.

Az ajánlatot legalább két, és legfeljebb tíz olyan ajánló személyesen nyújtja át, akiket a választási biztos személyesen ismer, vagy akik személyazonosságukat előtte igazolják. Az ajánlathoz csatolni kell a jelölést elfogadó, szabályszerűen hitelesített írásbeli nyilatkozatot is.

Minden választó csak egy ajánlásban vehet részt.

Ujabb ajánlásban bárki csak akkor vehet részt, ha annak az ajánlásnak átvételét, amelyben ajánlóként szerepelt, a választási biztos megtagadta, vagy ha ez az ajánlás bármely okból hatálytalanná vált.

Az ajánlók jogosultságát a választási biztos a választók névjegyzéke alapján állapítja meg. E célból az ajánlásnak tartalmazni kell: az aláírók családi és utónevét, polgári állását (foglalkozását), lakását és életkorát.

A választási biztos az ajánlás átadásáról a benyújtóknak elismervényt ad, és legkésőbb a benyújtást követő második nap déli 12 óráig írásban közli a benyújtók valamelyikével az ajánlás elfogadására vagy az elfogadás megtagadására vonatkozó döntését.

Azokban a választókerületekben, ahol a szavazás nyilvános, a választási biztos az ajánlás elbírálására szolgáló időt a szükséghez képest, de legfeljebb két nappal meghosszabbíthatja.

A választási biztos olyan ajánlást, amelyen az ajánlók száma a megkívánt számnál kevesebb, vagy amely egyéb rendelkezéseknek nem felel meg, nem fogadhat el; viszont az olyan ajánlás elfogadását, amely ezeknek a rendelkezéseknek megfelel, nem tagadhatja meg.

Ha az ajánlók száma egyes nevek törlése következtében szállott a megkívánt mennyiség alá, a választási biztos köteles erről az ajánlás átnyújtóit írásban azzal a hozzáadással értesíteni, hogy a hiányzó aláírásokat harminchat óra alatt egy ízben pótolhatják.

Ha a választási biztosnak az ajánlási íven előforduló valamely aláírás érvényessége ellen kifogása van, köteles az ajánlási ívet a választás befejezése után — büntető eljárás folyamatba tétele végett — az illetékes kir. ügyészséghez haladéktalanul megküldeni.

A választási biztos az átvett ajánlásban foglalt jelölést köteles elfogadni, kivéve^{9a} ha az olyan egyénre vonatkozik, aki

a) a jelölés elfogadását illetőleg az előírt módon nem nyilatkozott,

b) az 1925 :XXVI. t.-c. kihirdetését megelőző egy évet meghaladó idő óta az ország területén kívül él, kivéve azt, aki az államfő vagy a kormány kinevezése vagy megbízása alapján vagy valamely nyilvános számadásra kötelezett magyarországi vállalat tisztviselőjeként Csonkamagyarország területén kívül teljesít szolgálatot, — vagy akinek távollétét a minisztertanács, az igazságügyminiszter előterjesztésére, a választhatóság szempontjából igazoltnak elismerte.

Az elfogadott ajánlást sem az ajánlók nem vonhatják vissza, sem a választási biztos nem utasíthatja többé vissza. A választási biztos a választási elnököt, valamint a képviselőház elnökét a jelölés eredményéről azonnal értesíti.

^{9a} A törvény 62. §. 20. pontjának ez a rendelkezése nincs összhangban a 139. §. ama rendelkezésével, mely szerint ha a képviselőház egy képviselőnek megbízását a 10. §-ban felsorolt valamely kizáró ok miatt megszüntnek jelenti ki, az ilyen személy képviselővé csak akkor jelölhető, ha igazolja, hogy a vele szemben megállapított kizáró ok már megszűnt.

A választási elnök az értesítés vétele után köteles az elfogadott jelöltek neveit a szavazatszedő küldöttségi elnökkel azonnal tudatni és egyszersmind minden szavazókör székhelyén a helyi szokásoknak megfelelően falragaszok vagy dobszó útján azonnal kihirdetni.

Ha a jelöltek valamelyike már a választási eljárás megkezdése előtt visszalép, és ezt a választási elnöknel közjegyzőileg (bíróilag) hitelesített nyilatkozatban bejelenti: a visszalépést a választási elnök a jelölésről már értesített szavazatszedő küldöttségi elnökökkel azonnal tudatja és egyszersmind intézkedik, hogy a visszalépés minden községben közzététessék.

Ha szabályszerű jelölés nem történt, vagy a választási eljárás megkezdésére kitűzött időpont előtt valamennyi jelölt visszalépett, vagy ha valamelyik jelölt meghalt, a választás elmarad. Erről a választási elnök a választási bizottságot és a szavazatszedő küldöttségeket, valamint a választásnál közreműködésre hivatott közegeket haladéktalanul értesíti; egyszersmind gondoskodik, hogy a választás elmaradása a választókerület minden községében és városában idejekorán közzététessék és minderről a központi választmánynak azonnal jelentést tesz.

A képviselőjelölt ajánlására vonatkozó szabályok az új választójogi törvény leginkább kifogásolható rendelkezései. Bonyolulttá és költségessé (aláírások gyűjtése) teszik a választást és tág teret nyitnak a választási visszaéléseknek (aláírások hami-

sítása, választók befolyásolása, vesztegetés), ami egyrészt az állampolgári erkölcsök lazítására vezet, másrészt a kifogásolható módon megszületett képviselőház tekintélyének csorbulását idézi elő.

4. *Bizalmi egyének és külön megbízottak alkalmazása*

Azok a választók, akik az ajánlást átnyújtották, az ajánlás átnyújtásától a választás megkezdéséig a párt részére minden szavazóköriben egy vagy két *bizalmi egyént* nevezhetnek meg. A bizalmi egyének a választás törvényszerűségét ellenőrzik és e feladatok keretében az elnök engedelmével röviden felszólalhatnak, a szavazás befejeztével pedig észrevételeiknek a jegyzőkönyvhöz csatolását kívánhatják. E kívánság nem tagadható meg.

Az ajánlók a megnevezett bizalmi egyének részére igazolványt állítanak ki, amelyet a szavazatszedő küldöttség elnöke láttamoz. A láttamozott igazolvány feljogosítja a bizalmi egyéneket arra, hogy a szavazóhelyiségbe bármikor belépjenek.

A bizalmi egyének — a választók és a szavazatszedő küldöttség között fenntartandó összeköttetés céljából, az elnök által minden jelölt pártja részére egyenlően megállapított számban és egyenlő jogokkal — *külön megbízottakat* alkalmazhatnak. Ha valamelyik párt bizalmi egyénei e jogukkal élni nem kívánnak, ez a körülmény nem akadályozza meg azt, hogy a többi pártok megbízottakat alkalmazhassanak.

Ha a megbízottak alkalmazását a küldöttségi elnök szükségesnek tartja, de ilyeneket a bizalmi

egyének a küldöttségi elnök felszólítására ki nem jelölnek, a küldöttségi elnök alkalmaz megbizottakat még pedig minden pártból egyenlő számban és egyenlő jogokkal.

A megbizottak kötelesek az elnöknek a rend fenntartása érdekében kiadott utasításait szigorúan megtartani, ellenkező esetben megbízásukat az elnök megvonhatja.

5. A szavazás általános szabályai.

I. Ha a választás nem marad el, a választási bizottság a választás napján a választókerület székhelyén megjelenni köteles akkor is, ha csak egy jelölt van. A választási elnök a választási eljárást reggel 8 órakor nyitja meg; ha csak egy jelölt van, ezt megválasztott képviselőnek jelenti ki és az eredményt a hirdetményben megállapított helyen kihirdeti.

Ha több jelölt van, szavazásnak van helye. A szavazási eljárás minden szavazókörben a választás napján reggel 8 órakor kezdődik. Ha a szavazatszedő küldöttség valamelyik tagja nem jelent meg, vagy az eljárásban akadályozva van, a küldöttség megfelelő kiegészítéséről a küldöttség elnöke intézkedik.

A választók személyazonosságának ellenőrzése végett minden szavazatszedő küldöttségnél *hatósági azonossági tanu* van jelen. Ezenkívül a párt bizalmi egyéneinek joguk van arra, hogy a község vagy város lakói közül egy-egy választót, mint (*párt-*) *azonossági tanút*, jelöljenek meg, aki mindaddig, amíg az illető község vagy város választói szavaznak, a választók

személyazonosságát ellenőrzi. Az összes azonossági tanuk esküt tesznek.

II. Ha olyan akadály támad, amely miatt a szavazást a megállapított órában az illető szavazókörben nem lehet megkezdeni, a küldöttségi elnök belátása szerint és saját felelősségére, az akadály elhárításáig a szavazás megkezdését elhalasztja. A szavazást, mihelyt az akadály elhárult, nyomban meg kell kezdeni. A szavazás megkezdésének elhalasztását és ennek előrelátható időtartamát ki kell hirdetni. Ha az akadály legkésőbb 12 óra alatt elhárítható nem volt, és ezért a szavazást megkezdeni nem lehetett, a szavazást az illető szavazókörben meghiusultnak kell tekinteni. A megkezdett szavazást rendszerint megszakítás nélkül kell folytatni.

A szavazatszedő küldöttség elnöke elrendelheti, hogy a szavazók az általa meghatározott számban bocsáttassanak be a szavazóhelyiségbe és onnan szavazatuk leadása után azonnal távozzanak. Azt, aki a rend ellen vét, vagy a törvény értelmében tett jogos intézkedésnek nem engedelmeskedik, az elnök rendreutasítja, ismételt rendreutasítás esetében pedig a szavazóhelyiségből kitiltja. Az elnök által kitiltott választó, ha még nem szavazott, szavazásra csak a záróra alatt jelentkezhetik. Ha a választásnál közreműködő valamelyik közeget kellett kitiltani, helyette a küldöttségi elnök a helyettesítésre megszabott rendelkezések értelmében mást alkalmaz.

III. A szavazás alapjául a szavazókör névjegyzékének az illető választásra érvényes hiteles péld-

dánya szolgál. Ennek a szavazás egész tartama alatt a küldöttségénél kell lenni.

Csak az a választó szavazhat, aki ebbe a névjegyzékbe fel van véve. Azonban a szavazatszedő küldöttségi elnök és tagok, bizalmi férfiak és a külön megbízottak, valamint a választáshoz kirendelt irnokok, ha az illető választókerület névjegyzékébe fel vannak véve, abban a szavazókörben, amelyben működnek, akkor is szavazhatnak, ha más szavazókör névjegyzékébe vannak felvéve.

Nem bocsátható szavazásra:

a) akinek személyazonossága nincs megállapítva; — de akinek személyazonossága kétségtelenül megállapítható, azt nevének, életkorának, polgári állásának, (foglalkozásának) vagy lakásának hibás vagy hiányos bemondása, illetőleg a névjegyzékbe történt ilyen bejegyzése miatt nem lehet kizárni a szavazásból;

b) akiről közokirattal igazolják, hogy magyar állampolgárságát elvesztette, vagy hogy a választójogból ki van zárva;

c) akinek mint a fegyveres erő vagy a csendőrség tényleges szolgálatában álló tagjának, vagy az állami vagy községi rendőrség, folyamőrség, vámőrség, légénységi tagjának nincs választó joga;

d) aki ugyanannál az általános választásnál (ideértve a pótválasztást és új választást is), vagy ugyanabban a naptári évben más választókerületben, vagy ugyanannál a választásnál más szavazókörben érvényesen szavazott.

IV. A választót a választásnál rábeszélni vagy

más módon befolyásolni nem szabad. Kérdést a választóhoz csak a szavazatszedő küldöttségi elnök intézhet, ez is csak feladatának korlátai között.

A választás alatt a szavazóhelyiséget magában foglaló épületben és annak környékén tilos beszédet tartani, a választókat rábeszélni és általában bármi olyast cselekedni, ami a választás eredményét befolyásolhatja.

A választáshoz illetőleg szavazáshoz botot vagy tetteleges bántalmazásra alkalmas más eszközt vinni tilos.

V. A szavazásról rovatos íveket kell vezetni és ezekben nyilvános szavazásnál egyebek között és főképp azt kell feljegyezni, hogy a választó kire szavazott. A választói névjegyzékben az illető választó neve mellé a jegyzetrovatban szintén fel kell jegyezni, hogy az illető választó leszavazott, vagy azt, hogy megjelent, de nem szavazott.

VI. A szavazatszedő küldöttség elnöke köteles azokat a jelentkezőket, akik szavazásra nem bocsáthatók, vagy akiknek szavazata nem fogadható el, visszautasítani, a többieket pedig elfogadni. A jelentkezők szavazásra bocsátása és a szavazatok elfogadhatósága ellen a küldöttségi tagok, a személyazonosság tekintetében pedig a küldöttségi tagok, és az azonossági tanúk a szavazás elfogadása előtt kifogást tehetnek. A kifogások felett, továbbá a szavazás vezetésére vonatkozó kérdésben és általában a szavazatszedő küldöttség hatáskörébe utalt ügyekben saját felelősségére a küldöttségi elnök határoz.

A szavazásra nem bocsájtott jelentkezőkről és az el nem fogadott szavazatokról, — a szavazásra nem bocsátás, vagy az el nem fogadás okának megemlítésével — külön jegyzéket kell vezetni. (*Visszautasítottak jegyzéke.*)

Külön jegyzéket kell vezetni azokról a választókról is, akiknek szavazásra bocsátása, vagy szavazatuknak elfogadhatósága ellen kifogást emeltek, feltéve, hogy az elnök a szavazatot a kifogás ellenére elfogadta. (*Kifogásoltak jegyzéke.*)

6. A nyilvános szavazás módja különösen.

Minden választó köteles nyilvános szavazás esetében is a szavazatszedő küldöttség előtt megjelenni, még ha szavazni nem is kíván.

Nyilvános szavazásnál a választók előszóval szavaznak. A néma (siketnéma) kitöltött szavazólap átadásával szavazhat, amelyet a küldöttségi elnök nyilvánosan felolvás. A feljegyzett szavazat visszavonásának vagy módosításának nincs helye.

A választókat aszerint, amint egyik vagy másik jelöltre szavaznak, egyenlő létszámú külön csoportonként kell szavazásra bocsátani. Afelett, hogy melyik jelöltre szavazók, illetőleg ha kettőnél több jelölt van, minő sorrendben bocsáttassanak először szavazásra, a küldöttségi elnök által húzott sors dönt.

Nem fogadható el a szavazat, ha nincs értelme, ha feltételhez kötötték vagy másként korlátozták; ha többféleképp magyarázható; ha nem jelöltre szól. Ha egy családi néven csak egy jelölt van, a szavazatot

azért, mert az utónevet hibásan, vagy éppen nem mondták ki, nem lehet visszautasítani, valamint más olyan esetben sem, amikor kétségtelenül meg lehet állapítani, hogy a szavazat melyik jelöltre szól.

A szavazásra nem bocsájtott személyt, ha neve az illető szavazókör választói névjegyzékében előfordul, a szavazatszedő küldöttségi elnök köteles megkérdezni, hogy melyik jelöltre szándékozott szavazni. A felhívás következtében tett nyilatkozatot a visszautasítottak jegyzékében meg kell említeni. Ugyanebbe a jegyzékbe kell felvenni annak a választónak a nyilatkozatát, akinek szavazatát a küldöttségi elnök nem fogadta el.

7. A titkos szavazás módja különösen.

Titkos szavazásnál a választók borítékba zárt szavazólappal szavaznak. A szavazásra kizárólag hivatalos szavazólapot lehet használni.

A szavazólapok befogadására szolgáló borítékokat a belügyminiszter át nem látszó papírosból egysegesen állíttatja elő és azokból a központi választmánynak kellő időben megfelelő mennyiséget küld.

Mihelyt a választási elnök a jelöltek lajstromait bejelentette, a központi választmány nyomban intézkedik, hogy rendszerint sokszorosítással, kivételesen kézírással legalább annyi hivatalos szavazólap állíttassék elő, ahány választó a kerületben van. A hivatalos szavazólapokat egyenlő nagyságú, vastagságú és minőségű papírosból kell készíteni, és azokon valamennyi lajstromot fel kell tüntetni.

A szavazólapokkal üzhető esetleges visszaélések elkerülése végett a szavazatszedő küldöttségi elnökök (helyettes elnökök) kötelesek a szavazólapokat és a hozzájuk tartozó borítékokat — azoknak jobb sarkán — aláírásukkal (kézjegyükkel), és ezenkívül az abc betűrend egy-egy, akár nagy, akár kis betűjével, de nem az abc sorrendjében, előzetesen ellátni. A névjegyzést és a betűt ugyanazon színű írónnal kell írni.

Az asztalnak amelynél a szavazatszedő küldöttség helyet foglal, minden oldalról könnyen hozzáférhetőnek kell lennie. Az asztalra fedett és zárt urnát kell állítani, amely a szavazólapok bedobására alkalmas nyílással van ellátva. Az urnának kulccsal vagy pecséttel oly módon lezárhatónak kell lennie, hogy a zár vagy pecsét felnyitása nélkül az urnából szavazólapot eltávolítani ne lehessen. A szavazatszedő küldöttség köteles a szavazás megkezdése előtt meggyőződést szerezni arról, hogy az urna üres. Azután az urnát kulccsal vagy pecséttel le kell zárni.

Avégből, hogy a szavazó észrevétlenül helyezhesse szavazó lapját a borítékba, a szavazóhelyiségből legalább két mellékszobának kell nyílnia, vagy pedig magában a szavazóhelyiségben kell erre a célra legalább két elrekesztett fülkét berendezni. A mellékszobában vagy elrekesztett fülkében asztalt kell elhelyezni. A szavazat leadása azzal kezdődik, hogy a választó a szavazatszedő küldöttség asztalához lép és szavazásra bocsátása után az elnöktől egy szavazólapot, egy borítékot és egy írót vesz át. Azután a fülkébe megy, ahol azt a lajstromot, amelyre szavazni

akar, a szavazólapon a lajstrom felett levő üres négyszögbe tett kereszttel megjelöli, a szavazólapot a borítékba helyezi és a borítékot lezárja. Innen visszamegy a küldöttséghez és a szavazólapot tartalmazó borítékot átadja az elnöknek, aki ezt felbontatlanul és úgy, hogy a küldöttség minden tagja szemmel kísérhesse, azonnal az urnába helyezi.

A választó, akit testi fogyatkozás gátol abban, hogy azt a lajstromot, amelyre szavazni akar, a szavazólapon megjelölje, vagy hogy a szavazólapot sajátkezüleg helyezhesse borítékba és adhassa át az elnöknek, kísérő segítségével élhet.

Azt a választót, aki a mellékszobában vagy elrekesztett fölkében hosszabb ideig tartózkodik, mint amennyi a szavazólapon a lajstrom megjelölésére és a szavazólapnak a borítékba helyezésére kétségtelenül elegendő, az elnök csengettyűszóval vagy más alkalmas jellel szavazata leadására figyelmezteti. Ha a választó szavazatát a figyelmeztetés után sem adja le, az elnök a szavazás lehetőségét reá nézve egyelőre megszüntnek jelenti ki és a következő választót bocsátja szavazásra. A szavazástól ily módon egyelőre elesett választó újabb szavazásra csak a záróra alatt jelentkezhetik.

Azt a szavazólapot, amelyet a választó ismerető jellel ellátott borítékban, vagy nem hivatalos borítékban, vagy boríték nélkül akar leadni, továbbá annak a választónak szavazólapját, aki az elnök felhívására sem megy a mellékszobába vagy fölkébe, az elnök nem fogadhatja el.

Titkos szavazás esetén azoknál a szavazatszedő küldöttségeknél, amelyeknél a névjegyzékbe felvett választók száma a hatszázat meghaladja, a szavazást a választás napján este 8 órakor meg kell szakítani és a következő napon reggel 8 órakor kell folytatni. Az első nap lefolyásáról jegyzőkönyvet kell készíteni.

8. *A szavazás befejezése és a szavazatok össze- számítása.*

Nyílt szavazásnál, ha szavazás céljából már legalább hat óra állott a választók rendelkezésére, a szavazatszedő küldöttség elnöke egy órától két óráig terjedhető határidőt (zárórát) tűzhet ki.

Titkos szavazás esetében olyan szavazókörben, amelyben a választók száma a hatszázat nem haladja meg, a zárórát a választás napjának csak esti 8 órája után, — ott pedig, ahol a választók száma a hatszázat meghaladja, csak a választás második napjának esti 8 órája után lehet kitűzni. Ha a szavazás megkezdését elhalasztották, vagy a szavazást felfüggesztették, a zárórát csak akkor lehet kitűzni, ha a hatszáznál kevesebb választót számláló szavazókörben már legalább 12 óra, a hatszáznál több választót számláló szavazókörben pedig már legalább 24 óra állott szavazás céljából a választók rendelkezésére.

A záróra letelte előtt és alatt jelentkező választókat szavazásra kell bocsátani, még ha a szavazás esetleg már csak a záróra letelte után történhetik is. A záróra leteltével az addig jelentkezett választókat

akként kell elhelyezni, hogy azokhoz újabb jelentkezők ne csatlakozhassanak.

Ha a szavazás lezárása előtt a jelöltek valamelyike a választási elnöknek közjegyzőileg (bíróilag) hitelesített nyilatkozatban bejelenti, hogy visszalép: a választási elnök azonnal intézkedik, hogy a visszalépett jelöltre nézve a további szavazást minden szavazóköriben hagyják abba. Teljesen meg kell szüntetni a szavazást, ha a visszalépés következtében csak egy jelölt, vagy egy jelölt sem marad. A szavazatszedő küldöttség elnöke a szavazást a fenti esetekben csak a választási elnöknek közvetlen szóbeli, vagy sajátkezűleg aláírt írásbeli utasítására hagyhatja abba, vagy szüntetheti meg.

Ha a szavazás lezárása előtt olyan akadály támad, amely miatt a szavazást szabályszerűen lefolytatni nem lehet, a szavazatszedő küldöttség elnöke belátása szerint és saját felelősségére az akadály elhárításáig a szavazás folytatását felfüggeszti; a szavazást, mihamar az akadály elhárul, nyomban folytatni kell. A szavazás felfüggesztését és ennek előrelátható időtartamát ki kell hirdetni. Ha az akadály legkésőbb 12 óra lefolyása alatt elhárítható nem volt és emiatt a felfüggesztett szavazást folytatni nem lehetett, a szavazatszedő küldöttség elnöke félbeszakítja a szavazást.

Nyilvános szavazásnál a szavazás felfüggesztése esetében a szavazatszedő küldöttség elnöke a megjelent küldöttségi tagok és a bizalmi egyének előtt a leadott szavazatokat jelöltek szerint összeszámítja.

Titkos szavazásnál felfüggesztés esetében a szavazásnál használt urnát az elnök a felfüggesztés tartamára lepecsételi. A bizalmi egyének szintén alkalmazhatnak pecsétet.

Ha a felfüggesztett szavazást nem lehetett folytatni, a szavazatszedő küldöttség elnöke megállapítja, hogy a szavazás meghiúsult.

A szavazás befejezése után a szavazatszedő küldöttségi elnök a szavazás eredményének megállapítása végett nyilvános szavazás esetében az összes iratokat és a választók névjegyzékét, titkos szavazás esetében pedig ezeken felül az általa és az esetleg a bizalmi egyének által is lepecsételt urnát, továbbá a felhasználatlanul maradt szavazólapokat és borítékokat személyesen, vagy a küldöttség valamely tagja vagy hatósági közeg útján haladéktalanul a választási bizottsághoz beszállítja.

Minden szavazatszedő küldöttség a szavazás lefolyásáról jegyzőkönyvet készít.

9. A választás eredményének megállapítása.

I. Ha a szavazást valamennyi szavazókörben befejezték, a választási elnök és a választási biztos legkésőbb az iratok beérkeztétől számított 24 óra alatt a megjelent választási bizottsági tagok és bizalmi egyének előtt, az összes szavazókörökben beadott szavazatok összeszámításával megállapítják a választás eredményét, amit a választási elnök a hirdetményben előre jelzett helyen kihirdet és az eredmény részletes adatait a képviselőház elnökével is haladéktalanul közli.

II. Titkos szavazás esetében a választási biztos a választási bizottság ülésében a beérkezett urnákat beérkezésük sorrendje szerint felnyitja, a lezárt borítékokat az urnából kiveszi, felbontatlanul megszámlálja és a szavazásról vezetett rovatos ívek alapján a leszavazott választók számával egybeveti. Ha ez a szám a borítékok számával nem egyezik, ezt a körülményt jegyzőkönyvbe veszi.

Ezután a választási bizottság egyik tagja minden borítékot egyenkint felbont, kiveszi belőle a szavazólapot és a választási biztosnak átadja, aki arról a kereszttel megjelölt lajstromot hangosan felolvassa és a szavazólapot felmutatja.

A szavazatok feljegyzésére minden szavazókör és minden lajstrom számára külön jegyzéket kell nyitni és ebbe be kell vezetni minden ráesett szavazatot, úgy, hogy az első ráesett szavazatot 1, a másodikat 2, a harmadikat 3 számmal kell jelölni és így tovább.

Érvénytelen és a szavazás eredményének megállapításánál nem vehető számba a szavazat, ha:

a szavazólapot ismertetőjellel ellátott borítékban, vagy nem a hivatalos borítékban adták be;

a szavazásra nem a hivatalos szavazólapot használták;

a szavazólap az elnöki jelzéseken kívül más ismertetőjellel van ellátva;

a szavazólapon egy lajstrom sincs megjelölve, vagy több lajstrom van megjelölve;

a szavazólapon a keresztjel olyan helyre van

téve, amelynek alapján nem állapítható meg, hogy a választó melyik lajstromra kívánt szavazni;

a szavazólap feltételt vagy más korlátozást tartalmaz;

ugyanegy borítékban különböző lajstromra szóló több szavazólap találtatott;

a szavazólap és boríték, vagy valamelyikük nincs elnöki névjegyzéssel (kézjeggyel) és betűvel ellátva, vagy a szavazólapon és a hozzátartozó borítékon az elnöki névjegyzés és betű nem egyező.

Ugyanegy borítékba helyezett több szavazólap akkor, ha valamennyin ugyanaz a lajstrom van megjelölve, egy szavazatnak számít.

A szavazatok érvényessége tekintetében a választási biztos dönt.

III. Nyílt szavazásnál a választókerület megválasztott képviselőjéül azt kell kijelenteni, akire a szavazatok általános többsége esett. A szavazatok általános többsége az összes érvényes szavazatok felénél nagyobb szám, számításba véve a visszalépett vagy elhalt jelöltre esett szavazatokat is.

Ha a jelöltek közül a szavazatok általános többségét egyik sem kapta meg, a között a két jelölt között, akik aránylag legtöbb szavazatot kaptak —, ha pedig az aránylag legtöbb szavazat kettőnél több jelöltre esett akként, hogy közülök többen egyenlő számú szavazatot kaptak, az aránylag legtöbb szavazatot kapott összes jelöltek között — *pótválasztásnak* van helye.

Ha a jelöltek valamelyike a választás alatt

visszalépett és csak egy jelölt maradt, a választási elnök ezt a jelöltet — a reá esett szavazatokra való tekintet nélkül — megválasztott képviselőnek jelenti ki. Ha a visszalépés után egynél több jelölt maradt, és a szavazatok általános többségét egyikük sem kapta meg, a megmaradt jelöltek körén belül pótválasztásnak van helye. Ha azonban visszalépés esetében a visszalépett jelöltre a választókerület összes választóinak felénél nagyobb számú szavazat esett, a választást meghiusultnak kell tekinteni és új választásnak van helye.

Ha a jelölt, akit megválasztott képviselőnek kellene kijelenteni, vagy pótválasztásra kellene bocsátani a választási eljárás alatt meghalt, a választást meghiusultnak kell tekinteni és új választásnak van helye.

IV. Ha egy vagy több szavazókörben a szavazás félbeszakított vagy meghiusult, a választási elnök és a választási biztos, mielőtt a választás eredményét megállapítaná, az illető szavazókörben *folytatólagos, illetve új szavazást* rendel el. Ha azonban az illető szavazókörnek még hátralevő összes szavazatai a választás eredményét nem változtatnák meg, a választási elnök és a választási biztos a folytatólagos vagy az új szavazás elrendelését mellőzi.

A folytatólagos vagy az új szavazásra a választási elnök azonnal határnapot tűz ki, amely az elnöki intézkedés napjától számított negyedik napnál korábbi és hatodik napnál későbbi nap nem lehet. A folytatólagos szavazásban csak azok vehetnek részt, akik a

félbeszakított szavazásnál érvényesen nem szavaztak. A szavazatok összeszámításánál a félbeszakítás előtt beadott szavazatokat is figyelembe kell venni.

Ha a szavazás a választókerület valamennyi szavazókörében meghiusult, az egész választást meghiusultnak kell tekinteni és új választásnak van helye.

V. A választás egész lefolyásáról jegyzőkönyvet kell készíteni és pedig három eredeti példányban. *A megválasztott képviselőnek a választási jegyzőkönyv egyik eredeti példánya szolgál megbízólevélül.*

10. Pótválasztás és új választás.

A szükségessé váló pótválasztást és új választást a központi választmány rendeli el.

I. A pótválasztásokat az alapválasztás kihirdetésének napját követő hetedik napon kell megtartani.

A pótválasztáson azok a választók is szavazhatnak, akik az alapválasztáson nem szavaztak. Szavazategyenlőség esetében sorshúzás dönt.

Ha a pótválasztáson visszalépés következtében csak egy jelölt maradt, a választási elnök és a választási biztos a pótválasztás napján megállapítják, hogy az ellenjelölt nélkül maradt jelölt a választókerület országgyűlési képviselője.

Ha a pótválasztásra bocsátott jelöltek egyike a pótválasztás napja előtt meghalt, a választást meghiusultnak kell tekinteni és új választásnak van helye. A jelölt haláláról a választási elnök a központi választmánynak jelentést tesz.

II. Az új választás napját a központi vá-

lasztmány úgy tűzi ki, hogy a választási elnök jelentésének, vagy a választási jegyzőkönyvnek vételétől a választás napjáig legalább tizenöt napi és legfeljebb húsznapi időköz maradjon.

52. §. Az arányos képviseleti rendszer alapján való választás.

I. A választásnak kerületenkinti többségi rendszere mellett az egyes pártokra az egész országban leadott szavazatok száma és a pártok által elnyert mandátumok száma között nagy aránytalanság mutatkozhat. A legfeltűnőbb aránytalanságot nálunk az 1910-iki általános választások eredménye mutatta, amikor az egész országban leadott 379.899 kormánypárti szavazat 255 mandátumot, viszont 427.737 ellenzéki szavazat 158 mandátumot eredményezett. A szavazatok 47%-a a mandátumok 62%-át szerezte meg. A parlamenti többség a választópolgárok kisebbségét képviselte.¹⁰

Ennek az aránytalanságnak legfőképpen a választókerületek kirívó aránytalansága volt az oka. 1907-ben kilenc választókerületben 500-on alul, hét választókerületben 7.000-en felül volt a választók száma. Bereck községben 125, Budapest VII. választókerületében 14.492 választó választott egy képviselőt.

¹⁰ Ilyen — sőt nagyobb — aránytalanságot azonban nem csak a magyar választási statisztika mutat fel. Az 1924 végén megtartott angol képviselőválasztásoknál 7,598.000 konzervatív szavazat 415 mandátumot szerzett, míg az ellenzék 8,617.000 szavazata csak kerek 200 mandátumot biztosított.

A fajmagyarság nagy választókerületeivel a nemzeti-ségek kis választókerületei állottak szemben.

De még egyenlő választókerületek mellett is a többségi választási rendszer mindig eredményezhet aránytalanságot, mert a kisebbségi pártok jelöltjeire leadott szavazatok e rendszer mellett megsemmisülnek, elvesznek. Minél több szavazat vész így kárba, annál nagyobb aránytalanságot mutat az eredmény. Az egyes pártokra leadott kárbavesztett szavazatok ugyan bizonyos fokig kiegyenlítődnek, mert egyik kerületben az egyik párt, másik kerületben a másik párt marad kisebbségben. De eltekintve attól, hogy ez a kiegyenlítődés merőben a véletlen szeszélyére van bízva, csupán a szélsőséges aránytalanságokat szünteti meg, mert a rendszer természetéből folyik, hogy a képviselőházi többség pártjának kedvez. A parlament kisebbségi pártjai ugyanis a kerületek többségében maradtak kisebbségben, s így természetesen többször jutottak abba a helyzetbe, hogy a jelöltjeikre leadott szavazataik veszendőbe mentek. Ezenfelül a véletlen szeszélye nemcsak a kiegyenlítődés irányában működhetik, hanem esetleg éppen ellenkezőleg, úgy, hogy az aránytalanságot a végletekig fokozza.

A választási eredményeknek néha mutatózó kirívó aránytalansága keltette fel a törekvést a képviselőlet arányosságának biztosítására.

Nálunk az első kísérletet ez irányban — parlamentáris választójognál — az 1919: XXV. néptörvény mutatja, amely azonban a gyakorlatban nem

érvényesült. Csak a 2.200/922. M. E. rendelet alapján próbálják ki e rendszert három budapesti és egy budapestkörnyéki választókerületben, a II. nemzetgyűlés megválasztásánál. Valamivel tágabb érvényesülési teret biztosít neki az 1925 : XXVI. t.-c.

Az arányos képviseleti rendszer helyességének bírálata nem tartozik a magyar közjog tárgykörébe, röviden mégis rá kell mutatnunk arra, hogy az egyes pártok választóinak és képviselőinek matematikai arányossága nem nélkülözhetetlen feltétele a népképviselet helyes megszervezésének, mert az államélet vezetése nem számtani feladat. Az arányosság rendszere a fejszámpolitika eszköze; az államélet vezetésében a döntő szerepet mesterségesen a számszerűleg mindig többségben levő középszerűségnek, sőt tudatlanságnak, nem pedig a számszerűleg mindig kisebbségben levő kiválóságnak biztosítja. Továbbá a pártok számának nagy emelkedését és azok elaprózódását segíti elő, ami a parlament munkaképességét lényegesen csökkenti. Ezenfelül a képviselőket érdekcsoportok szolgálatára köti le, s így a közérdek és közjó parlamentjét érdekképviseletté fokozza le.

Ezek a megfontolások vezették a törvényhozást akkor, amikor az arányos képviseleti rendszer szerinti lajstromos szavazást az 1925 : XXVI. t.-c. csak szűk körben engedi érvényesülni.

Mert tulajdonképpen csak a budapesti és budapestkörnyéki választókerületekben beszélhetünk arányos képviseleti választójogról, ahol ugyanis az egy kerületben választandó képviselők nagyobb száma

mellett az arányosság valóban érvényesülhet. Ahol ellenben csak két képviselőt kell választani, ott a törvényben előírt választási mód nem arányos képviseletet, hanem csak — meglehetősen tökéletlenül — *kisebbségi képviseletet* eredményez. Pl. Debrecen 3 képviselőt választ. Az 1926. decemberi választáson három lajstromra szavaztak. A kormánypárt kapott 11.488 szavazatot, a demokrata párt kapott 5.181 szavazatot, a szociáldemokratapárt 4.690 szavazatot. A kormánypárt szavazatainak száma erősen meghaladta a másik két pártra leadott szavazatok összegét, mégis a kormánypártnak egy mandátum az ellenzéknek két mandátum jutott.

II. Az arányos képviseleti rendszer szerinti lajstromos szavazás szükségessé teszi a képviselők választásával egyidejűleg *pótképviselők* megválasztását is, mert az időközben *egyenként* megüresedő képviselői helyeket nem lehet *arányosan* betölteni. A pótképviselőket mindaddig, amíg pártjuk képviselői helyeinek megüresedése következtében a rendes képviselők sorába behívatnak, a képviselők jogai nem illetik, kötelességei nem terhelik. A mandatumok megtámadására, érvénytelenítésére és igazolására vonatkozó szabályok azonban rájuk is érvényesek.

III. Az arányos képviseleti rendszer szerint történő választásnál az ugyanabban az ajánlásban megnevezett jelöltek egy lajstromot alkotnak. Egy-egy lajstrom ajánlásához a választók 10%-ának, de legfeljebb ötezer olyan választónak a sajátkezű aláírása

szükséges, akinek az illető választókerületben van választójoga.

Az ajánlási íveken a jelöltek neveinek sorrendjét (lajstrom) az ajánlók állapítják meg. Minden ajánlásban annyi jelöltet kell ajánlani, ahány országgyűlési képviselőt és pótképviselőt az illető választókerületben választani kell. Ha az ajánlás kevesebb jelölt nevét tartalmazza, az ajánlás érvénytelen. Ha az ajánlás több jelölt nevét tartalmazza, az utolsó helyeken nevezett főls jelöltek nem jönnek számításba.¹¹

Az ajánlók az ajánlásban egy megbízottat és egy helyettes megbízottat nevezhetnek meg, akik az aláírókat, valamint a jelölteket a választási bizottsággal szemben képviselik. Megbízottul valamelyik ajánlott jelöltet is meg lehet nevezni.

Az ajánlás elfogadása vagy megtagadása felett a választási bizottság dönt. E végből a választási bizottság az ajánlás átnyújtására megállapított napot követő napon ülést tart, amelyre a pártok megbízottait is meg kell hívni, akik ott az ajánlásokra vonatkozó észrevételeiket megtehetik. Ha valamely jelölési ajánlás a meghatározott kellékeknek nem felel meg, a választási bizottság az említett napot követő napon, de 24 óránál nem előbb újabb ülést tart, amelynek megtartásáig a hiányok még pótolhatók.

¹¹ A törvényjavaslat szövege szerint az, aki az arányos képviseleti rendszer szerint választó valamelyik kerületben jelölést fogad el, más kerületben nem jelölhető. A nemzetgyűlés ezt a tilalmat elejtette, s így ugyanazon személy több kerületben való jelölésének nincs akadálya.

Ha csak egy lajstromon történt érvényes ajánlás a lajstrom sorrendjében előbb álló megfelelő számú jelölteket megválasztott országgyűlési képviselőknek, — a megfelelő számú következő jelölteket pedig megválasztott pótképviselőknek kell nyilvánítani.

Ha több lajstromon történt ajánlás, szavazásnak van helye.

A szavazólapon az egyes pártok által ajánlott jelöltek neveit külön lajstromban, abban a sorrendben kell feltüntetni, amint azt az illető pártok megállapították. A szavazólapra minden elfogadott lajstromot fel kell venni. Azt hogy a lajstromok a szavazólapon milyen sorrendben következzenek egymás után, a választási bizottság sorshúzással dönti el.

A szavazás az egyes lajstromokra történik. A szavazók által a lajstromon tett változtatást figyelmen kívül kell hagyni. (*Kötött lajstrom.*)

Minden választókerületben az egyes pártokat a reájuk esett szavazatok arányában, az egyes jelölteket pedig pártonkint a lajstromokban feltüntetett sorrend szerint illeti meg a képviselői megbízás. Azok a jelöltek, akik sorrendben az így megválasztott jelöltek után következnek, megfelelő számban pótképviselők lesznek és őket abban az esetben, ha a saját lajstromukon megválasztott képviselők megbízása bármely okból (lemondás, elhalálozás, kizáró ok stb.) megszűnik, a lajstromban foglalt sorrend szerint a rendes képviselők sorába kell behívni.

Minden lajstrom jelöltjei közül *ugyanannyi* lesz

a pótképviselő, mint *ahány képviselői hely azt a kerületet illeti.* (13. §. 3. bek.)¹²

Olyan kerületekben, amelyekben ötnél kevesebb képviselőt kell választani, meg van engedve az, hogy két vagy több párt, amely a választásban külön lajstromokkal vesz részt, a választás előtt lajstromainak kapcsolására vonatkozólag megegyezzék, amely esetben az egyesült pártok lajstromaira külön-külön beadott szavazatokat a választási eredmény megállapításánál együtt kell számítani (össze kell adni) s az egyesített lajstromokra ily módon eső képviselői helyeket a szövetkezett pártok között, az ő külön lajstromaikra eső szavazatok arányában kell felosztani. Ez az u. n. *lajstromkapcsolás*. Az ajánlások átnyújtói kötelesek az erre vonatkozó és közjegyzői okiratba foglalt megállapodásukat a választási elnöknél legalább három nappal a választás előtt bejelenteni.

A választás eredményét a beérkező szavazási iratok alapján a választási biztos a lehető legsürgősebben köteles megállapítani. E megállapítás megkönnyítése, illetőleg az eljárás gyorsítása érdekében a lajstromosan szavazó kerületekben a rendszerinti választási biztoson (főbiztos!) és helyettes választási biztoson kívül további választási biztosokat kell kiküldeni,¹³ akik a szavazási iratok felülvizsgálatában

¹² Ettől eltérőleg az országos lajstromok jelöltjei közül a megválasztott képviselők után következők valamennyien pótképviselők lesznek (12. §. 10. bek.).

¹³ Minden tízezer választóra egy választási biztost számítva.

és általában a szavazási eredmény megállapítása tekintetében a választási főbiztossal teljesen egyen-jogú működést fejtenek ki.

Miután a választási bizottság elkészítette és pedig szavazatszedő küldöttségek és lajstromok sze-rint csoportosítva az összes érvényes és összes érvénytelen szavazatok számát feltüntető részletes kimutatást, ennek alapján elsősorban meg kell álla-pítani azt, hogy összesen hány érvényes szavazat adatott le és hogy minden egyes lajstromra (pártra) külön-külön hány érvényes szavazat esett.

Ezután ki kell számítani, hogy az egyes pártokra (lajstromokra) a rájuk esett szavazatok arányában hány képviselői megbízás esik. E célból meg kell állapítani az *arányossági számot*, vagyis azt a hánya-dost, amely a leadott szavazatok számának a meg-választandó képviselők számával történő elosztása után áll elő.

Minden lajstromra elsősorban annyi képviselői hely jut, ahányszor az arányossági szám a lajstromra esett szavazatok számában foglaltatik. Ennél az el-osztásnál a maradékszámok figyelmen kívül maradnak.

Ha az így kapott megbízások összege kisebb a megválasztandó képviselők számánál, másodsorban a még betöltésre váró megbízások közül az elsőt az a lajstrom kapja, amelynek osztási maradéka a leg-nagyobb; a másodikat a következő legnagyobb mara-dékkal rendelkező párt és így tovább, amíg az összes rendelkezésre álló képviselői állások betöltetnek. Ha valamely képviselői hely egyenlő jogon több lajstro-

mot illetve meg, azt ezek közül elsősorban az a lajstrom kapja, amelyre még nem esett megbízás. Ha több ilyen lajstrom volna, közöttük sorshúzás dönt.

A választás eredményének megállapításáról jegyzőkönyvet és ebből annyi kivonatot kell készíteni, ahány képviselője és pótképviselője van az illető választókerületnek. A megválasztott képviselőknek (pótképviselőknek) ez a jegyzőkönyvi kivonat szolgál megbízólevélül.

53. §. Képviselői mandátumok országos lajstromok alapján.

Annyi képviselői helyet, amennyivel a képviselők száma a kerületek csökkentése következtében alábbszáll, *országos lajstromok* alapján kell betölteni.¹⁴

¹⁴ Az 1925: XXVI. t.-c. 12. §. 3. pontjának ez a szövegezése nagyon is nélkülözi a szabatosságot. A 2. bekezdés a választókerületek számának 10%-os apasztásáról beszél. Az országgyűlés választójogi bizottsága pedig ezt úgy értelmezi, hogy „245 kerület helyett az apasztás folytán csupán 219—220 (helyesebben 220—221!) lesz és a megszűnő 24—25 képviselői hely betöltése ezután a §-ban körvonalazott módon fog történni”. (Az 1922. évi nemzetgyűlés irományai XIV. k. 248. l.) — Amde a törvény szerint nem a mandátumok 10%-át töltik be a körvonalazott módon, hanem a *választókerületek számát* apasztják 10%-kal, s amennyivel a képviselők száma a kerületek csökkentése következtében alábbszáll, annyi képviselői helyet kell országos lajstromok alapján betölteni. Már pedig a választókerületek száma a választójogi törvényjavaslat tárgyalásakor — a 3100/1922. M. E. sz. rend. alapján — 219 volt, és pedig 215: az általános többségi rendszer szerint választó kerület, és 4: az arányos képviseleti rendszer szerinti lajstromos szavazással választó kerület. A *kerületek* számának 10%-os apasztása tehát 22 kerület megszüntetését jelenti, s így a törvény grammatikai értelmezése alapján 22 mandátum volna országos lajstrom alapján betöltendő. Sőt ha a 12. §. 2. bekez-

Az országos lajstromok alapján betöltendő képviselői helyek olyan arányban oszlanak meg az egyes pártok között, amilyen arányban az általános választáson az egyes pártokra esett érvényes szavazatok egymáshoz állanak.

Az ilyen képviselői helyek arányos felosztásánál csak azok a politikai pártok jönnek tekintetbe, amelyek országos politikai pártokként szervezkedtek és ennek megtörténtét, valamint a pártnak pontos nevét és a képviselőtételére hivatott szervnek (egy vagy több személy) nevét az általános választás határidejének kitűzése előtt a belügyminiszterhez bejelentik. Az ilyen párt is csak abban az esetben jön tekintetbe, *ha a részéről tett képviselői ajánlást legalább tíz jelölt személyére nézve elfogadták.*

Az országos képviselői lajstromokon való jelölés céljából több, bár rokonnevű vagy irányú párt csak akkor egyesülhet, ha ezt három nappal a választás

désének e szavait: „a választókerületek számát ... a mai kerületek számának 10%-ával apasztthatja”, egészen szorosan magyarázzuk, akkor a pongyolán odavetett „mai” szót úgy kell értelmeznünk, hogy a törvény az ő végérvényes létrejövetelének napján létező kerületek 10%-os apasztására ad felhatalmazást, az 1925 : XXVI. t.-c. alapján pedig csak 199: az általános többségi rendszer szerint választó kerület és 11: az arányos képviselői rendszer szerint lajstromosan választó kerület, azaz összesen 210 választókerület van, s így 21 mandátum volna országos lajstrom alapján betöltendő.

A kerületek számának 10%-os apasztása (12. §. 2.) eddig nem következett be, s így az országos lajstromok alapján való választásnak az előfeltétele még nem teljesült. A kisebbségi képviselői védelmének ez a különleges típusa tehát, ami kísérletképpen vonult be törvénykönyvünkbe, az 1926. évi általános képviselőválasztások során még nem került kipróbálásra.

előtt a belügyminiszternek bejelenti. (Országos lajstromkapcsolás.).

Az országos lajstromok alapján betöltendő képviselői helyek arányos felosztásánál tekintetbe jövő pártok kötelesek legkésőbb az általános választások megtartására kitűzött tíz napi határidő utolsó napját követő hat nap alatt képviselőjelöltjeik lajstromát a képviselőház elnökének benyújtani vagy ugyanaddig az ideig címére ajánlva postára adni. A határidőt elmulasztó párt az országos lajstromok szerint betöltendő képviselői helyek arányos felosztásánál számításon kívül marad. A lajstromban képviselőkül ugyanannyi, pótképviselőkül pedig félannyi személyt kell ajánlani, mint ahány képviselői hely az országos lajstromok alapján betöltésre vár. Az ettől eltérő ajánlás érvénytelen.

A képviselőház elnöke a belügyminisztertől, a választási biztosoktól (a jelölések eredményéről) és a választási elnököktől (a választások eredményéről) hozzá beérkező hivatalos adatok alapján megállapítja, hogy az országos lajstromok szerint betöltésre váró képviselői helyekre mely pártok tarthatnak számot, továbbá, hogy a számbajöhető pártok mindenikére összesen hány érvényes szavazat esett és hogy ezek alapján a betöltésre váró helyek az egyes pártok között milyen arányban oszlanak meg. Az egyesült pártok szavazatai csak abban az esetben számíthatók az egyesült lajstrom javára, ha az illető pártok az általános választásokon is mindenütt együttesen vettek részt. Egyébként a kerületi lajstromkapcsolásokat

figyelman kívül kell hagyni és az egyes pártokra eső szavazatokat külön kell számítani. Az eredmény kiszámítása ugyanúgy történik, mint a lajstromos szavazással választó kerületekben.

Az érvényes szavazatok összeszámításánál az egyhangú választással eldöntött kerületekben a választói névjegyzékbe felvett valamennyi választó olyan tekintet alá esik, mintha a megválasztott képviselőre, illetőleg pártjára szavazott volna. Pótválasztással eldöntött választás esetében csak a pótválasztáson beadott szavazatokat kell számítani.

A képviselőház elnöke ez alapon személy szerint is megállapítja, hogy az egyes pártok lajstromainak sorrendje szerint kiket kell megválasztott képviselőknek tekinteni. A lajstromokon utóbb nevezett személyek pótképviselők lesznek. (12. §. 10. bek.).

Az országos lajstromok alapján kiosztott mandátumok függetlenítik a választások esélyeitől a nagyobb politikai pártok kimagasló tagjait, sőt a képviselőházi tagságot az esetben is biztosíthatják nekik, ha a választás politikai küzdelmeiben résztvenni nem akarnak.

54. §. Az országgyűlési képviselőválasztások feletti bíraskodás.

1. Történeti előzmények.

Az 1848 : V. t.-c. 47. §-a szerint az országgyűlési képviselőválasztások felett a képviselőház bíraskodott. Ez természetesen nem nyújthatta a pártatlan ítélkezés biztosítékait, mégis a törvényhozás hosszú

ideig vonakodott ezt a fontos teendőt független bíróságra bízni, mert féltette egyrészt a törvényhozás függetlenségét, másrészt a politikai természetű kontroverziák elintézésébe bevonandó bíróságok tekintélyét. Még akkor is, amikor a választások tisztaságának biztosítását sürgető közvélemény nyomása alatt az 1899:XV. t.-c. a képviselőválasztások érvényessége feletti bíraskodást a kir. kúriára bízta, akkor is ezt a jogkört csak a törvényben kimerítően felsorolt esetekben ruházta át, a többi, — a tényálladék pontosan körül nem írható volta miatt bírói kognícióra kevésbé alkalmasnak tekintett, s általános benyomások alapján való elbírálást igénylő — esetekben a bíraskodást a képviselőháznak tartotta fenn, amelyik ezt a jogot a házszabályokban megállapított módon, bíráló bizottságai által gyakorolta. És hogy szembetűnő legyen, hogy a kúria a választási bíraskodásnak reá bízott eseteiben elvileg a parlamentet illető jogkört, — mint átruházott jogkört — gyakorol, ez okból a törvény a választási bíraskodást csak meghatározott időre, először nyolc évre (1899 : XV. t.-c. 1. §.), majd további 12 évre (1908 : XXXVII. t.-c. 1. §.) ruházta át, amely idő lejártával, a választások érvényessége feletti bíraskodás ismét kizárólag a képviselőházat illeti meg.

Az 5.985/919. és a 2.200/1922. M. E. rendeletek értelmében az I. és II. nemzetgyűlés újból kizárólag maga gyakorolta a képviselőválasztások feletti bíraskodást.

Ezzel a visszafejlődéssel szemben az 1925 : XXVI. t.-c. nemcsak hogy visszaállítja a választások bírói védelmét, de sőt tovább fejleszti a régi jogot, amikor a

választások feletti bíraskodást most már időhatárhoz nem kötötte teljesen és kizárólag a m. kir. közigazgatási bíróságra bízta. A közigazgatási bíróság a függetlenségnek és pártatlanságnak ugyanolyan biztosítékaival rendelkezik, mint a m. kir. kuria, s mint közjogi jellegű ügyek bírósága, a választójogi kérdésekben való eljárásra és ítélezésre elvileg inkább illetékes. A képviselőház választási bíraskodása teljesen megszűnt.

2. A választások érvénytelensége az 1925 : XXVI. t.-c. alapján.

Vannak *feltétlen* (abszolút) és *viszonylagos* (relatív) érvénytelenségi okok. Előbbiek a választást a jogtalan cselekmény által előidézett eredményre való tekintet nélkül érvénytelenítik, utóbbiak csak akkor, ha a visszaélés mértékéből alaposan lehet következtetni arra, hogy az a választás eredményére döntő befolyással volt.

A választás érvénytelen és az érvénytelenség megállapítását *panasszal* lehet kérni:

1. ha a képviselő a választás időpontjában akár egyáltalában, akár az illető kerületben nem volt választható (feltétlen ok);

2. ha a képviselő a választással kapcsolatban a választói jog szabad gyakorlását akadályozó vagy jogtalanul befolyásoló valamely olyan cselekményt követett el, amelyet a választói törvény¹⁵ büntetett

¹⁵ Ideértve az 1878 : V. t.-c. 171. és 172. §-ait is, amely szakaszokban körülírt bűncselekményekre az 1925 : XXVI. t.-c. 153. §-a súlyosabb büntetési tételt állapít meg.

vágy vétségge nyilvánít, vágy más személy ilyen cselekményt a képviselő tudtával és előzetes beleegyezésével követett el (feltétlen ok);

3. ha ezeket a cselekményeket a választókkal szemben a képviselő tudta és előzetes beleegyezése nélkül követték el és a felmerült és bebizonyított tényekből alaposan lehet következtetni, hogy azok a választás eredményére döntő befolyással voltak (viszonylagos ok);

4. ha bűncselekmény tényálladéka nem is állapítható meg, azonban a választókerületben elkövetett erőszak, fenyegetés, vágy a hatóságí személyek jogellenes magatartása a választók körében olyan mértékű megfélemlítést idézett elő, vágy az ugyanott elkövetett izgatás olyan mértékű nyugtalaniságot okozott, amely a választók egy részét választási jogának gyakorlásában gátolta, illetőleg jogellenesen befolyásolta és ennélfogva alaposan lehet következtetni, hogy a megfélemlítés vágy az izgatás a választás eredményére döntő befolyással volt (viszonylagos ok);

5. ha a választási eljárásnak a törvényben megállapított szabályait akár cselekvéssel, akár mulasztással megsértették, ha a szabálytalanság mértékéből alaposan lehet következtetni, hogy a szabálytalanság a választás eredményére döntő befolyással volt (viszonylagos ok);

6. ha a választás kitűzésétől a választás befejezéséig terjedő időben a hatóság jogellenesen megakadályozta azt, hogy valamelyik jelölt a választókkal a törvényes formák között érintkezzék, vágy program-

ját a választók előtt a jogszabályoknak megfelelő módon megismertesse, feltéve, hogy a hatóság eljárása nyilván jogszabályellenes és alaposan lehet következtetni, hogy intézkedése a választás eredményére döntő befolyással volt (viszonylagos ok).

Ha valamely választó a fentebb (4. alatt) említett izgatás miatt a választás megkezdésekor a választási elnöknel panaszt tesz és a panaszlott cselekményt, valamint bizonyítékait is határozottan megjelöli, illetőleg előterjeszti, a választási elnök köteles a panaszt a választási jegyzőkönyvbe foglalni és a bemutatott bizonyítékokat ahhoz csatolni.

A pótválasztással eldöntött választás érvénytelen, ha az előbb felsorolt érvénytelenségi okok valamelyike miatt akár az alapválasztás, akár a pótválasztás érvénytelen. Nem érvénytelen a választás, ha kimutatják, hogy a szabálytalanságot a képviselő ellenjelöltje, pótválasztással eldöntött alapválasztásnál pedig a pótválasztásra nem bocsátott valamely jelölt érdekében követték el.

Az arányos képviseleti rendszer szerint lajstromos szavazással történt választás esetében a panaszlók nemcsak az egész választásnak, hanem meghatározott képviselő vagy pótképviselő választásának érvénytelenné nyilvánítását is kérhetik azon az alapon, hogy az illetővel szemben merült fel abszolút érvénytelenségi ok.

A panaszlók a választás érvénytelennek nyilvánítása helyett a választás megállapított eredményének kiigazítását és ezen az alapon a választás törvé-

nyes eredményeképpen a képviselő helyett más jelöltnek képviselővé kijelentését kérhetik, ha a választási elnök a választás eredményét törvényellenesen vagy helytelenül állapította meg és kimutatják, hogy a választás eredményének törvényszerű megállapításával nem a képviselőt, hanem más jelöltet kell megválasztott képviselővé kijelenteni. Ugyanez a kérelem terjeszthető elő abban az esetben, ha a választójog szabad gyakorlását gátló megfélemlítés vagy az azt jogellenesen befolyásoló izgatás egyes szavazókörökre szorítkozott. Ilyenkor a bíróság azokat a szervezeteket figyelmen kívül hagyhatja, amelyeket az illető szavazókörökben arra a jelöltre vagy pártra adtak be, akinek vagy amelynek érdekében a megfélemlítés vagy izgatás történt (127. §. 2.)

3. *Eljárás a választások felett ítélkező bíróság előtt.*

I. Az országgyűlési képviselőválasztások feletti bíraskodást kizárólag a *m. kir. közigazgatási bíróság* gyakorolja. A bíróság eljáró tanácsának nem lehet tagja az, aki az országgyűlés felsőházának tagja. Nem járhat el továbbá a bíró a polgári perrendtartásban körvonalazott érdekeltség fennforgása esetén és ezenfelül akkor sem, ha a megtámadott választásban mint választó résztvett, vagy abba egyébként befolyt, továbbá ha oly személlyel van érdekeltiségi viszonyban, akinek cselekménye folytán a választás érvénytelenítését kéri.

II. A választást, megtartásától számított harminc nap alatt, a közigazgatási bírósághoz intézett *panasz-*

iratban lehet megtámadni. Ehhez a választók 5%-ának, de legfeljebb 500 választónak aláírása szükséges.

A panasz joga nem illeti meg azokat, sem meghatalmazottként nem járhatnak el azok, akik a választásban hivatalosan közreműködtek, vagy a képviselőre szavaztak, vagy pártja részéről ajánlók vagy bizalmi egyének voltak.

A panaszt az állam hivatalos nyelvén kell szerkeszteni. A panaszlóknak egy vagy több meghatalmazottat kell megnevezniök, akik egyikének Budapesten kell laknia. Meghatalmazottul — országgyűlési képviselő kivételével — az ország bármely nagykorú polgára nevezhető. A panaszlók az eljárási költség előzetes fedezésére a budapesti m. kir. állampénztárnál, — mint bírói letéthivatalnál — ezer aranykoronát kötelesek letenni és a letételt a panaszban igazolni. A panaszt a panaszlók többsége visszavonhatja.

A választás törvényszerűségét a képviselőn kívül, aki ellen a panasz intézve van, *védírrattal* védhetik az illető kerület választói is. Az eljárás során a panaszlók és a választásvédő választók csak meghatalmazott útján járhatnak el. A tárgyalás szóbeli és nyilvános.

A közigazgatási bíróság a panasz egy példányát a beérkezés után azonnal átteszi a képviselőházhoz; ugyancsak értesíti a bíróság a képviselőházat a panasz visszautasításáról, az eljárás megszüntetéséről, közli továbbá vele a panasz tárgyában hozott ítéletet.

A közigazgatási bíróság a bizonyítást rendszerint kiküldött bíróval fogatosítottatja. A bírót esetről-

esetre — a közigazgatási bíróság felhívására — a választókerület székhelye szerint illetékes kir. ítélőtáblának az elnöke küldi ki a kir. ítélőtábla bírái, vagy a tábla kerületében, de nem a választókerület területén működő más ítélőbírák közül.

III. Ha a bíróság a panaszban felhozott érvénytelenségi okot alaposnak és bizonyítottnak találja, ítéletében a megtámadott választást érvénytelennek nyilvánítja; ha azonban arányos képviseleti rendszer szerint lajstromos szavazással történt választás esetében az érvénytelenségi okot csak egyes képviselőkre, illetőleg pótképviselőkre állapították meg, a bíróság a választás törvényes eredményét az illető képviselő, illetőleg pótképviselő nevének törlése után állapítja meg.

Ha a bíróság bebizonyítottanak találja, hogy a választás eredménye a szavazatok feljegyzésében vagy összeszámításában előfordult hiba következtében, továbbá jogosulatlan szavazatok elfogadása, illetőleg számbavétele, vagy érvényes szavazatok visszautasítása, illetőleg számba nem vétele következtében helytelenül lett megállapítva, megállapítja a választás törvényes eredményét és ennek megfelelőleg kijelenti, hogy ki, illetőleg kik lettek képviselővé, illetőleg képviselőkké megválasztva.

A választás törvényes eredményének megállapításakor a bíróság a beadott szavazatok feljegyzésében vagy összeszámításában előfordult hibákat a hibásan feljegyzett vagy számított szavazatok megfe-

elő le- vagy hozzászámításával hivatalból is igazítja.

A megválasztott képviselőre beadott szavazatok számából le kell számítani azokat a szavazatokat is, amelyekről bebizonyítják, hogy azokat a szavazatszedő küldöttség elnöke a törvény ellenére fogadta el, illetőleg vette számításba, vagy nyilvános szavazás esetében, hogy azokat választójogának szabad gyakorlatában jogtalanul befolyásolt választó adta be.

Viszont a beadott és érvényesen számbavett szavazatok számához hozzá kell számítani azokat a szavazatokat is, amelyekről bebizonyítják, hogy azokat a szavazatszedő küldöttség elnöke törvény ellenére nem fogadta el, illetőleg nem vette számításba, továbbá nyilvános szavazás esetében a szavazásban törvényellenesen akadályozott, vagy a szavazástól tartózkodásra törvény ellenére reábírt választók számát. A hozzászámítás annak a jelöltnek, illetőleg lajstromnak javára történik, amelyre a szavazat vonatkozott; ha pedig ezt nem lehet megállapítani, a legtöbb szavazatot nyert ellenjelölt vagy ellenlajstrom javára, illetőleg pótválasztást eredményező alapválasztáskor a pótválasztásba be nem került legtöbb szavazatot nyert ellenjelölt vagy lajstrom javára.

Ha az érvénytelenségi okul felhozott szabálytalanság miatt valamely szavazóköriben az egész szavazás érvénytelen, az egész választás megsemmisítése helyett a választás törvényes eredményét a többi szavazóköriben lefolyt szavazás alapján csak akkor lehet megállapítani, ha az eredményen a szabálytalanság

által érintett szavazókör valamennyi választójának szavazatai sem változtathatnának.

A bíróság ítéletében öt évnél nem hosszabb időre felfüggeszti annak a személynek választói jogát és választhatóságát, akinek cselekvése a választás vagy valamely szavazat érvénytelenítését okozta. (128. §. 1.).

Ha a bíróság az eljárás folyamán olyan jelenségekről szerez tudomást, amelyekből arra lehet következtetni, hogy a választáskor a választókerületben a választói jog szabad gyakorlását akadályozó vagy jogosulatlanul befolyásoló cselekmények igen nagy mértékben fordultak elő, a jelenségeket az ítéletben külön felemlíti. Ugyancsak megemlíti, ha büntetendő cselekmény vagy fegyelmi vétség jelenségei mutatkoznak, ily esetben az ítéletet közölni kell az illetékes bírósággal vagy fegyelmi hatósággal.

A közigazgatási bíróság a panasz felett hozott ítéletében határoz az eljárás költségeiről s arról is, hogy e költségeket ki viseli.¹⁶

¹⁶ Az 1925 : XXVI. t.-c. 128. §-ának 4. bekezdése az 1915 : XVII. t.-c. 15. §. 3. bekezdésének helyesebb rendelkezésével szemben visszaállítja az 1899 : XV. t.-c. 129. §-ából folyó azt a szabályt, mely szerint az eljárás költségeinek viselésében a panaszlókat kell elmarasztalni, *ha a panasszal megtámadott képviselő megbízásáról az eljárás befejezése előtt lemondott.* Ez a rendelkezés nagyon el fogja riasztani a választókat a közigazgatási bíróság előtti panasztól, mert a panaszlott képviselő, ha látja, hogy ügye rosszul áll, egészen méltánytalanul a panaszlókra háríthatja a költségek viselését azáltal, ha az eljárás befejezése előtt lemond arról a mandátumról, amit a bíróság úgysis megsemmisítene.

55. §. A választási visszaélések megtorlása.

1. A választójog büntetőjogi védelme.

Az idevágó szabályok, hacsak egyes rendelkezésekből más nem következik, nemcsak az országgyűlési képviselőknek, hanem a törvényhatóság és a község (város) által választandó tisztviselőknek, előjáróknak, bizottsági, képviselőtestületi és választmányi tagoknak választására is egyaránt alkalmazandók.

I. A választók névjegyzékének meghamisítása.

Büntettet követ el az a hivatalos személy, aki a választók összeírása alkalmával szándékosan közreműködik arra, hogy valaki nyilvánvalóan törvény ellenére a névjegyzék tervezetébe felvétessék, vagy abból kihagyassék.

Vétséget követ el — amennyiben súlyosabban büntetendő cselekmény nem forog fenn, — aki abból a célból, hogy akár ő maga, akár más, törvény ellenére választójogot nyerjen, vagy ne nyerjen:

hamis okiratot készít vagy készített, tudva hamis vallomást tesz, vagy tudva más hamis bizonyítékot vagy adatot szolgáltat;

valódi okiratot meghamisít vagy meghamisíttat, elrejt, megsemmisít vagy használhatatlanná tesz;

a választójog kellékeinek igazolásához szükséges okirat kiállítását vagy kiszolgáltatását, vagy az e célból szükséges vallomást, felvilágosítást, bizonyíték vagy adat szolgáltatását törvény ellenére megtagadja;

hatóság vagy küldöttség előtt tudva hamis vagy

hamisított okiratot vagy más ilyen bizonyítékot vagy adatot használ fel;

mást a felsorolt valamelyik cselekmény elkövetésére rábírní törekszik.

Büntett a cselekmény, ha azt valaki hivatala vagy hivatalos megbízása körében követi el.

II. A választójog szabad gyakorlásának akadályozása és jogosulatlan befolyásolása.

Büntettet követ el, aki a választókerületben az országgyűlési képviselőválasztás elrendelésétől a választási eljárás befejezéséig valamely gyülekezeten nyilvánosan, szóval vagy nyomtatvány, irat, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által, büntett vagy vétség elkövetésére, nemkülönben a törvény vagy a hatóságoknak törvényes hatáskörükben kiadott rendelkezése ellen engedetlenségre egyes felhívást intéz; továbbá aki osztály, nemzetiség vagy hitfelekezet ellen, úgyszintén a tulajdon vagy a házasság jogintézménye ellen izgat.

Vétséget követ el, aki a választót erőszakkal vagy fenyegetéssel választói jogának szabad gyakorlásában akadályozza;

aki abból a célból, hogy a választó valamely jeltre (lajstromra) szavazzon vagy ne szavazzon, vagy a szavazástól tartózkodjék, a választót vagy hozzátartozóját szóval vagy tettel bántalmazza, vagy pedig vagyonában vagy keresetében jogtalan hátránnyal sújtja, ilyen bántalmazással, hátránnyal vagy pedig becsületsértő vagy rágalmozó nyilatkozat közzétételé-

vel fenyegeti; — vagy aki ezt a cselekményt olyan célból követi el, hogy a választó bizonyos jelöltre vonatkozó ajánlatot aláírjon, vagy aláírásától tartózkodjék, vagy hogy a választót a jelöltség el nem fogadására vagy a jelöléstől való visszalépésre bírja;

aki (a vesztegető) a választónak előbb említett befolyásolása céljából a választó részére, vagy a választó beleegyezésével más részére ajándékot, őt meg nem illető jutalmat, vagy egyéb előnyt ad, juttat, vagy ígér, — törvény ellenére etet és itat;

aki (a megvesztegetett) a fentebb megjelölt célból akár maga, akár más részére ajándékot, illeték-telen jutalmat, vagy egyéb előnyt követel, elfogad, vagy valakit ajándék, jutalom vagy egyéb előny ígéretére reábírní törekszik, — az etetést és itatást elfogadja;

az a közhivatalnok, aki hivatali hatalmával visszaélve, hivatali hatáskörébe eső cselekményével vagy ilyennek elmulasztásával vagy ezek kilátásba helyezésével törekszik valamely választót választójogának szabad gyakorlásában befolyásolni;

az a közhivatalnok, aki a neki alárendelt alkalmazottat arra utasítja, hogy valamelyik jelöltre (lajstromra) szavazzon vagy ne szavazzon vagy hogy szavazati jogát egyáltalán gyakorolja, hogy a szavazástól tartózkodjék, vagy hogy befolyását valamely más módon az egyik vagy a másik jelölt (párt) mellett vagy ellen, vagy a választóknak a szavazástól való tartózkodása érdekében érvényesítse;

aki a választót vagy hozzátartozóját becsületé-

ben sérti, vagy pedig vagyonában vagy keresetében jogtalan hátránnyal sújtja amiatt, mert a választó választói jogát nem gyakorolta, vagy nem úgy gyakorolta, amint azt a tettes vagy más tőle kívánta, — vagy mert a választó a jelöltre (lajstromra) vonatkozó ajánlást alá nem írta, vagy olyan ajánlást írt alá, amelynek aláírásától őt a tettes vagy más visszatartani törekedett, — vagy aki a választót a most említett valamely okból tetteleg bántalmazza;

aki a választók befolyásolása céljából a választók félrevezetésére alkalmas vészhiót kohol, vagy valótlan vészhiót terjeszt, vagy a választás körülményeiről, különösen a szavazás helyéről, idejéről, a szavazatok arányáról, vagy valamely jelölt visszalépéséről vagy haláláról az említett cél elérésére alkalmas álhírt kohol vagy terjeszt, — vagy aki valamely választót bárminő álhír koholásával vagy terjesztésével arra bír, hogy bizonyos jelöltre (lajstromra) szavazzon vagy ne szavazzon, vagy a szavazástól tartózkodjék;

aki abból a célból, hogy a választás eredményét a jelöltre hátrányosan befolyásolja, a jelölt személyére, magánéletére vagy családi viszonyaira vonatkozólag a célzott eredmény elérésére alkalmas valótanságot kohol vagy terjeszt;

aki a választás vagy a szavazás színhelyén a rendet olyan mértékben zavarja, hogy a rendzavarás vagy az ezzel okozott megfélemlítés egy vagy több választót szavazójogának gyakorlásától visszatartott, ha cselekménye súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik.

Kihágást követ el — amennyiben a cselekmény súlyosabb rendelkezés alá nem esik — aki a választás vagy a szavazás színhelyén jogosulatlanul fegyverrel jelenik meg, — továbbá aki a választás vagy a szavazás színhelyén a törvény ellenére odavitt botot, vagy tetteges bántalmazásra alkalmas más eszközt az illetékes közeg felhívására rögtön át nem adja, vagy ott a közrend megzavarása céljából veszélyes eszközt ragad, — s általában aki a választás vagy a szavazás színhelyén a rendet zavarja;

aki a választás kitűzésétől a választás befejezéséig a választás előkészítésében eljáró jelöltet, vagy kíséretének tagját vagy a választás előkészítése vagy megtartása érdekében eljáró személyt, vagy a választási előkészületekben vagy a választásban résztvevő választót megdobálja, vagy ellenük más erőszakos, megfélemlítő vagy megszégyenítő cselekményt követ el, — amely cselekményekért kiszabott büntetés a más jogszabályokban foglalt büntetőjogi felelősséget nem érinti;

aki a képviselőválasztás alatt a szavazóhelyiséget magában foglaló épületben, vagy ennek környékén a választás eredményének befolyásolása végett beszédet tart, vagy a választókat szavazati joguk gyakorlásában rábeszéléssel befolyásolni törekszik.

III. A választás vagy a szavazás meghamisítása és megghiúsítása.

Vétséget követ el, aki másnak neve alatt szavaz, aki ugyanannál a választásnál többször szavaz, vagy

ugyanannál az általános választásnál több választókerületben szavaz; aki ugyanabban a naptári évben több választókerületben szavaz;

aki egyéb módon közreműködik abban, hogy a választás vagy a szavazás eredménye a törvénynek meg nem felelően álljon elő, vagy aki a választás vagy a szavazás eredményét bármely más módon meghamisítja; aki a választást vagy a szavazást vagy eredményüknek megállapítását megghiúsítja; aki ajánlási ívet jogtalanul megsemmisít vagy megsemmisített vagy rendeltetésétől elvon vagy elrejt;

aki olyan célból, hogy a törvényesen elrendelt választás ne legyen megtartható, a választásnál közreműködésre hivatott közegeket a közreműködés megtagadására reábírní törekszik.

IV. A szavazás titkának megsértése.

Vétséget követ el az, aki titkos szavazás alkalmával szándékosan tudomást szerez arról, hogy a választó kire szavazott;

a szavazatszedő küldöttség elnöke vagy tagja, aki a leadott szavazatnak véletlenül tudomására jutott titkát mással közli.

V. A választójog védelmével kapcsolatos egyéb rendelkezések.

Vétséget követ el, — amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik — aki résztvesz a törvény tilalma ellenére megtartott olyan körmenet vagy pártgyűlés rendezésében vagy össze-

hívásában, amelynek folyamán valaki ellen vagy valakinek ingó vagy ingatlan vagyonán büntettet vagy vétséget követtek el;

aki a pártgyűlésen a rendet olyan mértékben zavarja, hogy e miatt a gyűlés megtartása lehetetlenné válik;

aki az ajánlási ívbe bárkinek a nevét jogtalanul beírja;

aki a választással kapcsolatos falragaszokra (plakátokra) és röpcédulákra vonatkozó tilalmat megszegi;

aki a m. kir. közigazgatási bíróság előtt emelt panaszban vagy a védíratban a képviselőnek vagy más jelöltnek, vagy a választásnál hivatalosan közreműködő közegnek, avagy ezen eseteken kívül valakinek cselekménye vagy mulasztásaként tudva valószínű tényeket ad elő, amennyiben azok eljárás alapjául szolgáltak, és valóságuk esetében a választásnak vagy valamely szavazatnak érvénytelenítését vonnák maguk után;

aki az említett módon és célból tudva hamis tartalmú nyilatkozatot vagy bizonyítványt állít ki, amennyiben az a közigazgatási bíróság előtti eljárásban használtatott.¹⁷

Kihágást követ el — amennyiben a cselekmény

¹⁷ A közigazgatási bíróság vagy a képviselőház bizottsága vagy kiküldöttje előtt választási ügyben tett hamis tanúzásra azon határozatok alkalmaztatnak, amelyek a kétszáz aranykorona értéken felüli polgári ügyekben elkövetett hamis tanúzásra vannak megállapítva.

súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik — aki a választók névjegyzékének összeállításánál a kötelező vallomásszolgáltatást megtagadja, vagy felhívás ellenére alapos ok nélkül elmulasztja;

aki a választás kitűzésétől annak befejezéséig a választókerületben a választás céljára zászlót tűz ki, vagy egyébként használ;

aki a törvény tilalma ellenére két vagy több jelölt ajánlásában vesz részt;

aki párt vagy jelölt zászlóját vagy jelvényét vagy falragaszát templomra vagy állami, törvényhatósági vagy községi középületre, nyilvános iskola épületére vagy ennek tartozékára kitűzi, illetőleg kifüggeszti, valamint az is, aki azoknak ilyen helyre való kitűzését, illetőleg kifüggesztését elrendeli vagy megengedi;

aki olyan zászlót vagy jelvényt tűz ki, vagy használ nyilvánosan, amelynek kitűzését vagy használatát a belügyminiszter azért tiltotta meg, mert az a magyar állammal vagy törvényes intézményeivel szemben ellenséges érzést juttat kifejezésre;

aki a törvény tilalma ellenére választási körmenetet rendez, vagy aki be nem jelentett vagy meg nem engedett helyen vagy időpontban pártgyűlést hív össze vagy rendez, úgyszintén az, aki pártgyűlésen a rendet zavarja, vagy a közrend fenntartása végett tett hatósági rendelkezésnek nem engedelmeskedik;

aki a szeszes italok árusítására, kiosztására vagy

egyébként forgalomba hozatalára nézve megállapított tilalmat megszegi vagy kijátsza;

aki a választás után valamely országgyűlési képviselőt vagy kíséretének tagját a választókkal való közérdekű érintkezésük alkalmával megdobálja, vagy ellenük más erőszakos, megfélemlítő vagy megszegye-nítő cselekményt követ el, — nemkülönben aki a választót az említett cselekménnyel akadályozza abban, hogy a választás után a képviselővel közérdekű ügyben érintkezzék.

A választói törvényben meghatározott büntett vagy vétség miatt a szabadságvesztés büntetésen felül a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését, büntett esetében ezenfelül a viselt hivatal vagy állás, illetőleg ügyvédség elvesztését is ki kell mondani.

A törvényben megjelölt választási bűncselekmények miatt az eljárás csak akkor indítható meg, ha a cselekményt valaki harminc nap alatt feljelentette.

A választójogi kihágások miatt az eljárás a kir. járásbíróság hatáskörébe tartozik.

2. Pénzbírságok.

Az a választó, aki a választás idején a szavazatszedő küldöttség előtt nem jelent meg, köteles távolmaradásának okát a választás napját követő nyolc nap alatt a központi választmány elnökéhez írásban, igazoló iratainak csatolása mellett, bejelenteni.

A központi választmányhoz érkezett bejelentések felett a központi választmány albizottságai határoznak. Az albizottság elnökből és két tagból áll,

akiket a központi választmány saját tagjai közül választ.

Az ellen a választó ellen, aki a szavazatszedő küldöttség előtt megjelent, bár szavazati jogát nem gyakorolta, valamint az ellen, akinek elmaradását az albizottság igazoltnak elfogadja, nincs helye további eljárásnak.

Azoknak a választóknak a nevét, akiknek elmaradását az albizottság nem fogadta el igazoltnak, a központi választmány elnöke községenként jegyzékbe foglalja és a jegyzéket a választókerület székhelye szerint illetékes I. fokú rendőrhatósághoz küldi meg, amelyik a jegyzékbe foglalt minden választóra, az illető vagyoni és egyéb körülményeire is figyelemmel, 1—10 aranykorona pénzbírságot szab ki. A pénzbírságot kiszabó határozatot a féllel közölni kell; határozat ellen a fél 15 nap alatt igazolással élhet,¹⁸ vagy felelbezzhet. A jogorvoslat felett az alispán (törvényhatósági városokban a tanács) érdemben határoz.

Arra a közhivatalnokra vagy kir. közjegyzőre, aki az őrizetére bízott iratokról — törvény ellenére — a kívánt másolatot a kitűzött záros határidő alatt nem adja ki, a közigazgatási bíróság elnöke ötven aranykoronától ezer aranykoronáig terjedhető pénzbírságot róhat. A bírságon felül a fegyelmi úton való felelősségre vonásnak is helye van.

¹⁸ Azon az alapon, hogy a távolmaradását igazoló bejelentést a meghatározott 8 nap alatt saját hibáján kívül nem tehette meg.

3. Fegyelmi eljárás.

I. Állami, törvényhatósági vagy községi közszolgálatban álló alkalmazott ellen, továbbá a választók összeírásának előkészítésénél, az összeírásnál, továbbá a névjegyzék elkészítésénél, kiigazításánál, végül a képviselőválasztásnál közreműködő és esküt tett minden közeg ellen, ha a választói jogszabályokat, vagy az ezek alapján tett hatósági rendelkezéseket akár cselekvéssel, akár mulasztással megszegi vagy kijátsza, az esetleges büntetőjogi következményektől függetlenül fegyelmi eljárásnak van helye.

A fegyelmi eljárást hivatalból is elrendelheti, az illető alkalmazott vagy közeg kérelmére pedig elrendelni köteles a központi választmány, a közigazgatási bizottság, vagy a belügyminiszter. Az elrendelés kérdésében hozott határozat ellen 15 nap alatt panasznak van helye a közigazgatási bírósághoz.

A fegyelmi vizsgálat eredménye fölött a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya, másodfokon a közigazgatási bíróság határoz. A bírák, ügyészek, bírósági és ügyészségi hivatalnokok és bírósági végrehajtók ellen a fegyelmi eljárás saját fegyelmi hatóságuk hatáskörébe tartozik.

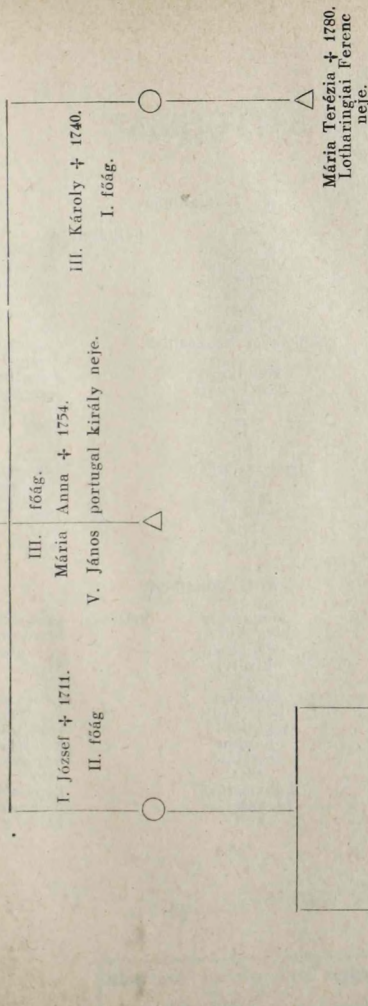
II. Állami, törvényhatósági vagy rendezett tanácsú városi köztisztviselő, továbbá községi (kör-) jegyző (segédjegyző) nem vehet részt saját hivatali működése területén választási pártgyűlés vagy pártünnepély összehívásában vagy rendezésében; nem lehet ilyen pártgyűlésnek elnöke vagy jegyzője; nem

fogadhat el ilyen pártgyűléstől megbízást; nem vehet részt képviselőjelölt körutazásában; végül nem gyűjtheti össze és nem vezetheti a szavazás helyére a választókat.

Az ellen a köztisztviselő ellen, aki e tilalmak valamelyikét megszegi, fegyelmi eljárásnak van helye.

Vége a II. kötetnek.

I. Lipót † 1705.

SAJTÓHIBÁK

Az I. kötetben:

VI. lap 18. sor	3.	helyesen	4.
3. „ 9. „	amelyben	„	amelyben a
3. „ 26. „	Pererga	„	Parerga
7. „ 19. „	Statsrecht	„	Staatsrecht
9. „ 18. „	1914	„	1913.
14. „ 4. „	1905	„	Kolosváry
32. „ 10. „	Kolozsváry	„	1895.
32. „ 17. „	„Szokás és Szokásjog”	„	„Szokás” és „Szo- kásjog”
63. „ 11. „	vonatkozó	„	vonatkozó
89. „ 24. „	Gesellschaft	„	Gesellschaft
101. „ 23. „	52	„	51
101. „ 24. „	emel	„	emel területének
130. „ 7. „	16	„	15
135. „ utolsó „	ki.	„	ki.”
144. „ 8. „	tisztviselőjének	„	tisztviselőjéhez
191. „ 12 „	tanács	„	főtanács
203. „ 4. „	vallásba	„	vallásába
249. „ 2. „	1890 : V.	„	1890 : I.
268. „ 15. „	1912	„	1921.
303. „ 1. „	sbt.	„	stb.

A II. kötetben:

1. lap 24. sor	monarchia	helyesen	monarcha
6. „ 22. „	hivatalokra	„	hivatalokrai
19. „ 20. „	egyenesen	„	egyenes
29. „ 10. „	királyi	„	király
62. „ 15. „	fél.	„	fél
81. „ utolsó „	mniszter	„	miniszter
82. „ 14. „	kardjával	„	kardjával.
120. „ 5. „	tekintető.	„	tekintendő.
211. „ 26. „	napján	„	keddjén
215. „ 15. „	feoszlato	„	feloszlato
221. „ 6. „	1914	„	1913
248. „ 4. „	képviselővé	„	képviselővé ⁵⁷
294. „ 1. „	fogyasztása	„	fogyasztás
344. „ 16. „	kell;	„	kell; a

Habsburg Lotharingiai Ház családfája.

(Agnatusok.)

Mária Terézia 1717—1780.

férje: Lotharingiai

Ferenc + 1765.
16 gyermekük volt.

